

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ

ҒАҒУР ҒУЛОМ

МУКАММАЛ АСАРЛАР
ТЎПЛАМИ

ЎН ИККИ ТОМЛИК

ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ

А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЕТ ИНСТИТУТИ

ҒАҒУР ҒУЛОМ

МУКАММАЛ АСАРЛАР
ТЎПЛАМИ

САККИЗИНЧИ ТОМ

ҒАРҲОД ВА ШИРИН

НАСРИЯ БАЕН

ТОШКЕНТ — 1987

Ушбу томдан улуғ ўзбек шоири Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» достонининг Ғафур Ғулом томонидан қилинган насрий баёни ўрин олган.

Асар ўзбек адабиёти тарихи билан қизиқувчиларга мўлжалланган.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ

Олмос АҲМЕДОВА-ҒУЛОМОВА, Салоҳиддин МАМАЖОНОВ, Қомил НУЪМОҒОНОВ — Яшин, Бахтиёр НАЗАРОВ, [Марат НУРМУҲАМЕДОВ], Раҳматулла ОТАҚУЗИЕВ — Уйғун, Ваҳоб РУЗИМАТОВ, Юсуф СУЛТОНОВ, Улмас УМАРБЕКОВ, Нуриддин ШУКУРОВ, Азиз ҚАЮМОВ, Матёқуб ҚУШЖОНОВ, Содир ЭРҚИНОВ

Нашрга тайёрловчилар:

АБДУҲАМИД ЖАЛОЛОВ
ВАҲОБ РУЗИМАТОВ

Масъул муҳаррир:

СОДИР ЭРҚИНОВ

F $\frac{4702570200-3402}{M355(04)-87}$ 196-87

© Ўзбекистон ССР «Фан» нашриёти, 1987 й.

ФАРҶОД ВА ШИРИН

БИРИНЧИ БОБ

*Қалам васфида бир неча қалам сурмак
ва бу дostonни биздин илгари ёзган
шоир Низомий ва Хисрав номларини
тилга келтирмак*

227 Ўз йўлини рангларга, полосларга тўшаб чопқучи қалам қадамнинг ўрни илгаридан кўкнинг устида бўлгандир.

У, гўё қўрқувнинг йўрға қора оти ва балки Хисрав Парвезнинг чопқир қора отидир.

Устига бармоқлар чавандози минадир, бармоқ бўғинлари белбоғи, тирноқ эса унинг юзидир.

230 У чопар экан, ўз қуйруғини байроқ қилади, унинг бошидан оёғи худди қулоғидек тилингандир.

Қаламни қора кечаларда юргучи Хисравнинг қора оти дема, бу хуш овоз қуш — қанотсиз бўла туриб, ҳар томонга учади.

Шаба тошидай қора ва юмшоқ тумшуғи билан у ҳар ерда кўринади.

Бироқ бу шаба ҳар ерда жавҳарлар сочади.

Қуш бўлганда ҳам шундай қушки, бундай жисм уларда йўқдир. Санъатлар ҳақими уни тилсим қилиб яратгандир.

Ҳеч қачон хаста бўлмаган бўлса ҳам, заифлик голиб, бироқ орасидаги бўшлиқда юзлаб маънилар хазинаси яширингандир.

235 Унинг бу хазиналаридан ҳеч ким Ганжа шаҳрида яшовчи хазиналар сочқучидай (Низомийдай) фойдалана олмагандир.

Гарчи ором Ганжада бўлса ҳам, бироқ доим унинг тузоғи ганж (хазина) устидадир.

У ўз кўнгил хазинасини маънилар хазинаси қилган, оғиз эшиклари эса куйларида яширингандир.

У ўзининг икки лабидан кўнгил хазинасига эшиклар очгандир, унинг хазиналарига ҳар ким йўл топавермайди.

Ҳикмат бинокори уни яратар экан, илгаридан тош отувчи қилиб яратган.

240 Номини ўғрига чиқарганларнинг бошига фалак тошотаридан доим тош ёғиб туради.

У тошлар ҳар ёққа ошкора ёғади, дўстлар бу тошлардан гавҳар топсалар, душманлар чақиртош топадилар.

У қаттиқ тошлар отай деб, хазина оғзини очмайди, бироқ очиб қолгудай бўлса, кўп қимматбаҳо гавҳарлар сочади.

Юлдуз осмонни эгаллагандай, унинг гавҳарлари жаҳонни тутиб кетгандир.

Йўқ, шундай қимматбаҳо гавҳар тупроққа тушмас, оёқ ости бўлмас ва ушалмас.

245 Бундай қадрли гавҳар порлар экан, жилва қилар экан, ундан кўпчиликнинг қулоғи зийнатланади.

Бу зийнат қулоққа осилибгина қолатурган зийнат эмас, агар сирғадай очила қолса, у қулоқдан айрилади.

Қулоқни ўзига ер қилган ҳар бир дур, қалбга кириб, қалб бурчагини ўзига хазина қилади.

У қалб бурчагинигина лаббалаб қилмайди, унинг дурлари агар дарёга солинса, уни ҳам лабигача тўлдиради.

Агар бунинг сочган дурларини халқ ҳар доим олиб турса ҳам, юз йилда мингдан бири кам бўлмайди.

250 Ҳеч ким ундай инжу сочгучи бўла олмаган эди, бироқ шакарлар сочгучи ҳинду зодидан (амир Хисрав) унга етди.

У ҳиндубача эмас, балки ширин сўз тўти ва балки бетоқат булбулдир.

Сўзлари тўти сўзидай оламга ёйилган, фиғонлари булбул фиғонидай осмонга етган.

Унинг эгнига назмлар ўз яшил ипак кийимларини ёпган, у тўтигина эмас, балки Хизрнинг ўзидир.

Унинг қоронғу ўнгири Ҳиндистон ва оқиб турган сўзлари ҳаёт булоғидир.

255 Агар уни Ҳиндистон тунининг булбули дейилса, қора кеч эмас, балки хушбўй бир оқшомдир.

Шундай, у, тун бўйи уйғоқ булбул, кеча ишратгоҳида фиғонлар тортган булбул.

У булбул эмас, балки бечора қақнус қушдир, чунки унинг мусиқасидан қақнуслар ҳам тинчсизланади.

Агар қақнус юзлаб жонсўз нолаларини торта турган бўлса, унинг минглаб нолаларининг ўқи тилинган юракларни тиккучи игналардайдир.

У нолалар ўқ эмас, балки яшиндир. У бир ялт этиб, кўкдан ергача ҳаммаёқни куйдириб юборади.

260 Шу яшин шуълалари фақат шоирнинггина эмас, балки жаҳон хирмонига ўт қўйиб юборади.

Унинг нафасларидан маънилар денгизида тўлқин пайдо бўлади ва тўққиз осмон тўлқинлар остида қолади.

У сўз ипига ўз назмларидан инжулар тақади. Осмон денгизи шу инжулар билан мақтанади.

Унинг назмларининг қораламаси кўклам булутларидай бўлиб, бу булут халқ бошига гавҳарлар сочади.

У булут бошдан-оёқ гавҳарлар орасидаги дур кабидир, у дур март ойининг булути каби қорадир.

- 265 Қора эмас, у мушк сочқувчи эркин булут бўлиб, ундан томган ҳар бир қатра бирор қимматбаҳо дур бўладир.

Бу дурни сифатлаш учун сўз етмайди, нафислигидан кўзга кўринмайди.

Тили инжу сочади, ўзи бир покиза гавҳардир, мамлакат хирожи бунинг олдида бир увоқ гавҳар бўлиб қолади.

У гавҳар илму фазлнинг конидир ва балки маънилар тоғидир.

Агар у тоғ бўлмаса, нега у шиддат билан булут ёғади ва осмонга тиг кўтарилади.

- 270 Бу майдонда турмоқ ва Низомий панжасига панжа урмоқ осон эмасдур.

Ҳар ким унинг чангалига панжа урса, у ўзининг чангалини майиб қилган бўлади.

Шерга рўбарў бўлмоқ учун уруш шери бўлмоқ керак ва ҳеч бўлмаса арслон бўлиш керак.

Бўлмаса йўлбарслардан юзтаси йиғилса, улардан фойда йўқ, уларнинг юзига тупуриш керак.

Унча-мунча елдан денгиз қўрқмайди, бироқ қаттиқ шамол денгиз бағрини тилим-тилим қилиб юборади.

- 275 Денгизга қаттиқ шамолнинг қўзғолони таъсир қилади, бироқ ҳар бир кичик ел эсгани билан уни қўзғатолмайди.

Низомий шундай улуғ фил эдики, у, гавҳар хазиnasi учун юксак бир истак кўрсатди ва Низомий сабаби билан сўз инжуси қадр топти.

Маълумдирки, фил билан олишиб, хартумига хартум солиш учун фил бўлиш керакдир.

Хартуми бор пашшанинг одамларга озор бериш учун шум найзаси ҳам бордир.

Бироқ фил ўз хартумини ўзига бир суртиб олганда унинг бир ярасига юз минг пашша малҳам бўлмайди.

280 Бу кун Низомий улуғ бир фил экан, бу ҳинду (Хисрав) кичикроқ бўлса ҳам бир филдир.

У, халқ андишасидан, ўзини кичикроқ олаётган бўлса ҳам, ҳар ҳолда Ҳиндистон ўрмонининг филидир.

Март булутларидан ясалган тирик фил, ўзининг ёпуғини нил рангли осмондан қилгандир.

Бу икки филни ярлақағучи томон йўлла ва раҳмат шароби билан маст қил.

Навойга ҳам шу икки филдай куч ва шавкат бер.

285 Токи Навоий ҳам шу икки фили замондай бўлсин, фили замонгина эмас, балки тоғ филидай бўлсин.

У маст бўлиш ҳунарини топиб олиб, сўз ўрмонини эгалласин.

Кел э соқий, жонимга бир қайноқлик тушибдир, ҳар икки шоирнинг ҳурмати учун бир қўш пиёла май келтир.

Мен уларнинг ишқи билан шу икки жом майни ичай ва шоир Жомий шаробин мақтовини бошлай.

ИККИНЧИ БОБ

Бу дostonни ёзишга нималар сабаб бўлганини айтиб ўтмак

- 323 Бу найрангбоз дунё ҳар сеҳрни яратар экан, ҳар бир вужудга турли-туман нақшларни чизади.

Агар у вужуд хунук ё гўзал бўлсин, ёки ирганч, ё дилтортар бўлсин, ўша вужудга.

- 325 Илгаридан бирор чидам етмаса ёки қилажак ишини ўзининг ички саҳифаларида ўйлаб олмаса, ўша ишни бошлаб юбориши мумкин эмас. Бу сўзлар ақл олдида яширин эмас.

Яна бири шуки, ҳар бир иш, ўша ишга биров сабаб бўлмай туриб юз бермайди.

Мен Фарҳод дostonини ёзишни орзу қилиб қолдим, шунинг шавқи кўнглимни боғлаб олди.

Инжулар, гавҳарлар топиш хаёлини жонимга солди, гўё, ғоят чегарасиз бир денгизга солди.

- 330 Шу орзу менга ўргумчак ипининг тугунларини ечиб, кўк буржигга тўғаноқ солишни буюрди.

Бало тоғига зўрлик кўрсатмак, чимчилоқ учи билан қаттиқ тошларда зовур қазмоқ зарур эди.

Қаламни насрин гулининг баргига суриш, демак, Фарҳод ила Ширин дostonига қалам суриш керак эди.

Бу ишга эса жуда катта ақллилик зарур, яъни бир тикондан юз туман гул чиқариш керак эди.

Ундан ташқари дostonнинг илгариги шаклига бироз ўзгариш киритиш зарур эди, токи тасвир қилинган бу саҳифалар кўнгилдагидек бўлсин.

335 Яна бир сабаб: менга балодай ёпишган бир севги эди, ўша олов менинг жонимга зўрлик қилиб турар эди.

Тилим у севгимни таъриф қилишдан соқов эди, энди мен уни қаламим тили билан айтмоқчиман.

Ўксик жонимга бир бало ёпишган ва балолик ишқ мени ҳар дам ҳавойи қилиб қўйган эди.

Бировнинг ишқи жонимга қайғу солиб, елкамга тоғ-тоғ қийинчиликлар тоши юклаган эди.

Унинг зулми оловидан хаста жоним куйган ва у ўтнинг тутуни билан хонумоним қорайган эди.

340 Биров ҳам эмас, у, ўлдиргучи кофир қилиқли, пари юзли, дев зулм ҳурдан туғилган бир гўзал эди.

Кўзининг қоралигидан юз жонга офат тушар эди, ишончининг туман мингта мамлакати бўлса ҳаммасига офат тушар эди.

Зулмнинг қўшини билан зўр бериб, дунё мулкига толон ва тўполон солар эди.

Унинг кўзлари кўнгил хазинасига безовталиқ солгач, киприклари ақл ва чидамни супуриш учун сузилар эдилар.

Оламнинг ҳар тарафига унинг ғовғаси ёйилган, жаҳон мулкига вовайласи ёйилган.

345 Фаранг аҳли унинг зулмидан фиғон тортади, хитою чинлилар унинг жабридан қўзғолон кўтардилар.

Шафақ рангли майга у қўл узатиб, қуёшнинг пиёласини қултумлаб ютиб, ушатади.

У гўзал келиб, эл қатлига мойил бўлса, ажал ўз тиғига кафандан қин бичади.

Агар у ел қадамли отининг жавлонига бел боғласа, дунё саҳифасини ҳар тарафга ел совуради.

У гўзал тентак оқилларни ўлдиради ва ўзи ичади, у пари юзли гўзал, бироз девона табиатлидир.

- 350 Чақмоқдай тез юрувчи севги мен ўксикни у офатнинг ўтига боғлаб қўйгандир.

Фалак, мендай боғланган кишига зулм қилиб, ўшандай балога мубтало қилиб қўйган.

Ичимни қайғу шу даражада ўксинтиргандурки, Мажнун ҳам унча ўксик бўлмагай.

Кўнглим қайғу қушларининг ҳужумидан вайрона бўлган, менга тўш-тўшидан маломат тошлари ёғилади.

Телбалик кўнглимни қайғу саҳросига ташлаган ва ҳар нафас бир ўзга оламга улоқтиради.

- 355 На бу ўксик хотирамга етишмаклик мумкин ва на бу айрилиқнинг ўти бир нафас куйдиришдан тўхтайди.

Қайғум ўлдирувчи, севгим бепарво бўлишига қарамай севгилим булардан ҳам тунд ва эпчил эди.

Севгилимга, вафосиз, табиати йўқ, ноаҳллар хуш кўринар эди ва у вафо аҳлини табиатдан чиқариб севмас — ёқтирмас эди.

У гўзал учун тўккан ёшларимга фаришталар рашк қилгани ҳолда, ул парининг ўзи ҳар бир дев учун кўз ёши тўкар эди.

Кўз ёшларим унинг ишқида гавҳардай тизилгани ҳолда, у гўзал ярамас кишилар томонига мойил.

- 360 Шунча безаклари, зебу зийнатлари билан товус, наҳсада қолган бойқуш билан дўсту ҳамнишин бўлса нетайин.

Менга қайғу юклаган ул ой, жаҳонни кезгучи, ҳар ерда бўлгучи, кечаси айлангучи саёқдир.

У гўзал менга қайғу ва меҳнатни эш қилиб, ўзи ҳар уйда мажлисларнинг шамъи бўлиб юради.

Юлдузлар каби менинг сабру қароримни ўғирлаб,
тириклигимни кечадай қоронғу айлаб, ана шун-
дай талай қийинликларнинг менга юзлангани чин-
дан маълум бўлди.

365 Агар тезликда ҳикмат ишлатиб, бирор фойдали
фикрга келинмаса жондан умид йўқлиги кўриниб
қолди.

Кўнгил севги аҳлига албатта минг мартаба яхши,
биноқ севгили аҳл бўлмаса, бирор чорасини топиш
ундан ҳам яхши.

Бу қайғудан менда ҳеч қандай ақлу хуш қолма-
ганидан кейин, қулоғимга ғойибдан бир овоз
келди:

— Эй маломат бурчагида номи ўчиб кетган киши,
қайғу ва бало кўнглингнинг қабул қилган нарса-
лари бўлиб қолипти.

Сенку ахир бундан бурун қаламингни чархлаб,
суман гулнинг япроғини сунбуллаштирган эдинг.

370 Ахир сен Хизр қоронғулигидан яширинча тирик-
лик суви келтириб халққа сочган эдинг,

олтинларла безалган бир қасрнинг режасини ту-
зиб, «Ҳайратул аброр»нинг режасини дунёга чи-
қарган эдинг,

халойиққа қимматбаҳо инжулар сочиб, фаришта-
лардан офаринлар эшитган эдинг,

у китобни ёзар экан анча қийналган эдинг, бироқ
қанчалик қимматли хазинага эга бўлдинг.

Қиши бир неча кун қийноқ кўргани билан қўлига
шундай хазина келтира олса, у хазинада

375 юз минглаб порлоқ инжулар, лаъли бадахшонлар
бўлса, бу хазинада олтинлар кўплигидан зирнихча
қадрланмаса, кумуш қора тупроқча кўзга илин-
маса,

Сен бундай ўз нуридан — ойлардан ойлар ёриган
нақдина шоҳлар хазинасини қўйиб,

бир парча қалбаки кумушдан ясалган бутга (гўзалга) толпинасан, унинг учун инжу билан тош ўртасида тафовут йўқ.

Баъзида уни кумуш танли гўзалим деб атаб, баъзида ой юзли қўғирчоғим деб атаб,

380 ҳақдан уялмай, уни ўзингга қиблагоҳ қилиб, унинг севгисида тортган оҳларинг фалакдан ўтиб,

у гўзал эса бу дунёда сени зор қилади ва қиёматда эса оёқ қўлингни боғлаб беради.

Ўз жаҳлинг орқасида дунёнг ва ишончинг ҳеч бўлиб кетади. Кел энди, жоҳил бўлмай, ўз жаҳолатингдан кеч.

Ўша бутингни синдириб, ишончинг хазиначини топгил, жаҳлингни йиғиштириб, илм ва билгининг хазиначини топгил.

Бутинг синиб, кофирлигингни шамол учирса, муслмон бўлиб қоласан.

385 Ўз телбалигингни бузуқ ерларга ташлаб, қўлингни яна бир хазина сари узат.

Яна бир конни қазिश учун кириш, қазиб қўлга кирган нақдиналарни дўстларга улаш.

Ул кишиким, бу конни қазишни ўзига ҳунар деб билса қўлида қаттиқ тошларни кеса олатурган тешаси бўлиши керак.

Агар сен бу теша уришлик ишига толиб бўлсанг, Фарҳод билан ҳамсуҳбат бўлишинг яхши бўлади.

Бу коннинг севгисида тешангни тош йўнатурган қил, уни Фарҳоднинг тошида қайраб ол.

390 Тез туриб Фарҳод билан бир сафга тизил ва ўткир метин билан қаттиқ тошлар бағрини ёр.

Бу ишда бир нафас тинма ва таянма ҳам метин кетидан метин тушира бер.

Агар шунча қийинликлар охирида Фарҳод ўлиб кетган бўлса, сенга тангри ўлмасингдан бурун хазиналар беради.

Бундай хазинадан баҳра олиб, ўшандоқ қийинликлардан ҳам қутуласан.

Маҳзун Фарҳоднинг машғулоти ширин қилиб қўйсанг, ўзинг шундай бир ширин севгилига учрайсанки:

395 агар сенинг гўзалинг Ширинга ёндашса унинг ширинлигидан кам келмайди.

Ўша хазинага ўхшаган нарса сенинг кўнглингни овлайди ва маънилар хазинасидан сенга насибалар атайди.

Сенку унинг бешдан бирини («Хамса»дан бир дostonни) қўлга киргиздинг, энди иккинчисини ҳам олиш чорасини қидир.

Сендан талаб бўлса, биз йўл кўрсатувчи бўламиз, сен гадо бўлиб тилансанг, биз истагингни берамиз.

Ғойибдан келган овоздан бу хушxabарни эшитиб, ўзимдан-ўзим умидим ўзгача бўлиб кетди.

400 Бўлмағур хаёлларни бир чеккага йиғиштириб, кўзимда ёш билан пир Жомий эшикига етдим,

йиғи ва уят ичида тупроққа йиқилдим, кўзим ул тупроқдан нур топти.

Арз-аҳволимни айтишга уялар эдим, унинг шукуҳи гавдамга титратма солар эди.

Жаҳонни портлатган ул қуёш мени тупроқда симобдай титраб турганимни кўриб, кулди

405 Ва тонг қуёшидай меҳрибонлик кўргизди, қайғум шомини тонг отдирди.

— Ҳолинг қандай, қани бир-бир айтиб бер,—деди у, қайта-қайта сўрди, мен жавоб бердим.

Ул менинг барча аҳволимни тушунди, менга у
иккинчи ҳотиф, яъни овоз бергувчи бўлди.

Биринчи овозда нима ҳукм бўлган бўлса, иккин-
чи овоз бергувчи ҳам шуни буюрди.

Унинг нафасларига ҳурмат тутиб, айтганларини
қабул қилдим ва дарров дуо қилмоғини илтимос
қилдим.

410 У ўзининг ўликларни тиргизадиган сўзини бош-
лаб, мени дуо қилди, фаришталар омин дедилар.

Бу дуо эмас, балки тилакка етишнинг ўзи эди,
тилак билан бир туғилган эгизак ният эди.

Менга бу давлатнинг белгилари етишгач, ҳар та-
рафдан маъниларнинг эшиклари очилди.

Мендай қора тупроқ устида у ёмғир булути туриб,
шундай инжулар сочдики,

У сочган инжуларнинг даражаси дарёлардан ва
кондан ҳам ошиб кетди, дарё ва конлар эмас,
ҳатто кўкдан ҳам ошиб кетди.

415 Мен эса қора тупроқ эдим ердан кўкка етдим,
сўнг ер ўпдимда, ўз ҳужрамга қараб жўнадим.

Эшикни ёпишга қўлимни узаттим, ёпилгач ҳақ
юзлаб эшикларни очиб қўйди.

Эй соқий, бир нафас хилват жойда бизга бир
пиёла май бер, май келтирган замона эшикни
маҳкам ёп.

Жомийдан бизга шундай истак — орзу етишган
экан, сен унинг ёди билан бизга бир жом бер.

Учинчи БОБ

*Бу дostonни ёзишда қанча китоблар
ўқилганин, қанча таърифлар кўрилганин
айтиб, шулардан тўпланган инжуларни
ўқувчи олдида жилва кўргузмак*

Юлдузлар каби кулиб турган толеим бу юксак-
лик устида менга ўрин тайёрлади.

- 420 Энг аввал фаришталар келиб, уни парлари билан
супурдилар, осмон юлдузлари ўз ёшлари билан
сув сепдилар.

Шифт ўрнига олий биноларнинг чўққиси эди,
атлас рангли осмон ўз бисотини ёйган эди.

Манқалдонимга тун қоронғулиги қимордан кел-
тирган удни қалаган, манқалнинг ўти қуёш ва
учқунлари юлдузлар эди.

Мен ором олган бу покиза ерда осмон йўлим туп-
роғи устига манглайин қўйган эди.

- 425 Мен ёзиш учун қалам йўнғач, сочилган тарашла-
рини Аторуд (Сатурн) юлдузи келиб йиғиб олди.

Қаламим ҳали ёзишга бошлагани ҳам йўқ эдики,
эшикдан иқбол ва саодат кириб келди.

Улар ўзларининг юзлари билан жаҳонни шод
қилиб, мени муборакбод қила бошладилар:

— Тангри ҳар на истагинг бўлса еткирсин, нима
истасанг олдинга келтирсин.

- 430 Осмон сингари буюк ҳиммат бундай бўлади, қуёш
каби тоза ният бундай бўлади.

Осмон сенинг ҳимматингга пешонасин суртиб,
қуёш сенинг ниятингга офаринлар айтади.

Кўзингни шундай юксак айвонга солдинг, шундай
баланд тепанинг тупроғини олдинг.

Тупроқ олсанг олтин бўлсин, қатра тер оқизсанг қимматбаҳо инжу бўлсин.

Ҳар ким ҳиммат базмида пиёла кўтарса, ўша пиёладан ўз истаганин топади.

Ҳимматдан қаноти бўлган қуш тубан уяга назар солмайди.

- 435 «Насри тойир» юлдузлар тўдаси ҳиммат қанотини очгани учун осмоннинг оқшомги ишратгоҳида айланиб юради.

Ҳар кимнинг қўли ҳиммат билан очилган бўлса, истаги юзага чиққани шулдур.

Буюклик ҳимматнинг нишонасидир, ҳимматсизларни замон тубан қиладир.

Пашша тезлик билан ҳавога кўтарилгани учун ерда қолган фил унга жазо беришдан ожиздир.

Мушак кўтарилиб кўк сари юз қўйгани учун унинг қора шомини юлдузлар порлагади.

- 440 Ер қазувчи, ер қазишни ўзига ҳунар қилиб олгани учун доим тириклай гўрга киргандайдир.

Сен ҳам шундай хизмат кўрсатдинг, сўз йўқки тилакларингга етдинг.

Бироқ танрига таваккал қилиб, иш бошланиши олдидан шундай бир чидам кўрсат,

чунки сен бу уйда гўзал бир товар тўқир экансан, унинг плани ҳам гўзал бўлмоғи керак.

Сенинг дилтортгувчи назмларингни ўзгалар тинглар экан, у назмда берилган афсоналар ҳам кўнгилга ёқатурган бўлсин.

- 445 Энг аввал ўз олдингга қаердан бўлса ҳам, қанча бўлса ҳам, тарих китобларини тўплаб ва ёзмоқчи бўлган бу гўзал тарихни у китоблардан қидир.

Шояд бошқаларнинг кўзи тушмаган бир неча сўзларни топиб қоларсан.

Шундай бир нарсани назм қилғилки, унинг режа-
си тамоман яғги бўлсин, ўқиган элнинг ҳам унга
рағбати чегарасиз бўлсин.

Бўлмаса, бошқалар назм қилганин такрор қила
бериш сенга лойиқ эмас.

Элдан орқада қолиб от сурмак яхши эмас. Эл
югуриб ўтиб кетган йўлдан югуриш эп эмас.

- 450 Қиши айланиб юриб, очилган гулларнинг ҳамма-
сини териб олган гулзорда гул ахтармоқ, яхши
эмасдир.

Бу бўстон саҳнида гул ҳам кўп, чаман ҳам кўпдир.

Ички сезгиларим бу сўзларни ўйлаб кўрди, бу
маъноларнинг барчаси кўнглимга маъқул тушди.

Кўнглимни бу андиша ўзига боғлаб олиб, ҳар та-
рафдан тарих китоблари йиға бошладим.

Ҳаммасига бошдан-оёқ назар солдим, бутун воқеа
олдимда аввалдан охир равшан бўлди.

- 455 Менинг истагим бўлган бир неча сўзлар топилди,
пиёламга истагимча май қуйилди.

Энди мен бу инжуларни назм қиламан, қулоқ
солган кишиларга маълум бўлур.

Мендан олдин етишган кишилар анча инжуларни
олиб кетган эканлар бироқ жуда қимматбаҳо,
қадри юксак

дурлар қолган экан. Бу улуғ денгизнинг чегара-
лари йўқдир, қаърига етмакликнинг имкони ҳам
йўқдир.

Мен ожиз, қўлида сармойеси бўлмаган киши унга
етдим, ундан инжулар териб, бу дил тортатурган
достонимнинг зийнатлари қилдим.

- 460 Чин нақшларининг рашкини келтиратурган бу гул-
зорнинг шабадаси ҳам, гули ҳам олов рангидадир.

Дунё бўстонида мавжуд бўлишдан мақсад куймак ва қайғудан бошқа нарса эмасдир.

Токи у сўз ишқ аҳлининг бўстонлари бўлсин, севгувчилар тўдасидан қолган нишоналари бўлсин.

Бироқ бу пиёладан май ичганлар бошдан-бошга Хисравга маддоҳ бўлдилар. Улар айтдилар:

— Хисравнинг мулки ундоғу, ундаги расм, қондалар мундоғ, қўшинлари мундоғу, унда бўлган имкониятлар мундоғ.

465 Баъзида дунёни айланган Шабдиз номли отини мақтадилар, баъзида «Ганжи бод овар» хазинасини мақтадилар.

Ишрат базмида дастурхонлар ясалган, дастурхонларгина эмас, қасрлар, айвонлар ясалган.

Баъзида Борбад қўшиқлари остида май ичар эди, баъзида Шопурдан дostonлар тинглар эди.

Бузург Уммид унга ҳикматлар очарди, ҳикматлар очувчи эмас, хушомадгўй эди.

Гоҳо, Марямнинг қучоғида ором олар, Шакарнинг ҳалвосини тотинарди.

470 Гоҳо Ширинга шоҳона ишқ эълон қилар, Ширин унга гоҳ севиқли, гоҳ чўри эди.

Гўёки, нозларда ўсган бу шоҳ севгининг қайғуларини, балоларини ва қондаларидан беҳабар, ёлғиз уни билмас эди.

Асарлари ичида бир-икки дoston ҳам айтиб, Фарҳоддан нишоналар ҳам сўйлаб кетдилар:

Умрини тоғларда ўтказган бир тош чақар эди, Ширин ғамидан беқарор эди,

бир неча кун ёрга етишув учун елиб-югурган экан, уни ҳам тош ичида Хисрав ўлдирибдир, дедилар.

475 Гарчи қаламлари гўзалликларни нақш қилган бўлса ҳам, дostonларнинг бориши, давоми шундай бўлди.

Бироқ ҳар бир моҳир устод ҳам ўз назмига бир талай қимматли жавҳарларни қадаган.

У жавҳарларнинг қадрини билишдан кишининг андишаси ва ўз ҳикматини ҳунар қилиб олган ақлнинг ҳисси ҳам ҳайрондир.

Мен шўрлик уларнинг назмлари олдида талай қийинликлар кўришимни илгаридан билиб, фаҳм қилиб қўйдим.

Ноилож ўзгача бир режа билан бу меҳнатнамони айтишга киришаман.

480 Агарчандики, менинг назмларимда инжулик учун талаш бўлмаса ҳам, булар бир тош бўлган ҳолда яна чақмоқ тошларидир.

Лаъл тоши қанча ўтлик бўлиб ёниб кўринса ҳам, қачон чақмоқ тошидай учқун бера олади.

Уни чақмоқ тош ҳам дема, балки бало тоғидир. Унда ғам ва қайғулар тоғ-тоғ бўлиб ётади.

Бу қайғу тоғидаги дард ва меҳнатлар орасида ўша тоғ қазувчидан нега ҳам қочай, ҳазар қилай.

Низомийга Хисрав пайровлик қилди, гарчи Хисрав — хисрав эди-ю, Низомий бир шоҳ қатори эди.

485 Ул икки ягона шоир, ҳар икковлари ҳам нуқул Хисравнинг афсоналарини сўйладилар.

Мен ўксикка севги ўз зўрини ўтказиб, қайғу тоғида Фарҳоддай қилиб қўйди.

Иш шундай экан, мен наволаримни тортиб, ўксук Фарҳод тўғрисида дoston айтсам муносибдир.

Жон саҳифаларига бир-икки сўз ёзиб, Фарҳод, Ширин ҳикоясини айтсам яхшидир.

Энди мен тимдаланган кўкс билан фиғон тортсамда, шу эгов билан Фарҳоднинг тешасини чархлаб берсам.

- 490 Ганжада парвариш топган аввалги сўз устаси (Низомий) бу қайғули афсонани ёзар экан:

Фарҳод битта тош чақар бўлса ҳам ўз ҳунарида моҳир устоз эди.

Ширин, қаттиқ тошлар орасидан яхши бир ариқ чиқазिश орзусига тушиб қолди.

Ул ҳур бу ишга бирор ҳунарманд кишини истар эди. Шопур келиб, Фарҳод ўксук тўғрисида Ширинга таъриф айтди.

Ул пари Фарҳодни топиб келтиришга буюрди, Шопур ҳам тезлик билан бориб уни топиб келди.

- 495 Ул ой, яъни Ширин пардалар орқасида туриб, Фарҳодга сўз билан иш буюрар эди.

Унинг овозини эшитган бечора Фарҳод ошиқ бўлиб қолди, оҳу фарёд торта бошлади.

Қарору-сабрини йўқотди, ҳуши кетди, охири иши шу ерга бориб етдики, ўзи ҳам бу дунёдан йитти,— деди.

Бироқ ҳиндистонли сеҳргар (Хисрав Ҳиндий) бу маломат достонини ёзар экан,

унинг қалами ёзишдан шошди ва бу достонга талай айрибошлар, ўзгаришлар киритди,

- 500 Бирорта сўзни мувофиқроқ айтар экан, бурунги номага татбиқ қилиб кўрди.

Асл нусха гавҳарларига ўхшатиб қалам тебратди, ўз номасини, яъни достонини шу инжулар билан беади:

Фарҳоднинг таги султонлардан эди, Хитой мамлакатадаги хонлардан эди.

Фарҳоднинг сўзларидан уста ҳунармандлик нишонлари ва манглайда эса тождорлик шукуҳи кўриниб турарди.

Бироқ кишилик одати ва одамлик хосияти шундайдирки,

505 табиат бирор ишга майл қилиб қолса, шу майлдан ўзини тутиб қолиши қийин.

Агар ҳавас ўз найзасини ўқталиб зўр келса, энг аввал ақлнинг кўзларини кўр қилади.

Ҳавасга берилган киши албатта мағлуб бўлади. Бу мағлублик сен султон-у сен гадо деб турмайди.

Фарҳод табиатига ҳавас эгалик қилди ва бир талай муносибатсиз ҳунарларни унга эш қилди,

Хоқон ўз фарзандини шу хилда кўриб, уни бу ишлардан баъзан лутф билан, баъзан жабр билан қайтармоқчи бўлди.

510 Қарадики, одатни тарк қилиш мумкин эмас. Бадбахт ёки саодатли бўлиш кишининг ўз зотидир.

Бу тўғрида жуда кўп ўйлаб кўрди, подшолик ва бу салтанатлар унинг номусига ор туюлди.

Бутун оламга сайр учун қадам қўйди, бироқ бу ишлар бошига бошдан-оёқ тушди.

Ноилож қолиб зарурликдан ўз жонининг боғла-нишини узди, яъни «энди майли, ўғлим сафар қила қолсин», деди.

Шоир Ашраф ҳам майдонга от суриб кўргандир. У ҳам сўзни бошқа хилда тартиб бергандир.

515 Бу учовдан ташқари бу дoston бошқалар тарафидан ҳам ёзилган деб эшитсак ҳам, ёзган кишиси маълум бўлмади.

Ҳар уч шоир тоза пиёлани кўтардилар, улардаги дoston оқимида бўлган қарама-қаршиликлар шундайди:

Шоир Хисрав бу ранго-ранг афсонани айтар экан,
ундан аввалги шоир Низомий тўғрисида сўз бо-
шида нишона бериб ўтди.

Менга ҳам бу жуда маъқул тушди, ўзимдан илга-
ри Фарҳод достонини ёзганлар тўғрисида айтиб
ўтиш аъло кўринди.

Бир сўзнинг бошини билмаганларга, тамомини
минг яхшилаб айтган билан хуш кўринмайди.

520 Имон, элга раҳматдан нишона бўлса-да, «алиф»и-
дан ажраса ёмон бўлиб қолади.

Агарчи ҳис шамсни (қуёшни) олтин кўради, бироқ
шамс сўзидан «ша» кетса «мс» бўлиб қолади.

Меҳнат кечаларига шам ёруғлик беради, бироқ
шуъласи ўчиш билан қоронғулик чўқади.

Менга қайғу оқшоми шундай яширин куйишни
бағишлаган экан, мен жон ўртагувчи бу шамни
ёқмоқчи бўлсам:

шамнинг бошида олтин тожи бўлмай туриб, кеча-
га қандай ёруғлик бера олгай.

525 Умидим шуки ул шам юзли гўзал жоним уйини
ёритгувчиси бўлар-да, қуёш каби кўк айвонини
ёритар ва шуълалари оламни тутар.

Эй соқий, сен менга порлоқ бир шам келтиргил,
порлоқ шамгина эмас, балки оламни ёритган
қуёшни келтиргил.

Ул қуёш ўзининг нурларини тоғ устида кўрсата
бошлагач, мен ҳам ўша тоғ устига Фарҳод синга-
ри кўтарилай.

ТУРТИНЧИ БОБ

Бу Хоқони Чин таърифида, унинг бўстонидоги оғочлар фарзанд мевасидан бебаҳра эканини айтмак ва шаҳзода Фарҳоднинг йўқлиқ шабистонидан борлиқ гулзорига келганини қалам булбули тилидан сайрамак

Чин товарини зийнатлагувчи киши, товарнинг юзини шундай нақшлар билан безапти:

530 Чин мамлакати — чинлилар чизган нақшлар ҳам рашк қилатурган даражада гўзал ва унинг тева-рак-атрофининг гўзаллигидан энг чиройли боғлар ҳам куйинади.

Ана шу Чин мулкининг шоҳи бир улуғ хон эди, балки унинг хоқони эди.

Мулкининг кенглиги икки оламча, тахтининг юксаклиги эса етти осмонча эди.

Қўшини ер юзидаги қумлардан, балки осмондаги юлдузлардан ҳам кўп эди.

Унинг бойлиги, Эрон шоҳи Фаридуннинг давлатидан, хазиначари Қоруннинг хазиначаридан юз минг марта кўп эди.

535 Унинг юксак даргоҳи кўк мисоли ва балки ундан ҳам юксак эди.

Мўғул хонлари унинг олдида қуллар каби турар, ўлкалар олиб юргувчи шоҳлар, ўлкалар бериб кун кўрар эдилар.

Қафтининг сахийликда кенглиги Уммон денгизидан ҳам кенг, жавҳар сочмоғида эса кондан ҳам зиёда.

Кондан ҳам ортиқ дема, балки унинг саховати имкондан ортиқ, ниманики, таққос қилинса ҳам-масидан ҳам ортиқ эди.

Замона уни дунёда ёлғиз яратган, барча хонлар орасида тоқ яратган эди.

540 Эскидан буён айлангувчи дунё уни шунчалик ёлғиз яратган эдики, ҳатто фарзанди ҳам йўқ эди.

Унинг тожи қуёш инжуси билан безалган бўлса ҳам, бироқ хоннинг бошқа бир дурга — инжуга эҳтиёжи бор эди.

Унинг истак боғи юз гулдан баҳраманд бўлса ҳам, бироқ хон бошқа бир гулга орзуманда эди.

У айтар эди: жаҳоннинг бақоси йўқ, қилинатурган ишлар қасрининг асоси мустаҳкам эмас,

545 Доимийликнинг айвони юксак эмас ва дунё ҳар турли ҳодисалардан холи эмас.

Агар киши дунё мулкига хўжайинлик қилиб минг йил подшоҳлик қилса ҳам — барибир.

оқибатда йўқлик пиёласини ичади ва бу дунёдан кетар олдида унинг бир нафаслик эканини билади.

Тахти мартабасининг улуғлиги кўкка етган шоҳ ҳам, бир парча тахтани бошпана қилган гадоё ҳам,

Борлиқ тупроғидан енг силкиб кетар чоғда, яъни ўлар чоғида ҳар иккови ҳам тенгдир.

550 Шундай экан:

Ўзидан сўнг бир инжу — бир фарзанд ёдгор қолдирмаган тождор, қандай қилиб бошини кўкка кўтариб юрсин.

Бола — ўша инжу, ота эса инжуни қўйнида сақлаган садафдир.

Денгизда на садаф ва на инжу бўлмаса, у қандай денгиз бўлсин, у бир чегарасиз аччиқ сув бўлиб қолади.

Маст кишидай ваҳшийликлар унда тўла, лабида кўпик, юзига мавжлардан ажинлар тушган,

чамандаги сарв оғочи кўп гўзал оғочдир, бироқ меваси бўлмаган учун фойдаси ҳам йўқдир.

555 Гўзалликдан бошқа ортиқчалиги бўлмаган оғоч, меваси бўлмаса ўтин ўрнидадир.

Агар булут ўз ёғини билан фойда етказмаса, у ҳавода бир қалин дуд билан баравардир.

Чақин чаққанда, ёруғлиғигина кўринади, ўчдими, асари ҳам қолмайди.

Ўт ўчса қайғурилмаса ҳам бўлади, чунки ўрнида қолган чўғ билан ёритиш осон — деяр эди. Яна у:

Мен ўша гавҳари йўқ денгиз ва ёки чўғи йўқ ўт бўлиб қолдим,— деяр эди.

560 Денгиз ҳам эмас, қўрқинчли бир ваҳшат ери, яшиндангина ёнган ўт бўлиб қолдим.

Мана шу ўтлар бағримни доғ қилади, даврон ўчоғимни ўчирмасин деб қўрқаман,

қандай қайғуки, мен йиллар бўйи қонлар ютиб, Чин ва Хитой мулкига хоқон бўлдим,

Бу тагсиз дунёдан кетган чоғимда, бегона келиб ўрнимни эгаллайди.

Менинг кўрпа-тўшакларимга, ётоқларимга оёқ қўяди, қўшинимга, юртимга қўл чўзади.

565 Кечалик ишратхонамга кириб истироҳат қилгай, замон менинг айшим тонгини шом қилгай,

мен қанчалик оғирлик ва қийинчиликлар билан йиққан бу хазина, давлатлар унинг қўлига тушса соврилади.

Душманлар таънаседан етаётган афсусларними ёхуд эрлик шаънига бўлаётган таъна номусними айтай?

Менинг бу сиқиндиларим ўғилсизликдан бўлди, кошки ҳақ бу қайғу, аламларимни йўқотиб,

бу қаттиқ ҳолатда қўлимдан тутса ва кўзимни бир фарзанд билан ёритса,— деяр эди.

570 Хоннинг бутун гапи — сўзи ва тангридан тилагани шу бир ўғил эди.

Кўз ёшидан ҳар тарафга гавҳарлар сочар эди, кўз ўнгида гавҳардек бир ёш фарзанд бўлишини истар эди.

Шу мақсад учун кўп пуллар сочиб, назрлар бериб, садақалар улашиб,

ўғилсизларнинг кўнглини овлаб, отасизларга оталик қилиб юрар эди.

Унинг бутун умиди бир ўғилнинг отаси бўлиш эди.

575 Хон, тақдир қалами ёзган нарсани бузиш мумкин эмаслигидан ғофил эди.

Киши ҳар тилакдан фойда кўрмоқчи бўлса, ажаб эмас ўшани топишда яхшиликка йўлиқса.

Кўп гавҳарларнинг ранги қизил бўлгани учун лаъл каби кўринади, чинакамда эса у чўғ бўлиб қолади.

Замона талай сариф рангли нарсаларни яратган, бироқ олтин лавҳалар бўлиб кўринган бу нарсалар ўтнинг аланга тили бўлиб қолади.

Кишининг истаги қанчалик юзага чиқиши ҳали маълум эмас экан, тақсим бўлганга кўникиш яхшидир.

580 Шундай қилиб Хоқоннинг муддаоси шу эди, охири дуоси ўз ўрнига етди.

Шабистонида бир янги ой туғилди, ой эмас, балки оламни безатгувчи қуёш туғилди.

Боғида бир оташин қизил гул ва балки бир шуълайи дард очилди.

Даврон унинг қўлидаги узукка бир кўз берди у узукнинг қоши бир оташин лаъл парчаси эди.

Юзида севгининг сирлари ёзилган, ичида эса дарднинг муқаддас сўзлари ўйилган.

585 Узук қоши ҳам эмас, лаъл ҳам эмас, кечаларни ёритгувчи бир дур эди, дур ҳам эмас, жаҳонни куйдиргувчи гавҳар эди.

Иплари вафонинг товланишидан эшилган, бағри қазонинг ўймакори томонидан тешилган,

кўзида ёшнинг селидан асарлар ва нафасида оҳнинг тутунидан хабарлар бор.

Севгининг нури манглайида кўришиб турган, пешонасида вафо тамғаси пайдо бўлган.

Осмон уни дардлиларнинг шоҳи деб атаган, фаришталар дард ўтидан хабардор деб атаган бир ўғил эди.

590 Бу ўғилнинг туғилишидан севги аҳли ичида ҳар томонда қайнаш бошланди. Гўё Сиёвуш ўт ичида сайр қилиб ўтгач бунни туққан эди.

Вафо аҳли севинчдан, бир-бирини муборакбод қилишдан ғовға кўтарган эдилар.

Ота бу инжуга қаради ва кулгидан оғзи садафдек ёйилиб кетди.

Хон севинчидан талай гавҳарлар сочди бу ҳадялардан ҳатто денгизлар, конлар ҳам рашк қилди.

Мамлакатни бошдан-оёқ безадилар, бу безаклар ҳаммаси Чин совғалари билан эди.

595 Қўли очиқлик билан ҳаммага шундай ҳукм қилдики, Чин мамлакатада қанча девор бўлса, барчаси гўзал қилиб ясалсин, барига қора ипаклик товарлар тутилсин,

товарларнинг барчаси ялтироқ тош рангли кўнгилга ёқатурган, ҳаммаси ҳам Хитой суратлари билан нақшланган эди.

Ана шундай безаклар билан тантана ўтказар эдилар, бутун Чин ўлкаси гўё суратхона бўлиб кетган эди.

Халқ нима иш қилса ҳам тергаш йўқ, қилган ишни ёмон қилибсан дейиш йўқ.

- 600 Шундай бир катта зиёфат берилдики, бундай зиёфатни бизнинг бу эскидан қолган дунёмиз ҳеч даврда кўрмаган эди.

Қаёнийларнинг базмлари бу зиёфат олдида бирига ҳам нишон бермас эди.

У ердаги дастурхонлар осмон дастурхонидан ҳам кенгроқ ва мўлроқ ва у дастурхондаги қуёш чанбаридай нонларнинг сони йўқ эди.

Мамлакат элининг эҳтиёжи ўталган ва элнинг уч йиллик хирожи бағишланган эди.

Халойиқ севинчдан бир дам тинчимас, вужуди билан севинчга кўмилиб кетган эди.

- 605 Бу мамлакатда хурсандчилик ва севинчнинг шовқинини эшитиб, қайғу ва қийинчилик карвони юкини боғлаб қолди.

Халқ устидаги талон-торож йўқолиб, унинг ўрнида муттасил айш ўрин олди.

Ҳеч кимнинг юзида ажиндан нишона қолмади, қўлларида ажин бўлиши керак бўлган дашту саҳролар ҳам шаҳарлар қувончда эдилар.

Ичкилик эл ичидан қайғуни йўқотди, қизил сув қора қайғуни бартараф қилди.

Кел энди, эй соқий, сен бизлар учун овоз чиқариб, менга ўша тўйдан бир жом қизил шаробни, яъни улушимни бер,

- 610 Мени Чин халқидай майпараст қил, тўла чинни косаларда май бериб, маст қил.

БЕШИНЧИ БОБ

*Фарҳод ишқ мактабида муҳаббат китоби
бин ўқигани ва дилаворлик майдонида
йигитлик машқларини ўргангани*

Бу зийнатли гўзал базмда қўшиқлар айтган киши
ўз сўзида шундай дostonлар кўргазади:

Хоқонга тангри фарзанд бергач, у бу совғадан
ғоятда шоду хурсанд бўлди.

Унинг юзи билан кўнглини хуш қила бошлади,
от қўйиш учун тараддуд қилдилар.

Унинг юзида шоҳлик шаън-шавкати кўринар ва
нурдан еру осмон ёруғ эди.

- 615 Қелажакнинг ва давлатнинг ҳиммати юз кўрсатди,
булар ўша шаън-шавкат соясидан зийнат
топтилар.

Бу жавҳарларга асос топганларидан сўнг, бари
ни бир ерга йиғсалар Фарҳод деган исм келиб
чиқди.

Бу иқболу давлат ва шаън-шавкатга, бахт йўл
бошловчиси раҳбарлик қилгач шаҳзоданинг исмин
тездан Фарҳод деб қўйдилар.

Уни ипак йўрғақлар билан боғлаб, безалган бе-
шик ичига тангғидилар.

Йўқ, унинг отини отаси қўймади, балки севги унинг
покиза зотини кўргач,

- 620 унга белгилар эгаси Фарҳод деб исм қўйди ва бу
исмнинг ҳарфлари олинган сўзларни беш қисмга
бўлди.

Бирор ҳарфни бошдан ажратди, масалан: «ф» си
фироқдан, «р»си рашкдан, «ҳ»си ҳажрдан, «о»
оҳдан, «д»си дарддан.

Севги устози бу ҳарфларни бириктиргач, бу бирикмадан Фарҳод исми тартиб топди.

Маломат бешигида уни белаб қўйди, бу боғла-нишга уни гирифтор қилиб қўйди.

Алқисса давлат қушига қафас ўрин бўлгандай, Фарҳодга бешик макон бўлди.

625 Дунё келини доялар сингари тун-кун унинг ҳолаҳволидан хабардор эди.

Бешик атрофига чинлилар ва хитойлилар йиғилиб, юз оҳанг билан алла айтар эдилар.

Боланинг кўзидаги ноз бошқаларнинг кўзидан уйқусини қочирар ва улар Фарҳоднинг уйқусини келтириш учун алла айтар эдилар.

Унинг сифати бошқа ёш болалардек бўлмай, уйқуга анча илтифоти йўқ эди.

Доя унинг оғзига бадани куч олсин деб сут соғса,

630 гўё бетоб одамлар бодом чойини ичишни истамагандай, у сутни истамас ва ичмас эди.

Агар севги дояси унга бирор қатра сут ичиролса, бу унинг юрагига севгининг бир гавҳар сармояси бўлиб йиғилар эди.

Ҳар бир қатра сут бир инжудан ўрнак берар эди, бироқ бу инжуларнинг ҳаммаси маънилар инжуси эди.

Сут ичар экан, унинг овқати чумолидан ҳам кам бўлишига қарамай, худди арслон боласидай қувват олиб борар эди.

Ўз овқатини севгидан топган киши сут ичса инжу, қон ичса ёқут бўлади.

635 Шундай қилиб, унинг ёши бирга тўлди, боши ша-раф дури билан безалди.

Қадам қўйиб, бешикни тарк қилди, эмаклашни ҳам қўйиб, юришга уннаб қолди.

Фалак айланиши унинг ёшани учга етказганда у тоза инжудай ширин сўзлар танлаб сўзга кирди.

Бутун сўзлари севги афсоналари эди, юрар, турар ўрни эса севгининг кошонаси эди.

Таажжуби шуки, уч ёшга кирган бу бола, кўри-нишда ўн яшар боланинг дидини берар эди.

640 Бу ишга ҳамма эл ҳайрон эди, дунё ҳам, қуёш ҳам унинг бош устида саргардон эди.

Отаси ўғлини бу хилда кўргач, унга илм касб қилиш, билим беришни муносиб кўрди.

Ўз билимлари билан дунёмизда айрим бир дунё бўлган бир билимдон ҳакимни келтирдилар, унинг фикри олдида

фалак жумбоқлари ечила турган, унинг диққатидан фалак ўзи жумбоқ мушкулликка тушиб қолар эди.

Унинг ёруғ ўйи қуёшдай равшан ва бу равшанликдан унинг ўз ичи ҳам ёруғ.

645 Энг қийин ва яширин илмлар унинг олдида очиқ ва яққол эдилар.

Агар фикрининг оти ҳайъат илми сари юрса, кўкдаги бутун ажзолар унга бошдан-оёқ маълум эди.

Агар ҳикмат юзасидан раъйи жисмларнинг тақсимотига тушиб кетса, ҳар қандай улуғ жисм ҳам унинг кўз олдида йўқлик нуқтасидай бўлиб қолар эди.

Табийй, риёзий ва илоҳий илмлар унинг олдида бошдан-оёқ «алиф», «бе», «те» дай аён эди.

У бу ҳикматларни Юнонда ўрганган бўлиб, Арасту унинг бир кичик шогирдича эди.

650 Шоҳ базмини бу олам билимдони ёритгач, олам ҳукмдори — хоқон шаҳзодани чақирди.

Унга таълим беришни муаллимга таъкидлаб топширди. Муаллим олдида шаҳзода, худди кўк қўйнида қуёшдай ўрин тутди.

Устоз «алиф, «бе» деб бошлаганда, Фарҳод «алиф» дан аламини, «бе»дан балони олди.

Биринчи кундаёқ ул сарв қоматли, ёноғи қизил шаҳзода, отасига абжад таълимини бергундай бўлди.

Учинчи ойда саводи шаррос чиқди, биринчи йилда қуръонни ёд олди.

- 655 Агар ҳар бир сабоқни бир марта кўрса, ўша варақни қайтадан очиш йўқ эди.

Нима сўзники ўқиса кўнглига ва балки жон лавҳасига ёзилиб қолар эди.

У ҳар бир дарсни ўқиб ўтиш билан бирликда уқиб ўтишни ҳам ўзига шиор қилиб олган.

Бутун ўқиганлари саҳифа-басаҳифа ёдида қолиб борар эди.

У севги ва севучилик тўғрисида ёзилган сўзларни кўрганда ўксик кўнглининг ҳоли безовталанар ва

ўша сўзларнинг шарҳини жуда кўп такрор қилиб, ўқиганда ҳам нола ва зор билан ўқир эди.

- 660 Ошиқлар қайғуси тўғрисида сўз келганда ғамнок бўлар ва ошиқлар ёқа чокини ўқиганда ёқа чок қилар, ҳар бир киши ўз дардидан озгина-озгина сўзласа, у дард унга кўп-кўп юқар,

одамзод кўнглини билиб, у эзилиб йиғлар, қай кўзда ёш кўрса, қўшилишиб, зор-зор йиғлар эди.

Муаллим бунни кўриб, нима қилишни билмас ва Фарҳод эса — бу ишларнинг сабабини, далилини сўрар эди.

Отасига ҳайронлик ғолиб келган, онасини эса кўп ўйлаш ожиз қилиб қўйган эди.

665 Бириси — ҳамма болалар ҳам шундай ҳолда бўлади деса, яна бириси — бошқа болаларни кўрмабмизми, бошқа болалар йўқми, — деб, ҳар бирлари ундаги ҳолни

ўзларича таъбир қилар, лекин ҳаммалари ҳам тақдир қандай эканини билмас эдилар.

Унинг бундай ишлари эл ўртасида ҳам фош бўлган эди. Токи умридан ўн ёш ўтди,

дунёда у етолмаган ва ҳақиқатини эгалламаган бир билим қолмади.

Ўн ёшга борган бўлса ҳам жисми, қадди, кучи йигирма ёшли йигитлардай эди.

670 Билими бу даражага етказ, китобларни ёпиб, энди полвонлик, курашчан, урушчанлик қуролига майл қилиб қолди.

Оз фурсат бу ишга кўнгил берди, қайси бирига майл қилса, ўшанда моҳир уста бўлаверди.

У осмон камалагидай ёйини зўр билан чекиб, шарқда туриб ғарбни ура оладиган бўлди.

Қоронғу кечада Суҳо юлдузини нишонага олса, фалакдай — ўқиға у нишон бўлар эди.

У ўқ отар экан, Миррих юлдузи ваҳиманинг ипидан тугунларни ечиб, офаринлар айтар эди.

675 Қиличининг зарбаси олдида ҳар бир замин сувдан ер устида дарз кетгандай ёрилар эди.

Қайси бир тоғики ўзига қаттиқ тошларни кийим-бош қилиб олган бўлса, Фарҳод ўша кийим-бошдан ёруғ очар эди.

Агар Албурз тоғига бир гурзи урса, у гард-гард бўлиб осмонга чиқиб кетар эди.

У фалакдай найзасини бошидан айлантирганда ўзига айланувчи кўкни қалқон қилиб олган эди.

Этигининг пошнасидаги мих билан ер тагидаги балиқни санчар, ўқининг учи фалак қирғоғини тешар эди.

- 680 У йўл юриш учун чопқир отини қўйиб юборса, бахтар вайроналаридан — Шарққа бир нафасда борар эди.

Унинг минган оти кўк ёли оёғидан ҳам ўтиб кетар ва у ташлаган каманд — Миррих юлдузининг бўйнига тушар эди.

Унинг шошпаридан (олти қиррали чўқмор) етти кўкка офат тушар ва ханжарининг зарбидан сув ичида балиқ бағри сув бўлар эди.

Панжасининг учи билан арслон бўйнини узар, ҳар қандай арслон ҳам унинг бир панжа солишидан оёқ ости бўлар эди.

Агар баданига яроғ-аслаҳа кор қилмай турган Асфандиёр шоҳ унинг панжаси олдига панжасини келтирса, қўлини майиб қилиб олар эди.

- 685 Шундай баланд овозалик билимлари ва шундай чегарасиз кучи билан у — ўзини абжад ўқий турган элдан ҳам кам тутар, бу камтарлик фақат билимда эмас, қўл кучида ҳам кўринар эди.

Бир талай шоҳлар унинг эшигида гадойлик қилсалар ҳам у ўзини гадойларнинг оёқ тупроқлари билан тенг тутар эди.

Унга гадойлик билан подшоҳлик баб-баравар эди, у гадойликка подшоҳликни тенглаштирмас эди.

Мен унинг фақат кўнгли поку, кўзи пок демайман, балки унинг тили пок, сўзи пок ва ўзи пок эди.

- 690 Унинг бундай покиза вужудига лойиқ барча халқ уни дуо қилар эдилар.

Агар Фарҳод томонга бирор совуқ ел эсиб қолса, халқ, унга тегмаса эди, деб совуқ-совуқ оҳ тортар эди.

Эл ўзининг хонумонини унга фидо қилгудай, хонумонинигина эмас, жонини ҳам фидо қилгудай эди.

Отаси унга бирорта қайғу, оғриқ, касал юзланмасин деб, ҳар куни унинг боши учун хазиналар садақа қилар эди.

Бироқ Фарҳод бирор ерда заррача қайғу пайдо бўлганини билиб қолса, ўша қайғуга хазиналар бериб харидор бўлар эди.

695 Унинг ичи-тоши дардларнинг асири эди.
Шу аҳволда ўн тўрт ёшга кирди.

Эй соқий, сен бизга қайғуларда парвариш топган шаробдан келтир, чунки бизнинг кўнглимиз парваришни қайғулардан олган.

Бошимга бирор қайғу ўз тиғини тортмасдан бурун, бу нафасда базмни қизитиб юборгил.

Фарҳоднинг йигитлик гулшанида севинч гуллари очилмоғи зарур экан, қайғу тиконлари юз кўргизгани ва унинг бул-булдек фиғон тузгани ва Хоқон бу ишдан дилтанг бўлиб, унинг чораси учун тўрт боғ режасин тузгани

- 698 Бу қасрни солган муҳандис ўз сўзларининг режасини шундай тузди.

Хоқоннинг истаги ҳосил бўлди, у ўйин-кулги базмида истироҳат қилди.

- 700 Унинг оқшомги истироҳат боғида бир шам порлади ва Хоқоннинг базми янги гул юзлининг гуллари-ридан гулшандай бўлиб кетди.

Ул шам қанчалик дилтортар бўлса ҳам, бироқ унинг шуълалари кўп жон куйдиргувчи,

унинг ўти — ўтлик аланга тилларини чўзар ва юзида дона-дона ёшлар кўринар эди.

Бироқ шаҳзоданинг юзига ҳар нафас ишқ яширинча: «мен бу гулни заъфарон қилғумдир», деб айтар эди.

Унинг тик гавдасига қайғунинг юки сир қилиб: «мен бу алифни (I) долдек () эгаман» деб айтар эди.

- 705 Унинг кўзларига бу айтилган афсоналар қайғу келтирар ва «қачон бўлса ҳам бу икки кўзлардан уйқуни ўғирлайман» деяра эди.

Қайғу унинг кўнглига қарар ва қўрқитар эди: «қачон бўлса ҳам бу кўнгил уйдан чанг чиқарман», деяра эди.

Бизнинг бошимизда айлангувчи осмон бир ишни кўргизмоқчи бўлса, энг аввал унинг асарларини кўргизади.

Бу, иситманинг баданда аланга кўргузмасдан бурун иссиқлик чиқаргани кабидир.

Хазонларни тўккучи шамол энг аввал япроқлар рангини сарғайтиради.

- 710 Қимга бўлса ҳам тақдир бир бало етказмоқчи бўлса, ўша кишининг аҳволида илгарироқ ўзгариш пайдо бўлади.

Фарҳоднинг пешонасида кўп қайғулар, қийинчиликлар ёзилгани учун у шундай севинч кунларида ҳам аламли эди.

Қачонки айшу-ишрат бошланар ва бир нафас гул рангли пиёлаларни кўтаришга киришдилар,

базм аҳллари ҳар тарафда ўзларича ялла бошлар ва баъзилари уларга қўшилиб ўйин-кулги кўтарар экан,

базм аҳлининг севинчига сабаб бўлган ҳар бир нағмали усул Фарҳод севинчини дард ва қайғуга айлантирар эди.

- 715 Айтилаётган ҳар бир қўшиқ ё афсонада Мажнун оти учраши билан унинг кўнгли албатта маҳзун бўлар эди.

Қайси яллада бирор қайғудан ривоят қилинса, у бу қайғудан ғоятда қайғурар эди.

Ишқ, ошиқлик ҳикояларини эшитар-эшитмас, кўзидан икки ариқни тиёлмас эди.

Хоқон Фарҳоднинг ҳолидан хабардор эди, ҳардам совуқ оҳлар тортиб, фикрга кетар эди:

— Нима учун у шод эмас ва нимага доим қайғудан озод эмас экан?

- 720 Бунчалик оҳу фиғон тортмоғига, бунча кўз ёшлари тўкмоғига сабаб нима экан.

Сўнгра Хоқон, Хитой мулкида бўлган, бошқа ҳеч ерда бўлиши мумкин бўлмаган, ажойиб ва ғаройибларни йиғдирди.

Гулбаданли гўзаллар, нозикларни, ғайратда эпчил ҳунармандларни,

бевафо осмон сингари найрангбозларни тўплади. Буларнинг ҳар бири кўк шахмат тахтасидан осонлик билан муҳра (фигура) ўғирлай олатурган кишилар эди.

Булар найранг кўрсата бошлар экан, фалак ҳар лаҳзада буларнинг қўлида ўн марта ўйинчоқ бўлиб қолар эди.

725 Бу найрангбозлар тунни ёритиб, кунни қоронғулатиб, сувдан ўт ёндириб, ўтдан сув селиб,

алангали ўт ичида тухум — уруғ кўкартириб, ўргумчак ипи билан темирчиларнинг сандонини осиб қўйғувчи кишилар эди.

Яна булардан ҳам макр ва найрангда ўтоқ бўлган саноқсиз кишиларни йиғди.

Булар ҳар куни шаҳзода Фарҳоднинг базмида ҳозир бўлиб, макрлар, найранглар кўрсатар эдилар.

Шаҳзода бу ҳунарларнинг ҳар қайсисини чуқур ўйлаб, кайфиятини аниқ билиб олар эди.

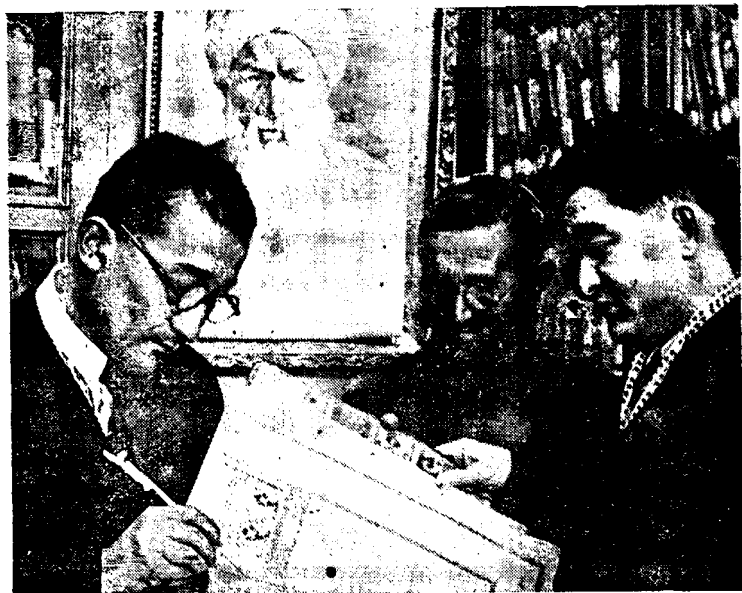
730 Бир нафаслик хурсандчилик ҳал бўлар-бўлмас, ўша ажабланурлик ишдан пайдо бўлган таажжуб ҳам йўқолар эди.

Ҳар қандай ғаройиб шакллар кўз олдидан кетар экан, унинг ҳоли яна илгаригисига қайтар, ғаройиблигини йўқотар эди.

Дунёни эгаллаган Хоқон, бу ишлар билан ҳам Фарҳоднинг дардига илож қилолмади.

Бечора кўп ўйлашлардан кейин, яна бир бошқа чора қилмоқчи бўлди:

Яъни тўртта олий қаср солинса, Фарҳод ҳар фаслда бир қаср ичида бўлса,— деб ўйлади.

Ғ. Ғулом Навоий юбилейи комитети текстология комиссияси ходимлари А. Бокий, Ҳ. Олимжон билан шоир асарлари устида. 1939 йил.

735 Ҳар қасрда айшу ишратларнинг керак-яроғи тай-ёрланиб, Фарҳод у ерда истироҳат билан қизил шаробларни ичса,

ҳар қасрнинг айланасида боғлар ясалиб, ундаги гулларнинг ҳар бири кеча чироғидай порлоқ бўлса,

ҳунармандлар ҳар қасрни бир фасл рангига мувофиқ қилиб қурсалар,

чунончи, кўклам қасрининг пойдевори қўйилгач, уни гулларнинг юзига ўхшатсалар,

гул юзли гўзаллардай безаб, у қасрни гўзалнинг юзидай гулранг қилсалар.

740 Яна бир қаср ёзлик бўлиб, бу ширин ва хушбўй неъматлар саройи бўлса.

Бу фаслда кўкатлар, барглар кўкаради, бу қасрни шуларга муносиб яшил рангда қилсалар.

Яна бир қаср хазон, яъни куз рангида бўлса, чунки бу фаслнинг ранги заъфарон, яъни сариқдир.

Бу қасрни ўша ранг билан безасалар, ундаги ҳар бурчак, ҳар ярим доира олтин билан қопланса.

Яна бир қаср қишники бўлиб, уни кофурдай оқ ва хушбўй Хитой зийнати билан тўшасалар,

745 ундаги ҳар бир нарса қор билан музга ўхшаса, рангини кофурмонанд қилсалар.

Ана шундай, осмон каби айлангувчи тўрт қаср яасаларки, улардан йилнинг тўрт фасли кўришиб турса,

чинлилар нақшидай тайёрласалар, ҳар бир боғнинг фазоси, кенглиги жаннат боғининг равзала-ридай бўлса,

бунда обод уйлар жаннат равзасидай қурилиб бўлгач, у ерга ўғилми, қизми гўзаллардан керак бўлса,

Хитой ва Чинда бўлган ғулмонга ўхшаш ўғилларни, ҳур манглайли гўзал нозанинларни танлаб келтирсалар,

750 булар бу жаннатлардаги ҳуру ғулмонлардай тов-ланиб юрсалар,

ҳеч шак йўқки, шаҳзода бу неъматлардан фойда-ланиб, кўнгли очилса.

Энг аввал усталар ишининг режасини тузиб, бу ишратхоналарнинг ҳар бири тамом битгунча —

талай ҳунармандлар чақирилиб, улар ҳунарлар кўрсатсалар, тош йўнарлар, наққошлар чақирилса,

биттаси юз хилдаги тошларни йўниб, ҳовузнинг четларини, иморатнинг кунгираларини безаса,

755 яна бири кўнгилдагидай юз хил нақшларни чи-зиб, ҳар бир қасрни мунаққош қилиб чиқса,

бу корхона қачонки тамоман битиб, кўзга кўри-
натурган бўлган муддатда,

албатта энди кўп ғаройиб-ажойиблар юзага чи-
қади, унда талай шакллар пайдо бўлади.

Ҳар нафас кўзга бир янги шакл кўринадию, кўз
олиб бошқасига қаралса яна ўзга бир шакл пай-
до бўлади.

Ана шундай юзлаб шакллар ва унга қўшимча юз
хилдаги тимсоллар жилва бериб турса,

760 бу қасрни яшаш вақтида ҳар санъаткор ўз санъа-
тига машғул бўлади, битгандан сўнг эса бу ер-
ларда Фарҳод ишратга машғул бўлади.

Фарҳоднинг табиати бу ишларга, бу санъатларга
кўникиб кетгандан кейин, шак йўқки, бошқа хаёл-
лардан қутилар!

Хоқон бу чорани ўйлаб кўриб, бу иложга қўл ур-
гандан сўнг, ичига хурсандлик юзланди.

Хоқоннинг олдида бир муборак вазири бор эди,
унинг ҳаракати кўлагасида мамлакат обод ва
тузгун эди.

Мамлакатнинг зийнати ундан тузгунлик олар эди,
шунинг учун ҳам халқ ичида Мулкоро деб шуҳ-
рат чиқарган эди.

765 Шоҳ унга майл этмаса бир иш қилинмас, шоҳ ҳам
унинг раъйидан ташқари бир иш қилмас эди.

Ҳам унинг ўзи Фарҳодга отахон бўлиб, Фарҳод
ҳам уни ўз отасидай кўрар эди.

Мулкоро, худди ўз хазинаси таланган хазина эга-
сидай Фарҳоднинг безовта аҳволидан дард тор-
тар эди.

Шоҳ аввал фикр қилиб кўриб, элдан яширин бир
хилватга кириб, Мулкорони чақирди.

Ва ўзи хаёл қилган қасрлар, ҳурлар тўғрисидаги
режаларини унга айтди.

770 Ул муборак вазир, Хоқонни дуо қилиб: «Шоҳим, ҳеч иш сенинг раъйингда яшириниб қолмагандир,

бу ишга тезлик билан киришмак керак», деди. Шоҳ бу ишни бошлаб юборишни Мулкоронинг ўзига топширди.

Мулкоро бу буйруқни эшитиши билан дарров ўрnidан туриб, мамлакат шоҳи олдида ер ўпди.

Шоҳ олдидан чиқиб, хурсанд бўлиб ўлтирди ва керакли асбобларни тайёрлашга режа туза бошлади.

Эй соқий, менга энди сен бир пиёла қизил шароб келтир, чунки бу соат бутун асбоблар тайёрдир.

775 Ёдингда бўлсинки, фалакнинг етти қасри вафосиз, жаҳоннинг тўрт фасли эса қарорсиз, кўчкинчидир.

ЕТТИНЧИ БОБ

*Вазир Мулкоронинг тўрт қаср бинокор-
лигига киришгани ва ҳар бино бошига
эпчил саркорлар, ҳунарманд усталар
белгилагани*

776 Бу корхонани тайёр қилган киши, ўз қиссасининг мақтовидан қуйидагича нишона беради:

Вақтики подшо Мулқорони бу ишга бошлиқ қилиб қўйди, Мулқоро севиниб, бу ерлар орасида бинолар обод қилиш

учун давлат одамлари билан бирликда ўзи ҳам отланиб йўлга тушди, унинг манглайида иқбол барқ уриб турар эди.

Унинг узангиси ёнида ҳақимлар, муҳандиснамолар саноқсиз кўп эди.

780 Улар йўл-йўлакай севинч билан қадаҳлар кўтариб, Чин теварагини кездилар ва хуш табиат тўрт мавзуни танладилар.

Ҳар бир мавзу (ернинг) фазоси — осмоний жаннатдай гўзал, фазосига ўхшаш, суви билан ҳавоси ҳам гўзал, бу

ҳар бир ер йилнинг бир фаслига тўғри келади, айниқса бу ерда шаҳзода истироҳат қилса ярайди.

Энг аввал девор бурчакларини топиб, ҳар бир мавзунинг атрофига тўрт чизиқ олишга буюрди.

Ҳар чизиқ бир ёғоч узунлигида эди, ёғоч оралари ҳам чизма-чизиқлар билан тўлган эди.

785 Тўрт қасрнинг ўринлари тайинланиб, ҳар тўрт боғнинг режаси ҳам зийнатланиб тайёр бўлди.

Энди иш буюришнинг навбати Мулқорога етишди.

Хитой мамлакатаида икки ҳунарманд уста бор эди. Ҳар иккиси гўё бир онадан топишиб туғилгандай эдилар.

Бирининг лақаби Бони (бино қилувчи), бирисининг лақаби Мони (рассом) деб аталар, бировини кўрган одам у биттаси деб тасаввур қилар эди.

Хитой мамлакатида Бонидай меъмор, Монидай наққош топилмас эди.

- 790 Бонининг ўз ишидаги маҳорати шунчалик ўткир эдики, айтиб беришга сўз етмайди.

Бирор уста киши оддий деворнинг режасин қандай осонлик билан чизса, бу кўк ўпар бир қасрнинг режасини шундай чизар эди.

Кўк гумбазидай олий бир иморатни қуриш, унга, сув устида кўпик ясашдан ҳам осон эди.

Унинг қурган ҳар биноси, осмон қасри каби йиқилишдан озод эди.

У ишлатган тупроқ қаттиқ тошдай маҳкам ва у ишлатган оҳак темирдай мустаҳкам бўлар эди.

- 795 Бироқ Мони ҳам ўз ҳунарида уста нақшбанд, осмон гумбазининг нақшлари унга Хитойнинг нақшли ипак товари чизишдай осон.

Унинг чизган доиралари ва тўғри чизиқлари жазвал билан паркор тутгандай тўғри ва текис чиқади.

Агар у жонсиз суратни безай бошласа, у расм гўё суратга олинган тирик жондай кўринади.

Унинг қалами кўланкасидан пайдо бўлган ҳар бир нақш, ўзга юзта қаламнинг зебу зийнати билан ўринламайди.

Агар бир кишига тушида ҳунар ўргатса, туш кўрган киши уйқусидан моҳир устод бўлиб уйғонар эди.

- 800 Бу икковидан ташқари яна бир эпчил уста бор эди, унинг санъати ҳам содда, ҳам нозик эди.

У қаттиқ тошлар сафига қарши саф боғлағувчининг лақаби тош кесар Қоран деб аталар эди.

У ўз метинининг учини тош чопар даражага келтириб, қаттиқ тошлар бағрини дарича-дарича қилиб ёрар эди.

Унинг қалами ўрнида бўлган метини ҳам нозиклик, ҳам соддалик фанини эгаллаган бўлиб, шу ҳунар лавҳаси устида бир умр қалам тебратиб келар эди.

Яна булардан ташқари, ўз ҳунарида замондоши бўлмаган ҳар хил ҳунардаги ягона усталар бор эди.

805 Ақл эгаси вазир буларнинг барисини олдиға чақириб, ишнинг аҳволидан сўз сўйлади:

Шоҳ тарафидан шундай буйруқ бўлган, бу буйруққа шаҳзода тўғрисидаги фикрлар сабаб бўлган.

Жаннатдай безакли шундай тўртта боғ ва боғ ичида учмоҳдай зийнатли тўрт қаср тайёр бўлиши керак.

Токи шаҳзода йилнинг тўрт фаслида бу ерда истироҳат қилиб, кўнглининг қуши бу жаннатларга ўрганса,

У ҳар бир бинонинг рангини, авзоини қай хил-қай хил режаларда бўлишини айтиб чиқди.

810 Сўз бу ерга етгандан сўнг, усталарнинг олдиға тошу тупроқдан ҳам кўп пуллар тўкди.

Усталар ҳам ўз билимларини ишларга боғлаб, ўринларидан турдилар ва қўлларини ўпиб, кўзларига сурдилар.

Мулкоро уларнинг кўнглини севинтириб, иморатга керакли нарсаларни тўплашга тушиб кетди.

Энг аввал бу ишга тўртта ишбоши тайин қилди, булар иморатга нима керак бўлса илгаридан тайёрлайтурган бўлдилар.

Ҳар ишнинг бошига юз нафардан ишбилармонлар қўйди. Ҳар бир ишбилармонга мингтадан ишчи боғлади.

815 Тош ва ғишт ташийтурганлар ўз бел ва аравалари билан Чин мамлакатидagi бутун обод ва хароба ерларни босиб кетдилар.

Энг юксак тоғу даштларгача афғон тортиб юборди, бундай оғир юклардан осмон ҳам фиғон тортиб юборди.

Ҳар бир тоғ устига юзлаб тош қўпоровчилар чиқди, минглаб тошга пардоз бергувчилар ишга тушиб кетдилар.

Арава эмас, балки бу тошлар юки остида чанбрак осмон айланар эди.

У, шафақ чўкишидан тонг ёругунча бош тўлғамай, оқу қизил тошларни ташир эди.

820 Ҳар бир сувоқчи (андавачи) кўпирган бир денгиз каби ишлаб, ҳар силташда тўрт қиррали, тўлқинли бир денгиз ясар эди.

Улар ясаган денгизнинг зўрлигидан ҳар тарафга кетаётган кемалар нишона эди.

Шунчалик кўп уд ва сандал оғочлари келтирилган эдики, дурадгор бу ёғочлар орасида мол тўла дўконга кирган савдогардай кўринмас эди.

Арралари тортилавериb қизиb кетган, қизил сандал оғочининг қипиғи қишда қор ёққандай тўкилиб туради.

Ҳар бир юқорида туриb лой олгувчи осмонга бирлашиб кетган, бел ургувчи эса қуйида балчиққа тубан тушиб кетган эди.

825 Белини урар экан фиғонга кириb, бир парча балчиқни осмонга улоқтирар эди.

Бинокор уста буюк тоғ устида туриb, қуйидан ғишт олишни истаб қолса,

юз мингта ой ўз айланишида кенглик топар, Зуҳал юлдузи билан қолган юлдузларнинг барига душманлиги ошар — улардан устун келар эди.

Дам-бадам иш буюргувчи тез бўлинглар деб қистар, одамлар ҳам тинмай ишлаб турадилар.

Одам болалари тўдасига безовталиқ тушган, одам болалари оламга безовталиқ солар эдилар.

830 Тўрт ишбоши иш устида шундай айланадиларки, етти кўк улар боши устида саргардон эди.

Усталарнинг ишга қонғулари келмас, бир замон тинмас, таянмас эдилар.

Бу ишлар шундай режа билан борди, уни келиб шаҳзодага айтдилар.

Айтдиларки: кўк сингари тўрт қаср тўрт жаннатдай юз кўрсатди.

Дунёмизнинг тўрт сокин қитъаси ҳалигача бу биноларнинг тоқига барабар бирор тоқ кўрмаган.

835 Биноларни ҳаддан зиёда таъриф қилдилар. Шаҳзода ҳам бориб кўришни ҳавас қилиб қолди.

Ой кўк отини мингандай шаҳзода ҳам чўл босар отини миниб йўлга чиқди.

Унинг ёнида худди ой атрофидаги юлдузлар сингари юзта ой юзлилир ҳам от сурдилар.

У тўхтамай от суриб ўша томонга етди, қараса, чинакам қиёмат юз берибди.

Жуда қайнаган бир элга тўғри келиб қолди, бу ердагиларнинг бариси уйқу ва овқатни эсларидан чиқариб қўйгандай ишлар эдилар.

840 Осмонга шундай тўртта бино бош кўтарибдурки, дунё осмонга ҳар нафас «эҳтиёт бўл!» деб тургандай.

Ҳавозаларни кўк тоқига теккундай қилиб боғлабдилар. Ҳавоза устидаги уста ишлай турган ўрин Зухал юлдузига еткудай, унинг ёнига қурилган қападай.

Ҳар бинонинг юксак равоқини қўйишда гўё кўк тоқининг ўзини қолип қилибдурлар.

Гўё ўз ишидан бошқа ишдан тамоман озоддай, ҳар бир уста ўз ишига кўмилиб кетган эди.

Шаҳзода бундай қизиқ аҳволни кўриб, ҳайронлик бармоғини тишлаб жимжит қолди.

- 845 Қайси бир ҳунарни диққат билан кўриб, ўйлаб чиқса, ҳайрон қоладию таҳсин қилишдан бошқа чора тополмайди.

Ҳунармандларнинг тепасида кезиб юрар экан, бир неча эпчил теша ургувчиларни кўрди.

Тошларни ҳар тарафга уйиб, чарчамасдан у тошларни парчалаб турадилар.

Уларнинг тешалари олдида ҳар бир қора тош гўё пичоқ олдида сариғ ёғдай юмшоқ эди.

Биттасининг қўлида тош мумдай эриб, у тошдан шер боши шаклида сув оқатурган ўрин ишланмоқда эди.

- 850 Яна биттаси қаттиқ тошларни юмшоқ ёғочдай кесиб, пардозлаб, қаср устунига фил оёғи шаклида зина ишламоқда.

Буларнинг ўртасида бир нақш боғлагувчи бор эди, унинг бутун ишлари ҳийлага ўхшар, муҳандис қилиқли, гўзал — тузгун гавдали бир киши эди.

У ўз қалами билан юз рангдаги шаклларни яратар, унинг санъатидан Мони ҳам ҳайратда қолар эди.

Баъзан қоидаю равш билан, баъзида зўр билан шундай санъатлар ижод қилар эдикки, бу санъатлардан дунёга ғавғо тушар эди.

- 855 Шаҳзода бундай ишбилармонни кўриб, уни томоша қилмоқчи бўлди.

Отидан тушди, дарров бир тош устига жой солдилар, гўё шоҳ ўлтириши учун тош устида тахт ясадилар.

Шаҳзода бу ерда бахту саодат билан ором олгандан кейин, устага қараб:

— Эй санъатлар кўргузувчи билимдон, бизга бу санъатингдан бир фасл айтиб бер, токи бизга бу ҳунарларнинг асл илдизи кўринсин.

Отингни айт ҳам бу ҳунарингни айт, нима учун тешанг қаттиқ тошни мумдек йўна олишин сўйла!

860 Нима учун биз ҳалигача бу хилдаги ишни кўрмадик, фаҳмимиз идрок қилишдан ожиз келиб қолди.

Агар ёғоч бир оз қаттиқроқ бўлса, унга пичоқ тегса, пичоқ арра бўлиб қолади.

Тош йўниш билан зарарланмайдиган бу тешангни қандай сув билан безагансан.

Ҳам мана шу тошни ўйиб гул ясайдиган қаламингнинг ҳам бутун кайфиятини айтиб бер,— деди.

Нақшлар боғлагувчи ишбилармон, аввал ер ўпти, сўнг дуолар билан сўз бошлади:

865 — Агар мушкулликлар Қоф тоғидай бўлганида ҳам, унга тошларни ёргувчи, порлатгувчи елдиририм чақилсин.

Бошинг мушкулликлар тошидан омон бўлсин, сен отган тош қайғу ва аламнинг бошини мажақласин.

Сенга қаттиқ душманларнинг насибаси қаттиқ тошлар бўлсину, у машаққат тоғида овора бўлсин.

Сен, аввал менинг отим, шуҳратимни сўрадинг, сўнгра санъатимнинг кайфиятини билмоқчи бўлдинг.

Отим Қоран, ишим бўлса мана кўриниб турипти, қўлимда тешаю, олдимда қаттиқ тошлар.

870 Энди сен бу метин билан тешанинг нима учун синмай тош йўнишини сўрайсан,

Бу асбобларнинг сув беришида бир ўзга ҳолат бор, бу сирни элга билдирмаймиз.

Ҳар бир уста ўз асбобларига бизнинг усул билан сув берса ва ўша асбоб билан юз йил тош эмас, пўлат йўнса ҳам,

теша чопгувчи ўз асбобининг синувидан чўчимайди, бу асбоблар ёлғиз ишлатаверишиб, сийқа бўлиб, ейилиб ишдан чиқишигина мумкин.

Бу санъатни бажаргувчи хитой аҳли бу ҳунарда дунё халқидан устундир.

875 Бироқ бу эл ҳам мен билган сирларни билмайди, бу даъвога далилим шуким, улар мен қилган ишни қилолмайдилар,— деди.

Билимдон ўзининг тоза сўзларини шундай тугатди, шаҳзода бу сирни билишга ҳавасли бўлиб қолди.

У — қани, менинг олдимда ўз ишинга машғул бўл, бу санъат менинг кўнглимга ёқиб қолди.

Сен гоҳо тош йўн, гоҳо нақш боғла, мен ўлтириб томоша қиламан,— деди.

Ҳунарманд устанинг боши кўкка етиб асбобу ускуна ва керакли тошларни тайёрлади.

880 Шаҳзоданинг кўнгли бунинг ишларига банд эканини кўриб, тош йўнишга ва нақш боғлашга тушиб кетди.

Уста қайси тешасини тошга солса, шаҳзода унга таҳсин айтар ва ҳайрон қолар эди.

Шундай қилиб, қуёш ўз юзини тош пардалар орасига яширгунча, у бу иш билан банд бўлди.

Шаҳзода томошага тўймай, тош устидан турди ва тош туёқ отнинг устига минди.

Дунё кезгучи қуёш тоғлар орасида яширингандай
шаҳар томонга тош босиб кетар экан, унинг қора-
си яширинди.

885 Соқий, сен менга бир пиёла рангин шароб келтир,
кўнглимга жуда қаттиқ қайғу тоши тушмишдир.

У шароб сел бўлиб қайғу тошини супурсин, қай-
ғу тошинигина эмас, олдимизда ғов бўлиб ётган
тош тўсиқларни суриб кетсин.

САККИЗИНЧИ БОБ

Фарҳоднинг бинокорлик ўрнига томошага келгани ва Қорандан тошйўнарлик, Монийдан наққошлик ўрганиб жамъи ҳунар ва санъатларнинг нозиклигини қўлига келтиргани

887 Бу қаттиқ тош устида ўз қаламини чархлаб олган киши ўша тош устига қуйидаги гапларни нақш қилди:

Вақтики шаҳзода ул оқшом ўйга тушиб кетди, кўнглида бир нафасга ҳам тинчланиш йўқ эди.

У қаттиқ тошлар томошасига берилиб кетган эди, ҳавас ҳар нафасда кўнглига тўлқин солар эди.

890 Йўлбошловчи ақл кексалиги ҳар қанча ҳунарлар устаси бўлса ҳам, у, ҳаваснинг ёшлиги қўлида энгиливчандир.

Ер қимирлаганда тоғлар қулагандай, туннинг қора тоғи оёқ ости бўлди.

Қуёшнинг қадами тоққа етиб, унинг устида тахт — баргоҳ қурди, тонг эса осмонни мрамар ранга бўяди.

Қуёш кўкнинг чўққисига минди, гўё у томошага кетаётган подшо Жамшиддай эди.

Отнинг бошини суриб у тарафга яқинлашди, гўё ҳунармандлар ўртасига қиёмат тушди.

895 Ҳар бир тўда ҳунармандларга жуда тез назар солар ва тўхтамай улар олдидан кетиб, бошқаларнинг олдига борар.

Ҳар кимнинг ишига бир марта кўз солиши билан худди уларнинг ўз сўзлари билан уларга гап айтиб кетар эди.

Ҳунар эгалари унинг ҳамма ҳунарлардан баҳраманд эканини кўриб, ўз ишларида ҳиммат, ғайратни ошириб юбордилар.

Ҳар бир ҳунармандлар тўдаси унинг сўзидан баҳраманд бўлди, у эса тезлик билан тош йўнувчи Қоран тарафига кетди.

Келиб ўша қаттиқ тошлар устида ўрин олди, Қоран эса ўша қаттиқ тошларни йўнар эди.

900 Шаҳзода темирчи устани чақириб, метин — пўлатдан битта теша ясамоқни буюрди.

Уша темир панжали темирчи тезлик билан шаҳзода буюрган ишга киришди.

Темир ўт ичида эриб, худди лаъли бадахшондай бўлди, у уфққа кўмилган порлоқ қуёшга ўхшар эди.

Яна бу темирга ҳар хил қўшимчалар қўшдилар, сўнгра бу тайёр қўшимчага Қоран келиб сув берди.

Тешага сув бериб бўлгач, тош йўниб кўрдилар, йўнилган тошлардан у тараф оташин бўлиб кетган эди.

905 Шаҳзода ҳар ишга кўз солса, ўша ишнинг бутун яширин ва очиқ томонини тез англаб олар эди.

Шунчалик ўзига ярашиқ харажатлар қилдики, ҳар ишнинг ривожи бирдан мингга кўтарилди.

Шаҳзода тош йўнмоқни шунчалик одат қилиб, ўрганиб олдики,

Қоранларнинг юзтаси унга шогирд тушар эди. Гоҳи элдан андиша қилиб, яширинча қўлига тешасин олар эди.

Бир нафасда шунчалик иш қилар эдики, у ўзи ёлғиз қилган бу ишни бошқалар бир ойдагина қила олар эдилар.

910 Бу ҳунарни тамом ўрганиб олгунча, шаҳзоданинг кунда машғулоти шу эди.

Вақтики осмон тўрт йил айланди, боғлардан ҳам гўзал тўрт қаср битди.

Ҳар бир қасрнинг ташқарисида Қоран йўнган тошлардан санъат ичида машҳур рассом Монийнинг нақшлари бор эди.

Бинолар шундай ранг-баранг безалган эдики, ҳар уй нақшлар, расмлар билан тўла эди.

Рассомга, яъни қалам тебратгувчига қалам иши ўз ҳунаридир, аммо ёнидаги иш буюргувчи (шаҳзода) ҳам қалам тебратгувчи бўлиб қолган эди.

915 Қайси бир суратни Моний чиза бошласа, Фарҳод дарҳол ўша ишга юз ўгирар эди.

Бу ишни ҳам оз фурсатда ўрганди ва алқисса шу ишларни кераклигича билиб олди.

Бу уйларнинг ичу тоши битгунча, шаҳзода Фарҳод ҳам тошйўнар, ҳам рассом бўлиб олди.

Фақат унинг ўзигина эмас, ҳар бир ҳунарманд уста, шу уйларда бирор санъат кўрсата турган бўлса,

шаҳзоданинг ҳам ўша ишга майли кўринар ва тез фурсатда ўша ишда ҳам моҳир уста бўлиб олар эди.

920 Шундай қилиб ҳамма қасрлар ҳам битди, жаннатдай боғлар ҳам тайёр бўлди.

«Кўклам» деб номланган қасрнинг безаклари битгач, унинг ичу тошини гулранг билан тўшадилар.

Суратларнинг юзлари ҳам гулранг эди. Гулзор ичида айшу ишратга берилдилар.

Гулрангли гўзал бир гилам солинди, кўрпа ва кўрпачалар ҳам гулранг эди.

Бутун даричалар, туйнуклар, эшик ва остоналаргача гул рангида эдилар.

925 Кишининг руҳи озиклана турган бир ҳовуз ҳам битган эди, унинг атрофига лаъл — ёқутдан ушоқ тошлар ётқизган эдилар.

Ҳовуз ичида гулрангли май тўла эди, ариқларда ҳам шу май лиммо-лим бўлиб оқар эди.

Ҳар ерда бир гулзор бўлиб, ҳар тарафда бир уюм гул экилган эди.

Гул юзли гўзаллар, чиройли қомат билан бошдан-оёқ гулранг ипакларга ўралиб кезар эдилар.

Яна бир қаср ёз услубида эди. Бу қаср яшил ранг билан кўнгилни овлар эди.

930 У ям-яшил ранглар билан безалган, унинг рангидан ҳатто кўм-кўк осмон ҳам овора бўлиб қолган эди.

Ерлари бошдан-оёқ янги кўкатлар билан тўшалган, чаманларида сарв ва санубар оғочлари экилган эди.

Бу қасрнинг қушлари тўти, бироқ фақат сайраш учун сақланган тўтилар эмас, балки ҳаммалари фариштадай яшил усти бош кийган тўтилар эди.

Ҳар тарафда кўк ипакка бурканган гўзаллар, қўлларида кўкрангли пиёлаларда май тутиб юрдилар.

Ҳовузларнинг тошлари забаржаддан, теграсига ётқизилган тошлар эса зумурраддан эди.

935 Яшил қасрнинг ташқариси осмон каби кўм-кўк, тоқининг тепасидаги шиша эса яшиндан тушган тош каби кўм-кўк эди.

Шунинг каби ундаги бутун шишалар ва тошлар яшил рангда эди, оёқ ости саҳни, шипти, ҳаммаси ҳам яшил эди.

Биргина сарв оғочи эмас, ундаги ҳар бир кўкат ҳам бу ерда айшу ишрат суриш учун йўл кўрсатувчи эди.

Яна бир қаср хазон рангида эди. Бу гўё айшу ишрат кулгисичун, атай заъфарон эди.

Базмларни бегагувчи тоқи олтин билан безалган, осмон билан баҳслашган шипти тилла билан қопланган.

- 940 Ҳунармандликнинг қалами жуда кўп ҳунарлар сарф қилиб, ичини ҳам, тошини ҳам олтинлаган эди.

Ичидаги суратлар астойдил жону жони бор, тошидаги шамсаси астойдил қуёшу қуёшдай мунаввар — порлоқ эди.

Ҳовуз атрофи олтин ғиштлар билан қопланган, худди жаннат деб айтганлари боғдагидай эди.

Ҳовуз ичида сап-сариқ майлар оқиб турар, сувда эса қуёш аксидан нишонлар кўринар эди.

Шундайки, ҳовузидан сариқ шароб оқар эди, хазон сариқ гул япроқларидай тўкилар эди.

- 945 У ерда гўзаллар осмон қуёшидай, кийим-бошлари эса бошдан-оёқ қаҳрабон рангида эди.

Ҳаммалари ҳам замонга безовталиқ солғувчи маъшуқлар эди, кийган кийимлари эса бари ошиқона эди.

Яна бир қасрнинг ранги бошдан-оёқ нур эди, гўё оққа кўмилган кофурдай эди.

Қасрнинг ичи-тоши мрамрдан эди, у мрамр тамоман кофурдан бўлган яшим тошидан эди.

Ҳовузи гўзалликда кумушга, майда тўлқинли суви симобга ўхшар эди.

- 950 Кумуш равоқлари ганжланган эди, худди қош ичида кўзнинг оқиғага ўхшар эди.

У ердагиларнинг ҳаммаси оқ ипакдан кийим кияр эдилар. Девоқларига ётқизилган тошлар бари оқ чиннидан эди.

У ерда ҳар бир уй бир кумуш баданли Хитой гўзали билан порлар эди. Гўзалларнинг кийган кийими эса суман гулининг баргидан эди.

Садаф сингари тиниқ ҳовуз ичида ҳар тарафга сувлар оқар эди, сувнинг ҳар шалдирашидан сачраган қатралар гўёки бирор дона инжу эдилар.

Шундай тўрт Чин суратхонаси, учмох безакли тўрт қаср тайёр бўлди.

955 Қасрнинг ҳар бири кўк айвонидай кенг, суратхонанинг ҳар қуббаси қуёш қуббаларидай безалган.

Эрам боғидан, балки байтулҳарамдан ҳам гўзал бу боғ битди.

Мулкоронинг кўрсатган ҳаракати ва ҳиммати соясияда бу иш тамоман тайёр бўлди.

Мулкоро Хоқон олдиға келиб, бундай қийин тўрт ишнинг битканини бир-бир айтди.

Ҳамма иш ва ҳамма кишиларнинг ҳолини аниқ билдирди, Хоқон томошасига бормоқчи бўлиб қолди.

960 Подшонинг сўл ёнида, ишлари мамлакат раъйи билан порлаган севимли вазир,

ўнг ёнида шаҳзода Фарҳод юрди. Бу ишдан шоҳ ҳам, шаҳзода ҳам ғоят хурсанд эдилар.

Энг бошлаб биринчи равза (қаср)га бордилар, шоҳу шаҳзода-ю, вазир ҳам бирга эдилар.

Бир чеккадан томоша қилдилар бу равза фирдавс деб номланган жаннатдан ҳам гўзал эди.

Боғида юз турли ажойибликларни, қасрида эса минг турли ғаройибликларни кўрдилар.

965 Иккинчи равза (қаср) жаннатлардан ҳам ажиброқ эди, учинчи қаср ундан ҳам гўзал.

Тўртинчиси эса латофатда қолган учовидан ҳам ортиқ фаройиб эди.

Буниси ундан, униси бундан яхшироққина эмас, балки бири биридан гўзалроқ ва дил тортатурганроқ эди.

У ердаги санъатларни идрок қилишда ақл ҳам, жон ҳам ожиз, ўз ажзига кўп нарсаларни билгучи фаҳм ҳам иқрор.

Бунисининг раънолигини кўргандан кейин тезда унисининг гўзаллиги ёддан чиқади.

970 Бунисига диққат билан фикр юргизиб чиққан киши, утасини кўриш билан уни буткул унутади.

Хоқон усталарга талай мукофотлар берди, мукофот усталарнинг ўз тама қилган мўлжалларидан юз ҳисса ошиқ эди.

Мулкоронинг даражасини яна юқорироқ кўтарди, ҳурматини илгаригидан юз мартаба оширди.

Бу ердаги бор нарсани: ҳурларни, қасрларни, равзаларни — ҳаммасини шаҳзодага таслим қилди.

Бир йиллик айшу ишрат, базмнинг режасини туздиларки, бунинг баёнидан тил ожиздир.

975 Хоқон Мулқорога айтди; кечикишда офатларнинг кўрқуси бордир, шунинг учун тезлик билан

ҳар қайси қасрнинг ўз фаслига қараб, ҳар бирида уч ойлик айшу ишратнинг керак-яроғини тайёрла.

Уша қасрларнинг ранги ва ҳавоси талаб қилганидай уч ойлик базм масаллуқларини тайёрла,— деди.

Ақл эгаси бўлган Мулқоро, Хоқоннинг буйруғини эшитгач, ҳаракатга тушиб кетди.

Хазиналарга ҳар тарафдан эшиклар очиб, бир йилга етгудай айш жамарғасини тайёрлади.

980 Ҳар бир равза (қаср)да уч ойдан тўй бўлатурган бўлди, ҳар куни юзта оту мингта қўй сўйилатурган бўлди.

Яна шуларга лойиқ кўпдан-кўп, яхшидан-яхши егулик, ичкуликлар тайёрланди.

Турли-туман сочиқлар, мусиқалар, ҳатто поёндозгача хитой товаридан эди.

Ишрат орттиргучи мевалар ҳисобсиз, ёзилган хитой дастурхонлари ниҳоясиз эди.

Эй соқий, сен менга чинлилар қоидасича шароб бер, чунки бир чинли гўзал менинг жонимга қасд қилгандир.

985 Чин подшоҳи ичкилик базмига йўлга тушибдир, биз ҳам май олдига бориш учун базм ясайлик.

*Хоқон ила Фарҳод кўклам тимсоли гул-
нори қасрда гулгун май ичиб, чаман
гуллардан холи бўлганда, ёзлик қасрга
кўчиб райҳон рангли шароблар сипқа-
риб, дарахт яшил тўнин заъфарон атла-
сига айирбош қилганда кузга ўхшаш
қасрда олтин пиёлаларга сариқ бода-
лар тўкиб, энг сўнг қиш монанд қасрда
биллур косаларда оқ кофур ранг май-
лар кўтариб базм қурганлари, ҳар қаср-
да уч ойдан бир йил айш-ишрат сурса-
лар ҳам Фарҳоднинг кўнгли очилмага-
ни, Хоқон унга илож қилолмагани*

Гул юзли қуёш ҳамал ойини ўртадан кўтаргандан
сўнг, замон ул қуёшни кўргач, юз-юз гул очади.

Санъатнинг янгалари дунё келинининг ҳуснига
оро берадилар.

Унга тундан соч, кундан жамол қиладилар, бироқ
бўйи билан сочини тенг қиладилар.

Намгарчилик ҳар томонга ёғин қуяди, ёғин қат-
ралари гулларнинг димоғини ҳўллайди.

990 Булут шунча ёмғир ёғдирадики, наргис гули но-
иложликдан бошини қўйи солади.

Наргис гулидаги бунчалик бевақт уйқуни кўриб,
ғунчалар ҳар дамда куладилар ва бу кулгидан
юзлари қизариб кетади.

Ғунча шакарлар тўкиб кулмоқчи бўлади, бироқ
бу кулгидан бағри қотади.

Ғунчаку шунчалар кулгидан тинмас экан, сен уни
албатта наргис уйқусичун кулаётир дема.

995 Наргис ўзининг заъфарон рангли пиёлаларини
очиб, унга май узатади, ғунча эса шу заъфарон-
дан кулади.

Ғунча агар шу заъфарони майни ичмаган бўлса,
нима учун унинг оғзи заъфарон рангдадир.

Мабодо унинг оғзидаги заъфарон бўлмаса, ҳар ҳолда ғунча ўз оғзида сариқ заррачалар яширмоқдадир.

У, сариқ заррачаларни тўплашнинг пайига тушгани учун дунё уни шунчалик кўнгли сиқик яратибдир.

У ўз йиққан сариқ заррачаларини тўкишга эгилмаган бўлса, унинг белидаги бу тугун қаердан бўлар эди.

1000 Булбул боғ ичида шунча фиғон билан сайрайдики, унинг фиғони гулнинг бағрини қон қилади.

Яна тўғриси гул, булбулнинг вужудини ўзида кўрсата бошлайди, гулнинг ҳар бир қизил барги, булбулнинг бирор ўтлик пари бўлиб қолади.

Булбулнинг вужуди гулга маъқул тушгани ва уни ўзида кўрсатгани маънисидан уни оташин гул деб атайдилар.

Қачон бўлса ҳам ел келиб гулнинг баргларини парча-парча қилса, у гўё олов учқунларига ўхшаш ҳар тарафга учади.

Гулшан саҳни бошдан-оёқ гулга кўмилади, ҳар гул ўз латофати билан бир гулшанча бўлиб кетади.

1005 Тонг ели боғ ичини гулларга кўмади, боғ оташин гуллар билан гулнор рангига бўялади.

Бу ўт ёнига қўниб олган булбул қанотини силкитиб, ўтни яна равшан қилади.

Агар гулхоналар гул очмоқнинг пайига тушиб қолса, гулшаннинг юзи гуллар билан гулранг бўлиб кетади.

Бу фаслда олам гулрангли бўлади, осмон кўзгуси ҳам шафақ аксидан гулларга кўмилади.

Кўклам келиб ҳар гул ўзида ўзга бир гўзалликни кўрсатгач, шоҳ гулрангли қасрга боришни истаб қолди.

1010 Нозу неъматлар шунчалик кўп тайёрландики, гулшан булар остида йўқолиб кетди.

Қаср ичига юзлаб гулрангли ипак палослар тўшадилар. Осмондай юксак тахт қўйилди. Шоҳ тахтга чиқди.

Ёнига шаҳзода ўтирди. Май шаҳзода юзини гулрангли қилиб юборган эди.

Тахт олдига гул бўйли бир курси қўйилди, бунга Мулкоро чиқиб истироҳат қила бошлади.

Базм ичида юзлаб гулюзли Чин қизлари бор. Қийганлари гулрангли, гул ҳиди келатурган ипаклардан эди.

1015 Гулюзли соқий гулрангли шаробларни тутар, эл ҳам ундан бир қатра қолдирмасдан ичар эди.

Мусиқачилар тинмасдан гўё гул фаслидаги булбулдай нағма чалар ва куйлар эдилар.

Ҳар бир янги кўкарган сарвнинг барглари гул чиқариб, қасрнинг ҳар тешик, туйнугидан бош суқиб, ўртага гул тўкар эдилар.

Базм аҳли бошларигача гулга кўмилиб кетган, гўё шафақ денгизига қуёш ғарқ бўлгандай гулга ғарқ бўлиб кетган эдилар.

Шаҳзода Фарҳод гулранг шаробларни тинмай ичар, унинг гулгул ёнган юзини кўриб Хоқон севинар эди.

1020 Юзига боққанда ўзини унутар ва севинч ёшлари кўзидан оқар эди.

Қуёш бошларга баъзан гул ва баъзан жавҳарлар сочиб, ҳар нафас ўз саховатини чекдан ошираборар эди.

Унинг шайдоси фақат шу базм элигина эмас, балки унинг вовайлоси Хитою Чинга ёйилган эди.

Шундай қилиб, кўкни айланиб юргучи юлдузлар фасл ҳисоби билан уч ойни ўтказдилар.

Базм аҳллари эса қаср ичида гул сочиш билан овора, лаълин шаробларни ичишдан бош кўтармас эдилар.

- 1025 Гулшаннинг шамоли қаттиқроқ бир эсдию, чаманни барча гуллардан холи қилиб қўйди.

Гулларнинг япроғи тупроқ ичига яшириндилар, дарахтлар эса япроқлар ичига яшириндилар.

Чаман ўзига кўм-кўкликни кийиб олди, кўм-кўкликкина эмас, балки кўм-кўк осмон гулшанидай бўлиб қолди.

Чаманларда тик ўсган сарв оғочининг қомати расо Фарҳоднинг кўлагаси деса бўлар эди.

Сен бу чамандаги сарв ва санубар оғочларини айтмай қўяқол, бу ердаги ҳар ёш кўчат сарв-санубардан мисол эди.

- 1030 Ҳар япроқ тўтининг паридан нишона берар эди. Дарахтлар жаннат товусининг вужудидан хабар берар эди.

Унинг томир пайванди тоза шира олган. Бунисининг шохларининг тожи эса яшил рангга киргандир.

Бу боғнинг товуси агар дарахт бўлмаса, нега унинг оёғи (танаси) товусникидайдир.

Дарахт уйқу пайтида бир оёғини пари ичига яширган товусга ўхшамайдими.

Норанж дарахти олтин хазиначалар очган ва ўзига норанж япроғидан либос қилган.

- 1035 Бир тарафдан гули ишқипечак ўралашиб чиқиб кетган, бир тарафдан барг чиқиб кетган.

Ҳар шох устида юзлаб печак ўралашиб ётади.

Чаманнинг қушлар ўйнайтурган яшил саҳнида кумуш жазвал тортилгандай ариқчалар оқиб ётади.

Сувлар ойнадай тиниқ, шарақлаб, ўлан айтиб оқадилар. Унинг майда тўлқинлари кўзгунинг занги каби.

Йўқ, сен у сувларни боғнинг юзи деб бил, сув устидаги кўкатларнинг ақсини зангори кўзгу деб англагил.

Олам безанган шундай бир фаслда, бутун жаҳон кўкатлар билан севинган бир пайтда,

1040 Хоқон бу кўм-кўк гулшан томонга борди ва ул яшил раъно гуллар устида базм тузди.

Осмон каби кенг кўк қаср ичида шароб ича бошладилар. Кўк осмонни гўё унутиб юбордилар.

Фарҳод билан Хоқон Чиннинг ёш ипак тўнларига ўралиб, Чин тахтининг ўлтирувчилари бўлдилар.

Яшил япроқ ичига бурканган дарахтлар каби яшил тўнларга бурканган кумуш бадан гўзаллар ҳар томонга кезар эдилар.

Чиндиларнинг яшил пиёласига қуйилган қизил шароб сабза ичидаги лоладай кўринар эди.

1045 Гулранг май чинни пиёла ичида кўк осмон ўрта-сидаги шафақдай кўринар эди.

Яшилга ўралган ширин хулқ гўзал, аччиқ шароб тўла пиёлаларни кўтариб, ҳар тарафда соқилик қилар эди.

Шароб ширасидан қизиб кетганлар ўз ўтларига таскин бериш учун кашнич қанд еяр эдилар.

Овқатлар тўғрисида такаллуфлар, қондалар юқорида айтганимиздай бўлган эди.

Кўк қаср ичида ҳам айш-ишрат билан уч ой ичганларидан кейин

1050 Осмон қуёши ҳамма ерни қаҳрабо тошидай сарғайтирди, ёғоч барглари ҳам қаҳрабо тошидай сарғайди.

Энди навбат каҳрабо рангли қасрга етиб, унинг боғи очилди.

Дарахтларнинг япроғи каҳрабодай ва балки осмон қуёшидай бўлди.

Елнинг йўли шундай ўт тарафдан бўлгач, ҳар тарафга чинор гул соча бошлади.

Чинорларнинг ичига ўт тутшиб, ул ўтнинг шуълалари япроқларидан кўринар эди.

1055 Тонг ели сув устига зар сочгач, сувнинг тифини зар нишонлик қилар эди.

Сариқ чироқлар орасида ўлтирган қарға худди сариқ лоланинг доғидай кўринар эди.

Теракзор кишилардай юзини сарғайтирган, гўё сариқ касали билан оғриган беморларга ўхшар эди.

Чаманнинг ҳар бир ёғочи бир сариқ қуш каби эди. Гўё улар туллаш кунларидагидай

1060 учмоқ учун япроқлардан пар ёзиб, шамолда силкинар ва туллаган парларини сочар эди.

Ҳар оқшом сўнггида эсган тонг ели дарахт япроқларини худди қандил ёндиргандай қилар эди.

Бу худди ошиқ совуқ оҳ тортар экан баъзан шу оҳи юзига уриб, юзини сарғайтиргандай эди.

Қаттиқ эсган шамол япроқни ҳар тарафга айлантирса, албатта Мажнуннинг боши айланади ва яланғоч қолади.

Хазон наққоши боғ саҳнини олтин билан қоплаш учун ҳаммаёқни зарҳал қилмоқда.

1065 Бу иши ичида унутишни тарк қилиб, олтин устига олтин ёйгандай япроқ устига япроқ тушар эди.

Олтинланган қаср қуёшдек ялтирар ва хазон япроқлари унинг айланасида юлдузлардай кўринар эди.

Шундай ажойиб бир фасл жаҳонга юз кўрсатган эди, ҳар кун қуёш ва юлдузлар жилва қилар эдилар.

Шундай фаслда шаҳзода билан шоҳ бу покиза ўринни ўз базм ўринлари учун танладилар.

Устларига заъфарон рангли тўнлар кийиб, икки осмон бир қуёш ичига яшириндилар.

1070 Олтинланган шираю, пиёласи ҳам олтин, гўё шароб эритилган олтин суви рангида эди.

Уйи олтин, ерга ётқизилган нарсалар олтин, томлар олтин, май олтин, пиёласи олтин, жоми олтин — ҳаммаси олтиндан эди.

Қаср ичидагиларнинг кийим-бошлари ҳар ёқдан ҳам зарҳалли, ҳар қаерига худди юлдузлардай гавҳарлар ўрнатилган.

Улар кўзга олтиндай кўринади, гўё унинг ўриш — арқоғи қуёшнинг олтин ипидан бўлгандай.

Музикачилар дилтортар куйларни айтар ва бу заркорлик тоқ ичига садо солар эдилар.

1075 Базмнинг овқатлари, мева-чевалари лиму ва норанж мевалари бўлиб, биҳи буларни кўргач, яна ранж тортмас эди.

Уйин-кулги одатдагидан кўпроқ эди, балки тақдирда кўрсатилгандан ҳам кўп эди.

Бу қасрда ҳам уч ой базм туздилар, май хурсандчилиги билан айш сурдилар.

Кучли шамол дарахт баргларини совурди, совуқлик сувнинг симобини мрамардай қилди.

Ҳаво булутдан пўстин кийиб олди, булут ҳавога симоб сочди.

1080 Совуқ кунларнинг устаси Чин заргаридай тиниқ сувнинг болаларига кумуш лавҳалар тайёрлаб берди.

Булутдан томган ҳар қатра сув совуқнинг зўридан дунёга инжу бўлиб ёғилар эди.

Ариқ ўз сув олатурган ерини ханжарга айлантириб юборган, совуқ ҳам ўз оғиз сувидан ханжар ясаган эди.

Осмон кечалар қоронғусидан ўз кўмирини тайёрлаб, ҳар шом унда шафақдан гулхан тайёрлар эди.

Ул ўтни тонг ели пуфлар эди ва кўк унда исиниш учун қаддини букар эди.

1085 Ойнинг бошланғич нур булоғи ҳар кеча музлар ила тўнгиб чиқар ва музлаган нур қатралар унинг атрофида юлдузлар эди.

Муз ер юзини ойнабандлик қилган. Йўқ, мен ғалат қилдим, У Чин ойналарини ерга тўшаган эди.

Совуқлик олов табиатида бўлган иссиқликни ҳам элтган. Аланга эса учқунсиз эди.

Ўт ўрнида қолган қизил кул (қўр)нинг пўстинча ҳам иссиғи йўқ, ёниб турган шуълада эса (тулки) телпакча иссиқлик йўқ.

Қизик қуёш ўз мижозидан айнаган, у оламга нур ўрнига гулга ўхшайди.

1090 Қизил олов қизил гулдай совуқ, дуди эса гул устида сунбулдай эди.

Ўта совуқликнинг қори шундай ёққан эдики, сувнинг ипак матои тахтатош бўлиб қотган эди.

Камбағал, юпун бечоралар кафтларини нафаслари билан иситиб, икки тизларини кўксиларига ёпиштириб, қўлларини қўлтиқларига.

беркитиб, икки кифтлари қулоқларидан ҳам ошиб, ўз тан ҳароратлари билан ўзларини иситар эдилар.

Қизик қуёш ўз мижозидан айнаган, у оламга нур ўрнига кофур ёғдирар эди.

1095 Дунё ҳам қор билан кофур конига ўхшаб кетган, ҳаво ҳам музлар билан биллур (кристалл)ларга боғланиб кетган.

Совуқнинг шунча кофурлари ва кристаллари бутун дунёни заруратдан оқартирган эди.

Бу ерда ҳамма кийим-бошларнинг рангги кофур рангида бўлса ҳам, Қоқим шаҳридан келтирилган ёғоч ўтидан кўра қизғин эди.

Базм юлдузлардай тайёр ва жамият ҳулкар юлдузидай йиғилди.

Ҳар тарафда бир чинли гўзал, минг ноз билан Чин асбобларига зарб урар эди.

1100 Гарчанд унинг оти фағфури чин (хитой фарфори) деб аталса ҳам рангги оппоқ — кофур рангида эди.

Биз айтганимиздан юз ҳисса меҳмондорчиликлар бўлди, меҳмондорчилик такаллуфида афсус ейтурган жой қолмади.

Ўйин-кулги биз айтганча бўлди, биз айтгандан ҳам юз ҳисса ортиқ бўлди.

Шундай қилиб, ишрат билан бу ерда ҳам уч ой ўтди. Уч ойдан ҳар тўрт қасрда мажлис туздилар.

Бу ишларнинг ҳаммасига сабаб шуки, шаҳзода бу ерларда ўйин-кулги билан банд бўлса, май ичса, токи унинг

1105 нашъаларини май тозалаб, чегарасиз ўйин-кулгилар уни қувонтирса.

Бироқ у, ўз авзоига ҳеч қандай ўзгариш бермас эди. Албатта энди тақдир чизганни ўзгартиб бўладими?

Яна ўша қайғулар тўла куйган оҳи, яна ўша машаққатлардан чиққан ноласи давом қилар эди.

Агар биров зор йиғласа, ул ҳам зор йиғлайди, унинг кўнгли эл тортган озордан озор топади.

Бировнинг ўтли сўзи унинг бошидан дуд чиқарар, бировнинг совуқ оҳи унинг оҳини оташин қилар эди.

1110 Эл қайғусидан унинг ҳам кўнгли қайғули, бировнинг ёқасини йиртиқ кўрса, у ҳам ўз кўксини тимдалар.

Биров севгидан сўйласа, у шу ҳикоятни такрор-такрор тингламоқни тилар ва

у кишидан талай нишонларни суриштириб билар ва билганларини кўнгли ичида яширин сақлар эди.

Ҳикоялар ичида ёрга етишувдан сўз кетса, унинг ҳам ичи севинач ва хотираси аламлардан қутулар.

Агар сўз айрилиқ тўғрисида борса, зор йиғлар ва икки кўзларидан қонли ёшлар оқар эди.

1115 Хоқон ўз қилган ишларига бир кўз ташлаб чиқиб, ҳалигача қилган чораларининг ғалат эканини билди.

У аҳволда уни ҳайронлик енгди ва бу саргардонликдан боши айланиб қолди.

Эй соқий, менга бир қадаҳ май бер, жуда ҳайрон бўлиб қолдим, пиёлангни айлантир, саргардон бўлиб қолдим.

Кўнгилга севги ўти учқун солар экан, уни ўчириш учун май сувидан бошқа чора йўқдир.

УНИНЧИ БОБ

Хоқоннинг хонлик тожин ўз ўғли бошига қўймоқчи бўлгани, Фарҳоднинг тож соясидан бош қочиргани

1119 Бу мамлакатнинг устида шоҳлик довулини чалган киши сўз қўшинларини шу тартибда тузди.

1120 Хоқон ўғли тўғрисида ҳар қанча чоралар қилиб кўргани билан тақдир олдида ўз бечоралигини билди.

Фарҳод тоғининг учи жуда қаттиқ ва у тоғ Хоқон истаги тиғини ўтмас қилган эди.

Хоқон бу билан ҳам ноумид бўлмай, яна ўйлаб кўрди, энди шундай чора қилмоқчи бўлди.

Шоҳнинг соқоли ду муялиқдан ҳам ўтиб, ёши кексалик меҳробига юз қўябошлаган эди.

Хоқон — Фарҳод ақлли, тадбирли, паҳлавон бир йигит бўлиб қолди.

1125 У энди Чин хоқонлигига эмас, балки бутун олам султонлигига лойиқ.

Шоҳлик ишида нимаики муносиб ва подшо бўлгувчи кишига нимаики керакли бўлса,

барисини тангри Фарҳоднинг зотида яратган, бинобарин иш лозимомадасини тезроқ тайёрлаш зарур.

Барча ҳунарларда камолати бор, унинг зоти айблардан холи. Йиғи, нола, фиғондан бошқа унда ҳеч айб йўқ.

1130 Биров шоҳлик мансабини эгалласаю, сиёсат билмаса, иши ўринламайди.

Фарҳоднинг кўнгли юмшоқликка мойил, унда шиддатнинг нақшлари йўқ.

Салтанат ишига тескари тушатурган бунчалик таъби тозаликнинг кераги йўқ эди.

Бировки оламга шоҳ бўлар экан, у халқ бошида тангрининг сояси деган сўз.

Ўша соя бўлган киши ўз шахсида қандай даражаларни топса, у ҳолатни кўрсатиши керак.

1135 Қайси душманки унинг жонига қасд қилса, у ўз душманига жон қурбон қилатурган бўлса, ҳодисалар камонидан

агар юз ўқ отилганда ҳам, ўзига раво кўрсаю ўзгага раво кўрмаса, бундай иш шоҳликка эмас, дарвешликка муносиб сифат, бироқ шоҳликда бу ярамас хосиятдир.

Агар шоҳ ўз сиёсат тиғини ўткир қилмаса, халқ ўртасида юзлаб қон тўкувчи тиғлар тортиладир.

Агар савдогарнинг юкида қароқчининг қонидан доғ бўлса, бу гул савдогарга тоғни боғ қилади.

1140 Агар золимга шоҳдан қўрқув бўлмаса, ўша золим севинадию, жабр кўрган мазлум қайғуради.

Агар етим ичиб кўчаларда тўполон қилиб юрса, бу қайғудан мактаб болалари ҳам албатта қутулган бўлмайди.

Бу гапларни у билмайди деб бўлмайди, балки биладю, билганини қилмайди.

Менга бу қайғу кўп қийин бўлиб қолди, чунки бечора ўғлим кўп қўрқоқ, юраксиз.

Чибин муртини ҳеч қачон синдирилмаган ва синдиришни истамаган филнинг зўрлигини нима қилай?

1145 Оёғи остида чумоли ҳам зарар кўрмаган панжаси зўр шердан нима фойда?

Ўз билими билан замонамизда биттаю-битта бўлганнинг илмидан жоҳиллар қўрқмаса, омонда бўлса нима фойда?

Шаҳзоданинг бу қилиқлари «айтганимни қиламан» деган худройликдан эмас, балки дунёга бе-парво қарашлардан.

Бу ишда жуда кўп андишалар билан ўйлаб кўрдим, ҳеч иложини тополмадим. Энди биттагина иш қолди.

Фарҳодга ўз султонлигимни таслим қиламан. Ноиложликдан бу сифатимни тарк қиламан.

1150 Қачон ўз бошига иш тушса, бутун қийинчиликларни шубҳасиз ўзи тортади.

Олам аҳлининг уҳдасини елкасига олгандан кейин, ёмон кишиларга шиддат қилиши лозим бўлиб қолади.

Сиёсат қилишни ўзига асос қилиб олган кишининг табиати секин-секин ўзгаради ва шу сиёсатга кўникиб қолади.

Мана шу ишларнинг лаззатини татиб кўргандан кейин, ўша сиёсатни қилишга ўзи ҳам кўпроқ ҳиммат кўрсатиб қолади,— деб ўйлади Хоқон.

Хоқон ўзининг бу райидан севинди, гўё унинг бутун истаги ҳосил бўлгандай сизди.

1155 Иш учун шундай режа топилганидан кейин, у тезлик билан шоҳларга махсус мажлис чақирди.

Давлатга тегишли ҳамма одамларни, ҳукумат саройида бўлган кишиларни йиғди.

Шаҳзодага ўз ёнида ўрин кўрсатиб қийин масала тўғрисида шундай осон сўз бошлади:

— Тангри ўз йўлбошчилигини кўрсатиб, менга дунё устидан подшоликни берди.

Хитой ва Чин мамлакатининг Хоқони бўлдим, қаергаки борсам, ўша ўлкани олдим.

1160 Менга шону давлатни имкондан ортиқ, ҳар қанча гумон қилсам ундан ортиқ берди.

Хаёлга сиғмаган истаклар, ақлга тўғри келмаган айшу ишратларнинг

бариси билан кўнглимни баҳраманд қилди, фарзанддан ташқари бутун тилакларим ўринлади.

Мамлакатимга мендан сўнг қолатурган валиаҳдим йўқлигидан, қанд есам заҳар мазасини берар эди.

Бу қайғудан доим эзилар ва тириклик боғидан хурсанд эмас эдим.

1165 Талай вақт йиғлаб, ерга юзимни суртдим, тангри сенинг юзинг билан кўзимни ёритди.

Хаққа шукрим, нимани истасам у менинг толеим учун тайёрлади.

Яна юз шукрим, сени мен гумон қилгандан минг марта яхши қилди.

Хақ сенинг вужудингни маъниларнинг кони қилди, халқ сени мақташдан тўймайди.

Шоҳлик учун нимаки зарур бўлса, бугун сенда батамом тайёр.

1170 Кўк фили агар саҳарда хартумини чўзса, у сенга пашша хартумидай туюлиши маълум.

Сенинг билимларингнинг денгизи олдида Аторуд юлдузи сув кўпиги ҳисобида бўлиб қолади.

Ички борлигингни мақтамоқ, қуёшни нурли демак сингари ҳамма билган гапни такрорламоқ кабидир.

Сени билимдон, ёхуд ақлли демак, майни аччиқ, қандни чучук демак сингари оддий ҳақиқатни айтмакдир.

Мана бугун тангрининг қазоси билан соқолим оқарди, қарилликка етдим.

1175 Эшим эллик чегарасини босиб ўтди, олтмиш чегарасига етди.

Ўз ишларимга дам-бадам ақл югуртиб кўрсам, ўз ҳолимнинг кундан-кун орқага қараб кетаётганини кўрмоқдаман.

Қарилик айбини яшириб бўлмайди, кетатурган вақт бўлиб қолди, қараб туриб бўлмайди.

Агар қари кишига ёш йигит бўлиш ҳаваси тушса, бу ишда уят бош оғирлигини кўрсатади.

Табиатнинг ўзи мушк устига кофур сепгандан кейин (соқол оқаргандан кейин) яна ўша оқ кофурни қора мушк қиламан дейиш мумкин бўлмайди.

1180 Соқолнинг оқи ўлимнинг элчисидир, у тириклик сабзаси устига тушган қировдир.

Йигит бўлиш ғамида соқол оқини юлиш, ўз мотами учун соқол юлиш билан баравардир.

Икки-учта оқни юлиб юзини тимдалаган одам, беш-олти кундан сўнг унинг ўрнида ўн-ўнбештасини топади.

Агар биров ўз соқолини бўяш пайида бўлса, бир неча кун ўтгандан сўнг бир ранг ўрнида ола-була неча ранг кўради.

Бу ранго-ранг бўёқларни кўриб, ҳатто тароқ ҳам тиш иржайтириб кула бошлайди.

1185 Тароқнинг кулишиданку аҳвол унча қийин эмас, бало шу пайтда бўладики, ундан болалар ҳам кула бошлайди.

Хулласи қари киши ҳар қанча макру ҳийла ишлатгани билан йигитлик кўчасига қайтолмайди.

Йигитликнинг айши жуда-жуда кўп бўлгани каби қариликнинг қийинчилиги ҳам жуда оғир, жуда оғир.

Менинг бошимга шундай қийин иш тушибдир, ишларим қийинчиликларга яқинлашибдир.

Агарчи ўз умримдан шикоят қилсам, аммо чин шикоят эмас, шукр қилган бўламан.

1190 Ҳар йўлга бошлаган мени тангрининг ўзи бўлди, у менга чегарасиз йўлбошчилик қилди.

Менга йигитликни ҳадя қилган пайтда Хитой ва Чин элига хон қилди.

Умрим қарилик кўчасига кирганда сендай ўғилни менинг ўринбосарим қилди.

Агар дунё шомида бир ой кам экан, бир тарафдан қуёш кўтарилса нима қайғу.

Чинор агар боққа кам соя солса ҳеч гап эмас, чунки боши кўкка етган сарв кўкаради.

1195 Агар ўрмондан арслон кетар экан, ўрнида ҳайқириб турган йўлбарс қоладику,

сендай фарзанди бўлган отанинг тириклик дарахти пайванд қилинган деган сўз.

Шундай ота, ўлим вақти етишса ғам ейдимию, ўлганда ҳам ўлдим дейдими.

Умр ишига ишончи қолмаган киши нима учун ўлимни ўзига яқин кўрмасин?

Йигит кишику, қариликнинг хушхабарини исташи мумкин, бироқ қари кишига йигит бўлиш умиди йўқ.

1200 Қариликнинг дарди бедармон бўлгани учун бир иш кўнглимда жуда армон бўлиб ётади.

Ўлмасимдан бурун кўзимни очиб, ўзимни тахт устида йигит кўрмоқчиман.

Яъни тожу, тахту, салтанат, қўшин, мулк, мол, мамлакат — барисини сенга топширсам.

Буларнинг бариси сен билан зийнатланса, сени ўз ўрнимга тайин қилсам,

подшоҳликни сенга таслим қилсам, халойиқ усти-
да ўлка сўровчи бўлиб қолсанг.

1205 Сен шоҳ бўлиб менга қуллик қилсанг, ўғлим
бўлатуриб оғалик қилсанг,

элнинг манфаати нимада бўлса, ўша ишни қил,
менинг эса манфаатим, истагим шудир,— деди.

Шаҳзода Фарҳод кўрсаки, отаси шоҳ бу базмда
унга кўп аччиқ майлар тутмоқда,

у шундай оловли бир оҳ тортдики, унинг оҳидан
кўк шиптига тутун етди.

Шоҳнинг сўзларидан қийналиб, ўзини тупроқлар-
га ташлаб йиғлай бошлади.

1210 Юрагидан осмонга еткудай бир оҳ тортиб айтди:
Шаҳаншоҳимиз кўп йиллар тирик бўлсин,

кўк тахти унинг тахти бўлиб, қўшини юлдузлар
қўшинидан ҳам кўпайсин,

ўйин-кулги, севинчларнинг боғи кўкарсин, у боғда
айшнинг гуллари чегарасиз, ўхшашсиз бўлсин,

қўлидан Қаёнилларнинг пиёласи тушмасин, у пиё-
лада тирикликнинг тиниқ шароби тўла бўлсин.

Шоҳ бу сўзларни менга хитоб қилиб айтди, мен
нима ману, жавобим нима бўлар эди.

1215 Энди мен туриб узр айтишга сўз чегарасини бил-
майман, жавоб айтишга ўз ҳаддимни билмайман.

Менинг бу ҳақоратланган жисмим тупроқ билан
тенг бўлса ҳам, бир-икки оғиз сўз айтишга ботин-
моқчиман.

Биринчидан шуки, умрга ишониб бўлмайди, унинг
зулми йигиту қарига тенг.

Бироқ, оламда ҳар нарсаки мавжуд бўлса, унинг
борлиғи ҳам ўзига бир навъи яраша бўлади,

базмларни бегаган машъал бунинг мисолидир. Машъалдан юз минглаб учқунлар учади-учади, бироқ, шуъланинг ўзи равшан бўлиб қола беради.

1220 Бўстонда юз минглаб кўкатлар барбод бўлиб кетади, бироқ бир сарв оғочи юз йиллаб туради.

Сел бўлган пайтда чўлдаги юзлаб тепачаларни ювиб кетади, бироқ Албурз тоғи ўз ўрнида тура беради.

Умрнинг асоси кичикларга кичикроқ, улуғларга эса унинг ўлчови улуғроқдир.

Яна бири шуки, пашша юз йил умр кўргани билан фил тортган юкни тортолмайди.

Бир бургут билан бир куйканакни тутиб ўргатсалар, қачон бургут қилган овни куйканак қила олади.

1225 Агар ўрталик мутлақо кишисиз қолса, шоҳ ўрнини шахмат пиёдаси тута оладими.

Қуёш агар юзини ғарб шарига яширса, туман минг заррадан бир нур пайдо бўла оладими,— деди.

Шаҳзоданинг айтган бу сўзлари отасининг шавқини зиёда қилиб юборди.

Хоқон айтди: Эй менинг ёруғ шаъмим, эй кўзимнинг равшан нури!

Сўзларингнинг латофати юз минг жондан ортиқ, жон эмас, тириклик булоғидан ҳам ортиқдир.

1230 Сен бу сўзлар билан гавҳар хазинасини очдинг, бу хазинадан оламга дурлар сочдинг.

Қулсқлар сендан қимматбаҳо дурлар тақди, бироқ мен заиф ва бечора

сендан бу янглиқ сўзлар тама қилмаган ва бундай жавоб бўлишига кўз тутмаган эдим.

Агар сен мени ўзингдан хушдил бўлишимни тиласанг, умрдан муродимнинг ҳосил бўлишини истасанг

дарров менинг хотиримни қолдирмай, бу илтимосимни қабул қилгайсан.

- 1235 Шаҳзода ишнинг шу суратда эканини кўриб қабул қилмоқлиги зарур бўлиб қолди.

Отасининг ҳазин кўнглини севинтириб, тупроқни ўпди ва айтди:

— Шоҳим, ҳар қандай узрни манъ қилиб қўйгандан кейин, мен гал солишга ўзимда ҳад тополмайман, бироқ мен ҳақоратланган кичик кишию, иш улуғ, мен аввалдан бу арзни айтиб қўйишим зарур.

Мен ҳалигача ғофил эдим, бу иш менга таклиф бўлишини кутмаган эдим.

- 1240 Менинг ҳалигача бутун ишим базмлар қуриш, айшу ишрат суриш бўлиб, тинч ва бепарво эдим.

Эндиликда —

Шоҳим, менга марҳамат қилсалар, мен бир-икки йил бу хизматни ўргансам,

шоҳим олдида доим ҳозир бўлиб, ишларнинг асосий кайфиятини кўрсам,

ривожи, касодини билсам, яхши-ёмон томонини танисам, аввал бирор кичикроқ хизмат тайин қилинса, бирор саҳв қилган пайтимда ўргатиб турилса.

- 1245 Бирор ишни дурустроқ бажарсам, яна яхшироқ қилишим учун кўмак берилса,

дунёда ҳар кишининг бирор иши бор, ўша кишининг ўз ишида албатта тажрибаси, кўникмаси бор.

Тажрибасиз бир ишни қилиш қийин, тажриба — кўникиш бўлганда иш осон тушади.

Менинг ҳам бу ншда тажрибам ортгандан кейин,
нима буюрсалар, бўйин товламай бажарсам,—
деди.

Шаҳзоданинг бундай дилкаш сўзини эшитиб, ота-
сининг кўнгли кўтарилди, севинди.

1250 Эй соқий, менга шоҳларга хос бир пиёла шароб
бер, бу шароб менга ҳам қўшинидан паноҳ бер-
син.

Менинг кўзимда бир пиёла шароб шоҳликдан ор-
тиқ. Мен нчайда, элга зулм қилгунча, ўзимга
зулм қилай.

УН БИРИНЧИ БОБ

Хоқоннинг ўз ўғлини хазиналар томошасига келтиргани, Фарҳоднинг кўзи Искандар оинасига тушиб, кўзгу тилси-мида ажиб суратлар юз кўргузгани

Ўз номаларини безаб бу сўзларни сўзлагувчи киши қиссасига шундай зийнат беради:

Вақтики Хоқон Фарҳоднинг сўзларини эшитди, жавоб унинг истаганидай эди.

Айшу ишратларнинг асбобини йиғиштирмасдан, севинчдан Чин мулкига сиғмасдан,

1255 шаҳзодага шундай риоятлар кўрсатдики, ақл унинг чегараси ва сўнгини топа олмас эди.

Унинг учун жаҳонлар ва жонлар фидо қилмоқчи бўлар эди.

Хоқон шунчалик айшу завқ билан баравар унинг рўпарасида юз фикрларга борар эди.

Конлар денгизидан шаҳзоданинг бошига нималар сочсам эканки, шаҳзода ундан хушҳол бўлса, қувонса.

Иззатли меҳмон жуда ҳам олий табиатли эди, унинг олдида гавҳар тош ҳисобида эди.

1260 Унинг бу ишидан мезбонга ожизлик ғолиб бўлиб, меҳмон кўнгли истаган нарсани топишга толиб эди.

Хоқон хазинасида ғаройиб нарсалар жуда кўп бўлгани учун унинг қўлидан ушлаб хазиналар нчига олиб кирди.

Булар хазиналар ҳам эмас, юзлаб денгиз ила кондан иборат эди. Ниманки пақдша мавжуд бўлса, бу ерга ташилган эди.

Саноқсиз уйларда хазиналар устига хазина қала-
шиб кетган, ақл хазинабони ҳисобдан аламда.

Энг аввалги қирқ уй олтин туратурган ер бўлиб,
ҳар уйдаги қирқ хумда қизил олтин тўла эди.

1265 Бу хазинадаги ғаройибдан шу маълум эдики,
бир хумдаги олтин мумдай юмшоқ бўлиб,

ўшани қўлга олиб, нима ясамоқчи бўлсангиз, қила
олар эдингиз.

Яна қирқта уйда турли-туман гўзал бисотлар, ҳар
уйда қирқ минглаб ипак парчалар,

у парчаларнинг юзига юз хил ипаклар билан су-
ратлар тортилганки, айлангувчи осмон булардан
бирисини ҳам кўрмаган.

Туман минг рангдаги Хитой чиннилар борки, бу-
лардан биронтаси ҳалигача кўз ипига йўлбошчи-
лик қилмаган.

1270 Ғаройиб нарсалар бу ерда чегарасиз кўп, бу тааж-
жуб санъатларга ҳад топилмайди.

Ҳар бир суратда юзлаб гўзал юзлар кўрнадикки,
тўла ақл ҳам уларнинг ҳуснига шайдо бўлиб
қолади.

Ҳаммаси ҳам ҳунармандларнинг қўли билан тайёр
бўлган, мукамал корхоналарда тўқилган.

Юпқа ипак товарларнинг чегараси йўқ, юз шун-
ча ипак кийим-бошларнинг сон-саноғи йўқ.

1275 Хазиначи шундай ипакли кийим-бошлар келтир-
дики, ҳар бир гўзал бу ҳуллалардан ўн қаватини

бирданига кийганда ҳам ҳали тани-гавдаси ҳам
танининг насрин гулидай оқ ранги билиниб ту-
ради.

Нофа атри уюм-уюм уйилиб қўйилган, мушклар
эса анбар-анбар бўлиб тўкилиб ётади.

Жавҳарлар шунча кўпки, фикр ҳисобдони ҳисоб қилиб, мингидан бирини тополмайди.

Лаъли тошлари мусаффоликда кўз ёшларини оқизгандай, ундаги ҳар тоза дур жон нақдини олгудай,

- 1280 Биллур ва яшим тошидан юз минг ажиблик билан ясалган идиш-оёқларнинг ҳар бирига бир мамлакатнинг хирожи сарф бўлган.

Хазиначи шоҳ ва шаҳзодага кўрсатиш учун бундай нарсалардан юзлаб келтирар эди.

Қанча қараган сари ҳайронлик ошиб, шоҳу — шаҳзода кулумсар ва бош чайқатиб қўяр эдилар.

Томошадан тўяр вақт етганда шаҳзоданинг кўзи ажойиб бир нарсага тушиб қолди.

Бу тиниқ, биллурдан (кристаллдан) ясалган бир сандуқ эди.

Кўрган киши гўё буни одамзод ясамаган, деб ўйлайди.

- 1285 Тоза ахлоқ қалбдан кўриниб тургандай, унинг ичда ажойиб бир буюм кўриниб турипти.

Бироқ у ажойиб буюм, мубҳам бир сирдай сақланган сандуқ, безакли қулф билан маҳкам боғланган эди.

Уни сандуқ дема, юз балонинг қалъаси дегил! Унинг қалъадори эшикларини маҳкам боғлаган эди.

Офату бало қалъасининг маҳкамроқ бўлгани яхши, ундаги сирларнинг ҳам мубҳамроқ бўлгани яхши.

Бу сандуқнинг таажжублигини кўриб шаҳзода уни билишга қизиқиб қолди.

- 1290 У айтди:— Бу санъатлар билан ясалган ажойиб нарса нима, айтингизчи, бу пардада қандай сир бор?

Калиди қаерда бўлса келтиринг, қулфини очиб, сирларини кўрсатинг!

Хоқон бу тўғрида ўзини уёқ-буёққа солиб, тезлик билан узр айта бошлади:

— Бу сандуқнинг сирини ҳеч ким билмайди, калиди йўқ, қулфи очилмайди.

Буни кўрдинг, сирини билишнинг фикридан кеч, бизлар ҳам кўрганмиз, аммо сирини ҳеч билмаганмиз,— деди.

1295 Шаҳзода, шоҳнинг бу узрини эшитгач, ҳавас савдосини зиёда қилиб юборди.

У айтди:— Ҳар бир ишники одамзод қилган бўлса, уни яна одамзоднинг ўзи фикр юргизиб била олади.

Менку, талай илмларнинг эшигидан кира олганман, мен ҳал қилолмаган бирорта мушукул топилмайди.

Бунинг ҳам таги тугини билмагунча, ўриш-арқоғини тайин қилмагунча,

кўнглимнинг тинчланиш имкони йўқ. Билганимдан сўнг кўнглим тасалли топади,— деди.

1300 Шоҳ узрини кўпайтиргани сари шаҳзоданинг ҳаваси тезланиб борар эди.

Шоҳ бу сирни айтмаслик учун қанча чидам кўрсатса, шаҳзода шунча сабрсизланар эди.

Шоҳ у ишга анча қараб турди-да, ростини айтишдан бошқа чора тополмади.

Буюрди. Тезлик билан қулфини очдилар. Сандуқ ичидан порлоқ бир кўзгу чиқди.

Бу кўзгу тозаликда шарқ қуёшидай ва балки, ойнайи Искандардай эди.

1305 Бу кўзгунинг юзи садаф, ичидан ўта кўрунувчидир, осмон юзидай порлоқ ва сандуқнинг ичидаги қуёшдай эди.

Бу кўзгуни бегаб ясаган ҳақим кўзгу орқасида унинг бутун махфий сирларини ёзган эди:

«Бу кўзгу — дунёни кўрсатгувчи кўзгудир, бунинг нури ва мусаффолиги қуёшчадир.

Бу, Искандар Румий замонида унинг ўз қўли билан ясалган ва жаҳон аҳлига ёдгор бўлиб қолган.

Бу кўзгуни яшаш учун ҳар бири Афлотунга тенг келатурган тўрт юз билимдон ҳаракат қилган.

- 1310 Уларнинг ҳар бири кўк аҳволдан хабардор, дунё ишларини — масалаларини ечгувчи файласуфлар эди.

Улар юлдузларнинг, кўкларнинг хусусиятларини аниқ топиб, бу кўзгунинг санъатига уриндилар.

Неча йиллар узлуксиз қийинчиликлар тортиб, бу суратнинг нақшини ясай олдилар.

Дунёнинг ҳикматидан иборат бўлган бу кўзгуда катта ва ажойиб бир тилсим яширингандир.

Ҳар ким бунинг очмоққа ҳаракат қилса ва ҳаракати билан бу иш очилса,

- 1315 келиб кўзгуни тезлик билан ердан олса, ўзининг тоза юзига кўз солса,

қараган одамнинг умрида бўлатурган турли ишлар у иш агар болдай тотли, тикондай заҳарли ҳар нарсаки,

тангри бунга кўришликни, қазо эса бошига келтиришни насиб қилган бўлса,

Бу кўзгуда жилва беради ва йўқлик сирларини унга ошкора очиб беради.

Бироқ очмоқлик ғоятда қийин, бу иш жисмга қийинлик, дилга ранжлар келтиради.

- 1320 Ҳар кишигаким бунинг очиш изтиробини тушса бу муаммони очиш ҳисоби қуйидагичадир:

Юнон мамлакати ғоят гўзал ўлкадир, у бошдан-оёқ ҳикматлар билан безалгандир.

Кўк шаклларини тополган ҳаким бу ўлка еридан бир ҳовуч тупроқдир.

Бу ўлканинг ҳар ушоқ тоши ҳикмат эли тожининг дурри ва бу ердаги ҳар бир кўкат, бутун иллатларнинг дорусидир.

Унинг шимол чегарасида бир улуғ тоғ бор. Осмон тиғи бу тоққа тегишдан ўтмасдир.

1325 У киши Юнон тарафига бориши керак, тизгинини ўша тоғ томонга бошқариши керак.

Ўша тоққа етиш орада уч манзиллик йўл қолганда, ҳар уч манзилда уч офатга дуч келади.

Аввалги манзилда, тангри ўз қаҳридан яратган баю сингари бир аждаҳо бор.

Иккинчи манзилда бир Аҳраман деви бўлади, унга бедодлик, офат етказиш ҳунару қилиқ бўлиб қолган.

Учинчи манзилда ажойиб қилиб қурилган бир тилсим бор, бу ердаги сирлар аввалги ҳар иккисидан яна мушкулроқдир.

1330 Ўз юзини бу уч манзилдан ўтқаролган кишига тўртинчи манзил юқорида айтилган тоғ бўлади.

Бу тоғ ичида айланган киши айрилиқ оқшомидай қоронғу бир ғорга учрайди.

Ғор ичида тенгдоши бўлмаган Суқрот ҳаким бор, уни Суқрот ҳам дема, балки замонанинг Буқротидир.

У ақлли билимдон агар тирик бўлса, борган кишининг мушкулликларидан чигални ечади.

Агар тирик бўлмаса борган киши ниманки илтимос қилмоқчи бўлса,

1335 унинг руҳига сиғиса, умид ипидаги тугунлар ечилади»,— деб ёзилган эди.

Шаҳзода кўзгу орқасидаги бу қиссани тамом ўқигандан сўнг, бу мушкул ишни ҳал қилиш учун ҳавасланиб қолди.

Безовталиги шунчалик ғалаба қилиб кетган эдики, ўйлайвериб ейишдан, ухлашдан қолди.

Хоқон шаҳзоданинг муддаосини фаҳм қилди-да, бу ишдан уни қайтариш учун можаросини чўзиб юборди.

Шоҳ мумкин қадар бу ишни кечиктириш учун уринса, шаҳзода кўпроқ қизиқар, кўпроқ ҳавасланар эди.

1340 Ўғли гарчи мушкул бир аҳволда эди, аммо отаси ундан ҳам қийинроқ ҳолда эди.

Ўғлига шундай қийинчилик юзланган эди, отасига эса ундан ортиқроқ уқубат юзланган эди.

Эй соқий, сен менга ўзни унутдиратурган бир пиёла шароб бер, чунки замона менинг пешонамга шундай қийин иш солиб қўйди.

Айлангувчи дунёнинг жафоси қанча қийин бўлса, ўз-ўзини унутиш унинг давоси бўладир.

УН ИККИНЧИ БОБ

*Хоқон билан Мулкоро кўп кенгашган-
ларидан сўнг Фарҳодни олиб Юнон ўл-
касига қўшин тортишга қарор қилган-
лари*

Бу меҳнатноманинг шарҳини ёзган киши ўз афсо-
насини қуйидагича сўйлайди:

1345 Вақтики шаҳзодага ҳодисаларнинг жаври шундай
қийин бир ҳолни юз келтирди,

унинг чидам ва тўзим шунчалик йўқолдики, қў-
лидан ихтиёри ҳам кетди.

У, девона бўлиб қолмасам яхши эди, ақл қонда-
ларидан бегона бўлмасам яхши эди — деб қўрқар
эди.

Бошига тушган бу қора кунни яширин тутолмай
Мулкоро ни бир хилватга чақирди.

Унга ўз бошидаги можароларни, ҳавас ўз кўнг-
лига солган балоларни айтиб берди.

1350 У айтди: Киши агар гадо бўлсин, ё шоҳ бўлсин,
ё гофил бўлсин ё огоҳ бўлсин,

неъматларга кўмилган, меҳнатларга гирифтор
бўлса ҳам, ишқилиб манглайига азалдан ёзилган

ҳар бир яхши-ёмонликни кўрмасдан иложи йўқ,
бу ҳақиқат ақл олдида яширин эмас.

Одамзод шоҳ бўлса ҳам, гадо бўлса ҳам, бари
бир, унинг бўйни қазонинг ҳукми тузоғидан озод
эмас.

Азалда ёзилганни ўзгартаман демаклик сув усти-
га хат ёзиш билан баравар.

1355 Қазо қалами бирор хатни ёзган экан, уни ўзгар-
тиш ҳеч қачон қўлдан келмайди.

Замоннинг ҳамма ишида билнимдон бўлган кишилар ҳам бу ҳийлакор осмоннинг найранглари остида оёқ остидирлар.

Бир кишининг ҳукми ер юзига етаолатурган даражада бўлгани билан унга қазойи осмони етиб қолса нима ҳам қила олади.

Гарчанд мен тақдирнинг зўри олдида ҳалойиқнинг ожизлиги тўғрисида сўйламоқдамен, бироқ мен ҳам ўшалардай бу ишда кучсизман.

Тақдир қалами манглайимга ниманки ёзган бўлса, уни кўрмасдан иложим йўқ.

1360 Тангрининг истаги азалдан шу экан, менинг манглайимда бу балоларга чндам синалмоқчи экан,

кўнгли ақлнинг нури билан порлаган ҳар бир киши мени бу ишда маъзур кўриши керак.

Агарчи бундан халққа малол келади, бироқ пешонамдаги ажойиб ҳолатларда

менинг қитти ихтиёрим йўқ. Чунки бу ишларни манглайимга тангрим ёзибдир.

Биламан, бу ишлар ғоятда мушкул, бироқ мен қазо ўтини сокин қила олмайман.

1365 Менинг пешонамга тақдир ёзган бу ишларни Хоқонга бориб айтишингни сўрайман,

орамизда унинг оталик ҳаққи бўлгани учун ижозатини сўрайман.

Менинг бу кетажак йўлим учун ҳиммат кўрсатсин, баъзи-баъзида дуосида мени йўқласин.

Агар у бу ишга ҳиммат кўрсатса, дуо қилиб турса, ҳеч шак йўқки, менинг ишларим очилиб кетди, ўринлайди.

Агар ижозат бермагундай бўлса, тангрим гувоҳ бўлсин, ҳақ олдида сирларим яширин эмас,

1370 бечораликдан қудратсиз бўлиб бўлса ҳам, овораликдан қўрқмай,

бу ер обод экан, бу ер чўл экан демай — бошимни олиб кетаман ва мақсадим сари йўл тутаман.

Йўлимда девлар, аждаҳолар учрайдимни ёхуд тилсимлар ичида юз минг балолар учрайдимни,

ҳаммасидан кўзимни юмиб, шу сфатларга ўзимни ураман.

Менинг ишларим қайтариш кўчасидан узоқ, бинобарин подшоҳнинг ижозат бергани яхшироқ,— деди.

1375 Шаҳзода бу таҳликали сўзларни айтиб бўлиб орқасидан ундан ҳам таҳликалироқ қасам ҳам ичиб юборди.

У:— Менинг бу мақсадларимга ўзгартириш йўл тополмайди,

бинобарин сен отамдан ижозат олиб бериш ишидаги ҳаракатларингни камчиликсиз бажар,— деди.

Мулкоро бу сўзларни эшитиб, ич-ичидан ўзида йўқ оҳ тортди, шаҳзодани маломат қилиб, насиҳат қилай деса, кўрдикки, шаҳзода насиҳат эшигини ёпиб қўйди,

бирор сўз билан қўлини тутмоқчи бўлса, шаҳзода ўша сўзнинг йўлини боғлаб қўйди,

1380 шаҳзодадаги аҳволни англаб, сўз айтишдан ожиз ва лол бўлиб қолди.

Вужудини бу аланга ўртади, оҳидан кўк гумбазига тутун чиққудай бўлди,

кўзи бу тутуннинг аччиқлигидан ёшланиб, йиғлаганича шоҳнинг олдига борди.

Бир ерни холи қилиб Хоқоннинг олдига кирди, кўз ёшисига даво тополмас эди.

Шаҳзодадан эшитган гапларини ҳикоя қилиш учун чексиз қийналар эди.

- 1385 Шоҳ унинг бу можаросини тушунди-ю, ўз кўксига ўзи уриб, ёқасини чок қилди.

Икковлари бу меҳнат юки остида қайғулар билан тоза йиғлашдилар.

Замонанинг шоҳи кўп куйиб шиквалар қилди, тенгдоши бўлмаган вазир эса ер ўпиб,

шоҳнинг дардига чора қилиш юзасидан унга секин-секин насиҳат қила бошлади.

У айтди: эй шоҳим, тақдирдан келган ишга ризо бўлишдан бошқа чора йўқ.

- 1390 Бугун шоҳимиз замоннинг энг ақлли кишиси, унинг порлоқ кўнгли давлатнинг чироғидир.

Бошга иш тушганда куйиш-пишишдан кўра, чора қидириш яхши эканини айтишнинг ҳам ҳожати йўқ.

Агар ишга ақл чора қидиргувчи бўлса, ақлли киши қилган чорасидан натижа ола олади.

Агар бу чораларга тақдирнинг ўзи тўсиқлик қилса, унда қазонинг ҳукмига қаноат қилиш керак бўлади,— деди.

Шоҳ айтди:— Эй фикрингнинг шамъи саодатдан иборат, кўнгилларни очгувчи сўзинг қалбларни тинчлантиргувчи киши,

- 1395 киши ахир ўз жонидан тўя оладими, ёхуд уни шу аҳволда қўйиб бўладими?

Насиҳат кўнгилнинг дардига даводир, унга қўлдан келганча аввал насиҳат қилайлик.

Агар у бу насиҳатлар билан тинчланса, бизнинг давлатимиз, кўнглимизнинг истаги, жонимизнинг роҳати бўлади.

Насиҳатлар таъсир қилмагудек бўлса, унга тангридан нима келса хурсанд бўлайлик,— дейди.

Ана шу сўзлардан кейин, Хоқон билан вазир чегарасиз даражада тараддуд қила бошладилар.

- 1400 Талай тадбир қилиб кўрардилар, фойда бермаса, бошқа чорага тутинар эдилар.

Шаҳзода ўз истагида қаттиқ турар, насиҳат қилгувчи бўлса у истаганини қила олмас эди.

Насиҳатгўйлар гапни чўзган сари шаҳзоданинг истаклари яна кўпаяр эди.

Хоқон бу чоралардан иш чиқаролмай маъюс бўлди-да, шаҳзодани қамаб қўйишни хаёл қила бошлади.

Яна қамаб қўйишга ҳам ўзи чидолмай, кейинги чорани бундай хаёл қила бошлади:

- 1405 Шаҳзоданинг кўнглини хафа қилмасдан, тирлик гулшанини сўлдирмасдан,

Чин — Хитой мамлакатига қўшинларни йиғиб, Юнон ерига босриққа борсам —

Уғлимга ҳамроҳ бўлиб, унинг яхши-ёмонидан хабардор бўлсам,

у аввал етмоқчи бўлган орзусига орага анча чўзилган вақт кириб халал берар.

Шу муддат ичида унинг қилган хаёллари кўнгиладан чиқиши эҳтимол,

- 1410 агар бу пайтда ҳам менинг истагим муяссар бўлмаса, унда тангридан нима келса кўрарман — деб ўйлади.

Бу фикр унинг кўнглига маъқул тушгани учун Мулкорога қараб, қани тезлик билан ўрнингдан тур,

Фарҳоднинг олдига бориб, мана шу айтганларимни қайта-қайта айт, тушунтир,— деди.

Вазир туриб, Фарҳоднинг олдига борди, шоҳ айтганларини эълон қилди.

Шаҳзода ўз истаги юзага чиқишини ва бу ишга отаси ризо бўлганини кўриб,

1415 Ҳазим ёлғиз бораман ва бу ишни ўз бошимча бошқараман,— дегундай бўлса,

бу иш мурувватдан бўлмаслигини ҳам отаси қайғудан чўкиб қолишини билди.

Отаси эмас, балки бутун ўлкага ва балки кўмкўк осмонга ҳам ғалаён тушурувини фаҳмлади.

Сўнг бу маслаҳатга ўз ризолигини билдириб,— тез бўл, шундай иш қилки, ўша тарафга йўл туйлик,— деди.

Муддаоси ҳосил бўлган вазир ўрнидан туриб Хоннинг олдига келди, уни ҳам севинтирди.

1420 Қўшинга сон-саногини тайинлаб, жой тайёрладилар, жарчи ҳар тарафга хабар етказди.

Қел эй соқий, энди айшу ишратнинг пайти ўтди, менга эмди отланиш пиёласини тут,

бир пиёла шароб билан думоғимдан ҳушимни олиб, мени девларни банд қилғувчи, аждаҳоларни ўлдирғувчи қил.

Хоқоннинг Фарҳод жиҳатидан Юнон ўлкасига қўшин тортгани ва у ўлка ҳукуматлари билан бирликда Суҳайло ҳақим ғориға борганлари

Маънининг бош йўлини топган киши ўз қиссасининг сўзлардан тизилган қўшини тўдасини шундай кўрикда кўрсатди:

Хоқон ишни ғанимат билиб Юнон ўлкасига юриш учун тайёргарлик кўра бошлади.

1425 Тезда юриш чиндовули урилди, қўшин йиғиш учун элга чопар юборди.

Қўшин аввал оз бўлса ҳам, энди мамлакатнинг ҳар тарафидан тўда-тўда бўлиб йиғила бошлади.

Шунча кўп қўшин йиғилдики, бизнинг кўҳна дунё-миз шунча юриб бунчалик қўшинни кўрмаган эди.

Қўшин дарёсига тўлқин тушиб кетди, унинг мавжи эса кўк денгизига бориб туташди.

Қўшин йиғилган ерга ипу ипак, атлас товарлардан шундай бир баргоҳлар тикилдики, уларнинг бўзча қадри йўқ эди.

1430 Ҳар тикилган оқ уй осмон ишхонасидай, ундаги ҳар баргоҳ осмонча кенг ва юксак эди.

Феруза ранг осмондай қўш ёғочли бу чодирнинг ичида қуёш билан ой кўмочдай дастурхонда эди.

Чодир ва баргоҳларни мустаҳкамлаш учун қоқилган олтин-кумуш қозиқлар кўкда порлаган юлдузлардай эдилар.

У ерда тикилган чодирларнинг саноғи йўқ, сарпардалар ҳам сонсиз эди.

Ун икки поялик юксак бир тахт қурдилар, унинг ўн икки буржидан ҳар бири кўк мисолида эди.

1435 Бироқ бу кўкдай юксак буржларнинг ҳар бирини

шимол юлдузи юз аср айланганда ҳам босиб ўтолмас эди.

Ҳар пояда тортилган олтин таноблар кўк қутрини кезувчи ёруғ юлдузлардай эди.

Ундаги ҳар баргоҳ Жамшид айвонидай бўлиб, у баргоҳдаги ҳар олтинланган гулдан қуёш рашк қилар эди.

У ерда тикилган баргоҳлар юлдуздан ҳам кўп, бироқ унда уймалашган қўшин чумолику чигирт-кадан ҳам кўп эди.

Ер кўтаролмайдиган шунча қўшин тўдаси ва бутун оламини селдай тутган аскарни билан,

1440 жон мулкига босириққа юрган севги қўшинидай Юнон ўлкасига қараб юрдилар.

Қўшин бош-оёқ қўзғолишга тайёр бўлди, тўда орқасидан тўда юриши муқаррар бўлди.

Бирор ерда икки кун ҳам тўхтатмай, манзил-ба-манзил юриб борар эдилар.

Уларнинг келаётганидан қаерга овоза борса, эшитган халқнинг эси кетар эди.

Ҳар мамлакатнинг фатҳ қилиниши тўғрисида хуш-хабар етиши билан, ҳар бир қалъа қулфининг калиди ҳам келиб етар эди.

1445

1450 Неча манзилда бир ўлка фатҳ бўлиб борар, ўлка ҳам эмас, сув ҳам қуруқлик фатҳ бўлиб борар эди.

Неча ой чўлу водилар кезгандан сўнг, Юнон мамлакатининг қораси кўринди.

У мамлакатдагилар Хоқон қўшини шу тарафга келаётганидан хабардор бўлдилар.

Мамлакатнинг катталари ва фуқаролари ҳар ким

қудрати етганча ҳадьялар кўтариб Хоқонга пеш-
воз чиқдилар.

Ҳикмат элига айш юзланди, Хоқоннинг келиши
гўё шараф буржига Аторуд юлдузи етгандай бўлди.

1455 Улар Хоқонни гўё бахт ва давлат сингари қарши
олдилар, унга келиб уландилар.

Яна ул ўлканинг яхши-ёмонлари ўз молларини,
омонликларини хонга бағишладилар.

У кўк қадари остонага келиб юз сурдилар, у ўлка-
лар олгувчига ўлкаларини бердилар.

Шоҳ ҳар тўданинг ўз қадрини риоя қилиб, ҳамма-
га лутф ва иноят кўрсатди.

Хусусан ҳикмат аҳлларининг ҳурматларини ерига
етказиб, уларнинг ҳар бирига мақомлар тайин
қилди.

1460 Уларга ўз қўлини ўпдириб, бошларини юқори кў-
тарди. Улар ҳам шоҳни дуо ва мадҳ қилдилар.

Алқисса ҳикмат аҳллари тинчландилар, ҳикмат
билан иш қилгувчи шоҳ бошлаб айтди:

— Истаги ҳар қачон ўзгариб тургувчи осмон биз-
ни бу ўлка томонга юборди, чўл кезгувчи қилди.

Бизнинг бу келишимиздан мақсад ўлкалар олмоқ
эмас, балки бир таҳликанинг олдини олмоқдир.

Бизнинг хотири олийимизга шу маълум бўлдики,
бу ўлкада бир ер бор экан,

1465 унда бир тоғ бўлар экан, бошдан оёғигача битта
тошдай кўринган бу тоғда

тошлар ичида, айрилиқ шамининг қоронғулигидай
қора бир ғор бўлар экан,

ўша қоронғулик, қоронғу шом муштари юлдузи-
дан ёруган каби Суқрот ҳакимнинг юзи нуридан
порлар экан.

У ерга еткунча уч манзилда биттадан қийинчилик бор экан,— деб билган нарсаларини уларга айтиб берди.

Сўзини айтиб бўлгач, улардан нишон истади.—
Билганингизни бизга айтиб беринг,

1470 бизнинг бу мақсадимиз қайси тарафда кўринади, узоқлиги қанча, қайси йўл билан борилади?—
деб сўради.

У билимдонлар тўдаси дарров унинг олдида ер ўпиб:—шоҳ ўз истакларига етиб бойисин.

Шоҳ биздан нишона сўраётган одам эса, бу мамлакат ичида тенгдоши бўлмаган бир ҳақимдир,

ёши беш юздан ошган, исми эл ичида Суҳайло деб аталади.

У бизнинг Юнонда Суқрот кабидир, ул ҳам Суқротдек ғорда яшириниб яшайдир.

1475 Унинг иши ўзини хилватга тортиш, биз ҳаммамиз ўз ҳунаримизда унинг шогирдларимиз,

ҳикмат аҳлининг паноҳи бўлган мана шу ҳақим шоҳ сўраган ишнинг аҳволидан бус-бутун хабардор,

бизлар эса буни фақат эшитибгина биламиз, шоҳ сўрагани учун шарҳини қилдик.

Бироқ бу гапда маънининг ўриш — арқоғидан хабардор эмасмиз. Шунинг учун сўзнинг ҳам фойдаси йўқ.

Айниқса давлат аҳли бир сўз сўраса ҳикмат аҳли билмаганини қандай билдим деб айта олади?

1480 Бу мушкул саволни ўшагина ҳал қила олади. Агар буюрсанг олдига бошлаб борайлик,— дедилар.

Шоҳ бу гапдан хабар топди, шаҳзоданинг кўнгли севинчларга тўлиб кетди.

Мирахўрлар тезда от тайёрладилар, ота билан ўғил дарров отландилар.

Бутун ҳикмат аҳли ҳамроҳ бўлди. Шаҳзода билан шоҳ йўл-йўлакай сўзлар сўраб кетар эдилар.

Дашт ўртасида бир тоғ чўққиси кўринди, унда эса Суҳайло ҳаким яширинган ғор кўринди.

1485 Ҳаммалари отларидан тушиб, ғор томонга яёв қадам ташладилар.

Ҳалиги аҳли ҳикматлардан бириси, бошқалардан ажралиб ғорга кирди ва ҳакимни бу ишдан хабардор қилди.

Шоҳу шаҳзоданинг бахtlари йўлбошловчилик қилиб, бу ерга келдилар. Гўё Аторуд юлдузи билан ою қуёш тўқнашди.

Суҳайло бу гапни эшитиб, уларни ўз ҳузурига чақирди.

Шоҳ билан шаҳзода одоб билан унинг олдига кирдилар, зийрак билимдон ҳам ўрнидан турди.

1490 Ҳар иккови билан хурсанд бўлиб кўришди, улар иккови ҳам севиниб, унинг қўлини ўпдилар.

Уларнинг ҳар икковин аввал ўлтиртиб, ҳаким ҳалиги мушкул масалани ҳал қилишга бонлади.

Шоҳлардан битта-битта йўл қийинчиликларини сўради, бу келишнинг кайфиятини айтинг, деди.

Бунчалик узун йўлни босиб келишдан мақсадингиз нима, менга тушунтиринг, деди.

Шоҳ шаҳзоданинг ҳолини бошдан-оёқ айтиб берди, кўзгуни кўриш билан бошига тушган хаёлларни сўзлади.

1495 Билимдон ҳаким аҳволнинг нима эканини билиб, ҳам севинди, ҳам қайғурди.

Дарров шаҳзодани қучоқлаб, севинтириб,— ҳа, ҳа, сен ўша исми Фарҳод бўлган йигит эмасмусан?— деди.

Суҳайло унинг отини чин айтганини кўриб, у ни-
ма сўраса Фарҳод ҳам тасдиқ қилди.

Ул тушунгувчи билимдон Фарҳоднинг манглайи-
дан ўпиб, сажда қилди ва сўз бошлаб айтди:
Тангрига мақтовлар бўлсин.

Бу сўзамол дунё мен ўлмасдан бурун истакларим-
га етказиб бошимни юқори қилди,

1500 неча юз йиллардан буён ғор ичида юз турли қи-
йинчилик ва касаллар тортиб ётибман.

Ўзидан сўнг йўл-йўриқлар ёзиб кетган ҳақим Жа-
мосбдан менга хабар бўлган эди, у менга ёзиб
қолдирган мактубида:

—«Мендан сўнг бу енгил айлангувчи осмон минг
йил ер айланасида кезгандан кейин

Чин ўлкасидан бир шаҳзода чиқиб, давлат раҳ-
барлари билан Юнонга келади.

Ҳар бир билимда моҳир бўлган бу йигитнинг исми
Фарҳод бўлиб, унинг юзида саодатнинг шон-шав-
кати кўриниб туради.

1505 У ўз жони-жисмини машаққатларга ташлаб, Ис-
кандарни Румийнинг тилсимини очади.

Бироқ, тилсимгача бўлган икки манзилни босиб
ўтиш анча мушкул бўлади.

Биттасида аждаҳо жонига човут солиб, нафаси-
дан оловлар пўскиради.

Биттасида дев зулм кўрсатиб, осмондан бошига
тошлар ёғдиради.

Ҳикмат қондаси билан кўк — юлдузлар расадини
боғлаган Суҳайло мендан сўнг менинг ўрнимда
фарзандимдай бўлиб қолади.

1510 У менинг дуо билан саломимни қабул қилсин ва
шу топширигимни фаҳм қилсин.

Агар Фарҳод бу мақсадлар сари қасд қилса, унинг мақсади йўлида Суҳайло ёрдам кўрсатсин.

Бу тилсимларни очиш учун кўп подшолар уриниб кўрсалар ҳам, бу иш Фарҳод қўлида очилади.

Суҳайло бу махфий сирни билсин ва Фарҳодга биргаликда ёрдам кўрсатсин.

Фарҳод аждарни ўлдирганда шунчалик кўп хазина чиқадики, ундан олам эли шод бўлади.

1515 Девни ўлдиргандан сўнг Сулаймон пайғамбарнинг узугини топади.

Тилсимни очган куни эса Жамшиднинг жомини топади.

Агар бу нарсаларни давлату иқбол унга берса, ҳаммасини Хоқонга таслим қилсин.

Фарҳоднинг ўзига эса ҳаким Суқротни кўриш ҳам Искандар ойнасини қўлга киритишнинг ўзи кифоядир.

Суқротдан бу ишда йўлланмалар олиб, у Чиндан келган йигит кўзгуга борадир.

1520 Ўша кўзгуга қараб ниманки кўрса, даврон унинг бошига келтиради.

Жамосб билимдон шу ерда сўзини тўхтатиб, охирида, «яна қолганини тангри билади» деб қўйган.

Мен, у ҳакимнинг менга қолдирган бу салом ва хабаридан фахрланаман, неча юз йиллардирки, сени кутмоқдаман.

Сенинг олдинга келатурган бутун қийинчиликларнинг чорасини топиб қўйганман,— деб сўзини тугатди.

Ўрнидан туриб ғорнинг эшиги олдига борди, у ердан бир идишни кўтариб келди.

1525 Айтди:— мана бу кўрганинг идишда самандар (калтакесакнинг бир хили) ёғи тўла.

Мен бу қадар ёғни жамъ қилгунча талай ўтлар орасида доғ тортдим.

Аждар билан курашган пайтингда сен ундан осмонга гардлар чиқариб юборасан.

Бу ёғдан баданингга ҳам тошлар қазигувчи самандар ҳужумли қўлингга сур.

Аждар билан курашаётган вақтингда бу ёғ сени ўтдан омон сақлайди.

1530 Аждар сенинг қўлингга қийналиб ўлади, сенга бу қийинчиликдан жуда кўп хазиналар насиб бўлади.

Буларнинг ҳисоби юлдузлардан ҳам кўп бўлади, бу албатта сенинг тортган риёзатларингнинг бадали бўлади.

У хазинадан талай ғаройиб нарсалар топасан, бироқ Аҳраман дев ҳам талай мусибатлар тартади.

Кўк девга мотам тутаётган пайтда, Сулаймон узуги унинг қўлидан сенинг бармоғингга киради.

Тилсимни қандай очиш тўғрисидаги гаплар ҳақиқатан ўша муҳтарам сўзлар,

1535 бир кумуш тахта устида ёзиғлиқ бўлади, у тахта девнинг бўйнида осиглиқ бўлади.

Бу тахтани ўқиб тилсим очмоққа борасан, у ерда Жамшиднинг жомини топасан.

У жомнинг атрофида сўзлар ёзилгандир, бу сўзларни Искандари Румий ёзгандир.

Сен у ёзилган сўзларнинг маъносини чуқур ўрганиб, ҳақим Суқрот ким эканини биласан,

унинг кўзгудай порлоқ юзини кўргач, у сенга кўзгунинг ҳолидан хабар беради.

1540 Кўзгунинг сирларини англаб олгандан сўнг унга қараш учун югуриб қоласан, кўзгуни кўриб умрингда нималарни кўришингни кўрасан.

Бу сўз сўйлагувчига бундан ортиқчасини сўйлаш-
га, сирлар пардасини бундан ортиқ очишга рух-
сат йўқ — дедида,

ҳалиги ёғ солинган идишни тезлик билан Фарҳод-
га топширди. Қани вақт ўтказмай ишга кириш,—
деди.

Борила турган ерлардан бир-бир нишонлар бе-
риб,— тез бўл, ўша томонга бор, умид қиламан-
ки, ишларинг тездан ҳал бўлади, мен сенга бир
йўла хайрли йўл бўлсин дедим,— деди.

1545 Бу гапларни Фарҳодга таълим бериб, Суҳайло
жонини тангрига топширди (ўлди).

Улар кўз ёши суви билан унинг танини ювиб, ўша
ернинг ўзига кўмдилар.

Ҳикмат аҳллари билан birlikда ҳар икки давлат-
нинг одамлари йўлга тушдилар.

Манзил-баманзил чўллар босиб, ҳалиги билимдон
айтган ерга етдилар.

Шу ерга бахтлари ёр бўлиб етиб олдилар, ундан
уёғи аждаҳо ётган жой эди.

1550 Оқшомгача тиниб, чарчашни босдилар, тинчлик-
дан фойдаландилар.

Кечанинг аждаҳоси тутунлик нафасини бурқитиб,
олам фазоси тутунлар ичига яширинди.

Қуёш хазинаси тупроққа яшириниб, бу буюк вай-
ронанинг шипи қорайди.

Улар эса ўйин-кулги, айшу ишратнинг кечалари-
ни ёритгувчи инжу пиёласини айлантира бошла-
дилар.

Кел э соқийи, ичмак учун йўлга чиқайлик, тирик-
ликнинг ҳатто шомини ҳам ғанимат билайлик.

1555 Умр аждаҳоси бизга қараб нафас урмасдан илга-
ри, бу нафасга ишратнинг асосини тузиб май
ичайлик.

УН ТУРТИНЧИ БОБ

*Фарҳоднинг аждаҳосимон отга миниб,
аждаҳо водисига боргани, аждар билан
учрашиб, уни ўлдиргани ва аждар ғори-
дан Афридун хазинасини топиб, ани ота-
си билан қўшинига совға қилгани*

1556 Тонг шамоли туннинг қора тутунини суриб таш-
лагач, тонг хазинасидан шу кумуш тахтани чиқа-
риб осди:

Қуёш, аждар оғзидан ўтлик аланга чиққандай ке-
ча ғоридан чиқди.

Қайғули Фарҳод ялиниш ёшларини тўкиб ва бу
ёш суви билан чўмилиб, ўзини тозалаб,

Суҳайло билимдон нимаики ўргатган бўлса, тез-
лик билан ўшандай ишга тушиб кетди.

1560 Тупроққа юзини қўйиб йиғлаб, тангридан енгил
сўрай бошлади.

Яна отасининг ҳам оёғига бош қўйиб, кўздан
ёшини оқизиб, дуо қилишини сўради.

Отаси ёқасини йиртиб йиғлар, бутун атрофдаги-
лар эса қайғуриб йиғлар эдилар.

Отаси шоҳ ва бутун қўшин тўдаси билан рози-
ризолик тилашиб, у кета бошлади.

Шоҳ ҳам, сипоҳ ҳам фиғон тортиб, дунё бўшли-
гида қиёмат қўпориб қолдилар.

1565 Гўё у юлдузларнинг шоҳи каби кўкка ўхшаш аж-
даҳосимон отга миниб олган эди.

Қурол, яроғ, совут-аслаҳаларга шунчалик кўми-
либ кетган эдики, айлангувчи дунё унинг порла-
шидан қуёш билан уни ажрата олмас эди.

У ўзининг шу аҳволида тангридан кўмак тилаб,
аждаҳо томонга отини сурди.

Отаси ўғлининг аҳволини шундай кўргач, унинг
орқасидан ясол тортиб бора бошлади.

Фарҳод отини у томонга суриб бора берди, ахири аждарнинг аломатлари кўрина бошлади.

1570 Унинг олдидан бир қурум босган дашт чиқиб қолди, Фарҳод эса шунда кеча йўловчисидай кета берди.

У даштнинг қоралиги айрилиқ кунларига ўхшар ва этаги эса ажал оқшоми билан улашиб кетар эди.

У ернинг ранги айрилиқ оламидан хабар берар, дашт аждаҳо нафасидан қорайган эди.

Унинг оти чопар экан, кулга булғанган, унинг тўриқ ранги қорага айланган эди.

Шу пайтда бир сассиқ шамол келди, у сассиқ шамол ҳиди жаннатни дўзахга айлантириб юборгундай эди.

1575 Бир талай халқ у ҳидда ўзидан кетди, қўшиннинг кўпи ҳушсиз бўлиб отидан йиқилиб қолди.

Бироқ Фарҳод ўз бошига иш тушган киши бўлгани учун кўксини тик тутиб, тишини маҳкам сиқиб кета берди.

Аждаҳонинг қоронғу ғори кўрингач, Фарҳод ўша ғорга қараб кета бошлади.

У билан эргашган эл аждар оғзидан чиққан елга етганларида гўё ажалнинг ўқи теккандай бўлди.

Аждар бало сингари ҳайбат билан ғорнинг юмалоқ гумбази ичидан чиқиб келди.

1580 Унинг безовталиги дўзах шуъласига, буралиб юриши ўша ўтнинг тутунига ўхшар эди.

Нафасидан парча-парча учқунлар учиб, ҳар бир шарораси оламини ўртагундай эди.

Тутундай нафаси қуюқ булутга ўхшайди, бундаги учқунларнинг ҳар бири офат ва бало чақинига ўхшайди.

Бадани алам ва балонинг тоғига, бироқ оғзи шу қийинчилик тоғининг ғорига ўхшайди.

Ул ғор ичидаги олов ва товланиб буралган тутун, аждарнинг ўзи тоғ орасида буралиб ётгандай эди.

1585 Унинг вужуди узундан-узоқ тоғдай чўзилган бўлса ҳам сел каби унинг тинчлиги йўқ эди.

Ўзи тоғдай, боши тоғ тумшуғидай, бироқ у тумшуғи ҳам қора тошдай қора.

Икки кўзига қаралса худди нефтнинг ўтлик булоғидай кўринади.

Бурнининг тешиклари қўрқувнинг танурига ўхшайди, танур ҳам эмас, нефтлик танурнинг мўрисига ўхшайди.

Оғзидан чиққан ўт алангалари нефть ёққанликдан нишона бериб туради.

1590 Кўкдай улуғ тани бир бало тоғидай катта, унинг қўл-оёқларининг ўзи бир аждаҳодай эди.

Унинг тўрт панжаси ажалнинг бош қўлидек, етти осмонга сиқиб бериб турар эди.

Ҳар панжасининг тирноғи беш ўроқ каби, бироқ бу ўроқлар ҳиддатланган вақтида олмос ўроқ бўлиб кетар эди.

Аъзосининг ранги кул рангида бўлиб, йўлбарс терисидай унда қора нуқталар бор эди.

Ҳар нафас думини осмонга кўтариб, ўша думини даштга қараб қаттиқ-қаттиқ уриб турар эди.

1595 Унинг қуйруғидан кўтарилган тўзон кўм-кўк осмонни сурма рангдаги гард билан хиралантирар эди.

Шундай шакл билан аждар ўз ғоридан чиқди, тиши қон тўкувчи, оғзи олов пускирувчи эди.

Шаҳзода томонга кўзи тушиши билан ғазабдан чидами қолмади,

кўк аждарҳоси жонга қасд қилгандай, у аждаҳо Фарҳод томонга юз қўйиб кела бошлади.

У оғзини балонинг дарвозасидек очган, оғзи эса дўзах оловхонасининг мўрисидай эди.

1600 Энг аввал ўз таомини иситиб олишни истагандай бир нафас шаҳзодага қараб ўт сочиб турди.

Бу хом луқмани пишириб бўлгандан сўнг ўз нафасига ором бермоқчи бўлди.

Унинг иштаҳаси бунинг бир туз кўргандай ютиб, сўнг қўшинни овқат қилмоқчи бўлди.

Шаҳзодага эса илгари таълим олгани учун аждар ўтидан қўрқув йўқ эди.

Аждарнинг ўти унга таъсир қилмади, аждарнинг жаҳли яна кўпроқ чиқиб кетиб,

1605 аждар оғзини очиб Фарҳодни ютишга чоғланди, шаҳзода эса дарров тангрининг номини тилга олди.

Осмон камалагидай ёйини вақт ўтказмай олди, унга найзадай тўғри бир ўқни жойлаб,

аждарнинг оғзига шундай отдики, ҳатто юлдузларнинг паҳлавонлари унинг қўлини ўпдилар.

Аждар буралиб-буралиб кетар эди, унинг ҳар бир бурмаси ўққа бир нишона бўлди,

гарчи аждаҳо ҳам ёриб ташлагувчи кучга эга эди, бироқ шаҳзода отган ўқнинг илони уни тешиб ўтиб кетди.

1610 У ўқ унинг тинч гавдасини қўй ичагини кабоб қилгандай тешиб ўтган эди.

Аждар тўқ бўлиш учун кабоб ўтини ёққан эди, бироқ шу ўтда ўзи кабоб бўлди.

Аждарга бундай тўғри отилган ўқдан яра урилди, битта ҳам эмас, юз яра урилган эди.

Унинг ортиқ ҳужумчилик эҳтимоли қолмади, оёғи сусайиб, ҳоли оғирлашди.

У полвон отини сакратиб қилич ўқталиб, қора булутдай бир оғир ҳамла қилди.

1615 Унинг қилич уриши билан кўкнинг тоғ устига чақмоқ ташлашида фарқ йўқ эди.

У чақмоқ сифатли қиличнинг кучини кўрсатиб, бир тиг билан унинг ишини охирига етказди.

Аждарни йўқлик ғорига киргизиб бўлгач, аждарнинг ғорига ўзининг аждар қилиқли отини сурди.

Ботирлик билан ғор ичига етгач, кўзига ёзувли шундай бир тахта учради.

Сайқалланган бир тош тахта устига, бу хазиналарнинг яширин аҳволлари ёзилган экан.

1620 — Эй дунёга аввал бошдан тўполон солган ва тангри сенга муваффақият билан куч берган йигит.

Сенку аждарни ўлдирдинг, энди унинг ғорида кўп яширин хазиналар топасан.

Сен аждарнинг умр ипини уздинг, мана бу хазиналар энди сенинг қўл кучингга хизмат ҳақидир.

Бу ғор осмондай юмалоқдир, унинг марказ нуқтасини топиб олсанг,

у ерда бир қора тош кўмилган бўлади, унинг оғирлиги минг ботмондан ҳам кўп.

1625 Қиличнинг учи билан унинг атрофини ўйиб ўридан ағдар.

У тошнинг қийинчиликларини ўзингдан йўқотгач, энди бориб тангрининг кучини кўр.

Шаҳзода бу гўзал ёзувни ўқиб, ёзилган гапларни бир-бир ўрнига келтирди.

Ёзилган нарсаларга бир-бир риюя қилиб, шунча хазиналар топдики, чегараси йўқ эди.

Осмон хазиначиси буни идрок қилишдан ожиз, бу хазинанинг мингдан бирини ҳам кўзи кўрмаган эди.

1630 Фаридун шунча хумларни яшириб кетган эканки, унинг ҳар бир хуми кўк хумича келар эди.

У хумларнинг баъзисида олтин, кумуш бўлса, баъзисида қимматли жавоҳирлар тўла эди.

Бу хазиналарнинг тўрида бир юксак айвон бор, бу айвондаги ҳар бир айланма бир зуҳал юлдузи кабидир.

Бу айвоннинг ичида безалган бир тахт бор, унинг устида порлаб турган юз хил нарсалар бор.

Шуларнинг устида бир ўткир қилич бор, бу қилич ўткирликда Зулфиқор қиличдан қолишмайди.

1635 Унинг ёнида бир қалқон бор, бу қалқоннинг ҳар қуббаси кўк қуёшидай порлоқ.

Уша варақда шундай мазмун қўшимча ёзилган эди: Ҳар кимнинг юксак бахти кўмак бериб,

бу қалқон билан бу қилич унинг қўлига тушса, бирисини белига тақиб, бирини бўйнига осса,

агар юзта дев билан олишса ҳам, уларнинг ҳаммасидан гард чиқариб юборади.

Қалқоннинг қуббасида, ўз узугида ёздургандай, Сулаймон пошшо кўп улуғ исмларни ёздирган.

1640 Бу қалқоннинг хосияти шуки, агар юз минг дев, минг турли ҳийла ишлатганда ҳам,

қўрқмай бу қалқонни тутса, ҳалиги исмнинг кучи уларга кўриниб,

ҳаммасининг борлиги йўқолади, қора тупроққа тенг бўлади.

Қиличда ҳам шундай улуғ исмлар битилган, ана шу исмлардан унинг ўткирлиги ошган,

Қиличнинг хосияти шуки, урушгувчи киши агар бу тиф билан зарба урса,

- 1645 агар урилган киши гуноҳкор бўлмаса, бу унинг гавдаси қиличга муносиб бўлмаса, тиф кор қилмайди, қилич чопмайди.

Бироқ бу тиф ёмонларни, шайтонларни, малъун девларни икки бўлиб ташлайди,— деб ёзилган эди.

Бу икки ҳадъяни топган Фарҳод, севиниб яратганга сажда қилди.

У тиф билан қалқонни ўпиб олди, қилични белига боғлаб, қалқонни бўйнига солди.

Отини миниб, кўчкун селдай тез юриб ўз қўшини тўдаси олдига келди.

- 1650 Бироқ у аждар билан курашар экан, дунёни сасиқ, қора тўзон босиб кетган эди.

Шунда қўшиннинг кўпи ўзидан кетиб қолган, Фарҳод эса ҳуши борларнинг кўзидан йўқолган эди.

У, шунча офат ва бало ичидан Искандар зулмат ичидан чиққандай чиқиб келди.

Хоқон ва Мулкоро фиғон тортар эдилар, унинг қўшин тўдаси эса унга жон ҳадъя қилишга тайёр эдилар.

Фарҳод шундай балодан зарар топмай, айниқса шундай аждаҳодан қутулган эди.

- 1655 Ҳеч ким ул аждарнинг сўйилганини билмас, ортиқ бу балодан асар ҳам қолмаганини сезмас эди.

Фарҳоднинг отаси ишнинг тагини фаҳмлаб, унга жон фидо қилгудай бўлди.

Қўшиндаги кишилар ҳам бу ишни билиб, унга сано айтдилар ва кўз ёши билан дуо қилдилар.

Тоғдан келган мушк исли шамол ўзининг анбар ҳиди билан дунёни сассиқликдан холи қилди.

Қуёш ҳам чиқди, ўрталик ёриб аждарнинг гавдаси ҳам кўринди.

- 1660 Бу ернинг тоғи, водиси кўринди, ҳатто ғорнинг эшиги ҳам кўринди.

Фарҳод билан Хоқон ғорнинг оғзига қараб от сурдилар, аждардан чўлни қон босиб кетган эди.

Фарҳод бутун бу қимматли хазинани Хоқонга топширди, уни кўпчиликка совға қилишни сўради.

Ҳам ҳалиги қилич, қалқондан иборат икки ҳадянинг кайфиятини, ҳар бирида ёзилган хосиятни отасига айтди.

Бу хазиналардан Хоқон жуда севинди ва идрок юргизиб бу хазиналарни ўзиникидан ортиқ эканини билди.

1665 Бироқ ҳалиги қилич, қалқондан иборат бебаҳо нақдина, ҳам икки бўлиниб ётган аждар уни кўпроқ севинтирди.

Тортган қийинчиликлари йўқолиб, севинчи ҳаддан зиёда бўлди, ҳаммасидан ҳам ҳалиги икки хазина кўзига яхши кўринар эди.

Қўшинни бир этак томонга сурдилар, чунки саҳрони аждар қонидан қизил сел босган эди.

Севинч, қувонч билан қўшинни ўзга ерга кўчирдилар, ҳамма аждар қайғусидан қутулган эди.

Аждарнинг қийналиб ўлиши, одамларнинг хазиналардан баҳраманд бўлиши қандай яхши ишдир.

1670 Улар аждаҳодин қутулиб, тинчлик хазинаси билан севинчда қолдилар.

Қуёшнинг фарҳоди ўткир найзасини ўқлаб, қора тоғ аждарининг қонини тўкмоқчи бўлиб қолди.

Қора тоғ аждарининг шафақдан иборат қони кўкни шундай эгалладики, гўё ердаги қоннинг кўкка акси тушди.

Улар эса айшу ишрат уйини тузатиб, кеча ишратгоҳида ичкулик йўлини тутдилар.

Кўк бўстони каби базм тузиб, аждар қонидай гулгун шаробларни ича бошладилар.

1675 Эй соқий, биздай қайғулиларга бир пиёла шароб келтир, биз қайғулиларгина эмас ғорда бирга бўлганлармиз.

У шаробнинг ранги аждар қонидай қизил бўлсин, агар мен ича бошласам, хазиналарни сочқувчимен.

*Фарҳоднинг елдай чопқир отга миниб
дев ўрмонига боргани, у ўрмонда дев
билан олишиб, уни ўлдиргани ва дев
қасридин Сулаймон узугини топиб бар-
моққа кийгургани*

1677 Дунё кечанинг қора мушкига оқ кофур сепди,
Аҳраман девнинг нафасидан дунёга нур сочилди.

Кеча девнинг ҳолига мотам тутиб, осмон Сулай-
мони ўз порлоқ узугини кўрсатди.

Фарҳод тезлик билан ўз ишига киришиб, белига
уруш тигини маҳкам боғлади.

1680 Қалқонини бўйнига осиб олди, жангга керак бў-
латурган бутун аслаҳаларни тайёрлади.

Ўзининг дев гавдали отига миниб, дев водисига
қадам ташлади.

Хоқон яна ўз қўшинининг гардини фалакдан оши-
риб оқини кўкка етказиб,

Аҳраман қўрқинчидан жон ҳовучлаб ва жонидан
безор бўлган бир ҳолатда,

истар-истамас Фарҳод орқасидан юрди.
Қўшини ҳам унинг орқасидан борар эди.

1685 Фарҳод қўшиндан илгари, борган сари ичкарироқ
қадам қўйиб борар эди.
Қўшинга эса унинг қораси кўринар-кўринмаслик
даражада, ораларида ярим ёғочли узоқлиқ бор
эди.

Фарҳод шу хилда тезлик билан йўл кесиб, нафас-
банафас чўл босиб кетар эди.

Бирданига олдидан бир ўрмон чиқиб қолди, кат-
талигини таъриф қилиш учун ақл етмас эди.

Девнинг боғу бўстони, не учи кўринар, не қир-
гоғи билинар эди.

1690 Ёғочларнинг остида талай кўкатлар кўринар, би-
роқ бу кўкатлар кўк кўм-кўклигидан ҳам юқорига
бош чўзган эди.

Ҳар томонга қаралса юз минглаб эски дарахтлар,
ҳар биттасининг боши фалакдан юқори.

Ҳар дарахтнинг гавдасида бир ҳайбат бор, япроқ-
ларида эса бир таажжублик бор.

У ернинг тоғи бошдан-башга девлар макони бў-
либ, кучли дев шамол кетма-кет эсиб туради.

Унда ҳар япроқ васвасанинг кўзгуси каби бўлиб,
ақл ўз эсини текис тута олмайди.

1695 Ундаги жониворлар бошдан оёқ девлар бўлиб,
ундаги ҳар бир шакл бир ҳийла шайтонлик кўр-
сатиб туради.

Ҳар ариқчада оққан сувнинг овози юзлаб ғулу
шайтоннинг жанжали товушини беради.

Ваҳималарнинг кўплиги шу даражадаки, ариқда-
ги ҳар бир тошни бир кесук бош деб биласан.

Сувдаги ҳар кўпик найрангбоз осмон гумбази
каби ақл уйига тўсқин.

Сувининг мавжи телбаликнинг чизма-чизиқлари
каби кишининг ақли устига чизиқлар тортиб таш-
лайди.

1700 Кўм-кўк бу шохлардан осилган барглари муқад-
дас сўзлар ёзилган туморларга ўхшайди.

Агар у тарафга фуқаронинг йўли тушса, қўлига
оворагарчиликнинг хати тутқазилди деган сўз.

Ичи куйиб, қаваги очилиб қолган ҳар дарахт, гўё
ғулу шайтонларга чайла — олачуқ бўлиб кўринади.

Бу девлар макони ақлнинг бошини айлантиради.
Ундаги ҳар бир қуруқ шох, девнинг шоҳидай кў-
ринади.

Қутулишнинг йўлини, у ернинг тупроғи кўмиб
кетган бўлиб, ҳар томонда минглаб сўқмоқлар
бор.

1705 Бироқ шуниси қизиқки, ҳар қандай ҳушёр ақл ҳам ҳар томондаги минг йўл ичида йўлини йўқотади.

Бу ернинг ваҳший ҳайвонлари ғуллар, шайтонлар бўлиб, уларнинг қилатурган иши алдаш ва фитнадан иборатдир.

У ернинг бўриси қайғунинг фиғонини тортиб, гўё кирган кишининг ҳолига уҳ чекади.

У ернинг тиконлари этакдан тортиб, гўё,—у томонга бора кўрма,— дегандай,

ҳар бир бемаза шохи, дарахт шохи эмас, дев шох ургандай саллани илиб қолади.

1710 Қушлари қайғу ва аламнинг музикасини сайраб, бу ерга келган кишининг мотамига фиғон тортгандай.

Булутлари бу ерга кирган кишининг ҳолига зор йиғлаб дур сочадилар.

Шамоли ҳар томонда ғувуллаб, гўё катта дев наъра тортгандай овоз беради.

Ҳар кўкатнинг учи бир ўткир ништар, ништар ҳам эмас, қон тўкувчи бир ханжардай ўткир.

Қайси томонга шамол юрса, шохларни титратади. Бу титрама гўё,—эй шўрлик, бу томонга кирма,— дегандай бир ишоратдир.

1715 Чинорлари қўлларини тебратиб:
— Эй бу ерга кирган киши, тангри ҳақиқчун қайт— дегандай бўлади.

Бироқ Фарҳод тангрига сиғиниб, тўхтамай бу ўрмон ичида от сурар эди.

Унинг безовта раъйи йўл кесиб борар экан, олдида бир фазо очилди.

У бўшлиқ ернинг бошдан-бошига кўкат ва қизил гул экилган эди.

Бироқ кўкатлари касаллик кўкати, гуллари дард гули эди.

1720 Отини ўша томонга суришни хаёл қилиб турган эди, олдида бир юксак қаср кўриниб қолди.

У деву париларни яратган тангрини ёд қилиб, дев сифат отини ўша қасрга қараб сурди.

Қонхўр дев оёқ товушини эшитиб, нима аҳвол эканини билмоқ учун бошини чиқарди.

Қарасаки, бир отга минган киши, парво қилмасдан унинг қасри томонга келаётир.

У йигитнинг башарасидан ақлли экани, вужудидан дев ўлдиргувчи экани кўриниб турар эди.

Аҳраман бу бахт юлдузини кўриб, момақалдироқдай гуруллаб, бир қаҳқаҳа солиб юборди.

1725 У ўз қасридан ғазаб булуту каби чиқиб келди. Бошдан оёғигача заҳар эди.

Унинг беқарор жисмидан оламга қиёмат ўти, дўзах ёллиғи сочилар эди.

Унинг мағрур юришидан замон бўстони титрар ва овозидан осмон айвони дарз кетар эди.

Баданидаги ҳар бир мўйи бир ўқ каби ва балки аждарга ўхшаш илон каби эди.

Жисмидан томган ҳар қатра найрангни осмон даража-бадаража ўстириб, ўзидай бир дев қилар эди.

1730 Юзининг қоралиғи малол шоми каби, бўйиннинг узунлиғи қиёмат куни каби.

Қўлида бир устун, устун эмас, балки чинор, текисликда гўёки бир минорадай эди.

Унинг учига бир тоғ парчасини боғлаб олган, унга даста минора бўлибдир.

Шу хилдаги гурзини кўтариб олган эди. Агар бу гурзи Альбурз тоғига тегса, уни тупроқ қилгудай эди.

Тик ўсган гулсапсарга қараб шамол юргандай у шаҳзода томонга юра бошлади.

1735 Дев унга қараб:— эй ғафлатни ўзига касб қилган одамзод, осмоннинг чегарасига ёзилгандай манг-лайнга қора кунлар ёзилгандир.

Бу сен кўрган ўрмонда кўрқиб, арслон ўтса пан-жасини, шер ўтса чангалини тугиб ўтади.

Фаришта ўтса унинг тириклик чироғи ўчиб, лочин ўтса қаноти куяди.

Бу келишдан сенинг хаёлинг нимаю, қонингга қандай бўлмағур фикрлар кирган,— деди.

Шу хилдаги кўп таҳликали дўқларни қилиб, шаҳ-зоданинг бошига гурзи солди.

1740 Шаҳзода бошига қалқонни тутиб, қилич билан гурзининг дастасини чопди.

Гурзининг дастаси синиб, унга бириктирилган тош девнинг бошига шундай тушдики, боши ёрилди.

Буни кўрган дев ўт бўлиб кетди, дарров қасрига

кириб, аввалгидан ҳам чўнграк бир гурзини кўта-риб чиқди. Бурунгидан ҳам қаҳру ғазабга тўлиб,

гурзини ҳавога кўтариб, шаҳзоданинг бошига ту-шурмоқчи эди, тушурмасдан бурунроқ,

1745 шаҳзода тезлик билан бу гурзининг ҳам дастаси-га қилич уриб синдирди. Бу ишига ҳатто девларни банд қилғувчи осмон ҳам офарин деди.

Аҳраманнинг бир неча ҳужумини шу хилда қай-тара бергач, дев ғоятда ғазабланди, қўполланди.

Бир наъра тортиб, тоғнинг қора булутидай, тоққа қараб чиқиб кетди.

Бир тоғнинг тошларини тамом олдиға йиғиб, ҳавода шамолдай физиллатиб,

кўклам ёмғуридай ёғдириб, Фарҳодни тошбўрон қилишга юз қўйди.

1750 Бу ишни кўриб Фарҳод қалқонига кирди, қалқон эмас, балки маҳкам — тош қўрғонга кирди.

Туш пайтларига бориб, шаҳзоданинг қиличи ва қалқонида ёзилган исми аъзамлар девга таъсир қилди, унинг қўлидан ҳам, жисмидан ҳам зўр кетди.

Бирданига тоғдан думалаб ерга тушди, тошлар остида қолиб ўлишга яқинлашди.

У Фарҳодни тошбўрон қилмоқчи эди, йўқ, охирида ўзгинаси тошбўрон бўлди.

Фарҳод у тошотарни, тошотар эмас, девни,

1755 ўз олдида бундай хору зор, оёқ-қўли ишдан чиққан ҳолда кўриб,

унинг боши устига девдай отни сакратиб бориб, бўйнига осган қилични суғуриб,

худди чақиндай тиф тортди, бир уриб унинг ишини тамом қилди. Сўнг Рустам каби, отини эшикка маҳкам боғлаб, девнинг қасрига юз қўйди.

Қўлида девнинг бошини узган қон тўкувчи қиличини ушлаб, қаср ичига тез-тез қадам қўйиб кирди.

1760 Худди жаҳоннинг ичида иккинчи жаҳондай кенг, қайси томонга қараса оламжаҳон нақдиналар ётади.

Ҳар томонга саноқсиз эшиклар қурилган, у эшикларга худди ғовдай маҳкам темир қулфлар урилган.

Ҳар қайси эшикка бу уйда қандай очиқ ёки яширин хазиналар борлиги ёзиб қўйилган эди.

Шаҳзода бу хатларни тез-тез ўқиб ўтар эди, яна бир катта эшикка келиб қолиб, ранги ўчиб кетди.

Ўзи олтиндан ясалган бўлиб, жавҳарлар билан безалган, четда эса қўйидаги сўз ёзилган эди:

1765 — «Бу уйнинг қулфи осонлик билан очилмайди, яхшиси буни очишдан қўрқиш керак».

Бу гап унинг кўнглидан ҳушини йўқотиб қўйди. Дев ўлдирган савдо мижозли шаҳзода тезлик билан

у уйнинг безакли қулфига қўл уриб, эшикни синдириб, уй ичига кирди.

Гинасиз халқнинг кўнгли каби — ҳали бундай уйнинг мисолини ҳеч кўрмаган эди.

Ҳар томонга тез-тез кўз ташлар эди, юқорида осифлиқ бир ёқут қандил кўрди.

1770 У қандил муштари юлдузидай ёруғ шуъла сочиб, уйни қуёш шамъидай ёритиб турар эди.

Қандилни дарров ўрнидан тушуриб, ичини очди ва Сулаймон узуги шу ерда яширинганини топди.

Бироқ қандилда шу сўзлар ёзилган эди:— кимгаки бу узук муяссар бўлса,

ўша узукда ёзилган исмларни ўқиган киши Искандари Румнинг тилсимларини очади.

Бу узукдаги исмлар ўқилганда йўқликдан овоз келиб, тилсимнинг мушукулларидан уни хабардор қилади,— деган эди.

1775 Шаҳзода узукнинг қошини ўпиб, кўзига суртди, кўнглида эса тангрига қуллиқлар айтар эди.

Тангрининг қуллиқларини ўрнига келтириб, қасрдан чиқди ва ўз тўдасига қараб юрди.

Отини ўрмон ичидан суриб чиқиб, қўшинини жуда ажойиб ҳолатда кўрди.

Ҳаммалари Аҳраман қўрқусидан гавдали терак
оғочи титрагандай, титрар эдилар.

Уларнинг кўзига шаҳзода кўрингач, ҳаммалари
ўзларига келдилар.

1780 Хоқони Чин ўз Фарҳодини шодликда кўриб, ўзи
ҳам Фарҳод каби шодланди.

Замонасида тенгдоши бўлмаган Фарҳод қўшини-
ни бошлаб йўлга тушди.

Аҳраман ўрмонидан ўтдилар ва дев қўрқусидан
қутулдилар.

Яна ўша кўкатли дилкаш ўринга, Эрам боғидай
жон бағишловчи ерга етиб,

қаср атрофида қўшинини тушурди. Қасрнинг эши-
гини очиб,

1785 отаси билан муҳтарам вазир учовлари қасрга
кирдилар.

Узук тўғрисида сўзларни ҳам тушунтириб, хази-
наларни отаси билан вазирга топширди.

Мақсадга етганлик кўрингандан сўнг, улар жуда
қувондилар ва шароб сўрадилар.

Бурунги оқшомда тузилгани каби шоҳона базм
қуриб ишратга ўлтирдилар.

Кўк Рустами ўзининг қуёшдан бўлган қиличини
олиб, замон оқ девининг бўйини чопди.

1790 Уни оғир аҳволда ҳалок қилди, дев тортган оҳ-
нинг тутуни дунёни қоронғу қилди.

Уларнинг эса айшу ишратлари давом қилар ва
гул юзли соқийлар ўртада жилва қилар эди.

Аҳраман боши каби пиёлаларни лабигача тўлди-
риб, шароб ичар эдилар.

Кел эй соқий, менга Аҳраман бошидан пиёла ясаб
шароб узат,

У шароб билан маст бўлган менинг руҳим, бир
нафасга нафсим девини қўл остига киргизсин.

*Фарҳоднинг Суқрот тоғи тилсимин очар-
га камар боғлаб йўлга тушгани, булоқ
бошида Хизр билан мулоқоти ва Хизр
таълими билан тилсимни очиб дунёни
кўрсата турган жомни қўлига келтур-
гани*

1795 Қоронғулиқ қўшинининг байроғи оёқости бўлиб,
қуёш Искандари юз кўрсатди.

Кўк гумбазининг тилсими Искандар тилсими каби
безалди.

Фарҳод яна иш либосини кийди. Муддаолари бо-
шида янгиланди.

Ўзини тупроқларга ташлаб, қайғули бир ҳолда
отасининг оёғини ўпди.

Ундан дуо қилишни сўради. Сўнгра ўрнидан ту-
риб тезликда дунёни кезгувчи отига минди.

1800 Узукдаги дуоларни йўл-йўлакай беҳудлик билан
ўқиб, яна йўлга тушди.

Олдидан осмондай кенг бир мурғзор чиқиб қолди.
Унда қуёш каби булоқлар оқиб турар эди.

Тиниқ суви тириклик булоғидай, ундаги ҳар бир
қатра кишининг жонидай эди.

У булоқнинг қирғоғидаги дарахтлар кўкка бош
урар, гўё бу булоқ тириклик сувю, дарахт Хизр
пайғамбар эди.

Фарҳод бу ерга етиб жуда қувонди ва отини ўша
дарахтга маҳкам боғлади.

1805 Ҳам ўша сув ичида чўмилиб, ўзидаги қайғу кир-
ларини ювиб, кўнгли очилди.

Тангрисига ялиниб, мақсадларининг тезроқ ҳал
бўлишини сўраб сажда қилди.

Бошини кўтариб бош устида, Жаброил каби нуроний яшил кийимли бир кишини кўрди.

У чолни кўриш билан ҳоли алланечук бўлиб кетди, бироқ чол лутф ва шафқат кўрсатиб айтди:

— Эй фарзандим, қайғуларни ташла, бу ишники истаган эдинг, истагинга ет!

1810 Йўлиғни тутган киши, яъни мен Хизр бўламан, сенинг бу йўлингда қўлингдан ушлаб кўмак берман.

Биз Искандар билан тириклик сувини қидириб қоронғуликларга, меҳнатларга йўлиққан эдик:

Искандар сув қидириб ҳар тарафга тентир эди, бироқ у сувдан менинг истагим қонди.

Искандар жон чекиб, лаби қовжираб ташналикча қайтди, менинг эса жоним ўша сув билан қонди.

Унинг иштини фалак расад қилиб боғлади. Зулматдан чиққандан сўнг расад ишин ўрганди, дунёда биринчи бўлди.

1815 Унинг иши доим юлдузларнинг ҳоли-аҳволини текшириб, расадлар боғлаш бўлса, менинг ишим у боғлаган тугунларни очиш бўлди.

У боғлаган бу тилсимни очишда ҳам фақат менгина элнинг қўлидан тута оламан.

Унинг тилсимидан-ку бу водий боғланиб ётипти, шу тилсимни бузишда мен сенга йўл бошлагувчи бўламан.

Бу ердан сен саранжомлик билан йўлга кирасан ҳам санаб бир неча қадам ташлайсан.

Олдингда кўкдай улуғ бир тилсим кўринади, унинг деворлари осмонга туташиб кетган.

1820 У томони яна ўн икки минг қадам бўлиб, ҳар қадамда юз пушаймонлик юз кўрсатади.

Йўли ўр-қир, баланд-пастлик, тошлари қаттиқ,
қадам қўйган киши қуйи кетади.

Йўли бир сўқмоқдан иборат бўлиб, ҳар икки
томони тош, бироқ у ердаги ҳар тош ханжардай
ўткир.

У томонга борган киши йўл кета туриб, ўша йўл-
дан қитти оёғи тойилса,

қаттиқ тошлар унинг оёғини ёриб юборади, у ки-
ши ўзини бу булоқ устида қайғули ҳолда кўради.

1825 Агар чалғимай текис юриб бора берса, ўн бир
минг қадам юргандан сўнг,

йўлда тошдан қилинган бир тешикка йўлиқади.
Эшик олдида бир арслонни занжирга боғланган
кўради.

У одамни ютгудай бўлиб оғзини кенг очган, унинг
оғзи эса дарбанддай кенг,

Агар йўловчининг бахти келиб, ўша арслондан
омон ўтолса, қўрғон эшигигача яна минг қадам
йўл қолади.

Яна йўлдан чалғимай тўққиз юз қадам босгандан
сўнг йўл устида бир тоштахтага йўлиқади.

1830 Йўловчи ўша ерга чиққач, ўша тоштахтани маҳ-
кам тепса, қалъанинг эшиги очилади.

Дарвозанинг ичида темирдан қилинган бир ҳай-
кал ошкора кўриниб туради.

Ҳайкал одамга ўхшаш бўлиб, қўлида темирдан
камалаги (ёйи) бор.

Ул ёйга қаттиқ тошларни ҳам тешиб ўтатурган
бир ўқни қўйиб тургани кўринади.

Бироқ, ўша ҳайкал бошдан-оёқ оловдек ёнган
темир совутларга кўмилган.

1835 Унинг кўксида ёруғлиги қуёш кўзгусидай порлоқ
бир ойна осифлиқ туради.

Йўловчи юз қадам беридан туриб ўқ тортиб, худ-
ди ўша ойнани урса,

шу пайтнинг ўзида ҳалиги ҳайкал ерга йиқилади,
ёлғиз унинг ўзигина эмас, қалъа устидаги юзта
совут кийган ҳайкаллар ҳам йиқилади.

У тилсим ҳам очилади, киши унга ҳеч қўрқмасдан
кира олади.

Бироқ ўқ отган чоқда, бахт сергаклик қилмай, ки-
ши кўзгунинг мўлжалини ола олмаса,

1840 ҳалиги юзта ҳайкалларнинг қўлидаги ўқ чаковак
қуши пар чиқаргандай бўшалади,

ул кишининг бадани тириклик булбули учган қа-
фасдай бўшаб қолади.

Сенку бу ишларга бошлайсан, мен айтган сўзлар-
ни кўнгилга тугиб ол.

Агар у ерга боришда, қадамим тоймасин десанг,
юришда йўлни санаб бос.

Исми аъзамни тилингдан қўйма, исм ўқимасдан
қадам қўйма.

1845 Агар шер нафасидан аждаҳодек ўт сочиб, оғзини
очиб сенга ҳамла қилса,

дарров узукни унинг оғзига от, шундай қилсанг у
тезликда дафъ бўлади.

Узукни олиб, мен нишонасини айтган тошгача
юриб бор.

Тош устига чиқиб, эшикни очмоқчи бўласан, ўқу
ёйингга қўл уриб,

ўқ отишга бошлаганингда ҳам албатта исми аъзам-
ни тилингдан қўйма.

1850 Хизр бу ишларни шаҳзодага таълим бериб,— энди
қўрқмай йўлга тушавер,— деди.

Фарҳод унинг оёғини ўпиб, йўлга кирди, ҳамма ишни у таълим бергандай қилар эди.

Дарбанддаги шернинг олдига келди, унинг оғзи-га узукни ташлаган эди — йўқолди.

Узукни қўлига олиб, тош устига боргунча қадамини санаб кета берди.

Тош устига чиқиб оёғини маҳкам тепган эди, қалъа ичидан бир овоз чиқиб қолди.

1855 Бу овоз жуда ҳам чегарасиз эди, энг аввал дарвоза очилди.

Эшик очилиши билан ҳалиги овозлар йўқолди. Иннайкейин ҳалиги совут кийган ҳайқал ўқ тортиб чиқиб келди.

Яна қалъа устидаги юзта ҳайқал ҳам чиқди. Ҳаммалари совут кийган, қўлларида ўқ-ёй эди.

Улар Фарҳод юз кўрсатган тарафга ўқларини тўғрилаб турар эдилар.

Фарҳод биттагина жонига тикилган юзта бало ўқини кўрди.

1860 Кўп қийинчиликларни босиб келган шаҳзода, ҳеч кўрқмай, азаматлик билан ўқ-ёйини олиб,

камонини тортиб, ўқни жойлаб ойнага қараб, шундай ўқ уздики,

бу ўқ, севгили ғамза пайтини пойлаб туриб, эски доғини севгувчининг кўксига қўйгандай эди.

Чақмоқ нусха бу ўқ бориб тегди, ўқ отгувчи темир ҳайқал йиқилиб тушди.

Бу йиқилгач, қалъа устида каман тортиб турган бошқа юзта ҳайқал ҳам йиқилди.

1865 Улар ҳам ҳалиги ўқ отгувчи билан бирликда, барчаси қуйига йиқилдилар.

Фарҳод бундай аҳволларни кўргач, бу ғаройибликлар унинг тилини соқов қилиб қўйди.

Тангрини мақташга тил очди, тангри мақтови,
бошқа сўзлардан унинг тилини соқов қилди.

Чегарасиз безовталикларнинг ўрни бўлган дар-
воза томонга тездан қадам қўйди.

1870 У ерларни ҳамма қийинчиликлар, безовталиклар-
дан холи кўриб, қалъа ичига кириб борди.

У ерда sanoqqa sigmas fanimat molларни, ҳар
тарафга Қорун хазинасидай уйилган юзлаб нақ-
дийналарни кўрди.

Искандарку кун чиқардан кун ботаргача етти
иқлимни олиб, дунёни эгаллашда кўп қийинчи-
ликларни тортиб, ҳар қанчаки нақд хазиналар
топган бўлса,

бу кўкка ўхшаш қалъани тилсим қилиб, шу
қалъадаги хазиналарда барча давлатини қўйиб
кетган экан.

Қалъанинг марказида бир иморат қурилган эди,
уни таъриф қилишдан юз минг сўз ҳам ожиз эди.

1875 У иморат ҳар томонга қуёшдай нур сочиб турар,
ихчам, гўзал, кўп фойдали бино эди.

Эшикни очиб у ерга қадам қўйди, у иморатнинг
тоқида порлаган бир жом кўринди.

Порлашда, ёришда у қуёш каби эди, у қуёш
эмас, Жамшид подшонинг жоми эди.

Яна бу ерда дунё ўртасида кўк қуёшдай порлаб
дунёнинг бағрини кўрсатгувчи ойна ҳам турар
эди.

Бу ойнада ҳам бўлиб турган ишлар, дунёнинг
аҳволи порлаб кўриниб турар эди.

1880 Унинг тошида ер маркази, ичида тўққиз осмон
айланаси кўринар эди.

Унинг ташқари томони мукамал кишининг қал-
би каби, ичи эса қалби тоза кишининг юраги
каби кўринар эди.

Кўп қийинчиликлар тортган Фарҳод буларни то-
пиш билан жуда ҳам севинди.

У жом ва олтинли хазиналарни ўз ўрнига қўйиб,
ўз тўдаси томонига жўнади.

У азамат булоқ бошига етиб, отига минди, отини
Хоқон томонга сурди.

- 1885 Уларнинг олдига бориб, Хоқонни ва ўз тўдаси-
ни севинтирди, туманни минг қайғулардан қу-
тултирди.

Фарҳод бутун қўшинга раҳбарлик қилди, қўшин
унинг изидан, орқасидан юрди.

Улар, Хизр Фарҳодга таълим берган булоқ бо-
шига бордилар.

Шу ерда, Фарҳод ўз тўдаси ва қўшинини тушур-
ди. Иннайкейин вазир билан шоҳни олиб йўлга
тушди.

Аввал дарбанддаги шер ёнига, сўнг осмонпай-
ванд қалъага бориб томоша қилдилар.

- 1890 У ерда турли-туман очиқ хазиналар бўлганидай,
буларда айрим кўмилган хазиналар ҳам бор эди.

Барчасини Хоқонга туҳфа қилди, ҳатто дунё кўр-
сатгувчи жомни ҳам берди.

Пок тангрига юз хил қулликлар қилиб, у ердан
шодликлар ичида ўз манзилларига келдилар.

Кўкда кундуз қалъасининг тилсимларини бузган
ой фарҳоди ўз жисмини кўрсатди.

Қуёш Искандар каби қоронғуликларга кирди, гўё
Жамшид жоми тилсимлар ичига яширинди.

- 1895 Улар яна ишрат асбобини тайёрлаб, жоми жам-
шид билан тўлатиб қизил шароблар ичар эдилар,

гоҳ Искандар тўғрисида ҳикоялар айтиб, гоҳ
Жамшиднинг афсонасини сўйлар эдилар.

Эй соқий, сен ҳам ишрат ўрнини тайёрлаб, менга
Жамшид жомидан шароб узат.

Искандар кўзгусини қўлимга олиб, Жамшиднинг
жомини томоша қилай.

*Фарҳоднинг Хоқон ва Мулқоро билан
бирга ҳаким Суқротга йўлиққанлари,
Суқрот Фарҳоднинг келажакидан хабар
бергани ва ҳар бирлари тилак гавҳарин
қўлга олиб қайтганлари*

Саҳар суқроти тоғ бошига чиқди, юзи нури билан
оламни ёритди.

1900 Унинг асбоби осмон варақларидан устарлаби қу-
ёш чанбаридан эди.

Фарҳод яна ўз ишига тушиб кетди, отини миниб
йўлга тушди.

Суқротнинг ғори ўша ерда дейилган тоғ томонга
қараб, тўхтовсиз юз қўйди.

Хоқон билан ҳунар эгаси бўлган вазир ҳам тез-
ликда унинг орқасидан от сурдилар.

Қолган халққа юришнинг чин довулини чалмай,
қўшинни булоқ бошидан кўчирмай,

1905 Энг яқин ходимлардан икки мингтасини танла-
дилар, булар Хоқон жиловда хизмат қилишля-
ри керак эди.

Фарҳод орқасидан тезликда от сурдилар, чўллар-
ни босиб унга етишдилар.

У тўда ва шоҳ Фарҳод билан ҳамроҳликда бу во-
дийни босиб борар эдилар.

Аҳд қилинган ҳаким Суқротнинг хилватхонаси
бўлган тоғнинг даманасига етишгач,

қарасаларки, олдиларидан жуда юксак бир тоғ
чиқиб қолди, у тоғнинг этагида ер бир уюм туп-
роқдай эди.

1910 У тоғнинг боши Зуҳал юлдузининг бошига бориб
етган, унинг тошлари кўк жомини синдирган,

Ғ. Ғулом, Ойбек К. Симонов, Н. Тихонов, А. Абдурахмонов, Р. Е. Мельников, С. Айний билан Алишер Навоийнинг 500 йиллиги кунларида шоир ҳайкалига пойдевор қўйиш пайтида. 1948 йил.

унинг ёғочи соясида кўк пештоқи қуйи. Сидра дарахтининг шохи эса унинг бир шохидан тубан.

У тоғнинг чўққиси фалакнинг гавдасига эгов солди, ўша чўққи фалак жисмидан туя ўркачидай ўсиб кетган эди.

У тоғ ўз эговини кўкдан ўтказиб, фалак туясининг ўркачидай юксалган эди.

Фил тишидан ясалган уч кунли ой шу тоғ эговидан тарашланган, бу ишда эгов тўхтаб, фил тишидан ясалган ой турар эди.

1915 У тоғнинг бошида кўрилган қор фил тиши эговланганда тушган ушоқлардир.

Унинг тиккаси жади юлдузидан ошиб, кўланкаси асад юлдузининг устига тушар эди.

Тоғ бўшлиқларидан юз минглаб порлоқ булоқлар чиқиб турар эди. У булоқларнинг ҳар бири порлоқ қуёшдай эди.

Унда туман минг фойдали кўкатлар ўсган бўлиб, ҳар биттаси ададсиз оғриқларни йўқотгудай эди.

У тоғнинг буюклиги тўққиз осмонча бўлиб, тагининг доираси кенгликда икки жаҳонча келар эди.

1920 Унинг атрофида айланма, буралма ҳадсиз йўллар бор бўлиб, буларни идрок қилиш учун ақл ва ҳис ёрдам бермас эди.

У ердаги ғорларнинг боши, оёғи йўқ, уларнинг на учи, на чегараси кўринади.

Ҳар бирининг ичи шунчалик қоронғуки, порлоқ қуёш шамъи ичига кирса хира бўлади.

Агар порлоқ тўлин ой бу ғор ичига кирса, қоронғуликда куйган патир, қурум доира бўлиб қолади.

Ҳар бирининг кўринган қораси шунчалик қоронғу, қораси ичида ҳар тарафда тоғлар, водийлар кўринади.

1925 Бу водийларда юзлаб қон тўкувчи дарёлар оқади, тоғлар ичида эса юз минглаб қон тўкувчи аждарлар яшайди.

Шоҳу шаҳзода бу тоққа келиб, аҳволнинг бу кайфиятини билдилар.

Хоқон умрида бундай жойни кўрмагани учун уни ҳайронлик ожиз қилиб қўйган эди.

Фарҳод бу ишнинг чорасига илҳомчи бўлиб, ўз тўдаси ва шоҳга кўнгил берди.

Дарров бориб жоми Жамшидни келтиринг, эл кўнглидаги бу аламни ўша кўтаради— деди.

1930 Ишлар саранжом топмоғи учун тезлик билан бориб жомни келтирдилар.

Ишларнинг йўли очилиб кетиши учун унга қараган эди, дунёнинг мисоли унда кўрина бошлади.

Уткир кўз билан қайси тарафга қаралса, бир иқлим жилва билан кўринар эди.

Фарход бутун дунё мамлакатларини тақсим қилиб, етти иқлимни бир-бирдан ажратди.

Бошқа мамлакатларнинг жилвасидан кўз юмиб,
ўша жомдан Юнон ўлкасини қидириб топди.

1935 Кўринган нарсаларнинг оқини оққа, қорасини қо-
рага ажратиб, ўзлари турган тоғни топди.

Фарҳод тоғнинг аҳволини ҳисоблаб чиқиб, ҳар
форнинг ичини кўриб чиқди.

Қидира-қидира, Суқрот ётган ғорни ҳам жомда
топди.

Бу киши ўз ёрининг оғзига йўл топгандай, у кўп
фикрлар билан Суқрот ғорининг оғзини топди.

У дунё кўрсатгувчи бу жомни машъал каби ол-
динда олиб юришни буюрди.

1940 Жомни кўтарган киши уни йўлга тутди, у қоронғу
кечани кундуздай ёритиб юборди.

Ул жомдан нур, худди кечалари кезган ойдаи
ҳамма ёққа тушар эди.

Искандар қоронғулик ичида юргандай, улар юз-
ларча офату бало ичида от суриб борар эдилар.

Хизр айтган йўлнинг нишонаси кўринди, гўё тў-
сатдан тириклик суви топилди.

Тенгдоши бўлмаган Суқрот яширинган ернинг ни-
шонаси кўринди.

1945 Нишона шу эдики, қора кеча тугагандай бу йўл
ҳам охирига етган эди.

Шоҳ ва шаҳзода ва бутун тўда отдан тушдилар.
Ишнинг охири шундай ажиб бўлди, олдиларида
тошдан ясалган бир зинапоя кўринди.

Шоҳ ва шаҳзода ҳам ишбиларман вазир билан
учовлон зинапоядан беш-олти босқич чиққач бир
очиқлик айвон кўринди.

1950 Шоҳ билан шаҳзода бора бергач, яна бир ажойиб
даргоҳ кўринди.

Даргоҳда бир нафас истироҳат қилиб олдилар, дунёни кўрсатгувчи жом буларга ёруғлиқ солиб турар эди.

Шу пайтда уй тўрида буларни киришга ундаб бир нидо келиб қолди.

Улар кўнгил уйига хатарли ишлар қандай кирса, худди шундай ташвиш ва қўрқувлар билан кириб бордилар.

Уйнинг ичида бир пора нур кўрдилар, у нур ёруғлигидан уй обод бўлиб кетган эди.

1955 Бу буржда эса кўк ҳаками олдида шогирди туюшолмайдиган бир қуёш ўлтирар эди.

Унинг жисмидан заки руҳи кўриниб туради, шахсидан эса улуғ ақл билиниб туради.

У дунёдан тоғ каби этагини тортиб, ўз еридан тоғдай қўзғолмай яшарди.

Унинг сафолиғи лаъл тошидай ошкора ва кийим-боши тошлар устидаги лаъл парчасидай порлоқ эди.

Унинг кенг кўкида жаҳон бир юмалоқ тошдай, унинг ўзи жаҳон жисмида тоза жондай эди.

1960 Жаҳонни қўй, унинг олий қадрли вужуди бизнинг бу жаҳонимизда улуғ оламнинг намунаси эди.

Унинг кўнгли захираларнинг денгизидай кенг бўлиб, унда аввалдан охир нимаики бўлса кўриниб турарди.

Бу дарё ичига юз минггача юлдуз тўла осмон тўла инжули садафдай яширинган эди.

Унинг юзи тангрининг нуридан порлаган кўзгудай, у тангрининг сирларини тамом англаган киши эди.

Унинг манглайдан томган ҳар қатра тер оламни юлдуздай порлатар эди.

1965 Унинг ғоридаги ҳар ўргумчак тўри олдида осмон ўргумчагининг тўрлари бир устарлабдай эди.

Унинг жисми бир ерда қимирламай турса ҳам, табиати осмондай сайр қилиб юради. Айланиш мумкин бўлмаган ерларда сафар қилиб юради.

Яхшилиқнинг — ювошлиқнинг осмони унинг зотидан, билимларнинг шуқуҳи юзидан кўриниб туради.

Шундай юқори даражали бир зот кўрингач, ҳаммалари букилиб ер ўпдилар.

Унинг шуқуҳи ва дағдағасидан танлар бетоб бўлиб, кўнгилларга бўштоблик тушиб, баданлар титради.

1970 Сирлар хазинасининг хазиначиси кўзини очиб, уларнинг аҳволини оўраб иззат қилди.

— Бу таҳликали йўлни айланиб келишда аҳволингиз нечук бўлди, учраши зарур бўлган балолардан қутулганингиз нечук бўлди?— деб сўради.

Бу саволларга жавоб бериш учун тиллари бормай, ҳаммалари бошларини қуйи солдилар.

Яна унинг ўзи сўз бошлаб, Хоқонга айтди: — Сен бир талай қийинчиликлар тортдинг, тангри буларнинг бешак эвазини беради.

Агарчандики йўл-йўлакай сенга бир талай хазиналар насиб бўлган бўлса ҳам, биз томонга келишда кўп қийинчилик тортдинг.

1975 Чунончи, саноқсиз жавҳарлар, қимматли нақдиналар, Сулаймон узуги, Жамшиднинг жоми

қўлингга тегди. Биз яна сенга икки хушхабар ҳада қиламиз. Қўлингга икки жавоҳир топширамиз.

Бу икки жавоҳирнинг бири сенга айтилатурган сўз бўлиб, иккинчиси қимматбаҳо бир асар бўлади.

Ҳалиги биринчи айтилтурган сўз шуки: сен узоқ умр кўрасан, яна кўп ўлкалар оласан.

Ўйлаб кўрсанг ота-боболаринг ичида сенча умр ва давлат кўрган киши бўлмайди.

1980 Бературган нарсамнинг яна бири бир муҳрадир. У ғоят нафли бўлиб, агар дунёда кўп йил қолсанг,

сенга бирор каеал ёки заифлик юзланса, ёхуд қарилик таъсир қилса,

ўша муҳрани оғзингга солиб, тилинг билан айлантириб сувини ютсанг,

касалинг соғломлик билан айрибош бўлиб, қийинчиликлар қувват билан айрибош бўлади.

Қариликнинг касали тамоман йўқолиб, унинг ўринбосари йигитлик бўлади,— деди.

1985 Бундан сўнг вазир Мулкорога қараб, унга ҳам яхши хабарлар бера бошлади, у айтган яхши хабарлари шулар эди:

«Сен ҳам талай аламлар тортиб, қийинчиликлар билан бу томонга қадам қўйдинг.

Шоҳ қанча муддат тахтда ўтирса, сен унинг олдида вазир бўлиб қоласан.

Сенга ҳам касалдан, заифликдан қийинчилик етса, шоҳ сени ўша муҳрадан баҳраманд қилади.

Бироқ сизнинг пешонангизга бир хатар ёзилган, бу хатардан ҳамманинг ҳам ҳазар қилиши керак.

1990 Бу хатар сув, ҳаво, ўт, тупроқдан иборат тўрт унсурларнинг иккисидан сизга етади.

Агар ғалат қилмасам, бу хатарга сабаб ел билан сув бўлса керак.

Агарчандики бу хатардан жуда қийналасиз, бироқ тангри сизларни бундан қутултиради.

Агар умрингиз бу хатарлардан омон қутулса, ақл югуртирсам беш юз йилча умр кўрасиз».

Уларга бу хушxabарларни айтиб, узр сўраб уларни уйдан чиқарди.

Сўнгра шаҳзодани ўз олдига чақириб олиб, сирлаша кетди.

1995 Қўзини очиб шаҳзоданинг юзини кўрди, унинг кўнглини кўтариб талай сўзлар сўради.

Фарҳод ҳам ўрнидан туриб унинг олдига бориб, ер ўпди. Билимдон ҳақим уни синашга тушди.

— Эй вужуди қайғу-алам бўлган, манглайига севги ёзилган йигит,

хуш келибсан, сафо келибсан. Бу келиш билан қоронғу уйимни ёритдинг.

Минг йилдан буён шу тоғлар орасида қадамингга интизорлик тортаман.

2000 Энди сени ўзим топдим, юзингни кўзим кўрди, тангрига мақтовлар бўлсин.

Мен энди туганмак билмаган нариги дунёга кетиш пайидаман, вақт бўлгани учун сўзларимни тингла...

.
.
.
.

2020 Сенинг олдингда турган ишқ — ишқи мажозидир, у куйдирувчи — вужудингни ўртайди.

Бу ишқ жиҳатидан сенинг овозанг бутун дунёга кетгандай ўз овозинг бу эски кўкнинг тоқигача чиқади.

Сенинг ишқ ўтинг оламини равшан қилади, оламинигина эмас, бу кўм-кўк осмонни ҳам ёритади.

Сенинг севгида тортган ғаминг дунёни тўлатади,
дунёнигина эмас, тўққиз осмонни ҳам тўлатади.

Қаерда ишқ ичида ёлғиз қолган бир киши бўлса,
унинг кўз нури сенинг йўлингда гард бўлиб кетади.

2025 Сен тортган ҳой-ҳуйинг тўққиз кўккача етиб, сен
тўғридаги гапу оўз етти иқлимни эгаллайди.

Агар дунёдаги ошиқларнинг қўшини — тўдаси
йиғилса, сен уларнинг подшоси бўласан.

: : : : : : : : : : : :

2030 Битмас-тугамас бир ўлкада қаҳрамон бўласан,
чинакам тахтда ўлкалар эгаси бўласан.

Отангдай юз минг хоқонлар, қайсарлар дунёмиз-
дагиларнинг буткул ёдидан кетади.

Жаҳон ичида сенинг сифатларинг ва севги йўли-
да яхши отинг қолади,— деди.

Сўнгра бир неча хил дуоларни ўргатиб: — сенинг
олдинга бирталай тўсқинлар, балолар келса,

2035 шу дуони ўқий бошласанг, ўша тўсиқ ва боло-
лардан қутуласан.

Бундан ташқари айтиб ўтилган кўзгу масаласи
ҳам бор, ўша кўзгу сенинг бу томонга келишингга
сабаб бўлган эди.

Сенку совут кийган ҳайкалга ўқ отиб, Искандар
тилсимини буздинг,

Ўқ ўша ҳайкалнинг айланасига тегиб, унинг кўк-
сини тарозу палладай иккига ажратди.

Бурунги кўзгу ёшингни сочганидай, бу кўзгу тил-
симни сенга очиб беради.

2040 Энди бу ердан қайтиб, Чин шаҳарига борасан,
ўша биринчи кўзгуни қайтадан кўрасан.

Уша кўзгунинг орқасида нима ёзилган бўлса,
энди сен унинг юзида кўрасан.

Уни кўрганингдан сўнг сенга севги балоси ёпи-
шади ва ошиқлигингга бошланғич бўлади.

У кўзгуга қайта бошидан қарамоқчи бўлсанг, ҳеч
нима кўрмайсан ва сенинг ишларингнинг бош
ипига тугун тушади.

Ҳар ишга тадбир тополгувчи кишилар сенинг
ишингдан ожиз қоладилар ва тақдир манглайинг-
га ёзган нарсалар бошингга тушади.

2045 Аҳволинг қанча оғир бўлиб, қалбингнинг охи кўк-
ка етган билан бефойда.

Бироқ талаб қилган ишқ қўшин тортиб, сенинг
кўнглингни шундай мағлуб қиладики,

агар сен ўша ишқдан бир нафас огоҳ бўлсанг,
дунёга минг йил шоҳ бўлгандан ортиқ лаззатла-
насан.

Мен ҳам энди сен билан хайрлашаман, истар
эдимки, ўз истагингга етгач,

севги туғени сенга ҳужум қилган чоқларда, бирор
оҳ тортиб мени ҳам соғинарсан,— деб

2050 у билимдон сўзини бу ерга еткурди ва кўзини
юмди.

Фарҳод унинг айрилиғида вовойла тортиб қолди.
Ҳаким эса Суҳайло ҳакимдай узун йўлга кириб
кетди (ўлди).

Шўрлик Фарҳод бу аҳволни кўриб, кўзидан мало-
лат ёшларини оқизиб,

унинг ҳолига ва ўз аҳволига ҳам кўп йиғлаб, мо-
там тутди.

Дарров Хоқон билан Мулкорони чақирди. Улар
ҳам бу хатоларга тўла ҳолни кўрдилар.

2055 Бундан ташқари, улар ташқарида туриб, билимдон айтган гапларни тинглаган ва бу гаплардан ўлишга етган эдилар.

Охирда улар бир неча билимдон табиат кишиларни чақириб, ўша билимдоннинг ишини охирга етказдилар.

Унинг қабрини обод қилдилар ҳам ўша тоғ атрофига бир шаҳар бино қилдилар.

Ўша обод қилинган ернинг вазиятини тўғрилаб, охири булоқ бошига қайтиб қадам қўйдилар.

Хоқон билан Фарҳод қўшин орасига кириб келди. Фарҳод ўз ҳолидан қайғургани каби Хоқон ҳам севинча эмас эди.

2060 Қуёш Суқроти ўзига маскан қилди, кечанинг Луқмони эса йиғи-сиғида турди.

Ўз кийим-бошини кўку қоралардан ясаб, аза тутди ва йиғлай бошлади.

Шоҳу шаҳзода эса Суқротнинг ўлиmidан қайғурар эдилар, бироқ Чин ўлкасига қайтиш иштиёқи уларни қайғудан қутултирар эди.

Бу кеча истар-истамас базм туздилар, аччиқни-аччиқ кесар дегандай бир неча пиёла аччиқ шароб ичдилар.

Эй соқий, сен менга ҳикматларингни кўрсат ва аралаш рангли, селава бир пиёла шароб бер.

2065 Пиёланинг бош булоғини тўлқинлатиб, мени бир нафас бўлса ҳам тўлқинланишдан тинчлантир.

УН САККИЗИНЧИ БОБ

Фарҳоднинг Хоқон билан Чинга қайтгани, тезда хазинага кириб, биринчи кўзгуни томоша қилиб унда Ширин жамоли кўзгусин кўргани, ул юз кўриши билан оҳ уриб йиқилгани

2066 Тонгнинг бош булоғи порлаб кўкнинг мурғзорини гулшан қилди.

Кўкнинг Юнон замини мусаффо бўлиб, қуёшнинг Хоқон Чини қўшин тортди.

Хоқон, Фарҳод ва бутун тўда қайтадан Чинга қайтишни орзу қила бошладилар.

Хазиналарга ишончли одамлар қўйиб, ҳар бир одамга мингдан зиёда кўмакчилар бериб,

2070 кўчларини тўплаб, Чинга йўл солдилар. У йўлда буларнинг кўчишдан бошқа ишлари йўқ эди.

Йўл юришга шунчалик юз қўйган эдиларки, кечани-кеча, кундузни-кундуз демай кетиб борар эдилар.

Пайғамбар диндорлар ўлкасига етгандай, Хоқон Чин мамлакатига етди.

Шараф буржига ой келиб ўтиргандай, ўлкалар безагувчи шоҳ ҳам ўз тахтига тушиб ўлтирди.

Ташвиш ва тараддудлар ичида кўнгли тинчимаган Фарҳод Чин мулкига қадам қўйиши билан,

2075 кўзгуни кўриш хаёли умидида дарров хазиналарнинг калидларини сўратди.

Қарори қолмаган ҳолда эшикларни очиб, саросималик билан кўзгу томонга югурди.

Уша биллур (кристалл) ҳайкал кўрингач, унинг қайғулик кўнглига севишиш юзланди.

У латофат қутичасини, латофат қутичаси эмас,
офату бало қутичасини тушириб,

хазиначидан унинг калидини сўради. Ўзини юз
минг балонинг тузоғига солди.

2080 Калиди аланга шаклидаги тилини чўзиб, уни
очишга манъ қилгандай,

зулфинлари эса қулф оғзини маҳкам ушлаб, уни
очмасликка ишорат қилгандай,

калид ўша зулфину қулф ичида юз буралиб, яъни
«бу хатарли фикрдан кеч», дегандай бўлар эди.

Бироқ киши тақдирдан қочиб қутула олмайди.
Шаҳзода ҳам сандиқни очиб, кўзгуни чиқарди.

Қуёш кўзгуси каби бўлган бу кўзгу Жамшид жо-
ми каби дунёни кўрсатар эди.

2085 Унинг кўнглига ҳайронлик учқуни тушиб, кўзгу-
нинг юзига қаради.

Кўзгу олдида нозларда парвариш топган ажойиб
бир дашт кўринди. Бу даштда севги қайғусининг
кўкатидан бошқа нарса кўринмас эди.

Кўкатлари занглаган ништар каби, гуллари эл
қони билан рангли, занжир-занжир бўлиб ўсган

сунбулнинг банд-бандлари чидам ва ақлни овлаш
учун тузоқдай.

Бу ерда кўк осмон кўкартирган бинафшалар, га-
жак бўлиб, ақл бўйнини тортаётгандай,

2090 наргис гуллари тақво аҳлини маст ва ҳушсиз қи-
лиш учун шароб пиёласи узатгандай,

лолалари жон куйдиришга, кўнгилдаги доғлар
хирмонини куйдиришга ўт ёққандай,

тупроқлари эл турмуши қора бўлсин учун табиат
мушкини сочгандай,

у ердаги сапсар гуллар, «бу ерга келган ҳар озо-
данинг ҳоли шундай бўлади», деб айта беришдан
соқов бўлгандай эди.

Кўк бу ерда жуда ҳам кўп армон ва нопормон гулларни кўкартирган эди.

- 2095 Қаттиқ эсан қуюн шамоли ҳар нафас ўтлиқ тилларини чўзиб, бош-оёқ саргардонликлардан нишона кўрсатар эди.

Бу водийнинг қирғоқларида айрилиқ тоғларидай қаттиқ тоғлар кўринар эди.

Тоғлар оёқларини маҳкам ерга тираб, кўкка сир айтиш учун бошларини кўтарган эдилар.

Осмон бу тоғларнинг вазиятини чўзиқ қилиб яратган. Гўё бу тоғлар дунё денгизига ташлаиған лангар каби

эдилар, у тоғнинг гир айланасида саноқеиз халқ ясол тортиб тоққа ҳужум қилмоқда.

- 2100 Гир айланада бир ариқ қазишга машғул эди, ариқ эса тоққа камардай бўлиб чўзилиб кетган эди.

Уларнинг орқасида устки кўринишига қараганда бир ёш йигит, ёш йигит ҳам эмас, бир бечора, ўша

тўда ўртасида ҳунар кўрсатмоқда, теша урмоқда эди. Худди шу кўринишлар бориб турганда

ҳалиги тоғ қазувчилар тўдаси устига, тоғ ичида қаттиқ сел пайдо бўлгандай иккинчи тўда босиб келди.

Бу келгувчиларнинг ҳаммаси ҳам отга минган ой юзли гўзаллар эди. Улар ўзларига турли-туман асл тошлар тақиб безанган эдилар.

- 2105 Манглайлари гул-гул ёнган, киприклари тикондай, қовоқлари кенг-кенг, оғизлари тор эди.

Қизларга бир гул юзли гўзал бошлиқ эди. Гул юзли ҳам демай, бу чавондоз қизнинг минган оти

юришидан осмон оти чўлоқдай, қуёш юзи унинг манглайи олдида ўз рангидан хижолат чекар эди.

Гўё қуёш билан шатранч ўйнагандай ҳар нафас руҳ юриб, от сакратиб, уни ҳар соат юз марта мот қилар эди.

Бошдан-оёғи жаҳонни ўртаб, оламга ўт солгундай эди.

2110 Шу тўдадаги қизларнинг ҳар бири бир ой бўлиб, бошлиқ қиз гўё дунёга зийнат бергувчи қуёшдай эди.

Эсан елдан юзи ўтдай бўртиниб кетган бу бошлиқ қиз тоғ қазувчилар тўдаси устига елдай от суриб борди.

Ҳар томонга қараб томоша қилар, қаёққа боқса ўша томондаги элнинг юрагига ўт ёқар эди.

Шу пайтда Фарҳод кўзгуда ўз тимсолини кўриб қолди. Ҳалиги гўзал қиз отнинг бошини шўрлик Фарҳод томонга буриб қолди.

Фарҳоднинг кўзгуда кўринган тимсоли қизнинг юзига қараш билан ҳайкалдай қотди, тани беҳол бўлди.

2115 Яраланган овдай нола қилиб, ўздан кетиб йиқилди.

Фарҳод кўзгуда кўринган ўз шаклининг бунчалик йиқилишини кўриб, ўша гўзални аниқ кўришни ҳавас қилди.

Кўзгу юзини ўзига яқинроқ келтириб, ой юзли гўзалнинг жамолига қаради.

Кўзгуда кўринган ўз шаклидай бир фарёд тортиб, жисми жондан айрилгандай ерга йиқилди.

Ўз тимсолидай ҳуши кетган ва бир оғиз сўз айтолмай ётар эди.

2120 Ҳазинадаги хизматчилар унинг бу қаттиқ ҳолини кўриб, тездан Хоқонни хабардор қилдилар.

Хоқон бу можарони тушуниб, ёқасини йиртиб, хазинага қараб югурди.

Онаси уни ўлган фаҳмлаб, сочини ёйган ва азага ўтирган эди.

Фарҳоднинг отабегни бўлган Мулкоро Фарҳод учун оталардек фиғон тортар эди.

Мулкоронинг ўғли Баҳром исмли Фарҳоднинг тенгдоши ва кўнгилдоши эди.

2125 У нисбатда Фарҳод билан эмишган биродардай бўлиб, тагини ўйлаганда қардоши эди.

У ҳам Фарҳоднинг ҳолига қараб, ёқаси ўрнига кўксини пора қилар эди.

Улар парвонадек Фарҳод бошига тўпланган эдилар, Фарҳод эса ўчган шамдай ётар эди.

У ҳушсизлик кўчасига юз қўйган эди. Бир кечакундузгача ўзига келмади.

Тонгнинг боғи ўз шамолини қўзғатган пайтда, шу шамол иси димоғига кириб ўзига келди.

2130 Қўзини очиб, боши устида селдай кўз ёши тўкиб турган тўдани кўрди.

Ииғлаб турган Мулкоро билан Баҳромни луфт билан тинчлантирди.

Унга мотам тутаётган ота-онасини кўриб, уят ҳалок этгандай бўлди.

Оз қолган эдики, аввалги йиқилгани каби йиқилиб, ҳушидан кетса.

Минг узр айтишлар билан ўрнидан турди. Келиб уларнинг оёқларига юз суриб, ер ўпди.

2135 — Билмайманки, менга қандай ҳолат юз бериб, сизнинг бунчалик мотамингизга сабаб бўлипти.

Бу иш яхши эди, ёмон эди, тангри ҳақиқчун менинг ихтиёримдан ташқари бўлди.

Мени маъзур тутингларки, расво бўлибман, балки ўлибман.

Ичу тошингизда менга гина сақламангиз, яхши бўлинг, хотирингизда менинг жиҳатимда ғубор қолмасин,— деди.

Шу хилда кўп малолатлар кўрсатиб, уларнинг хотирларини ўз томонига тортмоқчи, рози қилмоқчи бўлди,

2140 гарчи кўзи билан тили булар томонида бўлса ҳам, жон билан кўнгли кўзгу томонда эди.

Улар бу сўзлардан севиниб, ўринларидан турдилар ва уйларига кетдилар.

Уларга шу хилда чора қилиб жўнатиб бўлгач, келиб яна кўзгуга қаради.

Кўзгунинг юзи бурунгидай қоронғу эди. Бу кўзгуни ясаган ҳақим

бунинг тилсимини шундай қилган эканки, бу кўзгуда қандай шакллар кўринса,

2145 қарагувчи томоша қилиб бўлгач, тилсими ботил бўлиб қайта бошдан кўриш мумкин бўлмас экан.

Фарҳод яна кўриш талабидан ноумид бўлди. Энди ўзини муттасил ғамларда, меҳнатларда қолиб кетганини кўрди.

У бу қайғулардан ўлишга етишди.— Оҳ,— деди,— бошимга бир иш тушдию аммо оғир тушди.

Агар ўз-ўзимни пора-пора қилиб ташласам, истасим ҳосил бўлмагач нима фойдаси бор.

Шўрлик жоним куйиб адо бўлишидан илгари девоналик қўлимдан ихтиёримни олгани яхши.

2150 Ақл ишини ўзга ҳунар қилиб олиб, бирор чорани ўйлаб топиш керак.

Ақлли бўлиш такаллуфларини кўрсата бошласам, шоҳнинг кўнгли шоду хурсанд бўлади.

Ҳозир-ку энди менинг ишларимнинг қуро-яроғи тайёр. Бу асбоблар менга севги балосидан иборатдир.

Йўқ бўлмаса ҳозир бетоқатлик кўрсатиб, бошимни олиб бир тарафга кетсам, ўлкалар безагувчи

шоҳ бир нафас ҳам сабр қилмай, чидолмай, муқаррардирки,

2155 мени қидириб топиш учун тездан юз минг қўшин тайин қилади.

Улар Чин мулкида ҳар томонга чошиб, икки-уч кун ўткармай топиб келтирадилар.

Агар қўшинни кўриб, улар билан бетма-бет курашга тушиб кетсам, кўп бегуноҳларни ўлдиришга тўғри келади.

Фаразан халққа пўлат қилич ўқталай, йўқ, бу зулмни элга қилгунча ўзимга қилайин.

Қандай қилиб эл бўйнига қилич урса бўладию, қандай қилиб гуноҳсизларни ўлдирса бўлади!

2160 Агар кураша берсаму ахир қўлим ишдан чиқиб қолса, ундан ночор тутилмоқлик керак бўлади.

Менга Чин халқи нима ёмонлик қилибдирки, мен уларнинг барчасига қон қарздор бўлиб қолай.

Бу ишларим учун бордию шоҳ зулму итоб қилмаса, у дунёда тангрига нима жавоб бераман.

Кўзим шоҳнинг кўзига қандай тушадию, элнинг юзига қандай қарай оламан.

Бу гаплар бир тараф турсину, шуниси яна бир тарафки, шоҳ менинг бу ажойиб ҳолимдан хабардор бўлиб қолса,

2165 менинг атрофимга бир тўда кишиларни тайин қилади. Улар мени сақлашга бошлайдилар, кузатадилар.

Агар бу мушкул иш юз бериб қолса, менинг ишларимнинг тадбири мушкул бўлиб қолади.

Бу девона бўлиб қолипти деб, оёғимга кишан солсалар, ул пайтда қутулиш узоққа чўзилиб кетади.

Фаразан менинг девоналигим ҳам йўқолди,
Бу гапни кимга айтсам ишонади.

Энг яхшиси шуки, ўзимни билиб, ўзимни-ўзим
қўриқласам,— деб ўйлади.

2170 Бутун ишини ўзи қилмоқчи бўлди ва ишларини
ақл қонуни билан қилмоқчи бўлди.

Бироқ Фарҳод шуни билмас эдики, севги зулм
қила бошлагач, юз ақл ва билгунинг расм-қоида-
лари бузилиб кетади.

Эй соқий, сен менга бир пиёла ўзини унутдиргув-
чи шароб бер. Чунки мен ўз ақлим билан афсона
бўлиб қолдим.

Мени йўқлик ишқи базмининг хос кишиларидан
қил ва ақлнинг қийин балоларидан халос қил.

УН ТҮҚҚИЗИНЧИ БОБ

Фарҳод ишқ сирини яширмоқ учун урингани, бироқ бу ишқ унинг юзини сарғайтиб, қаддини букиб юз кўргазгани ва ҳақимлар, табиблар дарё ичидаги бир оролга саёҳатни маслаҳат кўрганлари

Севги йўлининг яширинликларини билишга уста бўлган киши унинг сирларини шундай очиб берди:

2175 Фарҳод ўз севгисини яшириб, ақллиликдан нишонлар кўрсатар эди.

Агар бир уй ичида шуъла ёнса, тутун кўтарилишидан уй парво қилмайди.

Ўт ёнсаю тутуни мутлақо чиқмаса, ул уйнинг деворларида ёруғи бўлиши керак.

Кўк ҳам оқшомлари ўз қуёшини кўрсатмайди, бироқ юлдузлардан тўккан ёши қуёшни билдириб қўяди.

Нофа ўз мушкини яширади, бироқ иси ёйилмоқдан ихтиёри йўқ.

2180 Лоланинг гунчаси очилар экан, ўз кўнглидаги яширин доғни қандай асрай олади.

Бироқ унинг очилган чоғи маълум бўлгандай, ташқаридаги доғи ҳам маълум бўлди.

Қайғули Фарҳод бу ёқилган ўтнинг устига хашак ёпиб яширмоқчи бўлса ҳам,

бироқ унинг оҳи, кўз ёшлари, элни унинг яширин дардидан хабардор қилар эди.

Ишқ ўтига таскин бериб, уни яшириш ақл пардасининг қўлидан келмайди.

2185 Қуёшни зарра яшира оладими, кўпик ичига денгиз сиғадими.

Шам ўз шуъласини фонус билан ёпади, бироқ парда орқасидан бу шуълани ҳамма кўради.

Қонли ёш кўз ичида яширина олмайди, шиша ичида май яшириниб қолмайди.

Фарҳодга ҳам бу қайғу ва дард ўтини яширмоқ ўз кўнглига яширинча дард ўти ёқмоқ билан бир эди.

Севги сири бир неча куннинг ичидаёқ унга шунчалик кор қилдики, заиф тортди, кучсизланди ва зор бўлди.

2190 Ҳар ким уни кўргандаёқ, бу қаттиқ тошни қандайдир бир ўт мум қилганини билар эди.

Бу гапдан бир ой ўтганда Фарҳодга шундай малол етдики, кўк сайридан чарчаган уч кунли ойдай қадди букилди.

Юзи сариғ лоладай, кўз ёши инжулари лолага ёққан жаладай бўлди.

Бироқ у лоланинг қора доғи ўрнида Фарҳоднинг оғиз очганда чиқатурган оҳининг тутуни бор эди.

Қадди-қоматнинг тик ўсган сарвдай оғочи, худди ток дарахтидай заиф ва эгилган бўлиб қолди.

2195 Бироқ ўша токнинг табиатида бўлган шароблик хусусияти, унинг кўнглида кетма-кет қон ютдираар эди.

Танининг заифлиги тундан-тунга, кундан-кунга кўпайиб борар эди.

Фиғон тортмаслик учун оғзини қанча берк тутмоқчи бўлгани билан ихтиёрсизча нола тортиб юборар эди.

Илгари нафасида анча қувват бор эди, танида эса зўрлик, соғломлик бор эди.

У ўзини тутишга бениҳоят риоят қилса ҳам, ғоятда кўп фиғонлар тортиб, ишини билдириб қўяр эди.

2200 Энди бўлса миясига савдойилик тушди, жисми ҳам ҳар хил касалларга уланди.

Унинг табиатида девоналик нишона кўрсатиб, ҳар турли гапларни айта бошлади.

Кўнглида ҳеч сабру қарори қолмади, бутун ихтиёри қўлидан кетди.

Шоҳ билан вазир унинг бу ҳолатини кўриб, ҳар икковлари кундан-кунга ранж тортар эдилар.

Кўп насиҳатлар қилдилар, таъсири бўлмади, кўп фикрлар қилиб кўрдилар, тадбири топилмади.

2205 Қарасаларки, иш қўлдан чиқиб кетаётипти, ортиқ бунга ўйлаш, чора, билим фойда беролмаётипти.

Шоҳ ўз яқинлари ва бутун табиблар, ҳакимларни чақириб кенгаш тузди.

Унинг ҳоллари тўғрисида бирталай сўзлар ўтди. Бирлари бу сўзни қабул қилсалар, бирлари қайтардилар.

Охирида ҳикмат аҳллари шоҳга арз қилдилар: — Эй олам элининг сенга қуллик қилмоғи фарз бўлган шоҳимиз,

бизга унинг касалини тайин қилиш анча қийин тушди, унинг дарди шуки, думоғи савдодан нуқсон топибдир.

2210 Унинг мизожига илгаридан ҳарорат ғолиб эди ва мизожи май тилар эди.

Бу даража кўп ичилган май билан ўзида бўлган асли ҳарорат бирлашиб, унга шундай алангасини кўрсатди.

Икки, уч ёшдан ўн бир, ўн икки ёшигача ўқиш фикрида бошини қуйи солди.

Яна икки, уч йил ҳунар ўрганаман, деб жуда ҳам кўп ўйлади.

Яна буларнинг устига шунча чегарасиз йўл юриш қўшилди. У ҳам албатта ҳароратнинг сабабчиларидан бириси эди.

2215 Булар бир тарафда туратурсину, унинг қизгин табиатидаги чегарасиз ўйчанлик ҳам бунинг сабабидир.

Билим, ҳунар ва бошқалар тўғрисида фикрлашдан таъби ҳоли бўлгач, у тилсим очмоқ учун йўл олди.

Тилсимни очар пайтда қандай савдоларни ўз кўнглига экмадию, қандай фикрларни қилмади.

Бир пайт аждар унинг жисмини оловлантирди, бир пайт дев унинг бошига тутун солди.

Унинг аҳволи табиати шунча ҳароратларни кўргандан сўнг, ажаб эмас унинг бу ҳолати ўша ўтларнинг алангаси бўлса.

2220 Эндику, унга бу ҳолатлар юз берипти, буларнинг ҳаммасига сабаб думоғига қуруқлик пайдо бўлганидандир.

Унинг мизожини ҳарорат ва қуруқлик эгаллапти, унинг иложи энди ўша табиатни совутиш ва юмшатишдир.

Ҳозир фасл жавзанинг оёғи, саратоннинг бошидир. Лолаларнинг япроғи қуёшнинг ўтидандир.

Ҳар томондан қизиқ шамол келаётир, бу қизиқ ел ичида халқ самандардай кезаётир.

Қуёшнинг иссиғидан бошдан-оёқ юлдузлар симобдай эриб оқишга яқинлашган.

2225 Саҳрода қуюннинг безовталиги, илоннинг буралиб-буралиб юриши — ҳаммаси иссиқдан,

ҳаво тоғ устига ўт тўкмоқда, унинг нишонаси буғларнинг қайнаб чиқишидир.

Ҳар шом ғарбда кўринатурган шафақ эмас, балки бу тўнкарилган жом (кўк) қизиби, қизариб кетгандир.

Осмон қизиб кетган кўранинг нишонаси бўлиб,
замона унга қуёшдан ўт ёққандир.

Бу кўранинг кўмири шомдан, дами тонг елидан
бўлиб, юлдузлар у кўрадан чиққан учқунлардир.

2230 Бу ҳар томонга оққан сувлар сув эмас, балки ер
иссиқдан тер оқизмоқдадир.

Соя ўзини бу ўртада маниъ бир парда бўлишини
истамай, қуёшдан қочмоқда.

Ҳавонинг табъида бўлган бундай иссиқ, ажабро-
ғи шуки, Фарҳоднинг олов табиатига қор қилади.

Унга қуруқлик ва ҳарорат ёпишган экан, унинг
иложи совуқлик ва намликдир.

Унинг дардининг иложи шундай ерда топилди,
шундай ер бундан беш кунлик йўлда дарё ичида
бордир.

2235 Дарёнинг ўртасида бир орол бор. Уни таъриф
қилишда ақллар хира бўлиб қолади.

У оролда бир тоғ бош кўтарган бўлиб, тоғда
етти-саккизта булоқ бор.

Бу булоқлар олдида муҳит денгизи дарёча, кўк
депгизи эса Ҳулкар юлдузича бўлиб қолади.

Оролнинг атрофида ўша сувлардан намгарлик
бўлса, тоғ учида совуқдан қийинчилик бор.

У буюк тоғнинг тепаси куз пайти булоқ бошлари
музлагандай совуқ.

2240 Агар шаҳзода ўша тарафга борса, ажаб эмас

кўнгли очилса, думоғидаги бетоблик қувват то-
пиб, муборак жисми соғломланади.

Ҳавонинг таъсиридан қўрқмай, унинг иложини
қилишлик осон бўлади,— дедилар.

Табибларнинг айтган сўзлари бошдан-оёқ шоҳга
маъқул кўринди.

Шоҳ дарров Мулқорога буюрди: табиблардан эшитган сўзни билдинг.

2245 Неча кун дарёда юрар эканмиз, тездан сафар асбобини тайёрла!

Вазир бундай ҳукми олийни эшитиб, нимаики буруқ бўлган бўлса тайёрлай бошлади.

Ҳамма нарса тайёр бўлгач, шоҳ буюрди: бориб шаҳзодага хабар бердилар.

Айтилиши керак сўзлар тамом айтилди, унинг дарё сафарига чиқиши билдирилди.

Бу гапни эшитган шаҳзода Фарҳоднинг ўксук кўнгли шод ва севинчга тўлди.

2250 У айтди: шоҳга мендан салом ва хабар айтингиз, шоҳ нимани истаса, ўша менинг ҳам истагимдир.

Мен унинг ўғли бўлганимдан сўнг бирор нарса дейишга нима ҳаддим бор. Чунки мен барча қулла-ри ичида камтар бир хаста қулиман.

Шоҳ қаерга боришга яроғ тайёрлаган бўлса, мен тайёр. Менинг бошим шоҳнинг оёғидадир.

Бориб шоҳга бу сўзни айтдилар, шоҳ кўзига ёш тўлдириб дуо қилди.

Яна у:— кемаларни тартиб бериб, уларга керак нарсаларни солинглар.

2255 Мен ҳам эртага дарё сафарига чиқишни кўнглимга жазм қилиб қўйдим,— деди.

Шаҳзода бу хабарни эшитгандан сўнг севинчи ҳаддан ҳам зиёда бўлиб кетди.

Бундай иш унинг мақсади бўлгани учун у ўзининг ўксук кўнглига юпанч берди.

Бир навъи ҳийла кўрсатиб, бирор ишни баҳона қилиб,

Хоқонни бу ишдан хафалик топмай турган қилиб,
зарурият учун сафар қилмоқчи бўлди.

2260 Бу иш ўз тилагига монанд тушгани учун хотири
фоятда хурсанд бўлди.

Дарё каби кўнглига тўлқинланиш тушган, севинч-
дан оғзи кема оғзидай очилиб кетган, бироқ сўз-
сиз эди.

Хаёли тўлқинлар занжирига пайваста, юз минг
хаёлат бир-бирига улашиб кетар эди.

Эй соқий, сен менга қизил шароблар муҳитини
келтир ва бу дарё ичига пиёла қайиқчасини сол!

Ҳақоратланган жисмим қайғу дарёсидир, сен у
пиёла қайиқчаси билан қўлимдан тут!

ИГИРМАНЧИ БОБ

Фарҳод, Хоқон ва Мулкоро кўк отидай улуг кемаларга отланиб денгиз сафарига елкан очганлари

2265 Бу дарёга шўнғиб кетган киши отоқли маъниларнинг инжусини шундай чиқарди:

Вақтики дарёнинг яроғи тайёр бўлди, шоҳ билан шаҳзода у томонга кета бошладилар.

Отни дарё қирғоғига сурдилар, гўё ой билан кун балиқ манзилига келгандай бўлди.

Қарашлар денгиздан баҳра олди. Денгиз устида ёғочдан ясалган шаҳар кўринди.

Саноқсиз кемалар тайёр турар, узоқдан бир катта шаҳардай кўринар эди.

2270 Ҳатто кўк кемасини ҳам ўзига тенг тутмай турган икки юз чўнг — катта ва кенг кемалар турар эди.

Бу кемаларнинг учи кўк балиғи ва ҳўкизини санчганидай, туби ҳам ерни кўтарган ҳўкиз ва балиқни янчгудай эди.

Елкан оғочлари юксаликда ойга юз урар, гўё ой икки ўқ ичида саргардон қолган эди.

Ҳар бир елканнинг бундай юксак оғочи, гўё атласи кўкнинг ўқидан нишон берар эди.

Елканларга тортилган ҳар арқон, олтин сочгувчи қуёшнинг порлоқ хатларига ўхшар эди.

2275 Ҳар кеманинг ичи бир олам, яъни нил ранглик кўк уйидек эди.

Кўк дурадгори ҳийла ишлатиб, кеманинг қуйи ерида полос ўрнига қапа боғлаган эди.

Сув устида шипти қуйи тушиб, унинг ичида елкан ёғочидан юксак устун ясаган эди.

Устунларнинг бир учи дарё уйига ва бир учи кўк гумбази уйига етар эди.

Ҳаммалари кўрдиларки, устуннинг ҳар бир учи бир уйни кўтариб туради.

2280 Елканларини очиб кўкка байроқ ёйган, лангарлари кўк устида ором олиб ётади.

Унсурлар унинг қуйисига халақит бермай, кўкни унинг энг қуйисига жойлашган.

Юқорида юлдуз, қуйида арқон — бу иккови икки тарафдан кўкни тутиб тургандай.

Қуйи — юқоридаги бу ёғочи ўқ арқон фалак ичида бир доира пайдо қилгандай.

Булардан ташқари кўкдай сайр қилувчи кемаларки, юришда елдан ва сувдангина баҳра оладилар.

2285 Бу дарё кезувчи кемалар ҳам уч юз элликта бўлиб, ҳар биттаси кўк уммонида бир янги ойдай эди.

Яна майда кема ва қайиқлар ҳам мингта бўлиб, ҳар бирининг юриш тезлиги минг шамолдан тез эди.

Булар юришда сарсари шамолдай илдам, айланишда гирдобдан нишона берар эди.

Бу кемаларнинг сув устидаги юриши ва айланиши, қуруқ ерда қора тўриқ чопгандан ҳам тез эди.

Минган элнинг юришини осонлаштирувчи бу кемаларнинг умумий сони минг беш юзта эди.

2290 Бир катта кема устига тахт ясалиб, унга шоҳу шаҳзода ўлтирдилар.

Чин аҳлининг ёғочдан ясаган бу шаҳарлари яна бир Чин ўлкасидай эди.

Бу кемалардаги яроғ ва юриш тезлиги хотир истаганча; хотир қанчани истаса, ундан юз ҳисса кўп эди.

Ҳар кема сафар асбоблари билан шу даражада тўлган эдики, яширинган Қорун хазинаси ҳам бунчалик бой эмас эди.

Қуруқликда ҳеч иш қолмагандан сўнг, кемалар юришга ҳаракат қилиб қолди.

2295 Кемалар ҳаракатда ҳалал топди, гўё Чин шаҳрига зилзила тушгандай бўлди.

Мавжларда парвариш топган неча минг эпчил ҳунарманд сувчилар сувда балиқ каби сузардилар.

Уларнинг оти кемалар бўлиб, суръатлари сувдан ўт чиқарар эди.

Ҳаммалари мақсад сарига сузиб бормоқдалар. Шоҳ билан бирликда бутун тўда уларга бўйин эккан.

Шу аҳволда ўн минг киши йўлга тушдилар, гўё сув устида бир олам сузиб борар эди.

2300 Буларнинг қораси сувда ер курраси каби, ер эмас, кўк чоғлиқ кўринади.

Дарё юзини қора мушкнинг ниқоби ёпгандай, ёхуд кўкни қора булут ёпгандай.

Орол томонига юз қўйиб, икки кеча-кундуз суздилар.

Сув устида ел мавжлар қўзғатар экан, бу мавжларни шоҳу, шаҳзода томоша қилар эди.

Мавжлар ичида юзлаб қизиқ ҳолатлар кўринади. Агар у йўқолса унинг ўрнида минглаб ғаройиблар пайдо бўлади.

2305 Кўз ташлаб кўрилса, кўм-кўк сув кўк чархига ўхшайди. Сувнинг этаги кўк билан бирлашиб кетган.

Ҳар атрофда юз хил балиқлар сузиб юради, ақл бу балиқларнинг моҳиятини билишдан ҳайрон.

Катта балиқлар камондан бўшаган ўқ каби қўрқинчли сузиб боради. Кўрган кишининг ҳуши кетади.

Сувда юзлаб нотинч — тебраниб турувчи тоғлар. Бироқ балиқ гавдали тоғлар эди.

У балиқларнинг орқаси тоғ чўққиси, танидаги нақшлар дарёнинг тўлқини кабидир.

2310 Денгизда шундай тезлик билан сузиб бораётирларки, гўё сув рангли осмонда юлдузлар сузади.

Ҳар бир балиқнинг тузилиши шундай дилтортар ва кўркамки, юриши сув кўзгусига сайқал бергандай.

Улар денгиз челагининг сувидан, худди балиқ челақ сувини ичгандай қувват олиб кетаётирлар.

Кичик балиқларнинг безовталиги улардан ортиқ, ғавғосидан денгиз чайқалади.

Кичик балиқлар билан улуғ балиқларининг сонича, бир-бировга таққоси — сарв ўсган ердаги кўкатларчадир.

2315 Ҳар бир сув тошбақасининг камондан учган сонсиз ўқлари бор.

Улар шу қадар каттаки, гўё ўз жисмларидан сув устида гумбазлар ясаганлар.

Буларни қурган бинокор қудратнинг устаси бўлиб, у бундоқ бинони сувдан хароб қилгувси келмайди.

Унинг шиптлари ҳаракатдан, худди осилган осмон гумбази ёрилмагандай ёрилмайди.

Катта балиқлар ҳар тарафда майда балиқларни худди йўлбарсни ҳабашлар сайд қилгандай овлаб юради.

2320 Унинг орқаси ўткир бир пардадан иборат бўлиб,
бу умр кўчатини кесгувчи аррадай.

Парда ҳам эмас, ғам қўшинининг ханжари ва ба-
лолар қалъасининг кунгураси эди.

Сувнинг мавжи симдан тўқима совутга ўхшайди,
балиқ эса уни омбурдай оғзига тутиб кетаётир.

Катта балиқ атрофида сув итларининг тўполони
аждар атрофидаги чумолилар каби.

Яна ҳар томондан кўзга сув арслонлари кўрина-
ди. Булар ёнбош билан юрадилар,

2325 сув тошбақаси билан унинг гавдаси бир-бирига
текканда, икки тоғ бир-бирига урилгандек кўри-
нади.

Сув ичидаги жониворлар қуруқликда учраган ҳай-
вонлардан ҳам кўп эди.

Денгиз устида мавжлар тинчимас, гўё уларнинг
устида яратгувчининг қўли тузоқ ёйган эди.

Шоҳ билан шаҳзода ҳар тарафга қараб, саноқсиз
ғаройибларни кўрар эдилар.

Бирданига қазои осмоний бошланди, кўк балоси
юз бериб қолди.

2330 Жуда хавfli шамол қўзғалди, денгиз юзига қуюн
ҳужум этди.

Жануб томонидан қаттиқ шамол келиб, денгизда
кетаётганларга қўрқинч тушди.

Қари сувчилар бундай балони кўриб, ёқаларини
йиртиб, арз қила бошладилар.

Бундай шамол ҳар юз йилда бир эсади. Бироқ
унинг бу эсишидан ҳеч қандай яхшилик бўлмайди.

Тезликда янги ой қайиғига ўхшаш ажойиб бир
қайиқ келтирдилар.

2335 Ел кучаймасдан бурун шоҳу шаҳзоданинг бу қайиққа тушишларини сўрадилар.

Фарҳод қайиққа тушди. Худди шу пайтда ел чангал уриб, қайиқни кемадан ажратди.

Ота кема ичида вой тортиб қола бердию, ўғил қайиқда денгиз кезиб кета берди.

Ораларига шундай айрилиқ тушдики, бундан сўнг кўришмоқ мумкин бўлмас эди.

Улар айрилгач ел яна кучайиб кетди, гўё жаҳонни тўфон тутгандай бўлди.

2340 Денгиз шундай чайқалдики, кўклар денгиз устида катта шамолдай бўлиб кўриндилар.

Тўлқин орқасидан тўлқин келиб, сувларни кетмакет кўккача етकिрад эди.

Сувнинг ҳар пуштаси бир тоғ каби, қандай тоғ бўлсин, сувидан кўк атласи доғ бўлар эди.

Сувлар тубан ўриндан кўкка чиқар ва яна кўкдан тубан ерга тушар эди.

Шундай тўлқинларнинг биттаси эмас, балки юз туман минги осмоннинг юзига тарсаки урар эди.

2345 Шу хилдаги тарсакилар тега бериб, кўк осмонил рангида бўлиб кетган эди.

Бу сув тўлқинидан қўрқиб, юлдузлар янги ойни кема ясаб, ичига тушиб олган эдилар.

Қуюн кўкка кўтариб ташлаган ҳар кема дарё устида бир хашакдек кетиб борар эди.

Кемалар бир-бирига учраша олмас ва кемадагилар бир-бировини билмас эдилар.

Кемалар кўкка чиқишни ўзларига ҳунар билиб олган эдилар.

Елкан ёғочлари кўкни тешик-тешик қилиб юборган эди.

2350 Ҳар томонда кўринган кўк юлдузлари фалакнинг илма-тешик бўлганидан нишон бериб турар эди.

Сув кўк билан шунча тўқинишганидан сўнг фалак гумбазларининг шипти увиб тушди.

Осмондаги балиқ ва саратон юлдузлари ўз тутган юксак ўринларидан денгизнинг тубига йўл тутдилар.

Сув ичида дунёни қизитувчи қуёш биллур ичида инжудай кўринар эди.

Кўк мулкида ўзларига ўрин тополмаган фаришталар сув устида ўрдакдек сузар эдилар.

2355 Бу бало ҳар кемани ердан кўкка, кўкдан ерга ота бериб, ҳар қайсини ҳар тарафга парчалаб юборган.

Бу тўполон ичида парчаланмаган баъзи кемалар бўлса ҳам, улар ичида кишиларнинг ҳоллари ўзича қолмаган эди.

Жаҳонга тун ниқоби ёпилгунча дарёнинг безовталиги шундай бўлиб турди.

Тун ўз қора пўстинига кунни олди ва денгизнинг барра пўстини ҳам майда тўлқинларини кўрсатди.

Сув устидаги шамол тўхтади ва ер устида кўк денгизи ўринлашди.

2360 Биз айтиб ўтган дарё юзидаги кемалар ва улар ичидаги одам ҳам ашъелар

бир-бирига уришиб, кўпи парчаланган, бир қисми кўк устида, бир қисми сув қаърида қолиб кетган.

Халойиқдан кўпчилик ботиб, уларни ҳар ерда балиқ ютиб кетган эди.

Кемаларни осмон парчалаб юборди, баданлар қайиқчасини овора қилди.

Ахён-ахёнда ул юз кемадан бирортаси бутун қолган бўлса, ундаги юз кишидан битта ҳам қолмаган эди.

2365 Баъзилар бир парча тахта устида қолган, уларни сув тўлқини бир чеккага ирғитган эди.

Бироқ Хоқон билан Мулкоронинг турган каюталари иттифоқан бир катта кема ичида эди.

Золим осмон қанча гина кўрсатган билан бу кема саломат қолган эди.

Ичидаги одамлар ўликдек жимжит, баъзилари ўлган, баъзилари ҳушсиз эди.

Улар бир қирғоққа чиқиб қолган эдилар, тасодифан бу қирғоқ Чин мулкига қарашли эди.

2370 Яна қолганларига ҳам елдан қўрқув қолмади, ҳар бирлари бир иқлимга бориб чиқдилар.

Хоқон тушган кема ўша қирғоққа келиб чиқиши билан узоқ-яқинга хабар кетди.

Қирғоқдагилар ўтган ишдан огоҳ бўлдилар, вазир билан шоҳни чиқардилар.

Улар кўп ҳаракат қилдилар, ҳушсизларнинг думоғига хушбу нарсалар искатиб ҳушига келтирдилар.

Шоҳ ўз холидан хабардор бўлди, халойиқ ҳам уларнинг ҳолидан хабардор бўлдилар.

2375 Хоқон Фарҳод йўқлигини билиб, яна йиғига, мусибатга тушиб кетди.

Бироқ улар гоҳо имкониятларга ҳам йўл бериб, шояд бирон тарафдан чиқиб қолар деб ишониб,

Сукрот берган хабарларни ҳам ёдга туширар, бироқ ўлмай қутулганликларидан севинардилар.

Хоқону Мулкоро умр ва давлатни ғанимат билиб, яна Чин тахтига қайтдилар.

Э соқий, менга сен бир пиёла шароб бер, жуда ҳолдан тойдим.

Малолат дарёсида жоним қийналди.

2380 Пиёла кемасига менинг жонимни тушириб ол-да, мени бу қайғу денгизидан қутултир!

ИГИРМА БИРИНЧИ БОБ

Фарҳоднинг синиқ қайиғи савдогарлар кемасига йўлиққани ва Фарҳоднинг синиқ қайиқдай жони омонлик қирғоғига чиққани

2381 Бу денгиз саёҳатини қилган киши денгиз саргузаштларини бундай ҳикоя қилади:

Ўша ҳолатда денгиз чайқалди, тўлқинлар қўшини ҳужумидан денгиз қўзғалди.

Фарҳод тушган кема осмон денгизнинг бевафолиги билан синди

Ва бу чегарасиз улуғ денгизга фарқ бўлиб кетди. Бехонумон Фарҳодга бир парча тахта қолди.

2385 Фарҳод ўзини ўша тахтапарчага маҳкам жойлаб олган ва ўз жисму танига аллақачон видо айтиб қўйган эди.

Озғин гавдаси бир тахтапарчадай бўлиб қолган, бемадор жони эса бўғзига етган эди.

Чегарасиз денгизнинг тўлқинларини кўриб, у ҳар нафас юз қатла жонидан қўл ювар эрди.

Осмон оқшом кемасини синдириб, кўк денгизи ичига юлдуз инжулари фарқ бўлди.

Тўлқинлар денгиз юзидан ўз тузоқларини йиғиштириб олдилар, тўполон қушлари истироҳатга бошладилар.

2390 Фарҳод ёпишган тахтапарчанинг йўли Яман мамлақатидаги бир тоифанинг чегарасига яқинлашиб қолди.

Қишининг жонига гавда суяклари ўрин бўлгандай, Фарҳодга ҳам ўша тахтапарча ўрин бўлган эди.

Бироқ жонидан озгина ҳам асар йўқ, танида руҳ деган сўзни амалга келтирувчи ҳарфдан биттаси ҳам йўқ эди.

Шу пайтда денгизда Яман тарафига қараб кетаётган битта тезюар кема кўринди.

Кема ичида гавҳар савдоси учун йўлга чиққан ва дастмойси денгиз бўлган савдогарлар бор эди.

2395 Уларга денгиз юзида оқиб келаётган бир тахтапарча ва унинг устида бир киши очиқ кўринди.

Дарров сувчини тушириб, тахтапарчани кема ёнига келтирдилар.

Ҳодисалар зарби билан бемадор бўлган бир ёш йигит унда ётар эди.

У гўё ичкилик ичиб ҳушини йўқотган кишидай ёки ўлиб қолган одамлардай ҳушсиз, бежон эди.

Аҳволини диққат билан текширдилар, жони бор экани аниқланди.

2400 Тирик экани кемадагиларни жуда севинтирди, дарров кема ичига тортиб олдилар.

Бурнига турли дорилар искатдилар, кўзини очди, тирик экани маълум бўлди.

Оғзига овқат, бўғзига шарбат томиздилар, овқат ва шарбатлар унга қувват берди.

Ўрнидан туриб улардан ўз аҳволини сўради, улар кўрганларини айтдилар.

Фарҳод ўз саволларининг жавобини эшитгач, кемадагилар унинг аҳволидан сўрай бошладилар.

2405 Фарҳод айтдики: бизлар Хўтан шаҳаридан Яманга қараб йўлга чиққан бир гуруҳ савдогарлар эдик.

Тўлқин кемамизни ғарқ қилди, бор-йўғимиз денгиз тубига чўкиб кетди.

Шу тахтапарча мени асраб қолди, сизлар тирик қолишимга сабаб бўлибсизлар.

Мен шу тахтапарчани қучоқлаб олган соатдаёқ ўзимдан кетиб қолган эканман.

Баъзан ўзимга келиб, баъзан ҳушимдан айрилиб, иш қилиб бошимга меҳнат ва қайғудан бошқа нарса келганини билмайман.

2410 Бу пайтда ҳушим кетиб қолган экан, шум бахтим бу ерга етказибдир.

Бу ерга тушганимдан зарра хабарим йўқ, бундан сўнг нима бўлишимдан ҳам хабарим йўқ.

Ҳаётим тамоман кесилган, қутулмоқ учун мутлақо умидим йўқ эди.

Жоним ўлимдан қутулди, сизнинг бунчалик лутфу эҳсонларингиз менинг қарзим бўлиб қолди.

Ўз ҳолимни қанча таққос қилиб кўрсам, яна сизнинг бу қилган яхшиликларингизнинг миннатдорчилигини адо қилиш қийин кўринади.

2415 Мени бу кўк, хиракашлик билан ўлдиргани, тиргузганингиз учун қилатурган миннатдорчилигимдан осондир.

Минг йил тирик бўлганимда ҳам бу узрингизни қандай бажара оларман экан.

Ғарибман, хастаман, зорман ва ожизман, бу ҳеч кимнинг бошига тушмасин.

Эл ёрдам қўлини узатгач, бу ожиз, ёрдамнинг юздан бирига ҳам хизмат қила олмаса қандай бўлади.

Бироқ тирик эканман бандангизман, яхшиликларингиз учун шармандангизман.

2420 Қема халқи унда бу камтарлик ва сўзида бўлган бунча гўзалликни кўрдилар.

У подшоҳликдан нишона берар, сўзида дарёдай инжу сочишдан намуна бор эди.

Кемадагилар унга кўнгил боғлаб, дилу жон билан хизматкор бўлдилар.

Ҳурмат билан емак, ичмак бердилар, бедармон жисмига қувват киргунча парваришни аямадилар.

Уларнинг бари Фарҳодга мафтун ва боғланиб қолдилар, шу пайтда сувда бир неча кемалар — қайиқлар кўринди.

2425 Буларни кўриш билан савдогарлар кемасидагилар ўртасига мотам тушди, мотам дамба-дам кучаяр эди.

Ҳаммалари бир-бирларидан рози-ризолик сўрар, Фарҳод жиҳатидан юраклари сиқилган эди.

Мол, жон, ҳаёт демай, барча Фарҳоднинг афсусини еяр эдилар.

Ҳайрон қолган Фарҳод улардан маҳзунлик ва қайғунинг сабабини сўради.

Улар йиғлаб — кимни сўрайсан, денгиз устида кўринган бу қайиқлар

2430 жазира (орол) аҳлидан бўлган қароқчилардир, булар тўп-тўп бўлиб денгизда сузиб юрадилар.

Дарё юзида биттами, иккитами, ё учтами кема йўлиқса, улар ҳар тарафдан куч келтириб,

ўша кемаларга нефть тўлдирилган ўқлар отадилар, ҳар бир қорура, нефть тўлдирилган бир олов ўчоғидир.

Кемаларга ўт қўйиб, куйдирадилар-да, кемадагиларнинг барисини ўлдирадилар,

молларини тамом талайдилар, денгиздаги савдогарчиликлари шундан иборатдир.

2435 Биз сузатурган тинч йўл бошқа тарафда қолиб, дарё тўлқини бизнинг кемамизни бу тарафга оқибдир.

Бу қароқчиларнинг хабарини эшитган элдан қу-
тулиш умиди йўқолади,— дедилар.

Илму дониш эгаси Фарҳод бу ишнинг тагини ту-
шунди ва севиниб уларга кўнгил берди.

Қайғурмангиз, тангри сизга улардан мутлақо офат
еткармайди, деди.

Айтингизчи, сизнинг тўдангиз ичида бир неча ўқ
ва каттароқ ёй (камон) топиладими?

2440 Кемадагилар ҳайронлик билан қичқирдилар ва
Фарҳод истаган нарсани тезлик билан ҳозир қил-
дилар.

Гарчи Фарҳоднинг кучига тўғри келатурган катта
ёй йўқ эди, ўқ ҳам ўша ёйнинг ўзига лойиқ эди.

Ўзи ёлғиз ёйнинг бурчакларини тузатди, ўқни
ростлади.

Ботир ўқу ёйини тузатгунча, ҳар тарафдан жафо-
кор қароқчилар етишиб келиб қолдилар.

Кемага ўт ёғдиришга, кемадагиларни ёндиришга
мўлжал қилиб қоруралар ясаган эдилар.

2445 Фарҳод қорура етмай турган ва балки ўқ ҳам тег-
май турган бир ерда туриб,

қорура отмоқчи бўлган қароқчини нишонага ол-
ди ва шундай отдики:

Ўқ бориб нефтлик қорурага тегди ва бу алангали
ўт ўчоғини синдириб юборди.

Ўт қорура отгувчининг ўзига туташди, қароқчилар
тўдасининг кемасига ўт кетди.

Яна биттаси яқинлашиб қорура отмоқчи бўлган
эди, унга ҳам шуъла тушиб ёнди.

2450 Ҳар икки кемадагилар ёниб кетдилар, қароқчилар
тўдаси қочишга юзландилар.

1 Кемаларнинг бошини қайтаргунча, Фарҳод яна улардан ўн-ўнбештасининг ишини тугатиб қўйди.

Қароқчиларнинг баъзилари куйиб, баъзилари ўлди, қолганлари қочиб сарсон бўлди.

Бу ишдан кемадагилар жуда ҳайрон қолдилар, биттаси хушҳол бўлса, ўнтаси беҳол эди.

Барча келиб Фарҳод олдига бош қўяр ва туриб унинг бошидан айланар эдилар.

2455 Унга жонларини, жаҳонларини бағишлар, олдига молу жонларини тўкар эдилар.

Бироқ Фарҳоднинг заифлиги ҳар нафас кўпаяр ва қайғу ипи ҳаддан ташқари узаяр эди.

Улар юпатмоқчи бўлар, бироқ Фарҳод қайғули эди, бир неча кун юргандан сўнг манзил кўринди.

Кемани Яман тарафига буриб, ҳамма соғу саломат қирғоққа чиқдилар.

Ҳаммалари ҳам минг балодан, минг бало эмас, юз минг балодан қутулдилар.

2460 Шаҳарга кириб бир яхши манзил топдилар, тезликда юкларни ешдилар.

Бир нафас ҳам вақт ўтказмай, Фарҳоднинг олдида яхши бир базм туздилар.

Шунча кўп майлар келтирдиларки, ҳақиқ Ямандан чиққани ҳолда, Яманда бу мажлисдаги шаробча кўп эмас эди.

Фарҳод боши май билан қизишди ва қон ёши, қизил шароб сингари қуйилди.

Ҳар нафас ўз тахти, шон-шавкати, жаннатдай қасрлари ва қўшинлари ёдига келарди.

2465 Отаѐини, дарёда кўрган жафоларини, онаси ва унинг кўнглидаги озорларини эсларди.

Овора бўлганини, минг қайғулар ичида бечора бўлганини ўйларди.

Гоҳо, кимсасизлик кўнглини тимдалар, гоҳо касаллик жонига найза санчар.

Гоҳо, соғинишдан жони куяр, гоҳо истаган нарса-си топилмаганликдан қайғурар.

Ҳар нафас кайфияти ўзгариб турар, атрофидагилар унинг ғамидан мотамда эдилар.

2470 Халқ унинг ҳолини ўйлаб, баъзилари йиғлар, баъзилари ҳайронликка тушар эдилар.

Бироқ ҳеч ким Фарҳоднинг аҳволини бир бутун тушунмас эди, Фарҳод ҳам ўз аҳволидан беҳабар эди.

Бу тўданинг ичида жаҳонгашта, мусофирнамо озода бир киши бор эди.

Ҳунарлар бобида замон устаси, наққошликда тенгсиз эди. Ҳар бир варақни унинг қалами безар чоқда тақдир қалами ўринбосарликка келар эди.

2475 Қайси суратни ёзиш учун у қўл урса, жаҳон ўша суратга берилиб, суратпараст бўлар эди.

Бутун жаҳонни ўлкама-ўлка кезиб чиққан, бахтар чегарасидан қуёш чиқар мамлакатларгача борган.

Хитой мамлакатига ҳам йўли тушган, ана шунда машҳур рассом Моний унинг олдига қўл қовуштириб келган

Ва ундан Моний рассомлик учун гувоҳнома сўраган, бироқ у қойил келмаган.

Унинг режаси бутун қалам аҳлига қўлланма бўлар, жаҳон аҳли уни Шопур деб атар эдилар.

2480 Саёҳат қилиб юрар экан, казойи осмоний Шопурни буларга йўловчи қилиб қўйган эди.

У Фарҳод ишларига ҳайрон, чунки бундай сиёқ-ни ҳеч қачон кўрмаган эди.

Ҳар ишни чуқур ўйлаб қилатурган Шопур Фарҳод ҳолининг ҳақиқатига ета олмас эди.

Денгизда экан вақтда унинг паҳлавонлигига, жангига, қуруқликдаги базмига ҳайрон эди.

Бу дам Фарҳоднинг ҳоли — зорини ва кўзидаги ёшлар, беихтиёр нолаларини кўриб,

2485 узоқ фикр юргизиб, Фарҳод кўнглини ишқ тиғи яралаганини билди.

Кўнглини кўтарай, юпатай деб урнаб кўрса ҳам, Фарҳод парво қилмас эди.

Бунчалик куйишига кўз солиб, унга севги ўтидан сўзлай бошлади.

Севги ўтидан у қанча кўп ҳикоят қилса, Фарҳодга қаттиқроқ таъсир қилаётганини кўрар эди.

Тенгсиз ақлли Шопур унинг куйганлигини билиб, севги тўғрисида ҳар хил ўтли афсоналар сўйлар эди.

2490 Бу ҳикояларни эшитар экан, йиғламоқдан Фарҳод ўзини тута олмас эди, шундай қилиб Шопур уни ўзига ром қилиб олди.

Ҳар кимга ҳам маъқул тушатурган Фарҳод, шундай хавф ва қўрқувсиз Шопур билан улфат бўлиб олди.

Бир нафас уни кўрмай қолса чақирар ва ундан ишқ дostonлари айтишни сўрар эди.

Шопур сўйлар, у эса зор-зор йиғлар, агар сўйла-маса озор чекар эди.

Шопур ўзини унга шундай йўл билан ҳамдам, йўлдош ва сирдош қилди.

2495 Бу ҳунарманд йигит ҳолини сўрар, Фарҳод сир-ларини аста-аста ўзига тортар эди.

Бироқ севги бўй бермас, май эса сузмакликни се-
вар эди. Шундай қилиб маст ошиқ ўз сирларининг
пардасини очди.

Шопур яширинча ундан нимани сўраса, у ҳам ас-
тагина ошна қилар эди.

Шопур ўз саволларининг жавобини топа бошла-
гач, саволлар юзидан ниқобни кўтарди.

Менга асл-насабинг қайси гавҳар эканини ва аҳ-
волингни ва қайси мамлакатдан эканингни айт,—
деди.

2500 Фарҳод: менинг қайси мамлакатдан эканим тўғ-
рисидаги сўзни қўй, аслим билан гавҳарим тўғри-
сидаги саволингни унут.

Менга бу сўзни айтишдан яхшилик бўлмагандай,
сенга ҳам эшитмоқдан фойда йўқ.

Аҳволимдан нишона сўрадинг, қисқачагина афсона
айтиб ўтай,— деди.

У отнинг наълини тескари қилиб (яъни сирини
яшириб, бошқача қилиб) ўз ишларидан шундай
намуналар кўрсатди.

Фарҳод айтди:

— Мен касал қалби зору бало тортгувчи киши,
бошқа одамлардай шод ва кўнгли хуш эдим.

2505 Ҳамма ишдан кўра ибодатни ихтиёр қилган, ях-
шилиқни зуҳду тақвода топган бир киши эдим.

Менга бир кечаси бир бало ёпишди, қавс каби
кўкнинг камонидан бир ўқ тегди.

Тушимда бир гўзал мамлакатни кўрдим, унга ўх-
шаш гўзал ўлкани ҳеч кўрмаганман, деди.

Фарҳод у дил тортар ой юзли гўзал ҳақида сўз
айтмоқчи эди, айта олмай оқ тортиб ўзидан кетди.

Ўша аввалда кўрган ери тўғрисида Шопурга бир-
ма-бир сўзлаб берди. Шопур

2510 унинг аҳволини бошдан-оёқ билиб, жони-дили билан чора қидирмоқчи бўлади.

Фарҳоднинг бошини кўксига босиб, қучоқлаб, уни ҳушига келтирди.

Бошқа савдогарлар Фарҳод ҳурмати учун май кўтариб, кетма-кет ича бериб, беҳуш бўлган эдилар.

Бу икки сирдош нима сўзлашган бўлсалар, улар бу ишнинг таги-тугидан тамом беҳабар эдилар.

Шопур у жамиятни беҳуш кўриб, Фарҳод ишига ёрдам қилмоқчи бўлди.

2515 Айтди: Э хазон офатидан қийинчилик тортган озод бўстон сарви,

тангрининг тақдири шундай экан, аҳволингни қолдирмай сўйлаб бер,

сен умид қилган хазинанинг қулфига калидни мендан оласан,

Менку сенга шунчалик ҳамдам бўлдим, бутун яширин сирларингни бекитмай айтдинг.

Қайғурма, сен бошдан-оёқ васф қилган ва нишонасини айтган ерни мен биламан.

2520 Ҳақиқатан дунёда ундай дилтортар гўзал ўлка йўқ, мен уни кўрганман, ўша ерда бўлганман.

Ҳавоси жонларга роҳат беради, гуллар у ерда уйилиб ётади, покликда эрамдай бўлган бу ўлканинг исми Арман деб аталади.

Агар бормоқчи бўлсанг, йўл бошлагувчи бўлай, йўлдош ҳам эмас, балки хизматкоринг бўлиб борай,— деди.

Фарҳод бундай сўзлар сўйлагувчини кўриб, ўз бахти шунча яқинлаб қолганига ишонмади.

Шопур фаҳм қилиб қолдики, у айтган сўзга бу шўрлик, айрилган ошиқ ишонмай турибди.

2525 Агар сўзимга ишонмасанг, мен истаганимдай сенга исбот қила оламан,— деди.

У қалам устоси, қоғоз, қаламини чиқариб, Фарҳод айтган ернинг расмини чиза бошлади.

У шундай дилга ёқатурган расм чиздики, Фарҳод айтгандан қилча ҳам тафовут қилмас эди.

Фарҳод у суратни кўриб, Шопурнинг даъвоси тўғри эканини билди.

Севгилининг мамлакатидан нишона топилгач, бир оҳ тортиб маст йиқилди.

2530 Э соқий, менга ишрат пиёласини келтир, даврон тилаклар сўроғини берди.

Мени Арманистоннинг ой юзли гўзали соғинтирган. Бир неча пиёла арманиларча май кўтарайин.

ЙИГИРМА ИККИНЧИ БОБ

*Фарҳод билан Шопур танишиб, чўлу саҳролар ошиб
Арман ўлкасига етгани ва Фарҳод ожиз тошқазар-
ларни кўриб, Ширин хизмати учун меҳнат камари-
ни белига маҳкам этгани*

2532 Бу водийнинг пешонаси очиқ йўл бошлагувчиси
мақсаднинг нишонини шундай кўрсатади:

Фарҳод уйқудан кўзини очиб, Шопур айтган сўз
ёдига тушди.

Ҳам Шопур ул ўлка планини чизган нақшли қо-
ғоз ҳам ёдига тушди.

2535 Ҳали қоронғу кетмай, тонг отмай, ҳаво ҳали кўз-
ларга сурмаранг бўлган пайтда

туриб Шопур қошига борди, гўё унинг оёғини
ўпмоқ учун бошига борди.

Унинг товушидан Шопур уйғонди. Уни кеча қо-
ронғулигидаги нурдай топди.

— Э қайғу ва севги аҳлининг шоҳи, э қадаминг
изи севгувчилар тўдасининг қибласи бўлган йигит,

бу келишингдан илтимосинг, кеча орамизда ўтган
сўздан бошқа нарса бўлмаса керак,— деди.

2540 Шопур кеча ўтган сўзларни эслатиб ўтди, Фарҳод
унинг оёғига бошини қўйди.

У Шопурга қараб деди:

Э берган дилтортар хабарлари жон тилаги ва жон
бергувчи сўзлари кўнгил тилаги бўлган йигит,

ўша савдолардан кўнглим фойдаланмоқда, ўша
сўзларингдан ўксук жоним тилагига етгандай,

энди ваъдангга вафо қилишинг керак, айтган сўз-
ларингнинг устидан чиқишинг керак!

Тенгдошсиз Шопур бу сўзларни эшитгач: Э юзи
замонамизнинг шамъи бўлган йигит!

2545 Агар сен ҳамроҳ бўлсанг йўлим жаннат бўлади,
истагинг шу эса тездан йўлга тушамиз,— деди.

Шопур йўлга тушмоқчи бўлди, юраги сиқилган
Фарҳод унга ҳамроҳ бўлди.

Шопур ҳар қадамда уни юпатар, Фарҳод эса соя-
дай унга эргашар эди.

Фарҳод билан Шопур бир-бирларига кўникиб қол-
ган, йўл-йўлакай суҳбатлашиб кетар эдилар.

2550 Баъзида ҳамроҳликнинг хосиятларидан, баъзида
бир ишга бирга бошламоқ баҳамжиҳатлигидан
сўйлашар эдилар.

Гоҳо Фарҳод Шопур чизган режани қўлга олиб,
бошдан оёғини кўриб чиқар ва

унинг чуқур хаёлига, чин нақшидай чизган режа-
сига офаринлар айтар эди.

Ҳар замон Шопур ҳам бу ишга аралашиб, Фарҳод-
нинг ҳам гўзал нақшчилардан эканини англай эди.

Шу хилда бир неча муддат юрганларидан сўнг,
Арман ўлкасига қадам қўйдилар.

2555 Шопур Фарҳодга — Э бахтли йўлдошим, сен туш-
да кўрган ўлка шудир.

Ҳар тарафни кезиб, талаб қилган ўрнинг йўлиқ-
қунча тамошо қил,— деди.

Фарҳод Шопурнинг сўзини маъқул топиб, чидам
билан ҳаммаёқни кезар эди.

Эҳтиёт билан икки-уч кун юргандан сўнг, ғоят се-
винчли бир ҳолга учради.

Чунки унинг ақлини тушида шайдо қилган дашт
кўз олдидан чиқиб қолди.

Арманистон ССРда ўтган Ўзбекистон адабиёти ҳафталигида арман санъаткорлари Ғ. Ғулом бошчилигидаги шоирларни Алишер Навоий қиёфасида кутиб олдилар. 1962 йил.

2560 Уша кўкат, ўша сапсар гуллари, ўша чечаклар ва ўша гуллар атрофидаги булбуллар эди.

Буларнинг бариси қувватли кўзни хира қилар ва у ернинг шамоли ақл шамъини ўчирар эди.

У бало қидирғувчи Фарҳод қаерга боқса, гуллари, тиконлари, кўкатлари ошнадай кўринар эди.

Унинг пора кўнгли ҳар нафас уни заифликда овор қила бошлади.

У, малолат кўкининг чўққисига оҳ байроғини кўтариб, бало водийсига қадам ташлади.

2565 Шопурга — э менинг ҳамдамим, дўстлик қондалари сенгагина муносиб экан!

Уша тушимда кўрган водий ва кўк ўпган тоғ олдимдан чиқиб қолди.

Энди менга яқинроқ келиб йўлдош бўл, ҳолимдан хабардор бўлгил.

Бақириб-чақириб тош қазийётган ва ғовғо кўтарган тўда орасига

Боришни қийналган жоним истаб турибди,— деди. Шопур дарров ўша томонга йўл солди.

2570 У икки дўст у ерга етишдилар, унда жафо тортган тўда,— алам, қайғу ва доғ ичида, тоғ орасидаги ариқни қазишга машғул эдилар.

Тош кесишда шунчалик ожиз эдиларки, бундай ожизликни ҳеч ким кўрмаган эди.

Қўлида теша кўтарган икки юз тошкесар, ўз тешаларини тинмасдан тошга урар эдилар.

Бироқ тош шунчалик қаттиқ эдики, агар юз марта теша тегса ҳам фойдасиз,

2575 ундан бир нўхатча кесилмас, нўхат нима экан, кўкнори уруғича кесилмас эди.

Икки юз тошкесар уч йилдан буён метин уришдан тинмай ишласалар ҳам,

икки-уч юз қулочдан ортиқ тош қазилмаган, уларнинг ҳам кўпи чала-чула эди.

Улар бу қийинчиликлардан қон йиғлар, бироқ ишбошилар тинмай жафо қилар эдилар.

Фарҳод уларнинг ҳолига назар солиб, бундай зулмларни кўриб жуда ғамгин бўлди.

2580 Бу мазлумлар тўдаси ичига қайғулар билан кирди, қошлари ғуссадан уч кунли ойдайдатилиб кетган эди.

Уларга қараб:— Э менинг каби бало тортгувчи тўда, осмон машаққатларидан мендай кўнгли ташвишга тушган

одамлар, бу тортаётган меҳнатларингизнинг сабабини ва унинг нима бўлишини менга айтинг!

Бу қийинчиликлар нима учуну, фалакдан бу бало сизга қачон ёпишди?

Сизни кўриб тутун бошимга чиқиб кетди, тутун эмас, ичимга ўт тутушиб кетди,— деди.

2585 Улар бунинг гўзал юзини кўриб, сўнг жон бағишлагувчи сўзларини эшитиб,

савлатидан ҳамма ҳайрон бўлиб қолди, сўзидан ҳамманинг боши айланди.

У ғамли тўда ер ўпиб айтдиларки: Э ишонч руҳидай гавҳари тоза бўлган йигит,

Сен фариштамисан, одаммисан, билмай турибмиз, худо ёр бўлсин, кўп юксак гавҳар кўринасан.

Фаришта биздан ташқарида бўлгани учун кўрмаганмиз, сендай кишини эса яна кўрмаганмиз.

2590 Вужудинг қайғу ва касаллик кўрмасин, сен сўраган нарсанинг жавоби шуки:

Жаннатлар рашк қилган бу ўлканинг ҳукмрони пардада ўтирган бир аёлдир.

Асли Афридун подшоҳига бориб тақалади, зоти Жамшид подшоҳидан ортиқ,

Бошига тож соя солмаса ҳам кўп тождорлардан бож олади.

Гарчи белини камар қидириб тополмаса ҳам, зар камарли қўшинлари кўпдир.

2595 Унинг сифатлари шундай эканини тушуниб, дунё эли унинг отини Меҳинбону деб атайдди.

Бу мамлакат ичида ўттиз-қирқта қўрғон бор, буларнинг бари ўз буржини кўк қалъасидан оширгандир.

Буларнинг ҳамма меҳнати қийинчиликсиз, унинг ҳукмида ҳар ерда Қорун хазинасидай хазиналар тўла.

Давлат, шон-шавкат имкондан ортиқ, халқ қанча ўйлаб кўrsa ундан ортиқ даражада.

Бу жаҳондан унинг хотири жам, озод. Яна унинг ёнида эгачисининг гул юзли қизи бор.

2600 У қиз ифбат саройида шоҳ эмиш, кўк пардаси ичида ой эмиш.

Уни ҳам таъриф қилиб ўлтиришдан фойда тополмаймиз, отини аташга ҳам кўрқамиз.

Унинг юзини, ўзига қарашли бир неча гулюзли, сарвқоматли қизлардан ташқари одамзод кўролмайди.

У қизни ким кўrsa бошқа сайру саёҳатнинг юзини кўрмайди, уни кўрган кишини ортиқ ҳеч ким кўрмайди.

Унинг юзини гул, кипригини тикон деб атайдилар, нима бор бўлса, ундагина бўлади дейдилар.

2605 Меҳинбону уни жуда ҳурмат қилар ва ўрнини ўз жон уйи ичида қилиб бергандир.

У қизнинг юзи билан ўз базмини гулшан қилади, у орқали оламни порлоқ кўради.

Бизлар қазишга машғул бўлган мана шу тоғнинг сифати жуда узун.

Унинг бир боши Шарққа, яна бир боши Ғарбга бориб туташади.

Унинг Шарқида бир булоқ оқади, булоқ суви тириклик сувидай тиниқ.

2610 Одамлар у булоқни «Тириклик булоғи» деб атайдилар, унинг сувини ўлик ичса тирилади дейдилар.

Пари булоқ бошида истироҳат қилгандай, баъзида у ҳур бу булоқ бошига келади.

Пари юзли қизлар билан баъзан ишратга юз кўйиб, бу ерда базм қуради.

Тоғнинг Фарбида эса у ой юзли қизнинг макони бор, уни Армания деб атайдилар.

Унинг ери ўз безаклари билан жаннатдай, унинг ёнида кўкка бош урган тоғ бор.

2615 Ул ой юзлининг хаёли шуки, ўша ерда бир олий қаср бино қилса,

У ернинг ранги ва бўйи тайёр бўлгани билан устида суви йўқ.

Бир неча муҳандисларни айлангувчи кўкдай югуртириб, шу тайёр чашма сувини топдилар.

Ундан кўнгилдагидай бир ариқ қазилса, у ҳурнинг қасри олдига сув боради дептилар.

Бироқ бу булоқ билан у бало қасригача бўлган орадаги ер ўн ёғоч келади.

2620 Орада тортиб қўйган мана бу чизиқлари ариқ қазиш мўлжал қилинган ерлардир.

Бу хизматни бало тоғида жони хаста бўлган шу бечора тўдага топширганлар.

Улар метин билан тошларнинг орасини ёриб, ариқ очишлари керак.

Ҳар ким ўша ариққа сув боғласа, сув тўхтамай ўша қасргача югуради.

Бу қаттиқ тошлар теша билан чопилмайди, чунки буларга теша — метин кор қилмайди.

2625 Биз уч йилдан буён жон-жафо тортиб меҳнат қиламиз. Синмаган метину теша қолмади.

Бу машаққатларда қийналган йигитларни кўрган одам чол дейди. Қазилган ер эса икки-уч юз қулочдан ошмайди.

Бу меҳнатлар ичида умримиз Нуҳ умридай узун бўлсаю, баданимизда жонимиз кўп бўлса ҳам,

меҳнатнинг чегарасига етиш ва бу ишнинг битиш имкони йўқ.

Иш қилишдан жон-жафо тортамыз, баъзан фарёду фиғон тортамыз.

2630 Бу тешаларни тошга уришдан манфаат йўқ, биз эса кеча-кундуз қаттиқ темир уриб ётибмиз.

Уларга бориб ҳар қанча маъқул узрларни айтсак ҳам, уларнинг олдида қабул бўлмайди.

Ҳолимиз шундан иборат, ҳали ҳам ҳаммасини эмас, бир қисмини тафсил билан айтдик,— дедилар.

Фарҳод бу ишларнинг таги-тугини англаб, уларнинг ҳолига кўнглидан қайғурди.

Ўз-ўзига: фалак зулмидан алам тортган бу бир тўда мазлум ситамкашлар-ку,

2635 Вайрон кўнгилларига юзлаб халақитлар бор экан, энди мен буларга ёрдам қилсам яхши бўлар экан.

Ҳунарни асраб ҳам нима қиламан ёки ўзим билан тупроққа олиб кетаманми? — деди.

Темирчидан бир кўра билан бир дам сўраб олди, белига чарм партуқни тутди.

Дамнинг учини кўрага маҳкам қилиб, унга кўмир тўкиб дам бера бошлади.

Кўмирни чўғ қилиб туриб, ўша ерда бўлган метину тешаларни сўраб олди.

2640 Ҳаммасини ўтга солиб қизитди, ўша ерда бор асбобларни эритиб юборди.

Ҳар ўн-бештасини бир метин қилди, яна шунчасидан бир теша тайёрлади.

Тоғ камарини қазиш учун неча босқон ва неча сандонлар тайёрлади.

Уша асбобларга Қорандан ўрганган қоида бўйича яширин сув берди.

У бу аҳволда тараддудда эди. Халқ эса атрофни жимжит ўраб олган эдилар.

2645 Ҳеч ким ундан бир савол қилолмас, унинг савлатидан ҳамма ерга кўз тиккан эдилар.

У бошқаларни асбобдан қутулдириб, тезда тош кесишга бел боғлаб кетди.

У ариққа кириб қумни сел ювгандай, шундай тош қазиб кетдики, унинг тешаси ҳар тушганда, кўк филнинг юкидай бир парча тошни қўпарар эди.

Метинни зарба билан уриб, қаттиқ тошларни майда-майда қилар эди.

2650 Унинг тешасидан сакраган ушоқ тошлардан, бир чақирим нарида томоша қилган одам бошини олиб қочар эди.

Унинг қўли зарба билан теша урганда, овози ўн чақирим жойга кетар эди.

Уша куннинг ўзидаёқ бу тош қазувчи азамат, тошлар ичида бир нов тайёр қилди.

Икки юз тошйўнар усто уч йил ишлаганда, тошлардан бунчалик алам ололмаган эдилар.

У шунча кўп ҳунар кўрсатди. Тоғ ичидаги эл орасига шов-шув тарқалиб кетди.

2655 Уша ердаги ишчилар ва иш буюрувчилар, йўл босиб Меҳинбону олдига кетдилар.

Бориб бу ишни унга сўйламоқчи бўлдилар. Гарчанд кўрмаган одамнинг бунга ақли ишонмас эди.

Э соқий, сен менга лаъл тошидай қизил шароб бер, чунки кўнглимга қайғунинг тошдай оғир юки тушди.

Шундай май менинг оғзимга етиб, ичимда бўлган дарду ғам тошини эритиб юборсин!

ИГИРМА УЧИНЧИ БОБ

Фарҳод тешасининг овозини Ширин эшитгани ва унинг бошига қуёшдай етишгани. У Ширинни кўриш билан ўзидан кетиб тириклик шамъи ўчгани ва Шопурнинг бу ҳодисадан бошига ўт тушгани

2659 Гавҳарлар сочқувчи сарроф хабарлар берар экан, шундай нақл сўзни ҳаммага фoш қилди:

2660 Фарҳоднинг ишини кўрган у тўдани ҳайронлик мот қилган эди, улар Арманияга бордилар.

Фарҳоднинг кесган тошларини кўриб, бу тўғрида Меҳинбонуга хабар еткурдилар.

— Шундай бир йигит пайдо бўлдики, уни кўришдан халқ шайдо бўлиб қолди.

У шундай тош кесишларни кўрсатдики, одамизод қилиши мумкин эмас.

Унинг вазияти, сиёқи дунё одамларидай эмас, бундай одамни кўк айланаси кўрмагандир.

2665 Фарихта сифат, тоққа ўхшаш бир одамдир, унинг тешасига катта тоғлар ҳам кесакчадир,— дедилар.

Улар ўз кўрганларини бирма-бир, шаку шубҳа қолдирмасдан айтиб бердилар.

Меҳинбону бу гапни эшитиб ҳайронликда қолди, ишонмай бир замон фикрга тушиб кетди.

Бир киши, бир неча киши тарафидан айтилгандан сўнг ишонди, бироқ уни ҳайронлик боғлаб олган эди.

Ўрнидан туриб, жаннат саройини Момоҳавво ўзига ўрин қилгандай, гул юзли Шириннинг ҳарам саройига келди.

2670 — Э умрим боғининг нозли сарви, хилват ҳарамининг безағувчи шоҳи!

Кўнгил сенинг қуёш юзинг билан хурсанд, сочинг-
нинг ҳар толасига жон ипи банд,

мен сенга ажойиб бир сир, дил эркаловчи бир ха-
бар келтирдим.

Тангри сени гўзаллар ичида ёлғиз яратди, сенинг
қилатурган ишларинг ўзингга муносиб,

ариқ қазишни ҳукм қилиб тошларни кавлашни
буюрган эдинг.

2675 Бу шундай иш эдики, ҳалигача бунини халқ қилма-
ган ва бундай иш қилишни билмаган эди.

Агарчи бу ишнинг бошдан-оёғи машаққатлардан
иборат эди, бироқ қазо унинг енгиллашини иста-
ган экан.

Бир одам пайдо бўлган ва қиёматлар қўпорган
эмиш.

Меҳинбону, Фарҳоднинг сиёқини, қилган ишларни
ўз эшитганича у парипайкарга эшитдирди,

Уч йилгача бошдан-оёғ битган иш билан унинг
бир кунда қилган иши баравар бўлибдир,— деди.

2680 Меҳинбону бу сирларни айтганидан сўнг, ул пари
юзли томоша қилишни истаб қолди.

У айтди:— Бу иш агар чинакам бўлса, у томонга
от қўйиш керак, кўриш керак.

Уни кўрмоқ ва қилган ишларини томоша қилмоқ
кишига ғанимат.

Тангри бизга еткирган бу киши ҳақиқатан ажо-
йиб меҳмондир.

Бу қушки бу гулшанда истироҳат қиламан деб,
тузоққа тушипти,

2685 балолар ичига ўз хурсандчилиги билан, тузоққа
ўз оёғи билан келипти.

Энди унга ҳурмат-риоят қилиш зарур. Чунки у
бизга ғоятда зарур одамдир.

Юзлаб хазина сарф қилганим бу ариқдан, сув келмасдан буруноқ, қўлимни ювиб қўлтиғимга урган эдим.

Тангрига мақтовлар бўлсинки, у менинг тилагимга еткурди, ҳам бундай кишини менинг тузоғимга илинтирди,— деди.

Бол лабли қиз тезликда от сўратди, Меҳинбону ҳам у билан бирликда кетди.

2690 Бу гўзал қизнинг хизматида тўрт юз қиз бор эди. У буларсиз ҳеч қачон отланмас эди.

Қизнинг гул рангли бир ел қувар оти бўлиб, у юрганда осмон отини орқада қолдирар эди.

У пари юзли доим шу отга минар ва у дев жуссали от ҳам ўша паридан бошқасини миндирмас эди.

У отнинг ўзи гул, ранги ҳам зотига ўхшаш гул ранг бўлиб, халойиқ унинг исмини Гулгун деб атар эдилар.

Жаҳон боғида бундай елқадам от бўлмай, унинг тезлиги гул баргини учургувчи тонг елидай эди.

2695 Тездан бу ел қадам отни келтирдилар. Қиз унга шафақ гулгунига ой мингандай минди.

У сарвдай қоматли қиз ёнида ўша паризод қизлар билан йўлга тушди.

Улар севинч-қувончлар ичида Фарҳод тош кесаётган томонга от сурдилар.

Меҳинбону у гўзалнинг аҳволидан хабардор бўлиб туриш учун уларга ҳамроҳ бўлиб эди.

Улар орқасидан йўл босиб уларнинг қавмлари, тўдалари ҳам борар эди.

2700 У пари юзли қиз девзод отини чоптириб борар эди, у шундай терладики, гўё гул япроғига шабнам тўккандай эди.

Осмон отига минган кўк қуёшидай тез от суриб етишдилар.

Қизнинг ҳар ёққа занжирдай тўзғиган соч ўримлари, гўё тош қазувчиларни илинтиришга каманд эди.

Нега ҳам каманд ўлмасин, икки қора шам ўрта-сида кофур билан бир хат тортиб фарқ очилган эди. Жингалак,

қора мушкдай ҳушбў сочларнинг устидан юзига парда тортилган, гўё ойни қора шам босган эди.

2705 Юзининг атрофида таққан дурлари, лаъллари гўё қуёш атрофидаги юлдузлар мисолида эди.

Гўё осмон тегирмонининг парраги қуёш чашмаси атрофида айланиб қатралар сочар эди.

Икки қошнинг ярим ойлари фитналар қўзғатувчи, гўё бу ой бошида кўп қон тўкишлар борлиги ёзилгандай эди.

Ҳар пайт қон тўкишнинг кенгашини қилишга бу икков бошларни бирлаштириб шивирлашаётгандай эди.

Бу қон тўкиш иттифоқчилиги учун унинг юз саҳифалари аҳдномадай эди.

2710 У кўзлар кишининг сиҳҳатини олишда беморлик кўрсатдилар, у кўзлар ўта мастларнинг хуммор кўзлари эдилар.

У кўзлар уйқусирагандай чарчоқ сузиладилар, лаблар эса қизил шароб билан майгун.

Уҳ, ўша икки анбар бўйли сочлар ва жон бағишловчи икки гунча лаблар.

Бу лаблар шакар каби, бироқ унда туз кам эмас, туз бор, аммо бу тузда олам-олам қандлар яширинган.

2715 Бундай қанд, бундай тузни ҳеч ким билмаган, бу қанду туз тириклик сувида ҳам эримайди.

Холиннинг қоралиги, кундуз куни қанд ўғирлашга келган ўғрига ўхшайди.

У ўғри ширинликлар ўғирлаб, қайтар чоғида оёқлари шакарга маҳкам боғланиб қолган.

У яширинча тузу шакар ўғирлар экан, у туз ҳақи, ё шакар ҳақи уни ушлаб қолган.

Яна гулзорида ранг ила хушбўйлик тўлиб ётади, бу гулзор унинг лаб тириклик булоғидан сув ичади.

2720 Юзининг тоза қизил гуллари тириклик булоғидан сув ичиб парвариш топган.

Оғзи устидаги бурни ажибликнинг мисолидир. Унинг ёнида бир қора хол ўринлашгандир.

У хол ҳинду савдогари сингари шакарнинг ёнига Ҳиндистон новвотини ҳам қўйган.

Ҳиндистон новвоти эмас, балки гул ғунчаси, бу ғунча мукамал ақлни ҳам тугал тентак қилади.

Насрин гулидай хушбў вужуди кумуш рангли бўлиб, гавдаси кумушдан ясалган ғунчага ўхшайди.

2725 Ҳар киприги қалам учи сингаридир, эл қатли учун буйруқ ёзишга қорайган.

Бу ҳукмноманинг варағи унинг юз лавҳасидирки, булар билан у олам аҳлининг рўзғорини қорайтургандир.

Унинг қадди-қомати жаннат савсанидай озод, юзи гул, бироқ юз гулнинг хирмони каби.

Ҳарорат унинг ўт рангли лаъл тошидай қизил лабларидан ошиб, ўша гул хирмонига ўт туташгандир.

У ўтдан чиққан аланга кўкка чирмашиб, қуёшнинг бошидан — оёғини ўртаган.

2730 Бақбақалари атрофида шундай бир хат чизишибдирки, уни саломат завқ эгаларигина кўра олади.

Қуёш ёнида янги ой каби бу чизиқ ҳам хаёлдай кўринар-кўринмасдир.

Бу бақбақа чизиқларини йўқлик хаёли тасвир қилганидай, оғзининг нуқтасини ҳам йўқлик яратган.

Қулоқларига осган қимматбаҳо дурру гавҳари, гўё ой атрофидаги Зухра ва Муштари юлдузларига ўхшайди.

Қадди-қомати гул исли шамшодга ўхшайди, шамшод ҳам эмас, гул ҳам эмас, гул вужудли сарв оғочига ўхшайди.

2735 Қадди-қомати ўз эпчиллиги билан жон офати бўлса, бели нозиклиги билан жон риштасига ўхшайди.

Унинг бўй ва жисмини қучоқлаб бўларлик деялмайман, у ўзининг париларча эпчиллиги билан учиб кетаётгандай.

Лабидан кўп-кўп жон томса, сўзидан уюм-уюм бол оқади.

Лабидан сўлимлик, юзидан латифлик оқиб-томиб ётади.

Кийган ипак кийимларидан жон қувват олади, бироқ унинг рангларидан юз ақл ҳам мот қолади.

2740 Киприклари ўқидан, тоққа ёққан кўклам ёмғуридай ўқлар ёғдиради.

Лабидан чиққан ҳар бир сўз юз жонга офат келтиргандай, ҳар тола сочи минг ишончга офат келтиради.

Юрар экан оти тоғни паст қилади, от устида ўзи ҳуснининг жомидан маст бўлиб боради.

Кўк отининг устида қуёшдай боради, от ҳам, қуёш ҳам эмас, балки дев устида пари каби боради.

У кўзларга шундай ўлдиргувчи бўлиб кўрина қолса оқ уриш ва ўлишдан бошқа иш қолмайди.

2745 У ўз отини қай томонга бурса, замона уни узоқдан кўриш билан алҳазар айтади.

Тош тепар отини шу хилда сура-сура тош қазиланган ер атрофига келди.

Баландроқ бир ерга чиқиб ҳар томонга қаради, гўё ер билан замонни ўтга ёққандай бўлди.

Тошлар ичида, тош кавлаб турган бир йигитни кўрди. У метин билан тошлар орасида бир нов қазимоқда эди.

Нов дема, қандай нов ва қайси қаттиқ тош, унинг қазийётгани ўн тегирмон сув оқиб ўтиши мумкин бир ариқ эди.

2750 У барно йигит тошларга ўчакишиб зарб урар ва уларни майда-майда қилар эди.

Барно йигит эмас, даврондан хазон машаққатини кўрган бўстон сарви эди.

Унинг савлатидан қаттиқ тошлар қўрқувда, шунинг учун метини олдида осонлик билан қўпориладилар.

Эгилган қошларида чатиқлик бор, оғзи юмилган, қайғу тоғлари қаддини қавсдай эккан.

Замона одамларидан гавдаси буюкроқ, шавкати маст филдан кўпроқ.

2755 Бошида тождорликнинг шон-шавкати, юзида салтанатнинг нури кўриниб туради.

Хорлик тиконлари оёғига санчилган, машаққат тоши бошини синдирган.

Манглайда севги дарди, юзида ғарибликнинг гарди кўриниб туради.

Гавдасида бенаволикдан асарлар, юзида ошноликдан хабарлар бор эди.

Қўлидаги тешаси, теша эмас бир гурзи бўлиб, зарбидан Албурз тоғи тупроқ бўлгудай.

2760 Буни кўрган Ширинни, гўё, таажжуб беҳол қилиб қўйди, ҳайратда жим қолди.

Унинг юзи Ширин кўзига шундай кўрингач, меҳрибонлик унинг ичига тўлқин солди.

У йигитнинг шиддатини кўриб кўзига ёш югурди, меҳнатини кўриб кўнгли бузилди.

Сирлар пардаси очилмасдан бурунроқ отини Фарҳод тарафига сурдию, унга сўз қотди.

Лаълин лабларидан гавҳарлар сочиб, сўз инжусини тўкди:

2765 — Э дунёмизда сийрак учрайтурган йигит, кўк осмон тоғи ичида ёлғиз бўлган йигит.

Сенинг ҳолингда кўп-кўп ажойбликлар кўриниб турибдир, ажибликдан ҳам илгари ажойиб қийналиш ва машаққатлар кўриниб турибдир.

На сен дунёда бирор кишига ўхшайсану, на қилган ишинг эл ишига ўхшайди.

Бу ишларни сен биз айтмай бажарибсан, кўнглимиз ғоятда шод бўлди.

Бу ишни юзага чиқариш учун жуда қийналган эдик, сенинг қўлинг ҳунар эмас, мўъжизалар кўрсатибдир.

2770 Агар юз аср сенга миннатдорчилик билдирсак ҳам, бир кунчалик қилган ишингнинг узрини қиллолмаймиз.

Ишларингга миннатдорчилик қилишда биздек юз одам бўлса ҳам уялади. Яхшиликларинг мукофотини тангри берсин,— деди.

Бир товоқда жавҳарлар келтиртирди:— Э уста йигит, бу сенинг хизмат ҳақинг учун эмасдир,— деди.

Узр айтиб, товоқнинг бошини очди ва ундаги жавҳарларни Фарҳод бошидан сочди.

Пари юзли қиз ўзининг бу чиройлик сўзлари билан овора бўлса, мажнун Фарҳод ўзидан беҳабар эди.

2775 Нафасларнинг тиқинлиғи гавдасини йиққудай, кўнгли безовталиғи кўксини тешиб чиққудай эди.

Тани титратмадан тинчланолмай, бу тинчсизлик бир ерга бориб тақалмай, Ширинга қараб:

— Жонлар парвариш қилғувчи нафасларингдан ўлдим, товушингни эшитиб умр қийинчилигидан қутулдим.

Қайси ой юзли эканингни қайдан билай ёки ичимни қон қилган сенму экансан?

Мени ғурбатларда бечора қилган, ўз эли, ўз юртидан овора қилган сенми экансан?

2780 Товушингни эшитиб жон бераёзим, энди юзингни кўрмай ўлдим, менга юз ҳасрат, юз оҳ бўлди,— деди.

Шундай бир оҳ тўфонини чиқариб юбордики, ой юзlining ниқоби елга учди.

Дунёни безағувчи бу юз кўрингач, қиз Фарҳод талаб қилган гўзал экани билинди.

Кўзгуда кўриб девона бўлгани, жону дил билан боғланиб қолгани шу қиз экани билинди.

Кўзгуда аксини кўриб ҳушидан кетган бўлса, ўзини кўргач жон бериб қўйганининг нима тааж-жублиғи бор.

2785 Биров май тўғрисидаги сўзни тинглаб маст бўлатурган бўлса, ичганда ерларга паст бўлиши тааж-жуб эмас.

Фарҳод бу қизнинг ўша пари эканини билди, бир ўтлик фиғон тортиб шундай йиқилдики,

Ширин уни бу ҳолатда кўриб, жони чиқди деб гумон қилиб қолди.

Шундай ўтлиқ бир оҳ чекдики, у тутун ойни бу-
лут яширгандай бўлди.

Вафонинг бу шамъида ёруғлиқ қолмади. Шопур
Фарҳоднинг бошига парвонадек етиб борди.

2790 Унинг бошини қўйнига олиб зор-зор йиғлай бош-
лади.— Э насибаси қайғу ва озордан бошқа бўл-
маган бечора!

Сенинг ғурбатда чеккан қийинчиликларинг етмас-
мидики, энди умрингнинг чироғи ҳам сабабсиз
ўчди.

Вафо йўлида сен шунчалик ўринга етдингки, сев-
ганингни бир кўриш билан жон бердинг.

Афсус сенинг камолинг, билимларинг, афсус се-
нинг ақлинг, уятинг, чидамларинг.

Эссиз сенинг тоза қалбинг, пок раъйларинг, эссиз
сенинг қайғу билан чеккан фиғонларинг.

2795 Ҳайф ўша камон тортиб ўқ отган, салобатли куч-
ли қўлларинг.

Шон-шавкат, салобат тўла қўл кучларинг қани,
азаматлик билан душманга берган юз минг зар-
баларинг қани?

Одамлар тўдаси ўртасида фаришта сифатли сен
бўлмас экансан, нега қолган барчаси ер билан
яксон бўлмайди?

Сен қайси шоҳнинг бошидаги тожи экансанку,
қайси тожнинг гавҳари экансан?

Қайси ўлка сенга мотам тортиб, қайси эл қай-
ғунгни чекар экан?

2800 Қайси Хоқон сенга аза очиб, қайси иқлимнинг хал-
қи қўзғалган экан?

Мен сенинг қийинчиликларингни тортиб қайғуга
қолдим, кошки сени кўрмаган бўлардим,— деб

Шопур, шу сўзларни айтар, Ширин кўзидан ёшлар оқизар эди.

Шопурнинг йиғи-сиғи, безовталиклари бир оз пайсайгач, Меҳинбону билан Ширин уни ўз ёнларига чақирдилар.

Улар Фарҳод ҳолидан сўрадилар, ул ҳам ўз билганларини айтиб берди.

2805 Унинг сўзларини эшитиб, Ширин билан Меҳинбону ҳам зор-зор йиғлар эди.

Сўнг Фарҳодни подшоҳларча бир маҳд (носилка)-га солиб, улар қайғу билан ўз ерларига қайтдилар.

Нозанин қизлар у ётган маҳдни кўтариб олдилар. Улар олдида ой манглайли гўзаллар йиғлаб борар эди.

Уни олиб бориб баргоҳ бурчагида, шоҳона тўшаклар билан безалган бир тахтга ётқиздилар.

Оҳлар чекиб уни тахт устига қўйдилар. Фарҳод на у элдан ва на ўз ҳолидан хабардор эди.

2810 Э соқий, менга бир пиёла ўзни унутдиратурган шароб бер, чунки мен ўзни унутганлик билан афсона бўлганман.

Мен бу севги ичида жуда беҳуш бўлганман, яна бир пиёла бериб, ундан ҳам беҳушроқ қил!

ИГИРМА ТУРТИНЧИ БОБ

Фарҳоднинг беҳуш думоғига эс боғидан ел келиб ўзига келгани, елдай учиб тоғ бағрига етгани

2812 Бу маҳд лавҳаларини бўяган киши ўз қиссасининг давомини шундай айтади:

Вақтики Фарҳоддан ҳуш кетди, уни тахт устига беҳуш ҳолича ётқуздилар.

У тириклик олаmidан беҳабар эди, гавдасида эса на қон ва на нафасдан асар бор эди.

2815 Шу хилда икки кеча-кундуз ётди. Баъзи-баъзида нафас олса ҳам кўзини очмас эди.

Ширин Фарҳод тириклик боғланишидан безовталикка тушган, бечора Шопур эса дўсти учун янги жон топгандай эди.

Эл кўзи учинчи кеча уйқуга борганда, у кўз очиб ўзига келди.

Шоҳона тахт ва баргоҳни кўрди, тахт устида шоҳлардай ётганини билди.

У ўз аҳволини фикр қилиб кўрган сари ҳайронлиги зиёда бўлар эди.

2820 Бироқ ёдига шу келдики, у ой, ой ҳам эмас, дунёни безаб турган қуёш,

унинг бошига нур сочган ва у билан сўзлашган эди. Фарҳод аниқ билдики,

ана шу пайтда гўзалнинг юзини кўриб, ё сўзини эшитиб ўзидан кетибдир.

Уятдан булутдай терга ғарқ бўлиб кетди, ҳам
ётган уйидан яшиндай сакраб чиқиб кетди.

Фаросат билан билдики, у дил овлагувчи ой, у
ўзидан кетиб қолганда ҳолига кўмак қилибдир.

2825 Унинг ўзику мени ўлдирган эди, яна аза билан
бошимни юқори кўтарибдир.

Ечинди-да, тезлик билан тоққа қараб кета бош-
лади. Уялганидан чўлларни босиб кетар эди.

Кўп ҳаракатлар билан қазилаётган ариққа етиб
борди. Уят теридан кўп терлар оқизди.

Метин ва тешасини топиб олиб, ҳунар кўрсатишга
тушиб кетди.

Фарҳод ўз-ўзига: Ул пари юзли гўзал мендай
мажнунга шунчалик меҳрибончилик кўрсатибдир.

2830 Ҳушдан кетиб қолганимда иззат қилибдир, мар-
ҳамат билан бошимни юқори кўтарибдир.

Бу яхшилиқларга қўлимдан нима келади? Ёхуд бу
яхшилиқларга қандай раҳмат айтай?

Модомики бутун истаги шу ариқни қаздиришдир
ва бу ишни тамоm қилиш учун кўп ҳимматлар
кўрсатмоқдадир.

Умидим шуки, тез ўтқувчи умр мен бечорага шун-
дай бир муҳлат берсаки,

у гўзалнинг бу истагини раво қилсам ва шу билан
ўз дардимга ҳам даво қилсам,— деяр эди.

2835 Бу гапларни ўйлаб чиқиб, ишга кўнгил билан
тушиб кетди ва тошлардан кўкка гард чиқариб
юборди.

Қаттиқ тошларни чопишда шундай ҳунар кўр-
сатдики, тоғдан осмонга фарёд кўтарилди.

У ўз ўткир метинини тошга чопар экан, кўк тоғи-
га қиёмат солгандай бўлар эди.

Фарҳод ҳансираб олган нафаснинг тутуни билан метинидан чиққан гард, кўм-кўк осмонни кўздан яшириб юборди.

Гард ва дуднинг ўзигина эмас, қора булут, қайғу ва оҳ Арман чегарасини тоғ-тоғ бўлиб тутиб кетди.

2840 Қора булут ҳам дема, уни кўклам ёмғури дегил, ёғин билан тўкилган тошбўрон дегил.

Тош ичига ботиб-кўмилиб кетган метин, дам-бадам чақмоқдай ялтираб кўринар эди.

Унинг тошларни қазини ва парча-парча қилиб итқитиши ўткир бел билан балчиқ тўдасини итаргандай ёхуд халқ курак билан қор курагандай эди.

Кеча-кундуз на тинар ва на таянар, қалби бир нафас ҳам қон ютишдан қонмас эди.

2845 Уни томоша қилиш учун халойиқ тўда-тўда бўлиб келар эди.

Ҳарким унинг ишини кўрса, ҳайронлик бармоғини тишлар эди.

Чулғаб олганлар томошадан тўймас, Фарҳод ҳам бир нафас тинмас эди.

Унинг қаттиқ тошлар бағрига солган тўполони шундай эди.

Қолган сўзларни ҳикоят қилувчи шундай айтади: Фарҳоднинг ўша кеча Меҳинбонунинг уйида, Меҳинбону эмас, ул ой юзнинг уйида,

2850 йўқолган ҳуши ўзига келиб, дарров тоғ томонга қараб кетди.

Қасрда қолганларнинг хира кўзлари тонг нуридан ёриди. Қасрдагилар ҳам, Шопур ҳам уни ўз ўрнида тополмадилар.

Шопур туриб орқасидан борди, бироқ Ширин кўзи ғамдан қоронғуланиб қолган эди.

Шопур уни топдию, ғамдан қутулди, бироқ қайғули Ширин айрилиқ оловида эди.

Шопур Фарҳод оёғига бош қўйди. Ширин эса айрилиқда ёш тўкиб қолди.

2855 Ой юзлига айрилиқ ўқи тегиб қолди, қўлидан ихтиёр кетиб борғудай эди.

Дарров баҳона қидириб Меҳинбонуга айтди: Уша бечора йигит бу мамлакатни ўзига-ку манзил қилган эди.

Мен тоғ орасида шу ишларни тайёрлатмоқдаман, ариқ қаздириш ишини бошлатиб юборганман.

Менинг бу қийинчиликларимни, истагимни бекорга юбормаслик учун, санъатларнинг тирик устаси

у йигитни бу ерларга, яъни бошимнинг устига ўзи юборди.

2860 Эндиликда ўша йигитни топмасак, ишларимиз ўринланмайди, агар юз йил серҳаракат бўлганда ҳам ортиқ қазилмайди.

Қишилар шуни изласинлар, қаерда бўлса ҳам излаб топсинлар,— деди.

Меҳинбону у ой юзлининг бу ҳолини кўриб, безовталиқнинг сабабини фаҳмлади.

Тош чопқувчининг нафасидан бир иссиқ аланга унинг тошдай қалбини юмшатибдир.

Ҳозир насиҳатнинг фойдаси йўқ, уни ўз-ўзига келтиришнинг вақти ҳам эмаслигини билди.

2865 Бу ишда бир талай ҳикматлар риоя қилиб, Фарҳодни топдириш учун ҳаракат кўрсатди.

Тезда хабар топдилар, у илгаригидек ариқда тош чопар экан. Бунини эшитиб ой юзли гўзалга хур-

сандчилик юзланди, лаблари гул япроғидай хандон очилиб кулдилар.

Энди Ширин ўзининг ўксук кўнгли учун чора, яъни Фарҳодни қандай қилиб кўриш иложини қидира бошлади.

Бир бекик жойни топиб Фарҳодга қарамоқчи бўлди. Бу, уни кўрсину, у буни кўрмасин.

2870 Мабодо кўриб қолгудай бўлса, яна ҳушидан кетиши, яна кўпроқ сирнинг пардаси очилиши мумкин,— деб ўйлар эди.

Бироқ Меҳинбону ҳам унинг олдига боришни ҳаммиша ўзига ҳунар қилиб олган эди.

Ҳар пайт унинг аҳволини сўрар ва яширин қайғуларини билмоқчи бўлар эди.

Идроки етганча унинг ҳолидан хабар топди: ҳунарларга тўла бир йигит экан-у, айблардан тоза экан.

Меҳинбону унга ўз кўнглида меҳрибончиликнинг ипини тортди. Бу меҳрибонлик кундан-кунга ортиб борар эди.

2875 Меҳинбону: шундай асл йигит менинг фарзандим бўлса нима қилар эди — деб ҳавас қилар эди.

Бу тарафдан эса Ширин айрилиқдан зор ва оқшомдан тонггача уйқусиз эди.

Дардини айтишга бирорта дардкаши йўқ, на тонг, на оқшом уйқусида, овқатида тайин йўқ эди.

Ҳамдам бўлғудай киши йўқ, аҳволини айтай деса номуси йўл қўймас эди.

Фарҳоднинг олдига борсам, у беқарор, бесабр бўлади деб, боришдан ўзини тортар эди.

2880 У гул юзли гўзал бормай деса, ўксук қалбининг истироҳати йўқ эди.

Шўрлик Шириннинг жони айрилиқ ўтида ёнар ва унинг дарди бедармон эди.

Э соқий, менга гул рангли ва хушбўй бир пиёла май бер, токи мен иложсиз қолган қайғунинг ўтига шу май билан сув сепай.

Худди шундай май менга армон бўлибдир ва дардим ҳам ғоятда бедармон бўлибдир.

ИГИРМА БЕШИНЧИ БОБ

Фарҳоднинг ул тош ариқни битказиб, «Тириклик булоғидан», «Қутулиш денгизига» сув очгани

2884 Бу ҳангомани безагувчи, ранго-ранг сўзлар устаси ўз қаламини қуйидаги қиссага йўллади:

2885 Вақтики Фарҳод у ариқни тезроқ битказмоқчи бўлди. У тинмай тошлар қазир эди.

Бу иш тамом бўлса, сарв гул қоматли гўзал томошага келар деб ўйлар эди.

Яна унинг юзини бир қатла кўрарман, равон сўзларини тингларман деб умид қиларди.

Уни кўриш севинчидан мунглуқ жоним чиқса, жаҳонда армоним қолмайди,— деб кутар эди.

Агар у гўзал бу томонларга келмаганда ҳам, унинг бу ишларга ҳиммати кўп бўлган.

2890 Унинг вужудга чиқиши ғоятда қийин, айниқса ул ойнинг олдида ғоятда мушкул кўринади.

Шу қийин ишни ўринлатсам, бунини у текис қоматли сарв, боши юқори бўлган гўзал эшитса,

ўз истакларининг юзага чиққанлигини кўрса, шояд менинг ҳам истакларимни ҳосил қилар.

Шу умидлар билан тонгдан кечгача тош чопишдан тўхтамас эди.

Муҳандисларга ўхшаш энг аввал ариқнинг икки ёнига икки чизиқ тортар.

2895 Қирғоқдан-қирғоқнинг ораси уч қулоч бўлиб, чуқурлиги икки қулоч эди.

Бироқ унинг ҳар бир тортган чизиғи узунасига минг қулочдан ортар эди.

Агар бу минг қулоч бошдан-оёқ тугаса, яна иккинчи минг қулочга тушар эди.

Ҳар минг қулоч ерда тош қазир экан, унинг метини олдида тошлар парчаланар эди.

Бурунги икки юз тош чопарлар, тошларни эпчиллик билан ташир эдилар.

2900 Улар ариқ орасини тошлардан холи қилгунча, бу тешасини қўлига олиб дам олар эди.

Ариқнинг ғудур-будур ерларини силлиқлаш учун теша тарашлаш ҳунарини кўрсатар эди.

Агар у тош йўнишга тешасини қўлга олса, юз-юз қулоч ерларни силлиқлаб чиқар эди.

Унинг силлиқлаган ерлари кўзгудай сайқалланган, унда сувда кўрингандай юз кўринар эди.

Икки томондан тошларни бир-бирига боғлаб, остини эса данданага ўхшатиб борар эди.

2905 Бирор ерда тош туганиб, ўрнидан тупроқ кўриниб қолса,

мана шундай ерларда меҳнати ортар, ясаб ўтгунча анча қийинчилик тортилар эди.

Бироқ у чарчаш ва машаққатларга берилмай, тошни тахта-тахта бир-бирига улаб борар эди.

Илгари режа солинган паркор чизиқдан, қондан чиқмай, бир текис иш қилиб борар эди.

Йўниб тайёр қилинган тошларни бир-бир олиб, тахта-тахта тошларни текис тўшаб борар эди.

2910 Ариқнинг йўлини шундай бир текис созлар, муҳандислардай пардоз қилиб борар эди.

У ишлатган тошлар бир-бирига шундай ёпишиб кетган эдики, ҳеч ким уларнинг ораликларидан дарз тополмас эди.

Агар олдига тоғ келиб қолса, уни ўртадан кўтармагунча истироҳат қилмас.

Уни чопишга тешасини қайраб олган метиннинг ўзи бир қатра сувдай кўринса ҳам, ундан олов чақнар эди.

У тоғнинг чўққисини ўзига ўрин қилиб олиб, тошлар қазир, чўққилар ағдарар эди.

2915 У тошлар йиғишга камарини маҳкам боғлаган бўлиб, қўлининг ҳар зарбидан бир камар ағдарилар эди.

Тоғ чўққисига кетма-кет зарб ура бериб, ҳар зарбида бир чўққини ерга паст қилар эди.

Кетма-кет метин ура бериб, чўққиларни кетма-кет даштга юмалата берар эди.

Метини орқасини тош чопар қилиб олган, унинг метинидан учган тошлар бориб ойга тегар эди.

Ойга шундай тош отила бергач, у қўтон боғлаб, шу қўтонни ўзига қалқон қилиб олган эди.

2920 Юлдузлар бу ушоқ тош ёғишини кўриб учар эдилар, ўз бошларини ҳар тарафга қочирар эдилар.

Чўққилар саҳро юзини илма-тешик қилгандай, ушоқ тошлар осмон юзини илма-тешик қилиб юборган эдилар.

Осмон ҳар нафас бошини олиб қочгани билан ер устига ёғдиришга тош ўғирлар эди.

Осмон жафо тошини ёғдиришдан ҳалигача тўхтамайди, бу тошлар ҳали тугамаган ўша тошлардир.

Осмонга тоғнинг гардини чиқариб, икки-уч кун ичида ўрнидан қўпориб юборар эди.

2925 Бу ерлардан ариқ ўтиши мумкин бўлгунча ўз ҳунарлари билан юзлаб Бобил сеҳрини кўрсатар эди.

Вақтики ул тоғни ер билан тенг қилса, ариқ қазиш учун ҳар ёндан кенг йўл очар эди.

Яна ўша аввалги паркорини текис тортиб, кечакундуз ариқ қазишда давом қилар эди.

Оз фурсат шу хилда ҳаракат кўрсатиб, ариқнинг бошини қаср бўлатурган ерга етказди.

Тинмай тошларни кесиб, йўниб бир ҳовуз тайёрлади. Ҳар томони олтамиш қулочдан кенг эди.

2930 Уни ҳовуз эмас, бир дарё дейиш керак, бироқ суви тириклик сувидай тиниқ эди.

Қаср тушатурган ерда катталиқда боши осмондан ўтиб кетган бир тош бор эди.

У паркор билан чизилгандай думалоқ шаклда бўлиб, айланаси беш юз қулоч келар эди.

Шундай тошга у эпчил тош чақар метинининг зарбаларини текис ура бошлади.

Атрофини йўниб унга шундай рангу равиш берди, осмондай юксак бир қаср бино қилди.

2935 Оз фурсат шу ишга машғул бўлиб ўша қиёдан жуда ҳам мақбул қаср йўнди.

Унинг юксак тоқлари сув тарафига қараган, унинг айвонлари кўк тоқига улашган.

У айвонларнинг ичида ўзига лойиқ гумбазлар, гумбазларга яраша даҳлизлар ясади.

Яна уч тарафга қаратиб, уч тоқу уч айвон солди, буларнинг ҳар биридан еттинчи осмон тоқи уялар эди.

Ҳар уй латиф, сафоли ва зийнатланган, у ерда кенг саҳн ва равоқлар жуда кўп эди.

2940 Оламини безагундай шундай бир қасрни йўнди. Қасрнинг бутун аъзоси ўша бир парча тошдин бир бутун эди.

Қасрнинг айвонида юзлаб режаларни чизди, режанинг вазиятига қараб ҳаммасига расмлар сола бошлади.

У сарв қоматли, гул юзлининг тахт салтанати ва бу тахт устида ўша гўзаллар шоҳининг расмини чизди.

Парилар унинг хизматида қуллуқ қилиб турган, пари юзлилар унинг олдида юз қўйган қилиб ясади.

Бу суратларнинг гарчанд ҳаммасини бежон қилиб ясаган эди, бироқ бу суратларнинг жони Шириннинг расми эди.

2945 Шундай юз минглаб ажиб тимсолларни солган, ўзи эса ул шоҳ гўзал рўбарасида ҳолсиз эди.

Қайси ўриндаки, ул айёрчанинг тимсоли бўлса, у унга ўзидан кетиб қарар эди.

У ишларда унга Шопур ёрдам берар, унинг устун ва шижоатли қалами ҳамма ерга етар эди.

Шопур одамнинг расмини чизса, Фарҳод уни кўпайтирар, жонивор расмини солса, Фарҳод жон киргизар эди.

У ой юзли гўзалнинг расмини чизар экан, ўзини ҳам бир тош устида тургандай қилиб беади.

2950 Дунёни безагувчи ул гўзалнинг юзини расмга олар экан, гоҳ оҳ чекар, гоҳ вой, деяр эди.

Қаср шундай зебу зийнатлар билан тугади. Латофатда худди Чин суратхонасидай бўлди.

Қасрнинг биноси шу безаклар билан тугагач, дарров ҳавз ишига тушиб кетди.

Ҳавздан ҳам бир йўла қутулгандан сўнг, ҳар ёнидан ажойиб ариқлар очди.

Ариқлар вазиятини шундай режа билан олиб бордики, улар қаср теварагини айланиб,

- 2955 ҳар наҳр остки поя рўбарасига келиб, ундан бирлашиб шаҳар томонига қўйилади.

Ақл билан ҳар ариқнинг юксаклигини ҳисоблаб топди, ҳар ариқнинг бўйи икки минг қулочдан эди.

Сувлар у ердан тубанга қараб оқса, қуйидагилар боғу бўстонлар қилиши мумкин эди.

Тош чопиш ишлари тамом бўлгач, у тош чақар сув бошига қараб қадам қўйди.

Сувни ўзи қазиган наҳрга боғламоқчи бўлди, мамлакат ва шаҳар ичига ғулғула тушиб кетди.

- 2960 Халқ тўдаланиб тоғ томонга кела бошладилар, одам кўплигидан игна ташланса ерга тушмас эди.

Томошага келган халқнинг кўплигидан тоғ — туз кўринмас эди.

Шўрлик Фарҳод ёқалаб юриб кетмоқда, бечора Шопур унинг ёнида қадам ташламоқда эди.

Тенгдоши бўлмаган ақлли Фарҳод юриб борар, кўзидан эса ёши сувдай оқар эди.

У дилбарнинг хаёли жонига тушган ва бу хаёлдан вайрон хотирига ўт туташган эди.

- 2965 Унинг қайғулари кўзида сув турғузмас, кўз ёшлари билан ариқ новига сув оқизар эди.

Бу қайғу уни ўз-ўзидан йироқ қилган, бечоралик ёши кўзидан оқар эди.

У: шунча халқ дашт кезиб келибди, ул ой юзли ҳам томоша қилғали келармикан,— деб ўйлар эди.

Агар келгундай бўлса, мен бемор ўларман, келмай қолса зор бўларман,— деб йиғлар эди.

Уни бу фикр шундай жимжит қилиб қўйган эди, эл ҳам унинг туришидан аҳволини фаҳм қилган эдилар.

2970 Меҳинбону келиб қолди, унинг орқасидан унга пайравлик қилиб саноқсиз отлиқ аскар келар эди.

Шон-шавкат, дабдаба шу даражадаки, элнинг фаҳми етмайди, такаллуфлар шу даражада кўпки, эл ишонмайди.

Меҳинбону Фарҳоднинг ҳар қадамига пуллар, бошига нақдиналар сочар эди.

Унинг синиқ бошига сочилган лаълу дурлар унга айрулиқ кунлари ёққан тошлардай кўринар эди.

Унинг олдига кўк сифат отлиқлар тўдаси от сулар, улар тезликда юлдузлардай эдилар.

2975 У отлар мина бериб тинчи қолмаган, бу тинимсизликдан қадамлари қабариб кетган эди.

Фарҳод бу елдай тез отларнинг оёғини ўпар, икки қулоғини йўлга тутиб борар эди.

Халқ унинг ҳолига зор йиғлар ва уларнинг кўнглига Фарҳоднинг қайғулари таъсир қилиб йиғлар эдилар.

Ул қадам қўйиб борар, халқ ҳам тўдаланиб эргашар, тўда эмас, тоғ-тоғ одам орқасидан борар эди.

У қаерга борса, халқ ҳам ўша томонга боради. Шундай қилиб сув бошига етди.

2980 Дунёни безовталиққа солувчи гўзал келиб қолармикин,— деган умид билан бир нарсани баҳона қилиб сув қўймай турди.

Кўзида сув, жонида ўт бор эди. Ҳар томонга қарай бериб кўзи тўрт бўлиб кетган эди.

Э соқий, менга шароб бер ва хуморимни тарқат, чунки мени интизорлик хумори ўлтирди.

Айрилиқ хумори ғоятда таҳликали балодур, унинг давосига ё ёрга етишмоқ, ё эса шаробдир.

ЯИГИРМА ОЛТИНЧИ БОБ

Фарҳоднинг томошага йиғилган халойиқ ўртасида донг тортиб, можаролар кўргазгани

2984 Бу тоғ орасида тошлар бағрини ёрган киши мана шу тоза ва ширин сўзни қуяди:

2985 Вақтики Фарҳод сув очишга кетди, бу тўғрида ҳар тарафдан Ширинга хабар етди:

У шундай пок ва содда ариқ қазиб, бунинг ёнига яна талай қўшимча ишлар кўргазди.

У осмоннамо шундай бир қаср ясаганки, унинг кунгураси кўкка туташган эди.

Унинг қалами жуда гўзал нақшлар чизди, расмлари гоят гўзал эди.

Одамни хурсанд қилатурган ва одамзод қўлидан келмас ишлар бажаргани Ширинга маълум бўлди.

2990 Фарҳод эса кўнглига юз қайғу тоғини қўйиб, кўзидан туман минг ғамларнинг селини тўкиб,

оҳидан ҳар нафас алангалар чиқиб, сув очиш учун йўлга тушди.

Гўзал Ширин ҳам яширин куйишдан тинмай, ҳар нафас Фарҳоддан хабар олдириб турар эди.

Бироқ бу хабарни эшитиши билан чидами, қарори кетди, ҳуши йўқолди.

Тезроқ от келтиринг деб буюрди, унга тезликда бир бўз от келтирдилар.

2995 Гирдиғумдан келган қомати паст, у юрамол бўз
от думалоқ порлоқ инжуга ўхшар эди.

у шамолга кўтарилган янги гул япроғидай отга
минди, гўё қуёш кўк отига минди.

Порлоқ қуёш кезишга чиқди — деган хабарни
Меҳинбонуга етказиш учун тезлик билан одам
чоптирди.

Қуёшдай тез юрувчи от бир нафасда саратон бур-
жини ўзига манзил қилар эди.

Пўлат билакли тош кесар мен бормасдан илгарни
ариққа сув қўймасин!— деб тайинлаб юборди.

3000 Меҳинбону бу хабарни эшитиб хурсанд бўлди, от
суриб дилсиз Фарҳод олдига келди, узр сўради:

— Э биздан сенга шунча малолатлар етган йигит,
бизга сендан уялишдан бошқа нарса етишмайди.

Кўп уриндинг, бир нафас тин, гулюзли сарв йўл-
га чиқибдир.

У бу ерларни ўз жамоли билан порлатади, ариқ-
ни сарв гулдай макон қилади, шунда сув қўяр-
сан!— деди-да,

Фарҳоди дилсизни анча юпатди, ҳам буюрди, ўша
ерга бир жой солдилар.

3005 Ўзи ўша ўринга чиқиб оромланди ҳам ул бўй
бермас отини сўз билан ўзига ром қила бошлади.

Тездан ипак шолча солдириб, паришон ҳол Фар-
ҳодни ўлтирсин деди.

Тупроқдан яратилган тош кесар, Бону олдида туп-
роқ ўпди.

Қайғули оҳи халойиқни ўртаб юборди.

Фаришта фалак олдида ер тутгандай келиб Ме-
ҳинбону хизматида ўлтирди.

Меҳинбону уни эркалаб, юпатиб кўнглини кўтариб ўлтирар эди.

3010 Ҳар нафас шафқат билан бир сўз қотар, Фарҳод уятдан икки кўзини ерга тикар эди.

Шукуҳи, одоби халқни вазисиз қилар эди. У тоғ олдида хасу кўкатдай ожиз кўрсатар эди.

Баъзан саволларга адаб билан жавоб берар, ҳар сўзи тиниқ инжудай тоза эди.

Унинг сўзларидан ақли, зийраклиги, юзидан фаҳму фаросати билиниб турар эди.

Булар шундай расми қонун билан сўзлашиб ўлтирар экан, узоқдан тўтиё рангли бир гард кўтарилди.

3015 У тўзон буралиб-буралиб юқорилар, осмон эмас, қуёшнинг ҳам кўзини равшан қилар эди.

Бу чарх сурмаси билан бирлашиб кетган сурма рангли тўзон,

Гўзалларнинг султони, ой юзли Ширинникидир.

У бу тарафга от сурган бўлса керак, гардидан қуёш кўринмай қолди,— дедилар.

Одамларни сув бошидан ва балки Фарҳод билан Бону қошидан йироқлаштирдилар.

3020 Фарҳодни яна титратма тутди, иссиқ нафас жисмидаги қонини қуритди.

Меҳинбону келиб унга насихат қила бошлади, Шириннинг бошини ўртага қўйиб қасам ичди.

— Э фарзандим, ўзингни бир нафас тут, кўнгил билан кўзингни эҳтиёт қил.

Агар бу нафас ҳушингнинг ипи чувалса, бу бир неча йилдан буён қилган ишларнинг ҳеч бўлиб кетади.

Агар сени девоналик енгса, у пари пайкар эл ичиде уятли бўлиб қолади.

3025 Бирдам ўзингни асра. Одамлар айб қидирадилар, лекин тополмасинлар, бу ишинг уларга баҳона бўлиб қолмасин.

Ўзингни ҳам, мен касалмандни ҳам, ул ҳурни ҳам паришон қилма,— деди.

Шу хилда унга кўп сабоқлар ўргатди, ҳам анча таъсирли қасамлар ичди.

У қайғу тортгувчи ўзини тутиб олгунча, ул пари телба бошига келиб қолди.

Ёруғ юзи билан оламга ўт солган ва халқ самандар каби ўт ичида қолган эди.

3030 Юзи устидаги сочларини анбар ҳидли дема, балки у ўтдай ёнган юзлар қора анбардай ўз тугунини кўрсатар эди.

У ўтнинг шуъласи жаҳонни ўртаган ва бу тутун юзлаб хонумонни қора қилган эди.

Сарв қоматли, гул юзли шунча тез юриб келган эдики, юзининг ўтидан сув оқар эди.

Ул сувдан латофат булоғи фаҳм қилинар, у гўё кўнгилларни элтгувчи офат сели каби эди.

Юзидаги холи гул япроғи устидаги зоғ каби ва ёхуд боғни сув босгандай, юзининг боғи тер остида эди.

3035 Уни сув эмас, тирикликнинг тиниқ суви дегил. Бу сувни на Хизр ва на Искандар топа олгандир.

Бу сув латифликда гул устидаги шабнамдай порлоқ, сунбул устига бу шабнамлардан ҳар нафас юз қатра сочилиб туради.

Сочи қоронғулигида юз минг Искандар тутун ичида қолган самандардай йўл йўқотар эди.

От устидаги бу тик гавдали гўзал бало ва офатни барчага баравар сочар эди.

Ой булут орасида яширингандай, юз қуёши ниқоб
остида яширин эди.

- 3040 Отнинг тақаси замонанинг бошини эзатургандай
бўлиб, замонага безовталиқ солгувчи гўзал шу
хилда етиб келди.

Меҳинбону у дилсиз Фарҳодга қараб:— Қани
ишингга қадам қўй, қўл узат.

Бу офатижон Ширин бу томонга келибдир, унга
назарингни тушира кўрма,

бу сўзни айтишимнинг ўрни бўлмаса ҳам, шундай
қилганинг маслаҳатдир,— деди.

Ситамкаш Бону олдида ер ўпди. Шопурнинг қў-
лидан ушлаб ўрнидан турди.

- 3045 Метинни олиб сув оча бошлади, паризод ҳам ўша
томонга етди.

У кулумсираб, бошини тебратиб ариқнинг ичу
тошини томоша қилар эди.

Ҳар ишидан нозаниннинг ҳайронлиги ошар, офа-
ринлар айтишдан бошқани билмас эди.

Пари пайкарнинг офарин айтишдан бошқа сўзи
йўқ эди. Фарҳод девона сув очмоққа метин урар
эди. Тезлик билан ариқнинг тўғонини очди.

- 3050 Сувнинг эски йўли тош билан боғлангандан сўнг,
оқар сув янги томонга юрди.

Ариқнинг новига сув кириб, тегирмон новидек тез
оқа бошлади.

Бунни кўрган халойиқ ичига ғавво, тўлқин тушиб
кетди.

Ариқнинг икки қирғоғида шундай шовқин-сурон
кўтарилди, халқ севинчдан сурнай чалиб, ўйинга
тушди.

Музикантлар икки қирғоқдан туриб, ариқ овозига
жўровоз бўлиб чала кетдилар.

3055 Меҳинбону билан Ширин от суриб, сувдан илгарироқ қаср олдига етмоқчи бўлиб қолдилар.

Бироқ сув тез ва енгил оқар, унинг гардига ҳатто биёбонларни тез ва енгил босувчи от ҳам етолмас эди.

Халқ, ким тез чопар қилиб, йиқилиб, сурилиб, бирисининг устига бириси миниб тирмашар эди.

Фарҳод ҳам эл орқасидан юра бошлади. Лекин кўзи у гўзал томонида эди.

Ширин ҳам ўн ёғочча йўл чопган, лекин йўл текис бўлмай, тоғ билан чўлдан иборат эди.

У яна қайтиб отини сурди. Тезгина етти-саккиз ёғочлик йўлни босди.

3060 Учириб кетаётган юки кумуш бўлган ел ҳаракат қилишдан қўрққандай,

ел қадамли от ҳам шу ерга келиб тўхтаб қолди. Босган ердан бир қадам ҳам нари ўтмай туриб олди.

Агар юргундай бўлса оёғи чалишиб пари пайкарнинг йиқилиш хавфи бор эди.

Севгувчи кўриб иш нима эканини англади, худди гул шамолдан ерга тушкундай эди.

3065 Мажнундек ер ўпиш учун эгилди, қуёш остида кўкдек букилди.

Ел қадамли отни, от у дил тортар гўзални кўтаргандай орқасига кўтариб олди.

Бир қўли билан отнинг олдинги икки оёғини, иккинчи қўли билан ҳар икки орқа оёқларини маҳкам ушлаб олди.

Шундай тез юриб борар эдики, гарди йўл-йўлакай кўзга сурмадай кўринар эди.

Меҳинбону бу ишларни кўриб турар, чора қилиш иложини тополмас эди.

3070 Шайдо икки-уч ёғочлик йўлни босиб ўтди, олдида ҳавз билан қаср пайдо бўлди.

Қадамни қаср айвонига қўйиб, от ва унинг устидаги гўзални саломат ерга қўйди.

Айвонда соғ турган сарв қомат, гул яноқли гўзал ҳам қоматини сувга қараб эгди.

Ул сарвнинг бошида айланди, ер ўпиб йиғлади ва тез қайтиб кетди.

Кўзларидан кўклам булути каби ёшлар тўкиб, тоғ устига чиқиб кетди.

3075 У булутдек тоғ устига юриши билан ариқдан селдай сув келиб қолди.

Бу сув билан ҳовуз ҳам лабболаб бўлди, ариқлар ҳам чип-чип тўлди.

Сув қаср атрофида айланиб, дашт устида кезиш учун тўкила бошлади.

Ариққа «Тириклик наҳри» деб, кўкдай улуғ ҳовузга эса «Қутулиш денгизи» исми қўйдилар.

Э соқий, сен менга денгиздай кенг тоғорада шароб келтир, пиёла кемасини у денгизга сол.

3080 Жонимнинг тириклиги шуни тоза ичишда, умримнинг қутулиши шароб денгизини тугатишдадир.

ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ БОБ

*Меҳинбону ила Шириннинг Фарҳод учун безаган
базмлари таърифида бир неча сўз сурмак*

3081 Ҳодисалар сувидан тўлган бу ҳовуз шундай тўл-
қинлар кўрсатди:

Вақтики сув ҳовузда мавж қила бошлагач, неча
вақтлар халққа томоша ўрин бўлиб қолди.

Меҳинбону билан қайғули Ширин бу иш тамом
бўлганидан хурсанд эдилар.

Қасрга бошдан-оёқ ипак палослар солишни буюр-
дилар.

3085 Уйин-кулги ҳаддан ташқари бўлди, қўшиқ ва се-
винч ундан ҳам зиёда бўлди.

Бироқ моҳтобнинг юзи тортган оҳларидан киши
кўзига ойдаи сариқ кўринар эди.

У дилсиз Фарҳод қайғусидан ғоятда дилтанг ва
юраги сиқилган эди.

Ой юзлининг хаёлини билган Меҳинбонуга бу жу-
да қийин тушган эди.

Бироқ қандай қилиб биллурга қаттиқ тошнинг
ёндашувининг чорасини тополмас эди.

3090 Фарҳоднинг ўз телбалиги орқасида йўқолганини,
энди пари пайкар ҳам қўлдан чиқиб бораётгани-
ни кўрди.

Ой юзлига қараб:— Э ўксук жонимни юзи билан
хурсанд қилган жон пайванди.

Бу шайдо йигит кўп қийинчиликлар тортди,
унинг қўл кучига берилатурган ҳақ юз хазинача
келади.

Ҳар қанча у истиғно кўрсатгани ва ҳар қанча хазинага бепарво қарагани билан

биз муруват қилсак, ҳеч бўлмаса сўз билан кўнглига қувват берсак дуруст бўлар эди.

3095 Уни меҳмонликка чақиришимиз ва ҳар иккимиз мезбонлик кўрсатишимиз керак эди.

Уни қидиришга одамлар юбориб, подшоҳларга махсус базм тузсак,

• айрим бир курсида ўрин қилиб кўнглини кўтарсак, ҳурмат кўрсатсак керак эди.

Шу билан уни ўзимизга ром қилиб ололсак, сўнг истаги нима эса шунга риоя қилсак бўлар эди.

Биз қилган нарсаларга майил кўрсатмаса ҳамки, қилиниши лозим бўлган ишни қилган бўламиз.

3100 Булар унинг кўнглини безай олмаса, ҳеч бўлмаганда халқнинг эътирозини қайтарган бўламиз,— деди.

Бу сўзлардан лола юзли гулдай очилди ва Фарҳодни қайтаришни ҳам унинг ихтиёрига қўйиб берди.

Меҳинбону тезлик билан ҳукм югуртириб, нимаики керак бўлса, ҳаммасини қилдирди.

Бонунинг расму раъйини билганлари учун базмининг керак яроғларини ўша дамдаёқ тайёрладилар.

Бону айтдики:— Кундуз куни айвон ичида шароб ичишга юз қўяйлик,

3105 жой ҳовузга рўбарў ерда бўлсин, чунки бу манзилдан мурод сув эди, кўриб ўлтирайик.

Қоронғу шом дунёда қора мушк сепиб, фалакнинг шамъи кофурлари порлаганда,

бир нафас қаср ичида истироҳат қилайлик, бироқ тинмай жом кўтарайлик,— деди.

Икки-уч ақлли ва сўзга уста кишиларни ҳар та-
рафни қидириб,

Фарҳод шўрликни топиб, бу мажлисга келтириш
учун юборди.

3110 Уни чегарасиз балолар, қайғулар ичида зор ва
қийналган ҳолда топдилар.

Ғам ва андиша ўтининг шарорасидай, қайғу ва
шарораларнинг қийинчиликларини тинимсиз тор-
тиб ётар эди.

Уни топиб, кўрганлари малолат ортдирди, тездан
келишларининг сабабини айтдилар.

Йиғлаб оёқларига бош қўйди. Селдай кўз ёшла-
ри тўкди.

У уларга:— Э сўзларингиз жонимнинг истаги ва
балки ўлмас умр бўлган кишилар.

3115 Изларингизнинг гарди менинг мақтанарли тожим-
дир, нима ихтиёрим бор «хўп»дан бошқа нима дея
оламан,— деди.

Улар ғоятда севиниб, йўлга тушдилар, уни под-
шоҳларча ҳурмат қилиб борар эдилар.

У гўё шоҳ, булар унинг қўшин тўдаси бўлиб, шоҳ
базм қурган ерга бориб етдилар.

Меҳинбону Фарҳодга чексиз ҳурматлар кўрсатди
ва курси устида истироҳат қилишни сўради.

Мисли бўлмаган Фарҳод Бону тарафидан нима
буйруқ бўлса ҳаммасини ерига етказди.

3120 Бону ишорати билан шўрлик Шопур ҳам дарров
бориб, Фарҳод курсиси тагида ўринлашди.

Фарҳод курси устига чиқиб ўлтириш билан Ме-
ҳинбону сўз бошлаб кетди.

Меҳинбону ўз сўзига камчилларни раво кўр-
май, имкон борица чиройлик сўзлашга уринар эди.

Фарҳод ҳам унинг сўзларини тушуниб, уялиб жавоб берар эди.

Одамгарчиликнинг сўзлари охиригача етгач, тездан саноқсиз ва кўрилмаган дастурхонлар ёзиб ташладилар.

- 3125 Дастурхондаги овқатларга ортиқча иштаҳа қолмагач, соқий мажлисга шишалар келтира бошлади.

Подшоҳларга махсус шундай базм тузилдики, уни тескари юргувчи дунё кўрмаган эди.

Шишалар ичидаги майдан жон қувватланди, пиёлалар ҳар бири бир парча ёқутдан эди.

Булардаги гулранг майлар тиниқ сувдай, тозалиги ва ранги олов рангли лаъл тошидай эди.

Бу лаъл идишнинг ёқут жисми бир қалъа ва ичидаги шароб хазиналар тилсими эди.

- 3130 Бу тилсимни топган эл бунни тўсатдан очса, у тилсим хусусияти билан телбаланиб маст йиқилар эди.

Меҳинбону ҳам бу даврнинг пиёласини кўтарар, Фарҳод билан Шопур ҳам унга қўшилиб ичар эдилар.

Мажлис ўрни жаннат боғидан намуна, шароб тирклик сувидан нишона эди.

Соқийлар ҳам ширин сўзли, дил овлагувчи, улар дилларни юпатиб шакарлар тўкадилар.

Чалғувчилар қўшиқ айтганда жонлар ўз пардасидан ўйнаб чиқиб кетади.

- 3135 Бу мажлисда ўнта дилором қиз бор эди, ҳаммаси ҳам сарв қоматли, гул вужудли эдилар.

Булар Шириннинг хос хизматчи қизлари эди. Бироқ Меҳинбону ҳарамидаги қизлар ҳам булардан яхши эди.

Уларнинг ҳар бири бир билгуда моҳир ва моҳирлик иши ҳар бирида кўриниб турар эди.

Бириси шеърлар дарёсига чўмиб кетади, бири кўк доиралари ичида ўйин тушади,

бири мантиқ илми расму-қоидаларини сўзлаб кетади, бири ҳайъат билими рақамларига қалам юритади.

3140 Бирининг ҳунари ҳақиқат илмлари, яна бири чиройлик сўз нозикликларини ҳал қилади.

Бириси тарихдан афсоналар сўзлайди, бириси ҳикмат фанида ягона.

Бирисининг зеҳни ҳисоб фанида югурдак, бириси муаммолар ечишда ном чиқарган.

Бу фанларда буларнинг ҳар бири бир-бировидан уста, шу фандаги юзлаб киши орасида яна ҳам ўткирроқ эдилар.

У қизларнинг исмлари Дилором, Дилоро, Дилосо, Гуландом, Суманбў, Сумансо,

3145 Паричеҳр, Паризод, Париваш, Парипайкар бўлиб, у дилтортарларнинг исми шулардан иборат эди.

Давр пиёласи тўла-тўла айланди, базмдагилар-дуроғи базмнинг ўзида қизиди.

Меҳинбону ўз билимдонлигини кўрсатиб, улардан нозик саволлар қилар эди.

Андак имо қилиш билан юз дилтортар сўз билан жавоб берар эдилар.

Фанлар бозорига безовталиқ тушиб, ғавфо Аторуд юлдузигача яқинлашиб борди.

3150 Ҳар ҳунарманд шўх, гўзал ўз билган фанидан ғаройиб ишлар кўрсата бошлади.

Буларнинг сўзларини чидам билан тинглаган Фарҳод кўп унутган сўзларини эслаб олди.

У, шароб кучидан ва балки кетма-кет узатилган пиёлалардан ботирланиб кетган эди.

Табиати тоза, зеҳни юксак бўлгани учун замон билимлар эгаси қилган эди.

Ўзининг порлоқ табиати билан ҳар бир қизга ўз фанига муносиб саволлар қилди.

3155 Бундай қийин жумбоқларни эшитмаган бўлганлари учун санамлар жавобга ожиз эдилар.

Улар шубҳаларни еча олмагач, Фарҳод бу шубҳаларни ўзи очиб берар эди.

Унинг чиройли сўзларидан идрок камчиликли эди. Унинг ҳар бир сўзи гавҳардай тоза эди.

Жумбоқларга тўла сўзлар базмдагиларни ақлу ҳушдан ажратиб қўйган эди.

Меҳинбону унинг сўзларидан ҳайрон ва эшитган сари ўзидан кетиб борар эди.

Сўзларидан илоҳилик сирлари кўринар, жамолдан шоҳзодалиги аён бўларди.

3161 Юзининг ойини ичган пиёлалари лоладай қизартириб юборган, эндигина чиққан мўйлаб-соқоллари ул ойнинг қўтони каби эди.

Билгулар ичида ўсган ва билимдонларнинг бошлиғи ва шоҳи Меҳинбону

билдики, бу тошйўнар йигит гавҳар тақилган тождан ўз бошини қочириб юрган экан.

Унинг шукуҳи олдида ўзини паст, сўзлари олдида ўз созларини тубан сезди.

3165 Гавҳарни шабнам деб атаган, яъни кишининг ўз гавҳари ўша сўзидан билиниб қолади.

Меҳинбону тахтидан тушиб таъзим қилди ва Фарҳоднинг тахтга чиқишини ўтинди.

У кўп камтарликлар кўрсатиб: Бону нима десалар
мен жоним билан миннатдормен,

Бироқ Бону менга — бало тоғини кипрак билан
ёриш, тирноқ билан қўпориш ишларини

буюрса, мен ундан қўрқмас эдим, у ишлар менга
тахтга чиқишдан юз марта осондир.

3170 Гадолик билан султонлик тахти ўртасидаги маса-
ла узоқдир,
Гадога тупроқда ер бўлса, яна яхшироқдир.

Меҳинбону бепоён ибo ва адабини кўрди ва унинг
истагини бажармоқчи бўлди.

Агар сен тахтда ўлтиришни истамасанг, мен сен
билан ерда ўлтиришни истайман,— деди.

У буюрди, безалган тахтни олдилар, ерга порлоқ
бир палос солдилар.

Бу қимматбаҳо палос солингач, ўзи ҳам ерга ўл-
тирди, Фарҳодни ёнига чақириб ўтказди.

3175 Яна шароб пиёласи юра бошлади, ягона Фарҳод
яна сўз гавҳарларини соча бошлади.

Биргина сўз билан эмас, балки сўзига қараганда
кўзидан юз шунча гавҳарлар сочар эди.

Ул ой юзlining айрилиғидан жонида безовталиқ,
унинг қайғусидан эса кўк айвонида безовталиқ
кўринар эди.

Бироқ ул парининг ўзи парданинг орқасидан бу-
нинг бутун аҳволларини кўриб турар эди.

Тинмай ёшлари оқар ва баъзан ўзида бўлса, баъ-
зан ўзидан кетар эди.

3180 У пари сингари кўзлардан яширин, у ҳамманн
кўрар, лекин халқ уни кўрмас эди.

Бироқ Меҳинбону уни кўздан сақлар, Фарҳоднинг
олмосларни юмшата олатурган кўзи унга тушма-
син, деярди.

Бироқ Шириннинг ёши бошидан ошган, Фарҳод оҳидан оламга ўт туташиб кетган эди.

Бону кўнглида ўйладики:— бу қайғули йигит сингари тоза гавҳарнинг топилиши мумкин эмас.

Менга унинг бутун аҳволлари маълум бўлди, унинг иши ростлик, ҳунари тозаликдир.

3185 Ширинга бир марта қарашга ҳам кучи етмайди, чунки жони чиқишга яқинлашгандир.

Бу инсон суратидаги малакдир, унинг гавдасида фариштасумонлик аниқ кўриниб турибди.

Модомики шундай экан, ҳар хил гумон ва бузуқ хаёллар ундан узоқ,

Бугун у тозалikka хилоф бирор иш қилар дейиш мумкин эмас.

Кўзи ва кўнглида покликдан бошқа нарса йўқ, у назарларда тоза кўрингандан кейин, кўзидан қўрқилмаса ҳам бўлади.

3190 Унинг асир жони иштиёқ ўтида куймоқда, унинг қўлидан тутсам яхши иш қилган бўламан.

Бу таҳликалар ичида жон бериб қўйсаю, қони бўйнимда қолса ёмон бўлур,— деб ўз хизматчи-ларига буюрди:

— У гўзаллар шоҳига, яхшилик авжининг ойига айтингларки:

бир нафас чиқиб мезбонлик қондасини бажарсин, ўз юзи билан меҳмоннинг кўзини ёрутсин,

ўз лаблари билан жонга мезбонлик қилсину, кўзи билан кўзларимизни меҳмон қилсин.

3195 Бу гапларни Ширин ҳам эшитиб турар ва жони тинчланар эди.

У дарров базмга кириб келди ва келишидан дунё қўзғалиб кетди.

Юзида меҳр оловидан асарлар ва кўзида ёш селидан хабарлар бор эди.

Айрилиқ кунларида кўзидан оққан ёшлар киприк ўқларини суғорган эди.

Унинг киприклари Фарҳод метини каби ўткир, у метин тош майдаласа, бу киприк қон тўккувчи эди.

3200 Оҳлари бир нафас ҳам сусаймас эди, бут каби сочларидан тугунларни очар эди.

У сочларнинг ҳар бир толаси ишончларни боғлаб олиб, у ишончни кофирлик бутига боғлаб қўяр эди.

Юзи оловига кўз ёшлари сув сепар, бу халқнинг яна кўпроқ куймагига сабаб бўлар эди.

Қошидаги тугунлар унинг ғамини, янги ой фитнеслик кунлардан хабар бергандай кўрсатиб турар эдилар.

Жамолидан давронга миннат қўяр, даврон эса жонларга миннат қўяр эди.

3205 Ўз юзи билан давронни порлатганидай, қоши билан кўк тоқи ва айвонини порлатар эди.

Унинг лаълдай қизил лаблари жонга ўт солгани каби пардалар орасидаги юзи жаҳонга ўт солар эди.

У гўзал парданинг орқасидан юз кўрсатгач тўрт осмон орқасидан қуёш кўрингандай бўлди.

Гўё қуёш чиққанда зарралар кўтарилгандек, базмадаги одамлар тезлик билан ўринларидан турдилар.

Ишларининг тартибини йўқотган Фарҳодга ўт туташди, ўша ўт вужудидан ўтиб жонига туташди.

3210 Ул ойга кўзи тушиши билан бир оҳ тортди ва у оҳнинг тутунидан етти осмон қорайиб кетди.

Ҳушини йўқотиб, ҳушсизлар каби йиқилишга оз қолган эди.

Бироқ майнинг зўри қўлидан тутиб, ақлини унинг буйруқларини бажаратурган қилди.

Меҳинбону Ширинга жой кўрсатди, у Меҳинбону билан тиззама-тизза ўлтирди.

Гўё қуёш ёнида ой ўринлашди ва шўрлик Фарҳод ўз ўрнини эгаллади.

3215 Ҳар ким ўз ерида жой олди ва соқийлар кетмакет пиёла тутиб турар эдилар.

Пари бир неча пиёла ичгач, ўз девонаси Фарҳоддек маст бўлди.

Ул пари одамгарчилик кўрсатди, шароб кучи билан ниқобини кўтарди ва Фарҳодга деди:

— Олам одамлари ичида топилмас йигит, сенинг вужудинг ҳар бир қудратга қодирдир.

Ҳунарларинг орқасида олам қўл остинг бўлиб қолибдир, ҳунаргина эмас, балки билгу ва етиқликда ҳам шундайсан.

3220 Сени мақташни хаёл қилган киши қуёшни равшан ва кўкни юксак демак каби оддий гапни гапирган бўлади.

Шу билимлар билан тўла бўлган танингни даврон балоларидан асрасин.

Йўлингга хазиналар тўксак ҳам узрингни ўрнига етқара олмасмиз.

Ой юзли шундай чиройли дурларни тўкди, Фарҳод шўрлик девор нақшидай қотиб қолди.

Пари юзли сўз гавҳарларини тўкди ва Фарҳодга май қуйиб бермоқ учун қўзғалди.

3225 Ўша ҳунарида уста бўлган ўн қизнинг ҳар бири жавоҳирлар тўла бир дастурхонни тақдим қилар эди.

Ул пари юз қадам қўйган ерга бир дастурхон жавҳар сочилар эди, лаъллар, дурлар сочилар ва Фарҳод ҳам ўз кўзидан юз шунча қизил лаъл тошларини сочар эди.

Ул пари шундай бир-бир қадам қўйиб ўз мажнуни Фарҳод олдиға ўлтирди.

Қизил лаъл тошидай лабларига лаълдай қизил пиёлани кўтариб:

Бу пиёлани сенинг ишқинг ҳурматичун ичаман,— деди.

3230 У шамшод қоматли ипакка ўралган гўзал бир пиёла шаробни ичдию, бу майдан беҳушдай бўлди.

Тўла бир жом шаробни ичиб бўлиб, иккинчи пиёлани Фарҳодга тутди ва менинг ишқим ҳурматичун ич,— деди.

Бу шаробда икки хислат бор эди. Бири — кишини тирилтирса, иккинчиси — ўлдираар эди.

Ошиқнинг ўзику май исидан маст эди, таажжуб, соқига қаранг, бу мастни яна қўллаб юборди.

Фарҳод Ширин узатган пиёлани ўзида йўқ ичиб юборди, гўё пиёла нақшидан нишона қолмагундай қилиб ютди.

3235 Агар бу пиёла кўклар жомидай кенг бўлганда ҳам, уни сипқорган бўлар эди.

У ўзидан кетди, вужуд нақши кўнглидан ювилди, кўнгили ҳам унинг вужудидан қутулди.

У ўзини ўзлиги ғамидан, балки бутун йўқлик оламидан қутултирди.

Ўз замонасида тенги бўлмаган Фарҳод пиёлани Ширинга топширдию, гўё бу гўзал боши билан санамга сажда қилгандай тупроққа йиқилиб ўзидан кетди.

3240 Паризод Фарҳоднинг бошини кўтармоқчи бўлди,
бироқ у аллақачон ўзидан кетиб қолган эди.

Ширин бу аҳволни кўриб, Фарҳод ёнида ўзи ҳам
беҳуш йиқилди.

Ҳар икковининг оғзига ойна тутиб кўрсалар, аф-
сусларки нафасларидан ҳеч асар йўқ эди.

Э соқий, сен менга жон кўзгусини келтир, шояд
ундан жонон нишонини топсам,

бу кўзгу менга жонон аксини кўрсатгач, шояд сув
каби ўз-ўзимдан кетсам.

ИГИРМА САККИЗИНЧИ БОБ

Хисрав Парвез Шириннинг шакар лаблар шоҳи эканини билиб, ширин сўзли элчидан чучук сўзлар орқали Шириннинг гул ҳидли лабидан ўпиб олиш орзусини айтдириб юборгани

3245 Бу узундан-узоқ сўзларни рақам қилган киши бу сурат нақшларини шундай чизади:

Вақтики: базм ичида икки ситамкаш, бу нозу неъматлардан ғашланиб йиқилдилар.

Базмдагилар ҳам оҳу фиғонлар тортдилар, ичган пиёлалари бағир қонидай бўлиб кетди.

Тезликда маҳвашни бир томон, яна у қайғули ошиқни бир томонга кўтариб олиб кетдилар.

Ширинга бир уйда нознинг кўрпа-тушагини ёзди-лар ва қайғу билан ётқиздилар.

3250 Иккинчи бир уйга яширинча ўрин солиб, у бало тоғини ҳам йиғиштириб ётқиздилар.

Бу учрашувда ҳали, ошналик етишмай туриб, фалак икки ўртага айрилиқ солди.

Ҳар икковлари ҳам тонг отгунча беҳол ва машаққатлар тўдасининг оёқ остиси бўлиб ётар эдилар.

Тонг пайтлари Фарҳод тортган оҳ каби тонг пайтининг майин шаббадаси эсди.

У ел кўкдан тун тўзонини супурди ва балки савдо тутунларини ҳам суриб юборди.

3255 Севги, савдо илгида ҳушидан айрилган бу икки ошиқ ҳам эсга келдилар.

Уятдан юраги сиқилган Фарҳод ўрнидан туриб, балолар тоғига қараб жўнаб қолди.

Парипайкарда бир қийин аҳвол сезилар, малол жонига қасд қилган эди.

Меҳинбону тинчлана олмас ва бу аҳволлар уни ожиз қилиб қўйган эди.

На Фарҳодни тарк қилишдан севинади, на ой юз-лига қилган насиҳатлари кор қилади.

3260 Агар Фарҳодга ёрдам бермай деса, одамгарчи-ликка тўғри келмайди.

Унга меҳрибон бўла берай деса, эл ўртасида ёмон отли бўлишдан қўрқади.

Бироқ севгиси тоза эканлигини ва бунда тортган қайғуси ўзин ўлдиришга етганлигини билар эди.

Бир неча кун орада ўтказиб уни чақирар, истаганча пиёла кўтаришар эдилар.

Фарҳод ул ой юзлининг қўлидан май ичар, у ҳам, Ширин ҳам беҳуш бўлиб йиқилар эдилар.

3265 Фарҳод ўзига келгач яна тоққа чиқиб кетар ва Ширин ўз жонида юз туман доғ билан қолар эди.

Бир неча фурсат аҳвол шу зайлда: бир ҳол олмай, беҳол бўлишдан иборат эди.

Бирданига, ҳеч кимга ҳам ёрдам бермайтурган осмон қизиқ бир ўйин кўрсатиб қўйди.

Шу пайтларда ғарбда ҳукмрон бўлган, ғарбгина эмас, бутун дунё ўлкаларини эгаллаган,

Эрон билан араб ўлкаларининг ҳокими, араб билан Эроннинг шоҳи ва бошлиғи —

3270 бир шоҳ эдики, Хисрав деб атар эдилар. Амрига, енгил айлангувчи осмон ҳам бўйин эгар эди.

Қўшинлари жаҳонни тутган Мадойин мулки — тахтгоҳи эди.

Асли подшоҳ Қисрага бориб ёпишар, унинг фарзандига фарзанд, яъни набираси эди.

Қисра ўлиб, бақо мулкига юз қўйгач, ўлкасини ўгли Хурмуз эгаллаган ва безаган эди.

Ҳурмуз ҳам ўлиб кетгандан сўнг ўрнига ўз ўгли
Парвез ўринбосар бўлган эди.

3275 Оти — Хисрав, лақаби Парвез эди. Бу от билан
бу лақаб жуда тез шуҳрат топган эди.

Ўлка унга мерос теккан, ота-боболаридан тортиб
подшоҳ нишонли эди.

Билар эдики, бу ўлка унга қазодан етишди, бу
давлатлар етти ота эмас, етмиш отадан қолиб
келаётпти.

Бу ўтган оталарнинг ҳаммалари ҳам ўз фарзанд-
ларига меҳрибонлик билан подшоҳлик тахтини
топшириб кетганлар.

Хисрав ҳам бу эскидан айлангувчи кўкнинг қачон-
дир қайғу пиёласини тутишини англади.

3280 Умр пиёласи бирданига бўшаб қолса, ўринбосар
бўлиш учун бир фарзанд кераклигини сезди.

Агарчи у илгари хотин олган, ундан ўғиллар кўр-
ган бўлса ҳам, бирон тожигга лойиқ ва тождорлар
унга муҳтож бўлғудай эмас эди.

У яна никоҳини қайталаб, ўз тожигга лойиқ бир
инжу топишни истар эди.

Бу тўғрида кўп ўйлагандан сўнг, шўра ердан ха-
шак, чамандан эса гул кўкаришини билди.

3285 Булутдан тириклик суви баҳра олади, бироқ шу
сувдан заҳарли эшак тошлари ҳам фойдаланиши
мумкин.

Бироқ чаман гули сув ўрнига заҳар суви ичганда
ҳам унинг рангларидан юз товланиш бўлади.

Тарбият агар кам, ё кўп бўлиши билан табиатда
туғилган хислатларга ўзгариш бера олмайди.

Ақлнинг деҳқони «уруғ сочишга яхши ер керак»,
деган сўзни айтади.

Бу маънилар кўнглига жойлашиб олгач, бу истагининг орқасидан излатиб қолди.

- 3290 Мамлакатларга совчилар юбориб, шундай бир қимматбаҳо гавҳар излатар эди.

Токи уни ўз никоҳига олса ва гул эқмоқчи бўлганда шундай гулзор ичига экса.

Шу вақтларда, дунё ичига жаннатдан бир ҳур келибди, деб шуҳрат бўлиб кетган эди.

Бир ҳурки, у юриб сўзлай бошласа, ужмох дарахти ва кавсар суви уялгандан йўқолиб кетгудай.

Гўё қуёш кўкдан ерга тушгану, бироқ у ўзига Арман ўлкасини ўрин қилган.

- 3295 Қуёшдан бу тупроқ маркази бўлган еримиз ёригундай, ул ойдан тоза Арман доираси ҳам порлаган.

У, кишига ўхшамас, гўё паридир, пари эмас, балки қуёшдир.

Жамшид — аслда унинг катта бобоси. Ёрдамчиси, тарбия қилгувчиси — қуёшдир.

Уни севган ва боғланиб қолган — тенгдоши топилмас бир йигит бўлиб, бутун фанларда билгу эгасидир.

У қизнинг севгиси учун у йигит бутун эл билан бўлган боғланишларини узган, на у элгаю, на эл унга ўхшайди.

- 3300 У йигитнинг гавдасида тоғ танлик кўриниб туради, ҳозирги ҳунари эса тоғ қазувчиликдир.

У теша билангина тоғ қазувчи эмас, балки қўл кучи билан тоғ қўпоровчидир.

Бироқ у йигит фиғон ва оҳ чека бериб, тоғдай оғир тани сомондай енгиллашибдир.

У йигитда бундай нотавонлик кўриб, ул парипайкар ҳам меҳрибонлик кўрсатар экан.

Севилган қиз замонасида ягона бўлгандай, сев-
гувчи йигит ҳам мардликда тенгсиз экан.

3305 Бу хушxabар элга ёйилиб кетди, Хисравга ҳам
эшитилди.

Ул ойнинг васфларини яхши-ёмондангина эмас,
балки замон аҳлининг кўпчилигидан эшитар эди.

Қайноқлик кўнглига тўлқин солган ва тараддуд
жонини ҳушсиз қилган эди.

Кеча-кундуз хаёлида ўша гўзал эди, тилида кеча-
кундуз ўшанинг сўзи эди.

Бироқ у ўзи юборган совчиларини нима хабар
келтирарлар экан деб кутар эди.

3310 Улар ҳар тарафдан аҳвол ўрганиб келиб, билган-
ларини Хисравга етқирдилар.

Булар ичида Арманга юборилган бир киши бор
эди. У халқ сўзини тинглаб, хулосалар чиқарди.

Шоҳ тўшагига лойиқ қиз, юрти Арман мамлакати
бўлган пари эканини билди.

Яна ҳар тарафга бориб, юз урган ўлкаларни ах-
тариб келгамлар ҳам

унинг овозасидан, чегарасиз гўзаллигининг садо-
сидан сўйлайдилар:

3315 Дунёмизда жаннатнинг ҳури, қуёш каби жаҳон-
нинг машҳури ўша деяр эдилар.

Хисрав эшитиш биланоқ мойил бўлса ҳам, одам-
ларнинг келишига қараб турар эди.

Ҳамма у қиз таърифидан сўзлай бергач, кўнглини
ҳавас эгаллаб олди.

Энг аввал кўнглида тездан Арманистонга юриш-
ни жазм қилди.

У гуллар ўлкасига бориб, сарв қоматли гўзални
қўлга келтирмоқчи бўлди.

3320 Шоҳликка терс тушатурган бу сифатдан, салтанатга хилоф бу қилиқдан узоқ ўйлаб ўзини тийди.

Енида энг яқин кишиси ва элнинг билимдони Бузург Уммид бор эди.

У ер остидаги балиқдан кўккача ҳамма нарсани очиб билар, ҳар қийин ишда Хисравнинг йўл бошловчиси эди.

Уни бир хилватга чақириб ўз сирларини, у гўзал ишқида тортаётган қийналиш ва куйишларини очиб солди.

Барча сирларини очиб ташлагач, ундан чора қилишни илтимос қилди.

3325 Билимдон уни бундай музтар — бенхтнёр кўргач, узоқ замон ўйлаб:

— Зарари йўқ, — деди, — бунинг чораси осон, бу ишдан мижозинг ўзгармай ҳам қўяқолсин.

Кўнгли равшан, элчиликда тенгдоши бўлмаган бир кишини тайин қил.

Унинг ичи маъни инжулари билан тўлиқ бўлсину, бироқ оғзи садафдай юмуқ бўлсин.

Мабодо садаф сингари оғзини очар экан, сўз ўрнига инжулар сочатурган бўлсин.

3330 Ҳам тақводор, ҳам асл одам бўлсин. Сенинг тилакларингни Меҳинбонуга еткарсин.

Саломларинг билан уни иззат қилиб, қариндош бўлиш сўзин айтиб, бошини кўкка етказсин.

Агарчи у ўз юксак мартаба ва салтанатидан арз қилади, бироқ бу сўздан боши кўкка етади.

Меҳинбону кўп билатурган хотин, у гўзал ҳам анча билимдон деб эшитганман.

Агар улар бундай тайёр савдон топсалар, бундай фойдани қўлдан бермайдилар.

3335 Албатта улар бу ишда фахрланиб, сўз етказувчи элчини бот қайтариб юборадилар.

Жавоблари муддаомиздагидай бўлса, ўшанга лойиқ иш қиламиз.

Агар бирор баҳона — узр учун қўл очиб қолгудай бўлса, бироқ ақл бунга асло йўл бермайди.

Сенингу ҳамма ишга қўлинг етади, шундай бўлиб қолганда ҳам унинг иложи қийин эмас, деди.

Даврон доноси шундай арз қилди, даврнинг ҳокими бу сўзларни қабул қилди.

3340 Айтилгандай кишини топиб, муддаоларини унга тушунтирдилар.

Ишбилармон элчи ҳам сўзни тамоман фаҳмлаб олиб, тездан йўлга тушди.

У Арман ўлкасига қадам қўйгунича, кеча-кундуз тинмай йўл босиб борар эди.

Э соқий, сен менга менинг истагим бўлган шаробни келтир, чунки олдимда қийин йўл бордир.

3344 Бир пиёлагина эмас, кетма-кет пиёлалар тут, мен ўзимни унутиб, бу водийни тинмай кезайин.

ЯИГИРМА ТУҚҚИЗИНЧИ БОБ

Хисрав элчиси Арман ўлкасига етиб, Меҳинбону билан учрашгани, муддаоси ўринламай қайтгани ва бу нохуш хабардин Хисравнинг ғазаби қўзғалгани

3345 Бу водийни босиб саёҳат қилғувчи киши ўз ҳикоясини шундай чиройли сўзлар билан давом қилдиради:

Вақтики Хисрав элчиси, кўнглида юз турлик ҳийлалар тартиб бериб, Арман ўлкасига етди.

Бону ҳудайчилари, давлат бу тарафга ўз юганини бурганидан хабар еткурдилар.

— Тоқ Қисранинг қасридан бир элчи келди, Қисра қасригина эмас, Хисрав давлатидан элчи келди.

Элчининг бошдан оёғи ақлу ҳушдан иборат, сўз вақтидагина оғиз очади, бошқа вақтлар жим,— дедилар.

3350 Бону бу хабарларга қўлоқ солиб, элчини меҳмон саройига тушуришга буюрди.

Егулик, ичкиликларнинг нозикларидан тайёрлатиб, энг аввал имкон борица зиёфат қилишни буюрди.

Сўнг сўзамол, ақлли, нозик идрокли кишилар танлаб унинг олдига юборди.

Токи улар нозиклик билан ўлчаб, унинг истакларини билсинлар,— деди.

У тенгдошсиз кишилар элчи олдига бориб—истакларини билдилар ҳам Бону даргоҳига қайтдилар.

3355 Элчидан билганларини очиқ айтишга уялар, бунинг ўзиёқ аҳволни билдириб турар эди.

Меҳинбону, бу айлангувчи осмон яна бир қизиқроқ ўйин кўрсатаётганини билди.

У айтдики: эртага менинг у билан учрашим учун керак яроғларни тайёрланг.

Ҳурмат билан қабул қилай, чунки у меҳмон, улур ердан келган билимдондир.

Менга унинг сўзлари маълум бўлиши билан унга керакли жавобни бераман,— деди.

3360 Бу буйруқни эшитгач ер ўптилар-да, чиқиб ҳукм бўлган ишни тайёрлай бошладилар.

Бону фикрлар оламига ва балки ҳайронликлар оламига чўмиб кетган эди.

Агар бу, давлатнинг асосини ғанимат фаҳмлаб элчи сўровига ризолик кўрсатай деса,

ёдига ситамкаш Фарҳод тушиб, ўксик кўнгли ташвишланар эди.

Агар элчи сўзини қайтармоқчи бўлса, унга ҳам ҳеч қандай маъқул узр тополмас эди.

3365 Агар Хисравни ўзидан кам деса, ундай эмас, Хисравга тенг бўлолмаймиз деса, яна ҳам ундай эмас.

Бордию мен ризолик берсам шакар кулгули у шоҳнинг ўзи рози бўлармикан?

Агар ул ойдан розилик зўрлик билан олинса, унда бу ризонинг охири нима бўлур?

Элчини қуруқ қайтариш режаларини чиза бошласа у йиртқич арслондан жайронга зулм етиши мумкин.

Ўт ёлқини ва рангли ипак кийим тенгдош эмасдир, темирчининг сандони юз минг шишани синдиради.

3370 Бу тўғрида кўп чидам билан ўйлаб, бир яхши узр айтишни мўлжал қилиб кўрди.

Хаёлат тухмини ҳар хил қилиб экиб кўрди ва ахир ой юзлининг ўз хоҳишини билмоқчи бўлди.

Воқеани кўриб:— кўкдан бу иш юз берган экан, ёмон-яхшининг ҳам фикрини ўзинг қил,— деди.

Қиссани паризод ҳам эшитгач, юзини тупроққа қўйиб, фарёд тортиб юборди.

Э наълининг изи менинг қиблам ва покиза ҳараминг менга қайғулардан бошпана бўлган амма.

3375 Сенга етказганим бу малолатдан ғоятда уяламан, сенга озор етгани учун хижолат чекаман.

Бу сўзни менга айтгунча, бошимга қайғу тигини солиб, ўлдирсанг бўлмасми?

Мени ҳиндилардай оловларга ташлаб юбор-да, ўтга ташлаб, юзимнинг холидай куйдир.

Агар жисмим ул ўт ичида нобуд бўлса, ахир у ўтдан сочимдай чирмашиб тутунлар чиқадику!

Малолимдан бутун олам қутулсин, таним ҳам бу юз минг балолардан қутулсин.

3380 Менга Фарҳод севгисининг туҳмати басдир. У бечора кимсасиз юзимни кўрмасдан,

оҳ тортиб йиқилади, кўнглидан жон куйдирувчи нолаларни тортади.

Қулоғи сўзимни эшитмай, ойлар ўтиб кўзи юзимга тушмай,

тоғ ичинда селдай ёш оқизиб, сел каби ҳар нафас бошини тошга уриб юради.

Кўнгли хаёлим билангина қаноатланган, айрилигим ичида умрини ўтказиб юради.

3385 Йиғлоқ кўзлари юзимдан, балолар кўрган жони висолимдан маҳрумдир.

Мен ҳам у бечорадан йироқлашганман, мендан — у, ундан — мен узоқликдамиз.

Бизнинг ҳолимиз эл ичида юз хил бўлиб шуҳрат-ланади ва балки юз хил тухматланади.

Менга ёр ҳам, ошиқ ҳам ҳавас эмас, агар мен одам бўлатурган бўлсам, шунинг ўзи бас.

Агар Бону бошқа илож тополса қилсин, қистагундай бўлса ўзимни ўлдираман,— деди.

3390 Меҳинбону уни бу хилда кўриб, юзига қайғусидан ёшлар югурди.

Ўз кўнглида дарров чора режасини ўйлаб олди-да, унга кўнгил бериб, кўнглини олди.

Ширинга қараб:— сени кўришдан истагим қонади, олдимда бўлсанг ўксук кўнглим тинчланади,

сенинг бу айтганларинг жонимга ёқди, гапларинг ғамгин — равноқсиз жонимга ёқди.

Ҳамма сўзларингда мен ҳам иттифоқман, сен қанчалик ҳақли бўлсанг, мен ҳам шунча ҳақлиман.

3395 Сен энди ғам емасдан кўнглингни хуш тута бер, ўйин-кулгилар билан шаробингни ича бер.

Эртага шоҳона бир ўлтириш чақирганман, шунда элчига узр айтиб, қайтариб юбораман,— деди.

Эртасига Бону ваъда қилган чоқда элчини кўрди, илтифотлар билан йўл ранжларини сўради.

Хисравнинг шаънига ҳам дуо, мақтовлар айтиб, унинг холидан ҳам талай гаплар сўради.

Сўз устаси элчи ҳам бошини қуйи солиб қўзғалди, унга лойиқ таъзимлар қилди.

3400 Элчи бу ердаги шоҳона тахту тажаммулотларни ва бу тахтга лойиқ шукуҳ ақлу адабларни кўриб,

ичида юз минг офаринлар ўқир ва ҳақиқат тожу тахт, шоҳлик узугига лойиқ экан,— деб ўйлар эди.

Базм тугагач, элчига саноқсиз совғалар, ҳадялар бердилар.

Бону таъзимлар қилиб ижозат берди,— Шоҳингга дуо айтиб ва бизнинг номимиздан ер ўп,— деди.

Шунчалик дабдабалар кўрсатгандан сўнг:— жавобингни давлат кишилари айтадилар,— деди.

3405 Хайр-хўшлардан сўнг сўз тугади, элчи ер ўпиб ташқарига қадам қўйди.

Бону ўз ҳудайчисини чақириб элчига айтилтурган сўзларни тушунтирди.

— Бу билимдон элчига айтинглари, у бориб Қисра нишонли Хисравга айтсинки:

Биз тарафга пайғом юбориш билан биздек кишиларни тупроқдан кўкка кўтардинг,

Биздек тупроқни кўм-кўк кўкка кўтариш билан заррани қуёшга чиқаргандай бўлдинг.

3410 Бироқ толеимизга яхшилик юзи кулмагандан кейин, юз шунча лутф қилганингдан нима фойда.

Бу ишда юз йил армон еганим билан дардимга дармон бўлмаганидан кейин нима ҳам дея оламан?

Сен биз билан қариндош бўлишни истабсан, ўзинг биласанки, бу иш бизга ҳам шараф эди.

Бироқ бир ажойиб ҳолат ўртада юз бергандирки, уни айтишдан ҳам уяламан.

Бироқ тангри ҳам нимаики тақдир қилган бўлса, кишининг унга ризо бўлишдан бошқа иложи йўқ.

3415 Хулоса: сен шунчалик иссиқ меҳр қўйиб қолган ой юзли, бошдан-оёғи ҳунарлардан иборат бўлса ҳам, бироқ унинг яна бир айби ҳам бордир.

Унинг олдида эр отини тутиб бўлмайди, бу сўзни унинг ёнига яқинлаштириб бўлмайди.

Қилатуран ишлари эркаклардай от чопиш, ўқ отиш, ов овлашдан иборатдир.

Бизнинг эл ичида унга бу сўзни очиқ айта олгувчи киши топилмайди.

3420 Ҳар ким унинг олдида бу сўзга киришмоқчи бўлса, энг аввал ўз жонидан кечиб қўяқолсин.

Унга бу айбни йўқлиқ сирларини очгувчи берган, тангридан берилганини айб деб бўлмайди.

Бу айби бўлмаганда одам болалари ичида у пари эди, қуёш каби унинг муштарилари (харидорлари) кўп.

Оламдаги одамларнинг барчаси муштоқ бўлганда ҳам, у жуфтликдан тоқ қолишни истади.

Бу гулчеҳрали, ой юзли гўзалнинг бу кунгача уй ичида ёлғиз қолишининг сабаби ҳам шу.

3425 Шоҳни ўз айбимиздан огоҳ қилдик, нимаки ҳукм қилса шоҳ ўзи ҳокимдир.

Замон Бонуси сўзини тугатгач, ҳудайчи ўрнидан турди, бориб хабар келтирган элчига сирлар пардасини очди.

Сўзларнинг ҳаммасини чиройлик қилиб айтди.

Элчи жавобда тамом ожиз қолди. Қўзғалиб, келган йўлига қараб қайтди.

Ўз ўлкасига етиб бориб, бу ерда билганларини Хисрав қошига кириб арз қилди.

3430 Бу сўзларни эшитгач, давр ҳукмрони қўполланди, ғазаб билан бу сўзга инонмади.

Қайта бошдан яна бир қўполроқ элчини юборди, у ҳам юқоридаги жавобни олиб қайтди.

Бир неча мартабалар элчи юборгани билан мақсаднинг юзага чиқиши муяссар бўлмади.

Думоғини ғазаб шундай қиздириб юбордики, ту-тунни кун чироғини хиралантиради.

— Ҳолим энди шу ерга етдими, шундай, халқ сўзимдан нафрат қилатурган бўлдими?— деди.

3435 Бу беъмани сўзлар бошдан-оёқ баҳонадан бошқа нарса эмасдир.

Менга, ўзимни улар билан бир қимматда ҳисоблаб, совчи юбориш номуси етарли эмасмидирки,

яна бундай сўзларни ҳам эшитай, улар ҳатто менинг сўзларимдан ҳам ибo қилсинлар.

Тубан одамлар олдида тубанлик кўрсатмоқ, ўз бахтини оёқости қилмоқ билан баробардир.

Макендан шавкат овозини эшитган шунқор нега дунедан чиқиб кетмасин?

3440 Агар урғочи қорамол йиртқичлик даъво қила бошласа, арслон ўз чангали билан ёлини нима қилади?

Агар умрим кифоя қилса, у айёрларга, айёрларгина эмас, балки ҳийлагарларга, зулм билан шундай сазo берайки,

ўлкалар ичига балолар тушсин.

Қаерда бирорта ҳийлагар бўлса, қиёматгача бу иш унга ибрат бўлиб қолсин.

Бу сўзларни айтиб бўлиб, зўр қўшинлар тортиб, Арман устига йўл олди.

3445 «Шоҳлик бошқаю, ошиқлик бошқа»— деган сўзга ишқ аҳлининг қул бўлмоғи керакдир.

Э соқий, сен менга бир пиёла ҳушёрлик шаробини келтир, бу шаробнинг бир қултуми шоҳликдан яхшидир.

Мен бу шаробни ичайин-да, салтанатни кўзимга илмай, элга зулм қилгунча — ўзимга зулм қилай.

УТТИЗИНЧИ БОБ

*Хисравнинг Шириндан келган қаттиқ жавоблардан
аччигланиб Арман устига қўшин тортгани*

3448 Маънилар тўдасига тартиб берган киши бу майдон ичида шундай от суради:

Вақтики Парвез жанжал ва қаҳр қиличини қайраб, Арман устига қўшин тортди,

3450 на унинг қўшинининг чегараси, на у қўшиндаги кишиларнинг саноғи бор эди.

Қўшинларнинг гарди кун чароғини қорайтириб, кўк думоғини ташвишга солган эди.

У, зулм кўрсатишга қўшин тортди. Уйлаб кўрилганда ҳам бундай қўшинни золим дунё тортмаган эди.

Неча кунлар йўл босиб борди, ахири қўшин Арман қирғоғига ёйилди.

Ҳар учраган тўда Бонуга — Арман мулкини сел тутди,— деб хабар еткурдилар.

3455 У, офату балолар сели, у дарё, қўрқув тўфони эди.

Бонуга ҳам бу илгаридан маълум бўлгани учун, ишини маҳкам қилиб қўйган эдилар.

Ҳукмрон қўрғонларининг муқобил чиқувчи қалъа-

дорлари қалъани осмон қўрғонидай маҳкам қилиб қўйган.

Бу қўрғон, тошу метиндан қуйилган, арклари фалакнинг тошметин қўрғонидай яширинган қўрғон эди.

Сомонлик ғалла ташиган йўл каби ёхуд кўкдаги
сомон йўли каби,

3460 у қўрғоннинг ҳар кунгираси орқасида Баҳромдай
курашчанлар яширинган эди.

У қўрғоннинг данданалари кўккача чиққанидай,
ҳандоқлари текис саҳрогача чўзилган эди.

Данданаларнинг учига қўриқчи аскарлар чиқиб,
ҳалиги ҳандоқларга қарасалар, сувнинг тиниқли-
гидан

худди юлдузларнинг акси кўкдан тушгандай кўри-
нар эди.

Бунча маҳкамлик устига, ҳисоблашда ақл ўтмас-
ланатурган талай запаслар ҳам тайёрланган эди.

3465 У йиққан юлдуз сонли доналар, кўк тегирмони
минг йил айланганда ҳам ун қилолмай турган
даражада эди.

У йиққан қўзиларнинг сони — ҳамал юлдузлари
тўдасидай, юз мингдан ошиқ, қорамоллар эса савр
юлдузларидай тўда-тўда эди.

Булардан ташқари кийиш-ейиш ашёлари ҳам кўп-
лигидан етиб, ортиб қолатурган даражада эди.

Ўз ишидан хабардор бўлган Бону, буларни қўр-
ғондагиларни тутиб туриш учун сақлаган эди.

Парисурат гўзал билан, бошлиқ Бону булардан
Фарҳодни ҳам хабардор қилган эди.

3470 Унга бу ишларнинг ўлчагин кўрсатиб, қўрғонга
киришни илтимос қилган эдилар.

Фарҳод ҳам ул парининг сўзини ерга ташламай,
унинг хотиридан ўта олмай,

ноиложликдан қўрғон томонга қадам қўйган, би-
роқ, сўнг қўрғон ташқарисида жой тутган эди.

У қалъанинг ташқарисида, осмондан ҳам бошини
ўтказиб юборган бир тошни топиб,

устида ўринлашган, уруш вақтида ўша ердан тош отмоқчи бўлган эди.

3475 Хисрав ҳам тезлик билан келиб, қўрғондан ярим мил нари бир ерга аскар тушурди.

У саноқсиз қўшинни тушириб, Арман ўлкасини томоша қилиш учун от сурди.

Унинг муборак жиловидан отлиқ минг йигит бор эди, улар билан бирликда у тарафга от сурдилар.

Қўрғон атрофига кўз ташлаб, ҳар пайт фикрга тушиб кетар эди.

Ҳар пайт қўрғон сари назар солар, гўё ер устида осмонни кўрар эди.

3480 На бу қўрғонни олиш учун қилган ҳаракатларидан бирор яхшилик кўрар ва на келганига пушаймон бўлгани фойда берар эди.

Фарҳод худди бош устида инжу ўринлашгандай, ўша тошни ўзига ўрин қилиб олган эди.

Парвез Фарҳодга кўз ташлаб, уни кўриш билан гўё кўксига бир ханжар қадалгандай бўлди.

Парвез айтди: Бу ажойиб одам ким, уни кўриш билан кўнглим қайғуриб кетди.

Қандай киши эканини билингиз, бу йигитнинг ба-шараси кишининг хотирини ўқсутмоқда,— деди.

3485 Бир отлиқ у билимдон Фарҳод томон отини суриб, Хисрав тилидан унинг отини сўради.

Фарҳод унга қараб:— Мен отли кишилардан эмасман, отимни аташга ҳам арзимаيمان,

тақдир менинг вужудимни шундай тупроқ қилдики, отим ҳам шу тупроқ ичида йўқолиб кетди.

Ишқ оловида ичимга туташган тутун отимгина эмас, вужудимни ҳам нобуд қилиб юборди.

Мени ўз севгим отимни англашдан ҳам адаштирган мени отдан, отни мендан ёт қилиб юборгандир.

- 3490 Дунёдаги ранго-рангликни севгувчилар аллақачон ўрнимни йўқликда тайин қилиб қўйганлар.

Фарҳоднинг сўзларини бошдан-оёқ этишган Хисравнинг миясидан ҳуши кетишга оз қолган эди.

Унинг сифатларини Хисрав кўп эшитган эди, энди унинг бу тоза сўзларини эшитгач,

уни ҳайронлик оғиртириб қўйган бўлса ҳам, бироқ тентаклик ичидаги ғайрат уни ўртади:

- 3495 Унинг сўзлари гарчанд маза бературган бўлса ҳам, менга ундан заҳардан бошқа нарса насиб эмас.

Унинг ранго-ранг сўзлари, нақшларга бурканган илон каби хотирни ташвишга солади.

Сўзлари қанчалик тоза ва покиза бўлгани билан менга зарар етказатурган бўлганидан кейин нима фойда?

Менинг ундан қайғу насибаларим бор, чунки мен севгувчимен, у эса менга рақибдир.

Унинг кўнглида бу ишга шериклик орзуси, шерикликкина эмас, эгаллаб олиш ғалваси бордир.

- 3500 Бу бир тиконки уни йўлдан олиш ва уни олиш учун чин довилини қоқиш лозимдир.

Бахтим уни қўлимга текингина тутқазиб берган экан, ундан бир йўли қутулиш керакдир.

Агар мен чаманни бу тикондан тозаласам, у сарв сумон билан бирлашсам ажаб эмас,— деди-да,

ўн-ўнбеш урушчанни унга қарши юборди. Уни тезлик билан менинг олдимга келтиринглар,— деди.

Отлиқлар у томонга учишлари билан Фарҳод тош устига чиқиб овоз қилди:

3505 — Э эпчил қўшинлар бошлиғи, букун бахтинг ёр бўлиб, кўк сенга кўмакчи бўлибди.

Агар сен Хисрав бўлатурган бўлсанг, менинг сўзимни билиб қўй, агар Хисрав бўлмасанг ҳам бу сўзни эшитиб қўй.

Сенку мени олдинга келишимни илтимос қилдинг, илтимос деган шу хилда бўладими?

Ўн-ўн бешта паҳлавонни, бир бечорани йўқотиш учун чоптирдинг.

Муддаонг мени ўлдириш бўлса, бу ишдан менга зиён бўлмаганидай, сенга ҳам фойда йўқдир.

3510 Бироқ бу бегуноҳларнинг қони сенинг гарданингда,— қўшинингни ўз қўлинг билан қирмоқдасан.

Агар бу гапларимни тўғри эмас деятурган бўлсанг, мана ҳунарларимни томоша қил,

мана бу тош билан сенга салом юбордим, бу сенинг бошингдаги дубулғанинг чўққисини учиради,— деди.

Яна бир тошни тезлик билан отиб,— бу тошга байроғингнинг учидаги ойча нишонадир,— деди.

Икки тошни кетма-кет отиб, туғнинг учини, дубулғанинг чўққисини учириб юборди.

3515 Хисравга қараб:— ҳой, сенки, бу элнинг подшоҳисан, подшоҳ бўлмаганда ҳам, бу қўшиннинг бошлиғисан.

Севгувчилар тўдасининг қўл кучи шундай бўлади, буни сен ҳам, қўшиннинг ҳам кўрди.

Яхшиликча бу қўшинни қайтишга буйруқ бер, қайтармасанг, ҳаммасини ўлди деб билавер,

дубулғангдан чўққини учириб кетган тош, елкадан бош учиришнинг далилидир.

Ўзинг кўр, сендай қўшин бошлиғининг тўдасида
минглаб дубулға кийгани бўлганда ҳам,

3520 Бировнинг жонига ноҳақдан қасд қилар экан, унга
ҳақдан шундай мукофот етади.

Унда мендай бир мажнун қиёдан тош учирадию,
у тош сендан бош учиради.

Мен ҳозир сенинг бошингдан кечдим, буни сен
ғанيمات билиб, бошингни олиб, ўз келган йўлингга
жўна.

Чунки мендан сенга ҳеч қандай ёмонлик бўлмай
туриб, сен менга қасд қилиб, жонимни тимдала-
динг.

Бу севги ичида ҳар қанча ранжиган бўлсам ҳам
сенга нима қилсам, маъзурмен.

3525 Агар мен бу Арман тоғида ғазаб кўрсата бошла-
сам, ҳар бир тош бир бош билан баравар бўлади.

Агар доно бўлсанг, қўшин ва давлат билан кучли
бўламан деб гумон қилма!

Сенга подшоҳлик йўлиқтию, менинг насибам йўл-
да тупроқ бўлиш бўлди.

Сен бу подшоҳлик билан кўнглингни кенг тутмоқ-
дасан, ваҳоланки бу шоҳлик менинг олдимда туп-
роқ билан тенгдир.

3530 Шоҳ ҳузур, манфаат топган ишдан, бечоралар юз
марталар ор қиладилар.

Бировга зулм ва жафо қилиш учун майдонга от
суриш билан мақтаниб бўладими?

Ҳаммасидан шуниси қизиқки, қиличингни ўқталиб,
қўшининг ерни қора булутдай босиб,

бошқаларнинг ўлкасини талаб, халқни қириб, ўл-
канинг тахтини, халқнинг тожини тортиб олиб,

ўзганинг юртини бузиб, яна шу билан нозаниннинг
кўнглини қайғуларга чўкдирасан.

3535 Уни синдириш учун зулмнинг ўқини ўқталасан-да,
яна севгидан лоф урасан.

Э тавба, севгунинг қайғулари, қоидалари, вафо
ва меҳрнинг шартлари шундай бўлар эканми?

Биров ишқида зор бўлиш шунчалик бўладию,
қайғусида беқарор бўлиш бундай бўлар экан,—
деди.

Фарҳод қўл кучи билан шу хилда тошлар отиб,
тил қиличини шундай кўрсатди.

Хисравга тошдан безовталиқ тушганидай, сўзлари-
га ҳам жавоб тополмас эди.

3540 У Фарҳодга яқин боришдан ҳеч иш чиқишни бил-
май, эрта кунни кеч қилмай қайтди.

У ўз қўшинларидан малолат ва қўрғондагилар-
дан юз шунча хижолат топар эди.

Унинг бу юришидан истагани юзага чиқмай, истар-
истамас қўшинига қайтди.

Фарҳоднинг тоши унинг дубулғасини тешгани ка-
би, унинг тил қиличи ичини парчалар эди.

Эй соқий, сен менга шароб келтириб, ҳам қўши-
нини енг, чунки ишқ ичида шоҳ билан гадо тенг.

3545 Ишқ ичида шоҳликнинг нима лаззати бўлсин, га-
доликнинг бошқача ҳолатлари бордир.

УТТИЗ БИРИНЧИ БОБ

Фарҳоднинг Хисравга омонсиз тош отгани ва тошдан ҳам қаттиқ сўзлар айтгани ҳамда Хисрав бу сўзлардан ожиз қолиб уят билан қайтгани

3546 Афсоналар сўйлагувчи сўзамол уста, сўз қизига шундай безаклар тақди:

Вақтики: Уша куни Хисрав дилтанг бўлди, юраги сиқилганича уйига қайтди.

Анча ўйлаб-ўйлаб, охирда бу сўзни Бузург Уммид билан ўртага қўйди.

Бузург Уммид уни анча севинтириб:— зарари йўқ, қайғурмасанг ҳам бўлади,— деди.

3550 Тоғлилар сопқонни кўп отади, тентаклар пўписачи бўладилар.

Ақлли одам жинни сўзини эшитмайди ва у сўзнинг ўти билан кўнглини эритмайди.

Илон қандай қилиб аждаҳога найза уроладию, ит ҳурган билан карвон қайтадимми?

У сўзларни кўнгилга олма, эшитмасликка солиб кетавер.

Яхшиси бир сўзамол одам топиб, Меҳинбонуга юбор, бориб насиҳат қилсин.

3555 Сўзларида ҳам илтифот, ҳам таҳдид бўлсин, ҳам қўрқув, ҳам умид бўлсин.

Улар ўйлаб кўриб, таслим бўлсалар эҳтимол. Бу ишнинг чора билан бўлгани яхши, чунки тош билан ўчакишиб бўлмайди.

Чунки бу қўрғон ғоятда маҳкам, унинг ичида ғаниматлар чегарасиздир.

Сен дунё қуёшидай бир шоҳсан, қуёш эмас, замоннинг Жамшидсан.

3560 Уша қўрғонга ҳужум қилган куниеқ уни олишинг керакдир.

Агар бундай фатҳ қўлга кирмас экан, уни юз йилда ҳам олиб бўлмайди.

Уни агар ҳужум билан олиш мумкин бўлмаганда, ҳийла — чора билан олса бўлади.

Эндиги чора биз учун, ишга сўз нақшини чизишдан бошқа нарса эмас.

Ҳийлагарлар ёлғон сўзлар айтиб, афсун билан илонни инидан чиқарадилар, — деди.

3565 Бузург Уммид бу сўзни айтгач, бир сўзчил одамни гоҳ ғамгин, гоҳ кулгу билан Бону олдига юбордилар.

У манглайи очик киши қўрғонга келиб, сўзни шундай кавлай бошлади:

«— Дунёни ўзига қаратиб олган бизнинг шоҳимиз, сиз ойга шу сўзларни айтишни буюрди:

Биз фарзандлик режасини тузиб, бу томонларга вафо чин довулини чалиб келдик.

Бурун сиз билан икки ўртада битмаган ишни, энди биз истаганча қилишингизни сўраймиз.

3570 Агар сўз ҳисоби аввалгидай бўлса, бу паришон сўзнинг жавоби бундайдир.

У гўзалку дунёнинг қуёшидайдир, агар, сиз айтганча, у жуфтликдан кўра тоқлиқни севиб,

вужуди эрга майил қилишдан йироқ бўлса, эрларга ҳеч илтифоти бўлмаса,

нима учун бир тошйўнар, бошдан оёқ, янглиш, бўлмағур гаплар айтгувчи,

вужудидан ақл нафрат қилатурган, оқиллар суҳ-
батыда ирганатурган,

3575 замон ор қилатурган тентак йигит, ўзининг тубан
қилиқлари билан кеча-кундуз ўзида йўқ фиғонлар

тортиб, ўзини у гўзалнинг севгисига берилган деб
билади, ўзини ошиқ, ул ойни севгили деб атайди?

Ва бу, бутун оламга ёйилиб кетгани ҳолда, нега
ул ой бу ишга ҳеч чурқ этмай,

яна доим уни ўз олдига чақиради ва вафо сўзлари
сўйлайди?

Нега унинг кўнглини ўз висоли билан севинтириб,
айрилиқ қайғуларидан озод қилади?

3580 Агар у гўзал зилол сувдай бўлса, бу ишлар унга
тўғри келмайдиган, булғанч-ку?

Агар бу овозалар ёлғонга тақалса, нега бу бўли-
ши мумкин бўлмаган сўзлар воқе бўлди?

Агар сиз ўз янглишларингизни эътироф қилсангиз,
биз ҳам уни карам билан кечирдик.

Одамизод хатодан холи эмас, фақат тангригина
янглишлардан озоддир.

Биз сизнинг ўлкангизга меҳмонмиз, сиз ҳам мез-
бонлик йўлини тутинг.

3585 Кудурат орадан кўтарилсин. Гина-кудуратсиз сафо
қилиш зарурдир».

У очик манглай сўзини тугатди. Меҳинбону қуйи-
даги сўзларни айтди:

— «Хисрав Фарҳодни кўринишида одамзодга ўх-
шамайди деб айтибди.

Биз бу сўзнинг жавобини қандай қайтара оламиз,
чунки у ўз сўзига ўзи жавоб бериб қўйибдир.

Унинг сифатларини биз кабилардан юз тумани
агар юз йил сўйласа ҳам, мингдан бирини айтол-
майди.

3590 Хисрав уни гадо дебдир, ваҳоланки, у шаҳзодадир.
Шарафда ундан ҳам, биздан ҳам зиёдадир.

Оламда қандай таҳсин қиларли илму фан бўлса,
Фарҳоднинг таҳсин қиларлик сифати шуки, шу
фанларнинг ҳаммасини эгаллагандир.

Унинг яна улуғ қимматга эга бир гавҳари бор,
бу — шоҳ бўлишдан қочганидир.

Яна Хисрав, у гулюзли, сарв қомат эрларга меҳр-
сиз бўлса, нима учун Фарҳод унга ошиқ ва Ширин
кўнгли унга мувофиқ тушди?— дебдир.

3595 Фарҳод бир озод табиатли одамдир, у йўқлик ша-
робидан пиёла кўтарувчидир.

Йўқлик ўти унинг вужуд хирмонини хашакдай
топтоза ўртаб юборган.

Унинг зотида ҳақ шундай яширинибдирки, ўзлиги-
дан нишон қолмабдир.

Бундай ашё ичида зоҳир бўлган кимса, ҳар томон-
да ҳақнинг зуҳурини кўради.

Шунинг учун зуҳур этган нарсанигина эмас,¹ гу-
зал ва мақталган нарсани берилиб севиб қолса
ажаб эмасдир.

3600 Бироқ у Ширинга боғланиб қолган, унинг ишлари
Ширинсиз юзага чиқмайди.

У Ширинни икки-уч қатла кўрди, шунда ҳам унда
тирикликдан нишона қолмади.

Ақл-ҳушидан шундай ажралдики, икки-уч кунлаб
ўлгандек йиқилиб қолди.

Унинг азасидан ҳамма ҳам қайғурган эди, тангри
унга янгидан жон ҳадея қилди.

У гул юзли ҳам унинг севгисини ғараздан тоза ва
юзини пок ва очиқ кўргани учун

3605 васлига жон фидо қилади, бироқ Фарҳоднинг иб-
си ундан кўпроқ,

Уни кўриши билан ҳушини йўқотади, келадую ўзидан кетади.

Шунинг учун гоҳ саҳро, гоҳ тоғлар йўлини тутиб, заиф вужудига ғам юкини юклаб юради.

У Шириннинг фақат хаёли, қайғуси, дарди ва малоли билан қаноатланиб юради.

Бироқ у ой юзlining мақсади унинг висолидир, унда ирганиш табиати кўринмайди.

3610 Хисравку унинг юзини ирганч дебдир, билмадим, қайси тил билан бу сўзни айтган экан?

Мен уни хунук ё чиройли дея олмайман, агар сен уни кўрмоқчи бўлсанг,

тангри ҳақиқун уни тўсатдан бориб кўр, шунда Хисравнинг рост-ёлғонини биларсан.

Юзи гулзоридан қизил гуллар терарсан, сўнгра менинг сўзларимга инсоф билан тан берарсан.

Агар Хисрав ҳалиги ишларга мойил бўлса, мен ҳам ўз хатоимга қойил қолиб турибман.

3615 Сўзнинг ҳаммаси шу, сенга бирин-бирин айтдим, энди бориб Хисравга айт.

Мени янглишгандир деса ҳеч қўрқинчим йўқ, рост айтибдир деса ҳам ҳукм ўзида, деди.

Элчи бу сўзларга қулоқ солиб, айтганларидан уялиб, ўрнидан туриб жўнади.

Шоҳ олдига келиб кўриниш берди, нимаки тушунган бўлса ҳаммасини айтди.

Бу сўзлардан Хисравга уят ғалаба қилди ва та-раддуд малоллик солди.

3620 У қандай тилаклар қилган бўлса, ҳаммасининг ёр олдида қайтарилганини билди.

Бу унинг ранжиган кўнглини ўлдирди, ҳатто севгани билан рақиб бўлишни ҳам мақбул кўриб қолди.

Яна шоҳлик эътибори ғолиб келди ва ғазаб қўли-
дам ихтиёрини олди.

Подшоҳлар ғазаб қиличини чиқарганда, гуноҳсиз
кишилар ҳам улуғ жиноятчидай жазоланади.

Қамишзор ичига ўт туша қолса, хабардор бўлин-
гунча ҳўлу қуруқ баробар ёнади.

3625 Агар бирор ерга зулмнинг сели келса, у, ободон-
ни ҳам, вайронани ҳам тенг йиқадӣ.

Хисравга ғазаб ғолиб келган, у бу ўлка халқла-
рини ғазаб остига олган эди.

У, осмон қўрғонига каманд солай дегандай қўрғон
томонга от сурди.

Тўда-тўда қўшинни ўша томонга кўчирди, гўё қў-
шин дарёсини тўлқин чайқатди.

Унинг қўшини: ёвуз машқларини қилар экан, қо-
ғозни сиёҳ босгандай, ер юзини қорайтириб босди.

3630 Қўшини қўрғонни қамаб, тош-тошидан топқур-
топқур юриш қилар эди.

Тезликда қўрғоннинг айланасига яқинлашиб, шов-
қун-сурон солиб ерга тушдилар.

Шовқин-сурон эмас, Исрофилнинг сурнайи, сур-
найи ҳам эмас, қиёмат қўпишнинг карнайи эди.

Кўк айланаси ерни чулғаб олгандай, қўрқмасдан
қўрғонни ўраб олдилар.

Э соқий, сен менга кўк чамбаридай бир пиёла кел-
тир, унинг ичида шафақдай гулрангли шароб
бўлсин.

3635 Қўрайин, бу найрангбоз қўрғон, яъни кўк, яна
қандай ўйинлар кўреатар экан!

УТТИЗ ИККИНЧИ БОБ

Хисравнинг Ширин қалъасини қамаб, қўрғон қургани ва Фарҳоддай тоғ бургутини овлаш учун ҳийла тузоғини қургани

3636 Қўкнинг тошу метиндан қуйма ва найрангбоз қўрғони бу найранг юзини шундай кўрсатди:

Вақтики, Парвез қўрғонни қамаб тушди, душманлик ўти ҳар нафасда ўткирлашиб борар эди.

Ерларни ўлчаб-кишиларга топширди, ерни ёриб, қўшин атрофига хандақ қаздирди.

Хандақ олдига данданалар, кўтармалар, пистирмалар яساتди. Буларнинг бариси парининг қўрғонини узук қайишдай ўраб олди.

3640 Унинг қамал қўрғони, Ширин қўрғонини, қубба атрофини қалқон ўрагандай ўраган эди.

Қўрғон ичидагилар, кеча, туну-кун хабардор эдилар, кундуз кун овоз чиқармасалар ҳам,

кечалари шовқин кўтариб, тонг отгунча «ҳозир бўл, эҳтиёт бўл» деб чиқар эдилар.

Шамъ ва машъалларнинг ёруғи тонг отгунча қалъани манқалдондай қилиб юборар эди.

Бироқ Фарҳод ўринлашган тарафга қўшиннинг яқинлашиши мумкин эмас эди.

3645 Ёв қўшини ҳар тарафдан минг қулочлик ердан ундан узоқ бўлса ҳам,

отган тошлари чақмоқ тошидай етиб келар, теккундай бўлса, ғазабланиб турган арслон бошини ҳам учиргундай эди.

Унинг тошлари минг қулоч ердан ўз нишонасига тегар, нишонга кўкнори уруғини олган бўлса ҳам урар эди.

Қизиғи шуки, отган тоши кўкнори донадай кичик бўлса ҳам Албурз тоғидай тегар эди.

У қаттиқ тошларни ҳаддан зиёда қазиб, саноқсиз даражада тош тўплаган эди.

3650 Бу қилиқларни ўзи ёқтирмас, бироқ бу ишларни кўрсатишдан мақсади

душманларни қўрқитиб, ўзини саломат сақламоқлик эди.

Йўқса, у ўксук пашшанинг қанотига озор бермас эди.

Агар бировга фалакдан қийинлик ета қолса — у жуда қаттиқ қайғурар эди.

Бир дардли ўксук озгина ғам чекса, унинг учун жондан чиқариб юз минг оҳ тортар эди.

3655 Шўрлик Фарҳоддан бирор кишига алам етиш унинг иши эмас эди.

Бироқ унга ёвларни қўрқитиш истаги ўз жонидан хавотир бўлганидан эди.

Ахир севгили вафосига бағишланган бу жонни у қандай қилиб душманга фидо қилсин?

Савлатидан қўрқитмоқчи бўлганлар қўрққанларидай, таслимини кўриб, таслим бўлгувчилар ёр бўлар эдилар.

Кучсизлар унинг олдига борар, унинг кўз ёшларига кўз ёши тўкар эдилар.

3660 Ундан гадолар ёрдам топар, кучсизлар кўмак кўрар эди.

Агар уларнинг оёғига бирор яширин тикон кирса, у, тиконни киприги билан олмоқчи бўлар эди.

Фарҳод шундай бўлатуриб, Хисрав уни йўқотиш учун кўп ҳаракатлар қилар эди.

Кеча-кундуз унинг сўзини сўйлаб, Бузург Уммид билан кўп кенгашар,

Фарҳодни ўртадан кўтариб ташлаш учун чора топишга уринар эдилар.

3665 Чунки ундан хотирлари жам бўлса, қўрғонни олиш осон бўлади, деб ўйлар эдилар.

Бироқ Фарҳоднинг ишларини кўрган халқ эса таажжуб ва ғазабдан бош ирғатиб қолар эди.

Энг охирида ҳарқандай қийин ҳийла бўлса чорасини топа олатурган бир маккорни топдилар.

У, шайтонларча макрлар кўрсата бошласа, иблис бир нўноқ шогирд ҳам бўлолмас эди.

Шоҳ муддаосини сўйлаб:— Биз бу мажнун балосидан қутулишни истаймиз,

3670 агар сен бу ишга бирор чора қилсанг, саноқсиз нақдиналар бераман!— деди.

Ҳалиги ҳийлагар сўз бошлаб:— Мен уни макр билан қўлга тушура оламан,

думоғидан хуши кетиб, ўликлардай эси оғиб, ерга йиқилади.

Бироқ уни бу ерга келтиришнинг чорасини билмайман, шу, ожизлигим учун у ишга бора олмайман,— деди.

Хисрав унга:— Сен уни беҳуш қилсанг, мен бир яширин ўринда юзта ўқ ўтмас совут кийган аскар қўяман.

3675 Улар, хабардор бўлиш билан чопиб бориб, уни кўнгилдагидек қилиб, бу ерга келтирадилар,— деди.

Золим шоҳ шундай ваъда қилди, йўлдан тойган маккор ер ўпиб, қўзғалиб кетди.

У ўзини қалбакилик билан маҳзун кўрсатиб, жинни бўлмаса ҳам мажнун мисоли бўлиб кета бошлади.

Водийдан бир гул узиб, барглари орасига беҳуш дори сепди.

Ва тезлик билан Фарҳод томонга девоналарча қадам ташлади.

3680 Шундай ошиқона оҳлар тортар эдики, гўё оҳидан аланга чиққандай бўлар эди.

Фарҳод бу оҳ ва қайғуларни эшитди, қарору сабри йўқолиб, ҳушидан кетди.

Девона янги ой кўргандай унга қаради, қаддини ёйдай эгилган кўрди.

Кўнглининг безовталиги жонига етиб, хароб жонидан чиққан ўт кўнглига урди.

Унга айтди:— Э қайғулар ўтидан шуълалар сочгувчи, нафасинг ўтим алангаеини тезлатди.

3685 Ҳолинг қалай, қайдан келасан, қайси ой юзлининг ишқидан бундай телба бўлдинг?

Менга-ку бефойда ишқ ғам тигини урган эди, сенинг кўксинг нимадан бундай тилинди?

Менга-ку осмондин шундай зулму бедод бўлган эди, нега сен фиғону фарёд тортасан?

Менга-ку бахт айрилиқ ўтини насиб қилган эди, сенинг бунча қайғуларинг, куйишларинг нимадан?

Менинг жисмимни-ку ишқ ўти нобуд қилиб юборган эди, нега сенинг оҳинг тутун кўрсатади?

3690 У ҳийлагар ўз моллари учун бундай бозорни топиб, яна кўпроқ кўрсата бошлади.

— Э ишқ элининг подшоҳи, бу тўдалар сенинг оёқ тупроғингга арзимади.

Мен шўрлик фалон иқлимдан бўламан, умид ва қўрқувдан бир йўла этак силкиб қутулганман.

Аввал тангрининг истаги, сўнг айлангувчи кўкнинг иқтисоси мени шунча қийналишлар билан,

бу ўлкада овора қилиб қўйди, бировнинг севгиси-
да бечора қилиб қўйди.

3695 Ул дилтортар гўзални баъзан йироқдан, баъзан
яшириниб кўриб турар эдим.

Айрилиғида ҳар қанча зор ва қайғулар тортсам
ҳамки, узоқдан кўриш билан хурсанд эдим.

Букун тангри жазонгни бергур, балосини бу ўлка-
лардан узоқлаштиргур Хисрав,

шаҳарни қамал қилиб олди, у, гул баридай ку-
лумсираган гўзал қўрғон ичида қолди.

Мен мажнун биёбонда, балолар, қайғулар, айри-
лиқлар ичида қолдим.

3700 Мен мусофир — ғариб бўлганим учун эл танимай-
ди, ошна ва ёр, ҳеч кимим йўқ.

Агар қалъа сарига боргундай бўлсам, зулм кўрса-
тиб, бошимга ўқ ва тош ёғдирадилар.

Менинг бу талабларимдан эшик очилмади, қайғу-
лардан ўлишимга оз қолди.

Қайғуларим оғир, ҳамдардим йўқ эди, қайғулар-
да парвариш топган оҳимгина менга йўлдош эди.

Сен-ку, бугун севги саҳросида йўл бошловчи ва хор
бўлганлар ўлкасининг подшоҳи сен.

3705 Бу қиё тош устида ватан қуриб, шоҳ тахт устида
ўринлашгандай ўлтирганингни эшитдим.

Ўз ҳолимни, эл фаҳмига ета олмай турган аҳвол-
ларимни сўйлаш учун олдингга келдим.

Севги қўлидан ҳар нафас фарёд тортаман ва ай-
рилиқ қўлининг кучидан дод дейман.

Ишқ оловига қанчалик ҳашак бўлганимни ва
қанчалик ғариб ошиқ ва кимсасиз эканимни айт-
моқчиман,— деди.

У кўрган кунинг қора бўлгурнинг оҳу зорини кўриб, Фарҳод ҳам аламли фиғон чекди.

3710 Фарҳодга унча ҳийлалар керак эмас, у қилган макрларнинг юз мингдан биттаси ҳам унга кифоя қилишлигини билди.

Фарҳоднинг нафасларидан кўкка шуълалар ва даштга кўз ёшларидан селлар оқмоқда эди.

Ўз қайғуларини шарҳ қилаётгандай ҳийлагар ҳали ҳам талвасада эди.

У ҳийлагар шунчалик ярамасликларни кўрсатдики, у ғамкашнинг жисми кучсизлик қилиб йиқилди.

У ҳийлагар йиқилган гавда устига худди йиқилган шамъ устига югурган парвоналардай югурди.

3715 У бечорани бунчалик кучсиз ва хомуш кўрганидан сўнг, думоғига ҳуш келтирмоқчи бўлгандай бориб,

киши ичадиган дору янглишдим, беҳуш дору сепган гулни, бир нафас унинг думоғига қўйиб турди.

Арзимаган нарса билан унинг беҳуш бўлишини истар эди.

Гарчи унда ҳушдан ҳеч қандай асар қолмаган бўлса ҳам, ҳийлагар ўликнинг оғзига заҳар қуйишда давом қилар эди.

Ўз ҳушининг қўшин тўдасини бундай талон-торожга учраганини билган Фарҳод ўрнидан туриб қичқирди ва ишорат берди.

3720 Бир тошнинг устида Шопур ухлаб қолган ва ёмон тушлар кўриб қийналар эди.

Фарҳоднинг қичқирувидан у сесканиб уйғонди, талмовсираб Фарҳод томонга қаради.

У фаришта қилиқли йигит ўзидан кетиб йиқилиб, бошида бир шайтон башара одам йиғлаб турипти.

Бу ҳийла шу кишидан бўлганини фаҳм қилди ва шу пайтнинг ўзида ҳалиги яширинган девлар тўдаси чиқиб келиб қолди.

У билдики иш қўлдан кетибдир, тишларини бир-бирига маҳкам сиқиб,

3725 Фарҳод учун йиғлагани ҳолда, қиёдан бир оғир тош қўпориб олди.

У баландроқ ерда ўринлашган ва остида ҳалиги ҳийлагар киши ғофил турар эди.

Тошни бошига шундай тушурдики, унинг аввал мияси, сўнг жони чиқди.

У тош билан бу қаттиқ бош ушалиб кетди, гўё бошини тош ушатар деган мақолдай бўлди.

У хастага офат еткузган эди, яна ўша офатдан ўзи мукофотланди.

3730 Жафокашлар тўдаси анча ёмон андишалар билан Фарҳод бошига етдилар.

Бири Хисрав олдиғача судраб борамиз деса, иккинчиси бошини узиб айрим олиб борамиз деярдилар.

Бироқ унинг жон бағишловчи юзини кўриб, зулм расмини унутдилар.

Уни юз иззату икром билан кўтариб, Хисрав томонига қадам ташладилар.

Фарҳод шўрлик ўликдек ўзида йўқ эди, Шопур ўзини ўлдиришга яқинлашган эди.

3735 У тоғлар орасида йиғлаб юрар, садосидан тоғ ҳам азага кириб кетган эди.

Фалак Фарҳодга шундай ўчакишди, қўрғондагилар ўртасига қиёмат тушди.

Бироқ бу ҳодисани гуландом нохос билиб қолмасин деб ноилож яширар эдилар.

Агар Ширин билиб қолгудай бўлса, жонидан кечиб, ўз-ўзини шубҳасиз ўлдирад эди.

Улар эса машаққат тоғида бехонумон қолган Фар-
ход шўрликни асир қилиб олиб,

3740 Хисрав қўшинига ва балки Хисрав рўпарасига қа-
раб чопар эдилар.

Гўё тоғни талқон қилгандай мукофот олиш учун
қалқонларини қўлда тутган эдилар.

Э соқий сен менга бир пиёла шароб бер, мен бе-
навоман, хуммор ва айрилиқ қўлида мубталоман.

Мени ўз ҳолимни англашдан йироқ қил, қанча
беҳуш бўлсам, яна беҳушроқ қил!

УТТИЗ УЧИНЧИ БОБ

Тоғу тахту қўшин билан баҳраманд Хисравнинг саволлари, занжиру кишан, бўғовларга банд Фарҳоднинг жавоблари

3744 Бу ўзда йўқлик йўлнинг ҳушёри бўлган киши маъниларга шундай нақш берадир:

3745 Вақтики ҳалиги тўда Фарҳодни тезлик билан севинчлар ичида шоҳ олдига келтирдилар.

Хисрав бу ишдан хурсанд бўлиб уларга шоҳона ҳадялар берди.

Буюрди, мажнунга оғир занжирлар солдилар, икки қўлини кишан билан маҳкам танғидилар.

Унинг бутун аъзосини оғир занжирлар — кишанлар бўғовлаб олди.

Буюрди, бир ҳаким келиб, уни қучоқлаб кўтардида нотавон думоғига ҳуш келтирди.

3750 Узида йўқ Фарҳод кўзини очиб қарасаки, жиннилардай банду бўғовда ётибдир.

Узини ажойиб бир ҳол ичида, занжирлар бандида, кишанлар бўғовида кўрди.

Бошида подшоҳларга хос бир баргоҳ, атрофида сипоҳлар тўдаси туради.

Баргоҳнинг тўрида бир буюк тахт қурилган, устида ёш бир шоҳ ўлтирар эди.

Оёғи остида Каёниларнинг тахти бошида подшоҳ-лик тожи бор эди.

3755 Унинг тарафига таажжуб билан қаради, бошини кимирлатиб, қўлини силтаб кўрди.

Гоҳ ишқ қойдасига мувофиқ ғайрат қилиб кўрди, бироқ унинг шакли ва ҳайкалида ҳайронлик бор эди.

У ўйлаб кўриб бу жафокаш кўкнинг унга қандай ишлар қилганини аниқ билди.

Ўзини йўқотмай, ғайрат билан қошини чимириб туриб ўлтирди.

Адаб билан ҳаё расмини қилиб мажлисдагиларга таъзим билан бош эгди.

3760 Унинг сўрамасдан сўзлайтурган хислати бўлмагани учун оғзини сўздан тийиб ерга қаради.

Савлатини кўриб Хисрав ўзгариб, севгисининг ўти кўнглига таъсир қилиб қолди.

Зулм билан ўлдиришни унутди-да, унга қараб сўзлай бошлади.

Деди: э гумроҳ мажнун қайдан бўласан?

Деди: мажнун қачон ватандан огоҳ бўлсин.

Деди: оламда сенинг ҳунаринг нимадир?

Деди: ҳунарим доимо ишқ ичида мажнунликдир.

3765 Деди: бу ишдан ахир тириклик ўтмайдику,

Деди: ишқнинг куйдириши насиб бўлса шу басдир.

Деди: ишқ ўтидан афсоналар сўйлаб бер.

Деди: киши куймай туриб нишон тополмайди.

Деди: куймаклингни бизга маълум қилғил.

Деди: куйишдан тож эгалари маҳрумдирлар.

Деди: қачондан буён ишқ билан маст бўлдинг?

Деди: ҳали жоним таним билан бирлашмаган эди.

Деди: сен энди бу ишқдан кечгил!
Деди: сен ҳам бу сўзингга тавба қилгил!

3770 Деди: ошиққа энг куч келатурган нарса нима?
Деди: айрилиқ кунлари балодай қийнагувчи севгидир.

Деди: ишқ аҳлининг тириклиги нимадир?
Деди: ёрга стишганда жонон илтифотидир.

Деди: севгилингнинг сифатларини сўзлаб бергил,
Деди: тилим отини аташга ғайрат қилолмайди.

Деди: ишққа кўнглинг ўрунмидир?
Деди: у, кўнглимда жонимдек яшириндир.

Деди: у билан қовушмоқни орзу қиласанми?
Деди: хаёли билан хурсандман.

3775 Деди: унинг асал лабидан бошқалар баҳра олса нима дейсан?

Деди: у асалдан бошқа лаб насибаси заҳар бўлади.

Деди: лаълин лаблар ёди жонингни олса нима бўлур?

Деди: жонимнинг истаги ҳам шудир.

Деди: агар кўксингни ёрса нима қиласан?

Деди: кўнглимни ҳам ёр, деб тутаман.

Деди: жафолари кўнглингни фидо қилса нима қиласан?

Деди: жонимни ҳам фидо қилиб юбораман.

Деди: бу ишқдан зиёндан бошқа нарса йўқ-ку?!

Деди: ишқ аҳлининг фойдаси шу зиённинг ўзидир.

3780 Деди: бу ишқни унутмак яхшироқдир.

Деди: бу, ошиқлардан йироқдир.

Деди: бу ишқни қўй, хазина берайин,

Деди: кимъёни тупроққа алишмайман.

Деди: жонингга айрилиқ гина қилур,

Деди: ёр билан учрашув умидининг ўзи яхшидир.

Деди: шоҳга шерик бўламан деб ўйлама,
Деди: ишқ ичида шоҳ билан дарвеш тенгдир.

Деди: бу ишдан сенинг жонингга алам бўлади,
Деди: ишқ ичида кимга жоннинг ғами тушади.

3785 Деди: юрт берай, бу ҳаваснингдан кечгил,
Деди: э бечора, сен ҳам бу илтимосларнингдан кечгил.

Деди: бу ишқ учун сени ўлимга ҳукм қиламан.
Деди: мен ҳам унинг ишқида тилакларимга етман.

Деди: бу ишда сендан ўлим узоқ эмас.
Деди: бу сўзларингдан ўлим яхшидир.

Хисрав хитоблари қанча мушкул бўлса Фарҳод шунча осонлик билан жавоб берай эди.

Хисрав унда зўр мардлик ва жасурлик кўрди. Сўзлари дур сочган каби эди.

3790 Хисрав ўз-ўзини унутиб, ичига бир ўт тушди, ичидаги оловхонадан алангалаб ташқари чиқди.

— Мендек подшоҳга, оёғидан бошигача занжирларга боғланган бундай тубан, разил,

ҳаётининг кўчатидан шохлар синиб турган бир пайтда шундай ўжарлик билан жавоб беради.

Бу фидойи сиёсат қилгуликдир, чунки ҳар бир тоғ ва водий гадойи иккинчи қайта

султонлар олдида шунча қўрқув ва даҳшатсиз сўзга ботирлик кўрсатмасин,— деб ўйлади.

3795 Золим шоҳ ғазаб билан буюрди: қалъа олдида бир дор қурилсин!

Кишан ила қўлларини маҳкам боғлаб, тезликда дорга осилсин.

Осилиб бўлгач, эл уни худди кўклам ёмғири сингарини ўққа тутсин.

Халқ кўриб ибрат олсин учун бир неча кун шу ҳолда турсин.

Гадолар шоҳга тенглик даъво қилмасин учун барча унинг ҳолидан ибрат олсин.

3800 Неча кундан сўнг дўзах ўтидай қизгин ва куйдирувчи бир ўт ёқиб,

уни чақмоқдай шу ўтга ташлансин, у ўт шуъла тўфони ичида ғарқ бўлиб кетсин.

Уни шундай ўтда куйдириб бўлгач, кули кўкка совурилсин.

Дунё ичидан борлиғи йўқ бўлиб, жаҳон юзида ундан асар қолмасин.

Фарҳод бу сўзлардан қувониб кетиб —«Э ғазабланган шоҳ!— деди,—

3805 сен бу билан душманимдан интиқом олаётирман, истагимга етдим деб ўйлама!

Сенинг ҳукмларинг менинг тилагим эди, ишқдан нима етса, мен уни яхшилик учун келди деб биламан.

Менинг тилагим бу ишқда ўлмаклик эди, бу тилакни букун менга тангри берди.

Сен ҳар қанча ғазаб қилганинг билан менга бу ишлар юз ўйин-кулги билан баравар.

Биласанки бу айрилиқ ҳар нафас бир ўлиш билан тенг, ўлимгина эмас, бўғин-бўғинларимни бир-биридан ажратувчи эди.

3810 Сен мени йўқлик йўлига юбориш билан ҳалиги ўлимлардан мени қутқарасан.

Яна ҳаёт асари бўлган бу жонимга суякларим дор ёғочларидай бўлган эди.

У йўқлик доридан буюклик етақолса, жоним бу қийинликлар доридан қутулади.

Яна мени ўққа тутишларини буюрдинг, айрилиқ сенга ўқ ёғдирмаган кўринади.

Менга-ку айрилиқ ичида юз машаққатлар бор, шунинг ўзи мени ҳамиша балолар ўқига тутади.

3815 Сенинг бу ўққа тутишларинг менга етишса, мени ҳалиги балолар ўқидан қутқарган бўлади.

Яна сен мени куйдиришни, кул қилиб кўкка со-
вуришни буюрдинг.

Чамаси, сен айрилиқ ўтида ҳали куймаган экансан,
бу ўт ичида ҳали кул бўлмаган экансан.

Мени осмон айрилиқ ўтига ташлаган, унинг ҳар
учқуни дўзахдан зўроқдир.

Сен ахир мени ўша дўзахлардан қутултириб, се-
винчлар боғига йўллаган бўласан.

3820 Халил сингари ўтимдан гуллар очилтириб, сўнг
кулимни олиб совурсинлар деб буюрдинг.

Бу ҳам албатта яхши, тупроқларга боғланиб қол-
ган бу жисм, қўшилиш занжирида оёғи боғлиқ
қолгунча,

кул бўлиш билан йўқолиб кетса, у кулни ёр иш-
қининг ҳаваси совурса,

бу кул мушк ҳидли булутлардай юқори кўтари-
либ, севгилининг бошига соя солса,

баъзан айрилиқ ёшларини ёмғирдай ёғдирса, баъ-
зан айрилиқ оҳларини чақмоқдай тортса,

3825 у ёғин келиб ёр ўтган кўчаларнинг тупроғини бос-
са, чақин ҳам ёр ўлкасининг тоғини ёритса албат-
та яхшидир.

Бироқ жабр қилгувчи шоҳ, менинг учун қанча
ажойиб жазолар бўлса қилмоқчи, бу жазолардан

ҳам яна ажиброғи шуки, мендай бир нотавон,
жони қийинликларда қолган ғариб бир ошиқ,

ичида ишқ ўтидан минг безовталнк, бошида чарх
зуляидан юз минг калтак синиб турган бечора,

уни тез айлангувчи кўк жафо билан, шундай бир
ишққа-ку гирифтор қилиб қўйипти,

- 3830 Бироқ севги сўзини халқдан эшитиб билган шоҳ,
ўзини шу бечорага рақиб деб билгани ҳаммадан
ҳам қизиқдир.

Кўрмасдан туриб ўзини бировга ошиқ деб санай-
ди, яна бу ошиқликда ўзини — содиқ ҳам деб ўй-
лайди.

Яна шунча қўрқинчли қўшин йиғади, осмонга юз
минг қон тўкувчи қиличларни кўтаради.

Унинг ўлкасини талайди, халқни ўлдиради, бадан-
лардан бош, бошлардан тож туширади.

Шунчалик зўр ғовға ва шунча саноқсиз қўшинлар
билан келиб яна,

- 3835 ҳалиги гул юзлининг зор, ғариб севгувчисини ўзи-
га рақиб қилиб олади.

Яна ўша туман минг қийинликларга мубтало бўл-
ган ғариб шўрликка қасд қилади.

На ёлбориш билан ўзига ром қилмай, на бетма-
бет курашиб, бир зарба билан ўлдириб қўяқол-
май,

унинг отган иккита тошидан шунчалик паст бўла-
ди. Юз минг қўшин билан уни қўлга тушурол-
майди.

Охирида яширин макрлар кўрсатиб, юз ҳийлалар
билан уни беҳуш қилиб,

- 3840 эси йўқлиғида шунча ҳийла ва тадбирлар қилиб,
оёқ-бошига шунча занжирлар солади.

Бирор аъзосини ҳам занжирдан бўш қолдирмай
думоғига ҳуш келтиради.

Яна шу ҳолатда ҳам раҳм кўрсатмасдан шоҳ унга дўқлар билан сўз қотади.

Ўткирликда ҳар бири бир ханжардай бўлган сўзлар билан бошдан-оёқ таънадан иборат саволлар қилади.

Унинг саволларига жуда ўринли жавоблар берилса ҳам, унга бу чиройли маъқул сўзлар етарли бўлмайди.

3845 Ўша ғариб бечорага сиёсат қилади. Улуғ кишиларга қанчалик муносиб қоида-ю расм!

Унга сиёсат эмас, бир ўлдиришнинг ўзи етарли эди. Ўлимдан қийин шиддатларнинг кераги ҳам йўқ эди.

Сен буюрган бу ўлимдан малол етмасдан илгари уятимдан ўлиб қолатурганга ўхшаб турибман.

Одил шоҳ шунча ҳийлалар ишлатиб шу даража тубанлашар экан-а?..

Баракалла, адолат шунчалик бўлур экану, шижоат ҳам шунча бўлар экану!

3850 Бу ишқнинг асири бўлмасдан илгари ақл ўлкасининг тахтида ерлашган эдим.

Шуурнинг нурларидан ҳолимга ёруғлик тушар эди. Ўша пайтларда Хисрав йўлиққан бўлса,

қўшини ҳозиргидан юз шунча кўп бўлиб ҳаммасининг ҳам ўч ва қон тўкишга майли бўлганда ҳам

барчасининг тириклик ипини узиб, Хисравга йигитликни кўрсатиб қўяр эдим.

Ичидаги мағрурлик ўти сўниб, шижоат расмини ўрганган бўлар эди.

3855 Бугун-ку мем заиф, кучсиз, ғариб, уй-жойсиз бир ошиқман.

Хисрав мени тутишни истаб, ўша кун ўз қўшини-
дан анчагина киши ажратиб юборди.

Ўзи яхши билдики, тош билан дубулғасининг чўқ-
қисини, туғининг учини учирдим.

Агар бошини нишонга олган бўлсам эди, албатта
унга ҳам ҳукмим ўтар эди.

Мен ўша юборилган қўшин қонидан, уларнинг
қони билан бирликда Хисравнинг жонидан ҳам
кечдим.

3860 Унинг боши мендан омон топти, энди бўлса унинг
истаги менинг бошимга қасд қилиш бўлиб қолипти.

Мендан тириклик қондасининг ўзи йироқдир; бу
айрилиқлардан ўлим яхшироқдир.

Мен ўлимни айрилиқдан ортиқ кўрсам ҳам бу
гапларни чўзиб ўлтиришнинг ҳожати йўқ.

Бироқ Хитой томонга шамол эсиб, бу ҳодисалар-
дан у ерга бирор ис етса,

Хоқон ўзининг овораси ва бағри порасидан бир
хабар топса,

3865 у қандай ғурбатлар ичида қолганин, ҳам ўша
ғурбатда юз минг шиддатлар ичида қолганин,

уни қандай зулмлар билан ўлдирганларин, ўт ичи-
га солиб қуйдирганларин,

унинг фарёдига ҳеч ким етишмаганин ва Фарҳод-
нинг бошига қандай ишлар келганин билса,

дарров унинг кўзига олам тор бўлади, бу қайғу-
дан ўзига келолмайди.

Қон тўкувчи бевоб қилични суғуриб, қўшинлари
билан дунё юзини қорайтириб юборади.

3870 Хоқон ўз ўғлининг ўчини олиш учун бу ўлкалар-
га бостириб келади.

У, зулмнинг ғазабли қиличини ғарб устида тортиб қолса, одам боласини тирик қўйиши мушкул гап.

Мадойин шаҳрин одамдан тозалатиб, тупроғини Хитой ўлкасига ташитади.

Унинг асарларини дунё юзидан йўқотиб, ўрнига чегарасиз денгиздан сув қуяди.

Унда равоқлар, тоқлар кўзга кўринмай кетиб, миноралар ўрнига гирдоблар юз кўрсатади.

3875 Одам болаларининг ҳисоби тугалиб, кишилар ўрнига сув одамлари пайдо бўлади.

Мен бегуноҳ ўлган бўлсам, бу бузғунликларнинг жиноятчиси Хисрав гуноҳкор бўлиб қолади.

Агар осмон менга юз минг зулм қилганда ҳам, бу сўзларнинг бирортасини сўйламас эдим.

Бироқ Парвезнинг нодонлиги орқасида дунёнинг бузғунликка юз қўйишини билиб,

чидолмаганимдан сўзларим узайиб кетди, тағин халойиқ қўрққанидан сўзляпти демасин.

3880 Ҳар нима бўлса сўзимни қисқартдим, дунёдан дўст ёди билан кетдим, деди.

Шу сўзларни айтиб бўлиб қўрғонга қаради, ерни ўпти, бу ишдан халқнинг жонига ўт ёқилди.

— Энди — деди — осасизми, чопасизми, нимаки қилсангиз қилаверинг!

у сўзини тугатгач зулм билан уни Хисрав олди-дан судраб чиқа бошладилар.

Уни дор қурилган, ўтин, ўт ҳам келтириб тайёрланган ерга олиб келдилар.

3885 Шундай бегуноҳ ўлиб кетаверадими?— деб бутун халқ ичига ғулғула тушиб кетди.

Қўрғон ичига ҳам хийлагар осмон Фарҳод бошида шундай найранг ўйнатаётган хабари ёйилган эди.

Бироқ қўрғондагилар пари юзли Ширин билан Меҳинбонудан яширин уни ёд қилиб қўяр эдилар.

Дор остида унинг хароб бўлган жисмини, ҳам бўйнига боғланган арқонни кўриб,

қалъа ичидагиларга бузғунлик тушиб кетган, жони бор одам ўлишга яқинлашган эди.

3890 Бу томонда Хисрав бошлиқ унинг барча хос кишилари, хосларнинг ўзигина эмас, бошқа оммалар ҳам

Фарҳоднинг билимдонлигидан, мардлик билан бепарволигидан ҳайронликда эдилар.

Халойиқ унинг ҳеч кими йўқлигига, шундай жазога лойиқ эмаслигига йиғлашар эди.

Хисрав ҳам ўзининг бу ишдан афсус еса ҳам, уни тарк қилишга номуси қўймас эди.

Бузург Уммид бу ишга аралашувни лойиқ кўриб, Хисравни бир ҳилватга чақирди ва арз қилди.

3895 — Унинг ўлдирилиши сабабсиз, жиннини зиндон қилмоқ яхшидир.

Гуноҳлари озроқ кўринади, бепарволик билан жавоб бериши ҳам шунга гувоҳ,

Агарчи унинг табиатида девоналик, ақл кўрсатган йўлдан четга чиқишлик кўриниб турса ҳам,

сўзлари ростга ўхшайди, подшоҳимнинг бу ишда бир оз фикр қилиб кўришлари керак.

Баландроқ бир тоғдан ўрин топиб, уни қамашга ҳиммат кўрсатсак яхши бўлар эди.

3900 Икки-уч ойча, икки-уч юз қўриқчилар пойлаган ҳолда қамоқда ётса

агар унинг сўзлари рост бўлса, у шўрликнинг тирик бўлишидан бизга нима қайғу?

Сўзлари ёлгон эканидан хабардор бўлиб қолсак хоҳлаган ҳукми қила оламиз-ку,— деди.

Билимдон вазир шундай ҳикматли сўзларни айтди, Парвез ҳам унинг раъйига кўнди.

Ўша яқинда бир буюк тоғ бор эди, чўққиси ой юзига доғ қўяр даражада юксак эди.

3905 У тоғда кўк каби маҳкам бир қалъа бор бўлиб, бу қалъа жинойтчиларни қамашга қурилган эди.

Бу қўрғонни Салосил деб ном чиқарган бир дев ясаган бўлиб,

халқ ичида Салосил қўрғони деб шуҳрати кетган эди, унинг номи билан бу ерлар обод эди.

Фарҳодни ўша қалъага жўнатдилар, у ўз севгилисидай қалъа ичида қамалиб қолди.

Унинг атрофига худди бут атрофини поплар ўрагандай беш юзта ҳушёр кузатувчиларни қўйдилар.

3910 Э соқий, кел, мен мажнунни маст қил, оёғимни сочинг занжири билан боғла!

Агар мен бу бўғов ичига боғланиб қолсам, вужудим бўғовидан озод бўлган бўламан.

УТТИЗ ТУРТИНЧИ БОБ

Фарҳодни девоналардай кишанларга боғлаб Салосил дев қўрғонига банд қилганлари

3912 Ақл билан боғланган ҳақим, бу даштни кезар экан, сўз мажнунига шундай кишан солди:

Вақтики, Фарҳод ўша қўрғонга борди, кузатувчилар билан бирликда қамоққа борди.

Кузатувчилар уни эҳтиёт билан йўлига қум ва қиррали олмос тошларини ташлаб, асрар эдилар.

3915 Хисрав, ғофил қолиб Фарҳодни қочиргундай бўлган кузатувчиларнинг

бошлари кетиши ва қўрғондан пастга учириб туширилиши тўғрисида ҳукм чиқарган эди.

Улар ҳам бу қўрқувдан кеча-кундуз эҳтиёт билан уни кузатиб турар эдилар.

Бироқ Фарҳоднинг оҳу фарёди, тоза вақт ўтказиши, тилидаги сўзлари учун

унга худди севги йўлида Лайлига Мажнун боғлангандай мафтун бўлиб қолган эдилар.

3920 Маълумки, ҳақим Суқрот Фарҳодга унинг ҳолига яраша яширин илмлар ўргатган эди.

Шу илмлар ичида бир буюк исм бор бўлиб, бу номнинг хосияти Фарҳодни ҳар ерда улуғ тутар эди.

Олдида юз минг тўсқин турса ва қай томонга бормоқчи бўлса, ҳалиги исм қўллаб, тўсиқлар енгилар эди.

Агар йўлида қамалган юзта берк эшик бўлса ҳам бу қўл уриши билан бошдан-оёқ очилар эди.

Бу исм Фарҳодни қайғулардан қутултириб, қай томонга кўнгли истаса, кетаверар эди.

3925 Уша исм буйруқларга бўйин эгиб, тоат қилишдан ожиз қолмас эди.

Ярим кечаларда Фарҳод ўзидаги ҳамма занжирларни ва олдида бўлган ҳамма тўсиқларни очиб чиқар,

ва у баъзан тоғ ва баъзан даштни кезар эди.
У ўз кўкси билан тоққа озор берар, йиғлар, тоғ ҳам унинг аҳволига зор йиғлар эди.

У жуда бепарволик билан ўз жонига ханжар уриб кўнглини дард ўтидан ҳоли қилар эди.

3930 Тоғ ичида юз фиғону фарёд тортар ва ўз жонига минг зулм тигларин урар эди.

Яна қоронғу кетмасдан, эл кўзида уйқу бор чоғида ўз ерига қайтиб,

кузатувчилар билиб қолмасин учун ҳали ечилган занжирларни ўзига солар эди.

Бу сўзлар эл орасида овоза бўлиб қолса, Хисрав дарров у кузатувчиларни қаҳр остига олади.

У ишнинг тубини тушунмай туриб, кузатувчиларга зулм қилади,— деб ўйлар эди.

3935 Бироқ унинг кузатувчиси бўлган тўда унинг сирларини билиб истагига жон билан оғишар эдилар.

Улар билар эдиларки, бу, кўкларни айлангучи ҳумо қуши қаерни истаса бора олади.

Бироқ у бу кузатувчиларнинг ғамини еб, ўзини жўрттага занжирларга боғлаб юрипти.

Кузатувчилар йиғилиб:— Э топилмас йигит, юзингда валилик нури кўриниб турипти,

нима учун ўзингни кишанларга солиб, занжирлар бўғовида севинмоқда эканингни сабабини билдик.

3940 Биздек халқларнинг кучсиз жони сенинг тора мўйинга фидо бўлсин,

энди сенинг қайси томонни хотиринг истаса кетавер, бу ўксик тўдани тангрига топшириб қўявер.

Хисравдан ҳар қанча азоб етса биз кўрайлик, ни-ма бўлсак биз бўлайлигу, сен саломат бўл,— дедилар.

Фарҳод уларга қараб:— Э фалакдан мендай жони қийналган бечоралар,

бу иш вафо аҳли қўлидан, айниқса мендай заиф, мубтало қўлидан келармиди?

3945 Мен ўз истагим ҳавасига рағбат қилиб, шунча бечораларни қандай қилиб балога қўя оламан,— деди.

Кузатувчилар истаги шайдо Фарҳоднинг озод юриши бўлса, Фарҳоднинг истаги уларнинг айшда бўлишлиги эди.

Теварак-атрофда аҳвол шундай бўлиб ҳамма Фарҳоднинг кўнглига ташлаб қўйилган эди.

Кузатувчилар уни озод қилиб қўйган эдилар, бироқ Фарҳоднинг ётар-турар жойи ўша ерда эди.

Баъзида қўрғон томонга ҳам қадам қўяр, қўрғондагилар олдида ҳам бир нафас ором олиб келар эди.

3950 Қўрғондагилар унинг муборак юзи билан кўзларини ёритиб, ширин сўзларидан неъматланар эдилар.

Агар Фарҳоднинг севги ўти яна алангаланса, ўзда йўқ фиғонлар тортиб,

ўша водий томонга юз қўяр, тоғми, чўлми босиб кетаверар эди.

Табиати бу телбаликлардан бир оз тинчланса, қошига унинг ўрганган ваҳший ҳайвонлари тўпланар эди.

У ҳайвонлар чўлникими, тоғникими бўлсин, барҳ бир ҳаммасига ҳам Сулаймондек ҳукми юрар эди.

3955 У Сулаймон сиёқ у ерга борар бўлса, қушлар унинг бошига соя соларлар эди.

Унга севги шундай совлатни йўл кўрсатувчи қилган эди, ғазабланган арслон ҳам унинг олдида оёқ ости эди.

У баъзан арслон устига миниб олар, бутун ваҳший ҳайвонлар унинг отлиқ қўшинидай эргашар эди.

У бир нафас йўлбарс ва қоплонни севиб эркалар ва ўз севгилиси кўчасининг итларини ёдлар эди.

Баъзан ўз аҳволини бўриларга сўйлар, Юсуф юзли гўзалини ёшлар тўкиб эслар эди.

3960 У тулкига севгилим кўчасининг итларини лақиллатма, деб илтимос қилар эди.

У қулонлар бўйнини қучиб, у ой юзлининг тузоғи менга етди, деб ўйлар эди.

Баъзан кийиклар ўртасига тушиб олиб, у қора кўзли мушк бўйли жайранини истаб йиғлар эди.

Қуёшларнинг уйқуси унинг ҳушини элтиб, ўз севгилисидан алданишга истар эди.

Қир какликлари қўйган қадамларини кўриб, раъно қадли гўзалининг юришини эслар эди.

3965 Қўрқинчларда озган гавдасини ҳумой қуши олди-га ташлаб,— бу сўнгатки севгилимнинг итларига элтиб бер, деяр эди.

Қабутарни кўрганда қанотларини ўпиб, мендан севгилимга хат олиб бор, деяр эди.

Тўсатдан унинг олдидан қирғовул чиқиб қолса, у раъно қанотли гўзалининг айрилиғидан оҳ тортар эди.

Қарғанинг олдида фиғон тортиб:— сен бу қораликни унинг сочидан олдингми,— деб сўрар эди.

Тўтининг олдида ҳушини йўқотиб:— сен бу сўзларни у лаълин лабли гўзалдан ўргандингми,— деяра эди.

3970 Қорабағир қушини қўйнига олиб, унга куйган бағри тўғрисидаги можарони айтар эди.

Қумрига қараб чегарасиз йиғлар ва ўз бўйнидаги тавқдан ҳикоялар сўйлар эди.

Попишакни кўриб, фиғонлар тортиб бошига ўт туташгандан нишоналар кўрсатар эди.

Булбул олдида келиб, ишқ ўтида куйиб кул бўлганини сўйлар эди.

Агар ҳаққуш кечалари фарёд тортиб сайраб қолса, у ҳам ўз қайғу афсоналарин янгилаб қолар эди.

3975 Юз хил овозлар билан қақнус қушига салом айтиб, айрилиқ қандай куйдираётганини сўйлар эди.

Тонг шарқ тарафдан ўз нурларини кўрсатиши

билан бу ҳам Хўтандан ёриган тонг каби ёқасини йиртар эди.

У шарқ томонга қараб, тонг қушлари сингари сайраб, турли сўзлар сўйлар:

— Эй тонг, мен-ку севги ичида қайғулиман, нима сабабдан сен ёқангни йиртдинг?

Менга ўхшаш яширин қуёшинг бор кўринади, бўлмаса сариқ юздаги оқиб турган ёшларинг нима?

3980 Оғзингдан доим совуқ оҳ чиқишига қараганда, сенинг ҳам ичинг мендай ўртанган кўринади?

Мен каби тонг елидан оҳлар тортмоқдасан, айрилиқнинг кучли қўли жонингдан тўйдирдимми?

Озгин жисминг менинг танимдек куймаган бўлса,
тун билан юлдузлардан иборат бу тутун ва уч-
қунларинг нимадир?

Сен қайғулар эгаси экансан, менинг жонимга раҳм
қил, марҳамат билан фарёдимга ет!

Тонг пайтида-ку, гулшанда гуллар очилади, гул
устига сунбул сочлари тўзғиб тушади.

3985 У сарв қоматли, гул баданли гўзал қизлар билан
гул тергали гулшанга қадам қўяди.

Ана шунда сен ўз совуқ нафасинг билан менинг
оҳимни, шабнамларинг билан кўз ёшимни унга
билдир!— деяр эди.

Дунёни ёритувчи қуёш чиққандан сўнг унга
қараб:— Эй нурлари қайғу базмини ёритган қуёш,

мабодо сен ҳам бир қуёш юзлининг ўтидан ўксик-
мисан, бўлмаса нима учун бундай оташинсан?

Ё истакларинг меники сингари ташлаб кетдим,
чунки ҳар томонга яшиндан ирмоқлар титраб оқ-
моқда!

3990 Тортган азобларинг меникидай кўк жабриданми?
Чунки ўртаниш билан безовталанмоқдасан!

Агар сен ҳам айрилиқдан ўзингдан кетмаган бўл-
санг, нега мен шўрликдай сарғайгансан?

Девоналик сенинг ўтларингга меники сингари ёр
қуймаган бўлса, нима учун тонг билан оқшомда
тоғда ўринлашасан?

Агар сен ҳам мен каби қайғу ичида бўлмасанг,
нима учун баъзан ўт ичида, баъзан сув ичидасан?

Бутун аҳволларинг билан менинг қайғудошим
бўлдинг, қайғулар парвариш топган жонимнинг
эши бўлдинг.

3995 Энди сен менинг ой юзлим уйи устидан ўтсанг,
бахт иқбол каби унинг деразасидан қара!

Унга меҳрибончилик қондасини кўрсатиб, унинг олдида менинг қуёшимни порлатиб кўрсат!

Юзим рангини ўз бўёқларинг билан кўрсатиб, ғамим тўдасини ўз дардларинг билан унга тушунтир!— деяр эди.

Тонгдан кун чиққангача унинг ҳоли шундай бўлиб, гоҳ у, гоҳ бу билан сўйлашар эди.

Кун ёйилгандан сўнг ел каби бирор ерда бир нафас тўхтамай, ҳар тарафга қадам ташлаб кетар эди.

4000 Тонг ели худди қизиллик гардини ўчиргандай нафаснинг ўти шафақ билан уруш қилар,

тортган оҳларининг қуюнидан дунё безовта, унинг ўтидан эса кўк рангли осмон шипанги безовта бўлар эди.

Унинг оёғига қадалган ҳар қиррали ўткир тош оёғининг у тарафидан кириб, орқасидан бош чиқарган эди.

Кўксига ураверган тош парчалари этинигина эмас, сўнгакларини ҳам парча-парча қилиб юборган эди.

Севгининг хадуксиз ханжари жисмига ёриқлар устига ёриқ, тилинишлар устига тилинишлар солиб юборган эди.

4005 Занжирларга боғлагувчи осмон унинг қайғуси устига қайғу, бўғов устига бўғов, кишан устига кишан билан танғиб ташлаган эди.

Қайғуда у шундай телбаларча йиғлаб юрар, овозидан кўкда қушлар, сувда балиқлар ҳам зор йиғлар эди.

Мотам ханжарини ўзига ураверганидан тоғда тешиқлар, балки рахналар пайдо бўлиб кетган эди.

Танида оҳ ханжаридан пайдо бўлган яралар қайғу тўдаси яшириниш учун бир пана жой эди.

Унинг охи қиличи қоялардан парчалар ва балки юзлаб тош уюмларини учурарди.

4010 Водий ўртасидаги ҳар текис ер унинг ёшлари билан ҳар томондан ёрилиб кетган эди.

Нафасидан чиққан тоғ-тоғ тутунлар, учқунлар балонинг булутини, қайғуларнинг чақмоғини ясар эди.

Унинг тортган оҳлари тошларни сўнуқ қилгандай, фиғонлари тоғни қийнаб юборган эди.

Унинг тинмай кўнглидан чиқаверган фиғонларига тоғ акс садо беравериб чарчаган эди.

У қон ичиш учун ўзига лолани пиёла қилган эди, бироқ бу пиёла шафақ рангли кўкдай эди.

4015 У пиёлада лабигача тўла қон шароб сўрар эди, бу шаробни бир мартабагина эмас, ҳаммавақт лаболаб тўла сўрар эди.

Унинг бу шароби қайғунинг қон шароби, қон шароби эмас, қайғунинг лаъл рангли шароби эди.

Э соқий, сен менга кўкни пиёла қилиб шароб келтир, у пиёлада гул рангли май тўла бўлсин.

4018 Агар шароб бўлмаса, ўлдиргувчи заҳар бўлса ҳам қуй, чунки турмуш ва айрилиқ жуда ҳам қийин, жуда ҳам қийин келиб қолди.

УТТИЗ БЕШИНЧИ БОБ

Айрилиқ оқшомининг қоралиги тўғрисида бир неча сўз айтмоқ

4019 Қайғуларнинг базмида ичкиликлар кўтаргувчи ҳар нафас шундай мажлис тузайди:

4020 Вақтики у қайғулар денгизининг катта балиғи, бало ва дард тоғининг йўлбарси,

девоналик водийсининг мажнун қилиқлиси, мажнунгина эмас, водийнинг дев шамоли — қуюни,

маломат шаробидан денгизлар ичалгувчи, хору зорлик тоғида Мажнун каби фиғон тортиб юргувчи,

қийинчиликлар ғорининг аждаҳо сифатлиги, малолат пиёласида бало заҳрини ичгувчи,

Қўнгли айрилиқ ўтининг оташгоҳи, бироқ кўнглидан чиққан ҳар оҳи юз оташгоҳча бўлган,

4025 дунёни оҳининг тутуни хира қилган, истаклари тонггига ўша тутундан тун ёйилган,

кўзёшлари кўк денгизи билан қўл тутушиб, шу сел билан истагининг қасри тубанлашган,

бало тош отаётгандай уни яланғоч кўрган ўша тошнинг ўзи мақсадларининг кўзини кўр қилган,

айрилиқ балолари шомида қайғулар тортган, бу тунда ўксинишлар заҳри билан ўлган,

жони кўкнинг зулмидан тиғ еган, балоларнинг кўки, айрилиқларнинг тоғи бўлган Фарҳод,

4030 шундай қирғоқсиз айрилиққа, айрилиқ эмас, давоси йўқ дардга учрадики,

кундуз кунни унинг тириклиги шундай ўтар, тонгдан тунгача фignon тортар эди.

Шомдан то кўнгил ёритгувчи тонг отгунча, ундан кундузгача юз қайғу ва куйишлар чекар эди.

Агар бир кишининг ҳар кунни тортатурган минг балоси бўлса ҳам, у балолар тун балосидай қаттиқ эмас.

Фарҳодга бу айрилиқ кунларида муттасил бир шомнинг қоралиги, қийналишлар сочидан тузоқ ёйган эди.

4035 Қандай шом денг, қайғулар ўлкасининг қорасики, унга ёруғлиқ иқлими (Хўтан)нинг ёди ҳам тушмаган.

Бу қоранинг тутуни дунёга қурум ёйган, бироқ айрилиқда қолган шўрликлар бу қурумдан нафас оладилар.

Дунёга муттасил қоронғулик ўрнашиб қолган, кўкдан тириклик сувининг булоғи бўлган қуёш йўқолган.

Ёруғлик Искандари ўзининг бу бузғун ҳолини кўриб, йўлбошчи Хизрдан ҳам умидини узган эди.

Кўк бу кучсиз дунёни ўтда ўртаб, унинг кули билан ҳавони қорайтирган эди.

4040 Кул эмас, қайғу оқшомининг шамидан тушган ўлик куйиндиси эди. Дунё ўша қоракуяни эзиб қорайган эди.

Қоронғулик қуёш оловхонасидан чиққан тутунга ўхшайди, бироқ бу тутун зулматни ҳам тору мор қилатурган бир қурум эди.

Юлдузлар айланишдан қутулган ва юрмайтурган юлдузлар (қутб юлдузи)дай ҳаракатдан зериккан эдилар.

Кўк гўё қора балчиққа ботган эшакдай оёқ-қўлини узатиб тек ётар эди.

Бир ишнинг таги-тугини кўратурган кишилар ўзларини кўр ҳис қилар эдилар, борлиқ қора босган кишилардай эди.

4045 Осмондаги қушлар, сувдаги балиқлар ер ва сувнинг энг тубига қочган эдилар. Оқшом қўшини дунёни чумолию чигирткадай босган эди.

Муборак қуёш ўз тириклигидан кечган ва уни дунё ва даврон тупроққа кўмган эди.

Замона аза тутишни баҳона қилиб, ўз юзини тимқора қилган эди.

Ҳар бир юлдуз айрилиқ аҳлига ўз нур чизиқлари билан қон тўккувчи ўткир ханжарларини ўқталар эди.

Тонг гўзали кўзига сурма тортган, кўзининг оқини ҳам қорайтириб юборган эди.

4050 Сўфиларнинг ҳам овози чиқмас, уларнинг овқати шу сурма бўлиб қолган эди.

Бу сурмалардан кўзлар шунча қисилиб кетган эдики, дунё кўзга сурмаранг бўлиб кўринар эди.

Қоронғуликдан дунё кўринмас, олам ўзга олам бўлиб кўринар эди.

Кўкда ҳаракатдан намуна кўринмас, агар ўйлаб кўрилгандай бўлса, тескари айланаётгандай эди.

Қиёмат тонгининг шоми бўлмагандай, бу оқшомнинг тонг отари йўқ эди.

4055 Кўршапалак учишдан қанот ёпмас, кўк гумбазининг теварагини истаб тополмас эди.

Қоронғуликдан шундай пардалар кўринар эдики, кўршапалак ўзидаги пардаларни тишламоқчи бўлар эди.

Туман минг бойқушлар кўк кўклигига қўниб олган эдилар, уларнинг кўзларидан бошқа нарсалари кўринмас эди.

Ҳаммасининг гавдаси тун тутуни орасида йўқолиб кетган, очиқ кўзлари юлдузлардай милтирар эди.

Ўз чангалида минг бойқушни ожиз қилган бундай қарға (тун) ҳеч бўлмаган бўлса керак.

4060 Бу оқшом эмас, қайғуларнинг қамоғидир, бироқ бу қамоқхонада қайғунинг кони бордир.

Фарҳодни айрилиқ ғамни сўлдирган, бу қайғу уни жонидан бездирган эди.

Унинг шунчалик ёмон аҳволи устига ҳадуксиз золим фалак ёқасини осмондаги сомон йўлидай йиртган эди.

Қоронғу ҳар нафас унинг жонига қасд қилар эди, бундай қора кун ҳеч кимнинг бошига тушган эмас эди.

Унинг боши қийинчиликлар тошидан ёрилган, балки қийинчиликлар тоши унинг бошидан ёрилган эди.

4065 Қайғулар тоғидан унинг оёғи қонаган, оёғидан эса қайғулар тоғи қонаган эди.

Қўли айрилиқ панжасида, бошдан-оёғи эса қайғу сиқигида ушалган эди.

Гавдасидаги озғинлик тўғрисида гапиришга ҳам йўл йўқ, сўнгаги устида ёпишган териси кўриниб турар эди.

Ичидаги ўксик жони ўтлик шамдай бўлиб, тери билан сўнгаги худди фонусдай эди.

Кўкнинг тошлари ва ўтлари унга ўчакишиб вужудини тешик-тешик, балки майда-майда қилиб юборган эди.

4070 У ўзини ерларга уриш безовталигини кўрсатиб, қайғу тоғида буралади;

унинг буралиши, кучсиз кишининг ўлим олдида жон талашганига, ини оғзида боши янчилган илонга ўхшайди.

Ажалнинг ханжарлари гавдасини илма-тешик қилиб ўтган,

у тешиклардан ажалнинг ўзи ҳам, у тўғридаги
ғовғалар ҳам бемалол ўтиб юрар эди.

Ҳар нафас бошини тошга урганидан, тош унинг
бошини парча-парча қилиб юборган эди.

Қайноқлик унинг баданига шундай ўчакишганки,
бу қайноқликнинг куйдиришидан олов олдида
тинчланиш мумкин.

4075 Гавдаси тупроққа тушиши билан унинг жисми
ҳароратидан тупроқ тўхтовсиз кул бўлиб кетар
эди.

Замона уни ҳар нафас шу баҳона билан қора
тупроққа ўлтиргизар эди.

Бу иситма орасида у ўз лабидаги учуқдан баҳра
олар, ўша учуқнинг зардобидан оғзига заҳар
томар эди.

Замон унинг оғзини аччиқ қилиш учун доим унга
заҳар томизиб турар эди.

Шундай аҳволда ўша қайғулар шоми, унга тоғ-
тоғ қайғулар юклаган эди.

4080 Айрилиқ қўшини ҳар нафас унинг устидан селдай
тўда-тўда ўтар эди.

Ҳар нафас кўзга минг бало кўринар ва у бир соат
ҳам ўзига келмас эди.

Шундай қилиб, унинг тоқати ва чидами тугади;
фарёд билан йиғламоққа турди.

— Э, гина сақлагувчи золим осмон!— деди,—
ахир сен менинг бу тупроқ гавдамдан гард чиқа-
риб юбординг!

Ўчакиш билан зулмнинг йўли шунчалик бўлади-
да, бировни қийнаш қондаси ҳам шунчалик-да!

4085 Энди ажал ханжарини суғуриб, менга урсанг ва
мени бир уриш билан ўлдириб қўяқолсанг нима
бўлади.

Мен ахир бир ғариб, хаста ва ўксик эмасманми,
бало водийсида Мажнун эмасманми?

Тангри бировнинг қўлини кучли қилган бўлса,
ўша кучли яна бир одамни ғариблик тарсакиси
билан тубан бўлганин

кўрса, кучлининг иши илтифот, яхшилик бўлиши
керак, яхшилик-ку қилмади, ҳеч бўлмаса зулм
ҳам қилмасин.

Сенинг улуғворлигинг, меҳр шафқатинг қаёққа
кетди? Иссиқ қуёшинг қора тупроққа яширин-
дими?

4090 Менинг жонимга бундай кеча нимага бўлди, бун-
дай кеча менинг жонимга нима учундир?

Тун эмас, қора кун келтирдинг! Ўзинг кўр, менинг
бошимга қандай кунларни келтирдинг.

Қонхўр минг девдай қурум ёққан бу тунда мени
булар ўлдирсин учун хор қилдинг.

Неча минг йиллардан буён айланиб юриб энди
толдингми? Ёхуд менинг бахтим сингари уйқудан
қолдингми?

Айт-чи ҳар кунги қадаминг ва оқшомғи юришла-
ринг қани ахир?

4095 Ёинки мен отган оҳ ўқлари оёғингга қадалиб, иш-
дан чиқдимми?

Агар майиб бўлмаган бўлсанг қадам ташла, юр-
Улмаган бўлсанг тонг билан нафас ур.

Ул ой юзлининг айрилиғида менинг ҳолимга ва
бу қора оқшом ичида аҳволимга раҳм қил,— дея
эди.

Фарҳод шу аҳволда экан, ой чиқди ва қуёшдай
порлаб ерни ёритди.

Бечора анча урилиб ўрнидан турди, янги ойдек
қаддини букиб ерни ўпти.

4100 Ва айтди:— Э қоронғу шомимни ёритган, ўлар ҳолатда фарёдимга етган.

Раҳм қилиб жонимни олсанг ва бу жонни ул ой юзлининг кўчаси тупроғига ташласанг нима бўлар эди.

Йўқлик томонга кета турганга ўхшаб қолдим, сўнгги нафасда мендан унга салом еткурсанг нима бўлади — деб

кўкларга бир-бир назар солар эди. Тўсатдан кўзига Аторуд юлдузи кўриниб қолди.

Унга қараб:— Э дўстлар аҳволини ёзгувчи, кўк варақасида доим қалам тебратгувчи!

4105 Кўз қорачуғимни сиёҳ қилиб, менинг аҳволимни батамом ёзсанг нима бўлади.

Қачонки у қуёшнинг тобидан нур олсангу номимни чирмаб олдига ташласанг нима бўлади,— деди.

Зухра юлдузи кўрингач, ўз тик қадини ёйжжакдай букиб фиғон тортди ва деди:

— Э, ер устига кўкдан севинчлар ёғдирувчи, овозинг жон бағишловчи, нағманг ишрат бергувчи юлдуз!

Бир нафас хинагар тонгнинг ишларини уз, мен ўларга етдим, йиғига бошла!

4110 Агар сен ул ой юзлининг базмида нағма чалгувчи бўлсанг, менинг ўлганим учун мотам куйини ҳам чал!

Тўртинчи осмонни қуёшсиз бўш кўриб унга айтди:— Э қуёшсиз юксак осмон!

Сен ўз қуёшингни менинг қуёшимдек яширдинг, менга айрилиқ тунини ҳаддан ошириб юбординг.

Қуёшингни чиқариб, оламини ёрит ва менинг бу айрилиқ шомимни ҳам охирига еткур!

Бешинчи қўрғон (осмон) қаҳрамони Миррих юлдузини кўриб кеча кўрган ёмон аҳволларини сўйлади:

4115 — Э шиори уруш, жанжал бўлган юлдуз, ёш ва жувонмард қиличинг билан мени ўлдирар экансан,

қиличинг қоним билан ранггин қил-да, мени тирикликдан қутултириб, жонимга тинчланиш еткур!

Танамни севгилим кўчасининг бошига ва бошимни итларининг олдига ташла!— деди.

Олтинчи кўкка қараб, у ердаги бахт ва саодат юлдузи бўлган Муштарига арз қила бошлади:

— Э шараф буржининг курсисида ўлтирган ва бахт-саодат тахту тожининг сақловчиси бўлган юлдуз!

4120 Дуо қил, тангри истакларимга етказсин ва бу қийинчиликлар шомидан қутулай.

Бошимдан айрилиқ шомининг тутунлари кўтарилиб, кўзимга ёрим билан етишув тонгининг нури етсин,— деди.

Еттинчи қалъа (кўк)га ҳам юриш қилиб, у ерда Зуҳал юлдузини кўриб, унга айтди.

Э улуғворлик денгизи, чидамлик тоғи, қилатурган иши, ҳунари, шиори юмшоқлик, тинчлик бўлган юлдуз,

сенинг вужудинг айрилиқ тоғидай оғир бир тошдир, оёғинг эса кишининг чидамидай эски чўлоқдир.

4125 Сен бу қайғуларим ичида менга чидам ва тўзум бер, айрилиқдан жонимда тириклик қолмагандир.

У кўклар ичида бурждан-буржга кезар эди.

Ҳар бурждан у ўз ой юзлисини, шараф қуёшини, саодат ёруғ юлдузини ахтарар эди.

Охири, тўққизинчи кўкка кўз тикиб, бундаги ҳаракат қилмай турган юлдузлар тўдасига қаради.

У юлдузларнинг ҳам ҳар бирига ўз қайғусидан, ўз ҳолидан, айрилиқдаги қаттиқ аҳволидан сирлар сўйлади.

4130 У ўз оҳининг тутуни билан юлдузлар юзини йўқотди-да, оҳи тутунидан ва кўз ёшларидан юлдузлар яратди.

— Э менинг кўзёшлари инжуларимдан нишона бўлган юлдузлар, сиз ҳам менинг ёш инжуларим каби тўкилинг,— деди.

Менинг ўксук кўнглим юз минг парчага бўлиниб, унинг ҳавосида овора бўлиб юради,

уларнинг ҳар бирини мен бир парча қон демайман, улар қайғунинг гул япроқларидан нишонадир.

Сиз ҳар бирингиз шу айланиб юрган туманча қон парчаларидан биттадан йиғиб олингиз-да,

4135 тезроқ севгилимнинг томонига юриш қилинг ва унинг бошига буларни гул ўрнида тўкинг.

Мен осмондан гул япроқлари тўкинг демайман, балки унинг устига қонимни ёғин қилиб ёғдилинг.

Унинг айрилиғи гуноҳсиз ҳолда менинг жонимни олди, энди ҳеч бўлмаса менинг қоним унинг кўчасини тутсин.

У саҳаргача шундай ерга юмалар, ҳар можарога юз можаро қўшиб юрар эди.

Юлдузларга не надоматликлар кўрсатиб, ўз-ўзига қиёматлар кўрсатиб юрар эди.

4140 Охири фиғон торта беришдан, ўз жонига қасд қила беришдан қуввати кетди.

Яна ҳушини йўқотиб ўликдек йиқилди, олам унинг азаси учун қорага бурканди.

Унинг мотами учун тонг ёқасини йиртди, кўклар унга ўкиниб юлдуз инжуларини тўкди.

Уни қайғулар туни ўлдирган экан, тонгнинг ўтлиқ қуёш билан дам уришидан нима фойда?

Кекса маккор дунёнинг қондаси аввал заҳарлаб, сўнг унга қарши таряк бериш экан.

4145 Э соқий, сен менга жоннинг таряки бўлган бир пиёла шароб бер, таряк эмас, тириклик сувини бер!

Янглишдим, модомики мен айрилиқдан баҳр топган эканман, тарякни тўкиб, пиёламга заҳар қуйиб бер!

УТТИЗ ОЛТИНЧИ БОБ

Фарҳоднинг банди очилганин ва қамоқдан четлатилганин Хисрав билиб, қўриқчиларга сиёсат қилмоқ фикрида бўлгани

4147 Бу варақлар устида қайғунинг қаламини тортган киши ўзининг дардлар хатини шундай ёзади:

Ҳалиги айтилган пайтда, ўзида йўқ Фарҳод бало қўрғонига қараб келди.

Асрагувчи халқ унинг сирларини билдилар, Фарҳоднинг йўқлиқ сирларини очувчи эканини фаҳмладилар.

4150 У йўқлиқ буржида ёруқ юлдуз ва вафо кутичасида сақланган равшан гавҳар экан,

Етишганликнинг машъалидан жонида нур, каромат нури билан кўнгли обод экан.

Кўнгли истаган вақтда занжирлар ўз-ўзидан ечиладю, бироқ у қўриқчилар кўнгли учун ўзини кишанга солади.

Улар жон билан уни озод қилган эдилар ва ул ҳам озод бўлганига жуда севинаяр эди.

Бироқ Фарҳод ўша теградаги ерлардан узоқ кетмас, улар тез-тез кўришиб турар эдилар.

4155 Чунки Парвез бу ҳолатни билиб қолиб, ғазаб билан буларнинг қонини тўкмасин деяар эди.

Бироқ унинг бу бўғовлардан қутулгани ва қўриқчилар билан бўлган дўстлик йўллари

бирин-бирин Хисравга маълум бўлди, у ўз ҳукмига қанчалик ўзгариш етганлигини билди.

Энг аввал сиёсат қиличини қинидан чиқариб, уларга сиёсатнинг кучини кўрсатмоқчи бўлди.

Ҳатто бу ишни юзага чиқаришни ҳам истади, яна кўнглига қўрқув ғалаба қилиб қолди.

4160 Балки у дилсиз ошиқдан ғофил бўлмас бўлса худо сақласин, у бедил бўлмай, балки дил эгаси бўлиб қолса,

Фарҳоднинг бутун ҳолларини кўздан кечириб кўриб, саноқсиз ажойиб ҳолатларини фаҳм қилди.

Ҳозирги кунларнинг шайдо ошиқи бўлган Фарҳод, ўша элнинг саломат сақланишини кўзлаб, йироқ ерга қадам қўймас эмиш.

Яхшиси шуки, билиб-билмасликка соламан, эшитиб-эшитмасликка соламан,— деб ўйлади.

Фарҳодни бу ипга боғлоғлиқ кўриб ва шу бўғов билан Хисрав хурсанд бўлди.

4165 Бироқ «адолатли шоҳ» чоралар қидириб, бедил ошиқ Фарҳодни тутган вақтда,

Шопурни бу иш ғоятда қайғуртирган, касал қилиб қўйган ва ўзини қўрғон ичига олган эди.

У касаллик билан тўшакка ётиб қолди дейиш қийин, балки ул гулхан ичидаги чўққа тушган эди.

Иши тинмай фиғону нола қилиш, тош уриб ўз танини парча қилиш бўлиб қолган эди.

Бироқ ҳамма нарсани билар эди:— Жафокаш Парвез юз хил ҳийлаларни ўйлаб,

4170 Фарҳодни тутгани, зулм кўрсатиб, дор тикиб, унга ғазаб кўрсатганин,

яна хаёли қандайдир ҳийлалар кўзлаб, у бедил ошиқдан майдонни бўшатганин,

яна уни қайси тарафларгадир овора қилиб, йўқотишнинг чораларини кўрганин,

ҳам шундай ҳолатда ягона Фарҳод қандай сўзлар билан ашулалар айтганин.

Хисравдан унга қандай сўзлар билан хитоб бўлган бўлса, Фарҳоднинг берган жавобларин,

- 4175 Парвез ханжардан ўтқир сўзлар билан уни ўлдиришга ҳукм қилган бўлса ҳам,

Фарҳод унинг буйруқларига парво қилмай, унинг давлат асосини мутлақо кўзига илмаганин,

Фарҳод сўз айтар экан, сўздан унинг султонлиги, Хитой ва Чин элига хонлиги билиниб қолганлигин,

таги-туги, кимнинг боласи эканлиги, бироқ булар билан Фарҳод қиттай ҳам мақтанмаганлиги — ҳаммаси-ҳаммаси халойиқ

ичида, ёмон-яхши дейишдан мустасно, шуҳрат чиқариб кетган эди.

- 4180 Бироқ халқ Парвездан кўп зарарланган ва Фарҳодга боғланиб олган эди, шунинг учун ҳам,

назм табъига эга бўлганлар ашулалар чиқарган, созандалар ҳам турли йўл, мақом ишлаб чиққан эдилар.

Дард аҳли ошиқларча оқ тортиб, ҳалиги мақомлар билан қўшиқ айтар эдилар.

Фарҳоднинг ҳоли ҳаммага ачинарли, ҳамма аяйтурган бўлиб, қўшиқларда у бечоранинг ғамгин ҳоли куйланар эди.

Унинг қандай қилиб Хисрав қўлига тушганлиги, улар ўртасида қандай гаплар ўтганлиги,

- 4185 ҳозирги ҳолини ҳеч ким билмаслиги, ўлик-тириклиги маълум эмаслиги,

мана шулар, омманинг музикаси ва қўшиғидан иборат бўлиб, Меҳинбону ҳам буни эшитган эди.

Бу қайғуга на ақли ва на ҳисси кўмак бермай, ҳайронлик билан жуда кўп йиғлар эди.

У, қайғучан шўрликка кўп ғуссалар юз кўрсатган ва бу ишлар ой юзли Ширинга билиниб қолмасин, деб қийналар эди.

Агар Ширин унинг бундай сўзларини эшитиб қолса, ўз-ўзини ўлдириб қўйиши ажаб эмас.

4190 Бироқ гул юзли Ширин ғоятда қайғули эди, гоҳи ўзида, гоҳи ўзида йўқ эди.

у сезган эдики, ғурбатларга асир бўлган Фарҳод албатта душманнинг қўлига тушган.

Ипак кийим-бошлар озгин гавдасини яширгандай, у ўз аҳволининг сирларини парда ичига яширар эди.

у ўтдан унинг тош юраги сув бўлиб оқар, бироқ ҳолини сўрагудай кишиси йўқ эди.

Бу айрилиқ ичида яширин оҳлар тортар, оҳи тутунидан жаҳон қораяр эди.

4195 Кунлардан бир куни, у қайғули шўрлик айрилиқ ичида айниқса ғамгин бўлган эди.

Айрилиқ тошидан кўнгли синиқиб бир нафасга қасрнинг томи устига чиқди.

Бир нафас янги ҳаво олиб, бу ҳавода ғунча кўнглини очмоқчи бўлди.

Қулоғига бир ўксик овоз етишди, бир зор ва маҳзун бўлган киши қўшиқ айтмоқда эди.

Ширинни бу қўшиқнинг куйи қизиқтирди, бузилган кўнглига жуда таъсир қилди.

4200 У бу қўшиқнинг байтларин ва ашуладаги сўзларнинг нимадан иборат эканин эшитмоқчи бўлди.

Унга ҳар байт бир ғамхона бўлди, чунки бу байтдаги сўзларнинг ҳаммаси Фарҳоднинг афсоналаридан иборат эди.

Қўшиқда Фарҳод бошига тескари айлангувчи дунё нималар келтиргани ва Хисрав унинг жонига қандай қасдлар қилгани сўйланар эди.

У қўшиқчи Фарҳоднинг йўқолганин бир «хўй» чекиб сўйлади ва бу ҳикояни бир мўйча гап қолдирмай куйлар эди.

4205 Жигарларни куйдиргудай бир оҳ тортди-ки, гўё бу оҳдан дунёни ёритгувчи қуёшнинг шами ўчди.

Ўз юзига ўзи тарсаки урабошлади, бошини ҳам юз шунча ерга урди.

Ўйлаб-нетиб турмай, сариқ гул устига кўзёшлари сели билан қизил гул оқизди.

Юзини тимдалади, қонидан бармоқлари хина қўйгандай бўлди, қизил лаблари қовжираб, сариқ қаҳрабо тошидай бўлиб кетди.

Унинг кўзёшларидан оққан қон юзидан оққан қон устидан ўтар, гўё қон-қон билан ювилар эди.

4210 у ўз қўли билан гул рангли ипак кийим-бошларини, худди, тонг ели гул ёқасини йиртгандай йиртган эди.

Унинг чин шоҳисидан бўлган нафис либоси гўё ҳаммаёққа сочилган қон каби қирмизи эди.

Гул рангли ёқасини йиртиб ташлаганда, гул устида икки ғунча кўриниб кетди.

Уни ғунча дема, балки икки учи қонли найза де, гўё бу кўкракдан қайғу ўқи ўтганидан нишона бериб турар эди.

Икки наргис кўзларидан томган юз қатра лоларанг ёшлари, совуқ оҳи билан қўшилишиб, гулрангли, жалага ўхшар эди.

4215 Ҳали шабнами кетмаган гул япроқлари устига сунбул очилди, гўё қуёш устига шом қоронғулиги ёйилди.

У шундай қора сочларин ёзиб, қуёш ва ойни яшириб, гўёки юзига бу мотам билан қора кийдирди.

Юзига анбар ҳидли сочлари тўзиган эди. Юзи устига кўзёшлари тўкилиб, ундан тутун чиқар эди.

У анча уринди, қийналди, безовталиқ қилди, охирида кучи кетиб, эси оғиб йиқилди.

Унинг боши устида Меҳинбону ёш тўкиб йиғлар, унинг ҳам чидами, тўзими кўнглидан қочган эди.

4220 Худди шу пайтда замоннинг зарбаларида жисми эзилган Шопур етиб келиб қолди.

Бонунинг олдига бош қўйиб ер ўпди, гапириб туриб суюнганлигидан йиғлар эди.

У — «Э кўк курсида ўтирган, юлдуз қўшинли, муборак юзи уят пардасида яширинган маликам! — деди.

Ўша кун-ку: севги ўлкасининг шоҳи, балоларнинг энг чўққи ерида севгининг порлоқ юлдузи, шоҳ десам шоҳдай,

дарвеш десам дарвешдай бўлган ғариб-хаста ва жигари эзилган Фарҳод,

4225 душманнинг макр тузоғига ов бўлиб, уни боғлаш учун юзлаб бўғовлар пайдо бўлган кун,

тангрига шукурки, мен Фарҳодни алдоқ ва талай шайтонликлар билан овлаган кишига қарши

тоғдан, ҳатто дев ўлдиратурган даражада, тош қўпориб отдим ва уни дўзах ўлкасига жўнатдим.

Мен Фарҳоднинг юзидан айрилгандан сўнг, бурчак-бурчакларда зорлик ва касалликдан ётар эдим,

На унинг олдига боришдан фойда бор ва на езининг хизматингизга келишга юзим чидар эди.

4230 Тунов кунигача бир бузилган ер ичида ташвишланиб, зорлиқда қайғу тортиб ётар эдим.

Ўша бузуқ қўрғон ичида ётавериб жуда дилим сиқилиб кетди, ўрнимдан туриб ташқарига чиқмоқчи бўлдим.

Қалъанинг данданаси устида ҳар тарафга юриб,
Ўзимни қалъанинг ташқарисига ташладим-да,

душман тўдасининг ичида эртаю-кеч кезиб Фар-
ҳоддан бирорта хабар топа оламанми, деб юрдим.

Ҳатто Парвезнинг аскарлари турган ерга бир ке-
ча кириб, ҳар бир одам тўпланган ерга бориб
яшириндим.

4235 У ерда ишрат бўлиб турган ерларга кирганимдай,
ғамхоналарга ҳам кириб, сўзларга қулоқ солар
эдим.

Кўкнинг бизга қилган тескарилиги бирданига ке-
силиб таажжуб бир воқеа учраб қолди.

Худди шу буқуннинг ўзи у ўз замонасининг ёл-
ғизи, ғариби, хастаси, уй-жойсизи Фарҳод тўғри-
сида

халқ ўртасида янги сўзлар юрар, жуда ҳам ажой-
иб овозалар тарқалган эди,— деди.

Ҳам Шопур Меҳинбонуга эшитганларини бирма-
бир чаковак қушдай сайраб берди.

4240 —«Фарҳод соғ-саломат экан, ўрни гоҳо чўл, гоҳо
тоғ экан.

Душманларнинг қўрқишидан унга тинчлик пайдо
бўлиб, у душманларининг кўз чироғи бўлиб яшар
экан.

Етишганликдан аҳволида ёруғлиқ кўриб, ўлди-
ришга Хисрав қўрқар экан.

Бироқ Хисрав:— Агар замонада мисли бўлмаган
Фарҳод йироқроқ ерга қадам қўйса,

уни асраётган кузатувчиларни ўлдираман, ўлди-
ришгина эмас, ҳаммасини куйдириб юбораман,—
деган экан.

4245 Ана шу Хисравдан бировга озор етиш қийинчили-
ги қўрқувидан у бедил бечора,

мен бировнинг озорига сабаб бўлмай, бировнинг жафо кўриш, ўлишига сабаб бўлмай деб,

ўша тоғ атрофида истар-истамас юрар ва йироқ-роқ ерга боролмас экан.

Мен унинг бу аҳволини эшитдим, унинг олдига бормасдан тезликда сизнинг олдингизга келдим.

Халқнинг ўз ичида тўкилган чин-ёлғон сўзларидан,

4250 Бону қайғулик ва унинг қайғуси Фарҳод тоғидан ҳам улуғ деб билар эдим.

Айниқса, гўзаллар шоҳининг қайғуси тоғ-тоғ бўлиб кетган деб билар эдим.

Шунинг учун энг аввал хабарни сизларга етказай ва сувли гул япроғини кулдирай деб сизга келдим.

Яна сиз томондан унга айтгудек сўз бўлса, кўз тутиб турай ва бориб унинг юзини кўриб кўзимни ёритай дедим.

Нима дейсиз, сиз айтатурган сўзни кутиб турайми, ёки тезроқ кетаберайми?

4255 Меҳинбону Шопурга шундай чиройли гап қайтарди: — Э сўзлари ширин, юзи кўнгилни очатурган йигит!

Сенинг тилларинг сўйлаган сўзлар яралик кўнгилимизга марҳамдай бўлди.

Биз сендан айрилиб қаттиқ хафа эдик, энди Фарҳод айрилиғидан ёд қилмайтур.

Сен ўзингнинг айрилиғингдан бизни қутултирдинг, унинг айрилиғида чеккан қайғуларимиздан озод қилиб севинтирдинг.

Нега икки пиёла оғу ичиб турар эканмиз, кетасану яна шу билан қўш пиёлада айрилиқ захрини ичирмоқчи бўласан.

4260 Агар боратурган бўлсанг унга билдиратурган сўзларимиз, хабар ва саломларимиз жуда кўп,—деди.

Ҳамда гўзал Шириннинг қандай сўзларини эшитиб, ҳозир ўзидан кетганлигини ҳам унга сўйлаб чиқди.

— Тангрига мақтовлар бўлсинки, сени кўрдик, Фарҳодни кўргандай бўлдик,— деди.

Бу гаплардан сўнг ўксик Шопур билан, қалби хаста Меҳинбону — у ҳам, бу ҳам кўп йиғладилар.

Икковлари фалакнинг зулми орқасидан етишган қийинликларини мунглашиб ёдладилар.

4265 Шопур дили оғриқ Фарҳоднинг ҳолларини, Бону эса ой юзlining тортаётган малолларини сўйлади.

Ораларида шундай қиссалар ўтган бир қисқа вақт ичида Ширин шўр бахтли эссиз ётар эди.

Думоғига ҳар хил ҳидли атрлар тутиб, тездан ўзига келтирдилар.

Кўзини очиши билан ўксик Шопурни кўрди ҳам тенгдошсиз билимдон Фарҳодни эслади.

Ўз-ўзида йўқ шундай бир зўр оқ тортдики, фиғонидан ўт алангаланиб чиқди.

4270 — Э Шопур, қаердан келдинг, нега ёлғизсан, Фарҳоднингни нима қилдинг?

Ўша кун-ку мен сенга меҳрибонликнинг чиндовурини уриб, уни сенга топширган эдим.

Йўлдошлик, дўстлик шундай бўладими, бировнинг омонатини сақлаш шу хилда бўладими?

Сен менга йўқотган нарсамдан нишон сўйла, агар мени айрилиқдан ўлмасин десанг, тез сўйла!

Агар тез айтмай мени кутдириб қўйсангу, жоним чиқиб қолса, билиб қўйки, қоним сенинг бўйинида қолади,— деди.

4275 Меҳинбону Ширинга — Э жонимнинг бошланиши,
лабингнинг қизиллиги бағримнинг зийнати,

безовталигинг озгина тинчланса эди, шўрлик Шопур сенга талай сўзларни айтарди.

Бу сўзларнинг ҳар биридан сенга юз роҳат истаги етади, ҳам эски ва ҳам янги яра битади,— деди.

Бу сўзларни эшитгач, у шамдай порлоқ нақшли гўзал куйиб, илтимос ёшини кўзида кўрсатди.

У айтди:— Э тенгдоши йўқ усто наққош ва дўсту қариндошим бўлган Шопур!

4280 Нима демоқчи бўлсанг, ўзингни уятли санамай айтавер,— деди.

Бечора Шопур ҳам тездан сўзга киришиб, Фарҳоднинг ишларини Ширин олдида бирма-бир сўзлаб чиқди.

Ҳатто унинг ҳали тирик ва Ширин айрилигида ҳоли оғир эканигача айтиб:

Унинг олдига ўз жигаримни ўзим еб кетмоқда эдим, бироқ аввал сени хабардор қилмоқчи бўлдим.

Агар ой юзлига малол келмаса, аҳволларини шарҳ қилиб икки-учта сўз ёзсалар.

4285 Мен бориб Фарҳоднинг олдида буни кўрсатсам, агар ўлган бўлса уни тиргизсам,— деди.

Пари сурат Ширин — жоним билан!— дедию дарров туриб, бир хилват жойга кириб кетди.

Қайғулар билан шундай ажойиб хат ёздики, унинг ҳар сатри ва балки ҳар сўзи дил тортар эди.

Чиқиб тезликда Шопурга тонширди, у ҳам хатни олиб, дарров йўлга тушди.

Шопур, ҳалигача уни қаерда эканини эшитган бўлгани учун йўлни элдан яшириб босар эди.

4290 У — худди Фарҳод ўз жонига зулм қилган туннинг тонгида етишиб борди.

Фарҳод қийналишлар, зорликлар билан ўзидан кетиб ётар эди, тепасига билимдон Шопур етиб борди.

Тепасидан ваҳший ҳайвонлар ва қушларни қочириб, тез айлангувчи элчи Фарҳод қошига борди.

Уни шундай аҳволда кўрдик кўз, кўрмасин; на жисмида жон, на оғзида сўз бор эди.

У фиғон чекиб, бошини қўйнигача қуйи тушириб, юзига ёш ёмғирларини тўкиб йиғлай бошлади.

4295 У Фарҳод юзига ўз ёшидан гул сувни сепгач, бедил шўрлик кўзини очиб, ўзига келди.

Шопур уни, у Шопурни кўрди, икковлари таҳликали йиғига бошлаб кетдилар.

Икковлари бир-бировларининг бўйниларига қўл солиб, гоҳ у бунинг ҳолига, гоҳ бу унинг ҳолига йиғладилар.

Бу йиғи-сиғи ва безовталик шунча узун чўзилиб кетдики, булар аҳволига тоғу, водий ҳам қон йиғлади.

Энг сўнггида қайғуларда қолган Шопур Фарҳоднинг оёғин ўпиб, тилакнинг хатини қўйнидан чиқарди.

4300 Фарҳод хатни очиши билан тани худди қаламдай озиб кетди.

У эзилган, ўксик, шўрлик хатни ўқий бошлади, хатдаги сўзларнинг мазмуни шулардан иборат эди:

УТТИЗ ЕТТИНЧИ БОБ

Шириннинг Фарҳод томонига мактуб ёзгани, Фарҳод бу хатни ўқиб Ширин сочидай тўлғаниб эси озгани ва беҳудона унинг номасига жавоб ёзгани

— «Бу қайғунинг хати унинг мақтови билан ёзилдики, у, дунё ўртасига қайғулардан ҳангомалар солгандир.

Вафо қилгувчиларни ўз қаҳрига ўрин қилиб, уларнинг оғзига айрилиқ жомидан оғу томизгандир.

У севгувчиларнинг куйишларини юксак кўриб ва ўз улуғворлиги билан уларга порлоқлик бергандир.

4305 У севги чақмоғини чақар экан, бу чақиндан сарв оғочи ҳам, хашак ҳам баб-баравар кул бўлади.

Агар у муҳаббат селига зулм қилишини буюрар экан, у сел истасин обод ва истасин бузуқ ерни баравар йиқади.

Агар қайғунинг ели от қўйиб қолса (талонга бошласа) машъал ҳам, нақшли шам ҳам тенг ўчади.

Агар у қийинчиликлар оловининг тутунини кўрсата бошласа кўр ҳам, кўзи очиқ ҳам баравар кўздан ёш тўкади.

Агар у қайғу тоши билан алам еткуратурган бўлса, ёқут ҳам, сувмунчоқ ҳам баравар синади.

4310 Сомонга яширин қийинчилик бергани каби ўша қаҳрабони ҳам сомон ранглик қилгандир.

Булбулнинг фиғон тортиши гулдан бўлатурган бўлса, гулнинг чўнтаги йиртилмоғи ҳам булбулдан.

Зарранинг иссиқликдан безовталиги ва порлоқ қуёшнинг ҳарорати ва куйиши — бариси ҳам ундан»

4320 Шу сўзлар билан хатни бошлаб олгач:—«Қийинликларнинг қораламаси бўлган бу хат,

бир шамдан парвона томонга, балки бир самандардан бир ўтхонага,

яъни мендай кучсиз ва жони хаста малолат қўрғонининг қўриқчиси бўлгандан,

қайғуларинг, дардларинг, айрилиқларинг тоғ-тоғ бўлган ва қайғулар тоғи қўрғони бўлган сенга,

—э кутишларда ғариб бўлган, менга етишмак давлатидан бенасиб бўлган шўрлигим, аҳволинг нечукдир?

4325 қайғулар тоғини кўтарабериб аҳволинг қалаю, бу юкдан нолдай бўлган жисминг қалай?

Қаттиқ ғарибликлар ичида ҳолинг нима бўлди экану, аччиқ айрилиқ кунларида аҳволинг нима бўлди экан?

Айрилиқлар ичида озгин жисминг нечук экану, ўтга тушган ипдай гавданг қандай тўлғанар экан?

Сочимни ўйлаб кечалар тўлғаниб чиққанимда дунё кўзингга тундай қорайиб кетадими?

Қошимнинг меҳробини эслаган пайтларингда гавданг янги ойдек букиладими?

4330 Кўзимнинг фикри ичингга қайғулар солганда ҳар тарафдан балолар бош кўтариб чиқадими?

Қиприкларим қайғусида тортган ҳувларинг чиққанда ҳар тола мўйинг тикандай тиккаядими?

Кўз қорачиғимнинг хаёлини қилган чоғларингда ўз хаёлингни янги доғлар ўртайдими?

ёноқларимнинг гул япроқларини эслаб ўксинганинда, гул рангли кўзёшларинг юзингни гул-гул қилиб юборадими?

Ҳолимнинг қайғуси кўнглингдан яралар очганда ўша ярангнинг устига чивинлар қўнадими?

4335 Кўзларинг юзим айрилиғида ёш тўкиб турганда кўёш юзига қарагинг келадими?

Кўзинг қизил лаъл лабларим қайғусидин қон ёш тўкканда шу қонлар билан ҳар бир тош лаъл бўлиб кетадими?

Тилинг менинг сўзларимни сўйлар экан, ўз-ўзинг билан ҳикоятлар қилишасанми?

Агар тишларимни эслаб кўнглинг нола чекса, кўз-ёшларингни совуқ оҳинг жала қилиб юборадими?

Ички борлиғинг оғзимни ўйлаб кўра бошласа, йўқлиқ йўлида у ўзини йўқотиб қўядими?

4340 Юзим чўнқирлиги, бақбақам ва жингалак сочларим ўксик кўнглинг учун чоҳ билан занжирга баравар эканми?

Қулоғимдаги исирға дурларимни ўйлаганда кўз-ёшларинг юлдуздай бўлиб келадими ва кўзларинг инжуларга тўладими?

Агар қоматимнинг айрилиғи сени қийин-қистокқа тутиб қолса, сарв оғочи бўйдаи оҳингнинг тутуни кўкка кўтариладими?

Агар менинг юришларимдаги шаклларни ўйласанг, жонинг чиқишга унаб қоладими?

Агар белимни ўйлаб кўнгилга аҳвол қийин бўлиб қолса, кўнглинг у мотам йиғиларидан қилдай ва нолалардан нолдай бўлиб қоладими?

4345 Агар баданимнинг кумушлиги сенинг ичингни ўкситса, юзинг қайғулардан олтиндай сариқ бўлармикан?

Сенинг юрар-турар ўрнинг тоғлармикан, чўллармикан, ёнбошингдаги ўринбошинг қаттиқ тошлармикан?

Айши ишратингнинг ҳумай қуши йўқликларга учиб кетиб, энди бойқушлар бошингга соя солмоқдами?

Юрар бўлсанг йўл бошловчинг кийиклар бўлиб,
қулон сенга ел қувар от эмиш.

Шараф билан Сулаймонликка етишибсан, мен би-
лан қилган ваъдаларингни, аҳду паймонларингни
унутма!

- 4350 Ваҳший ҳайвонлар сенинг олдингда ходимларинг
бўлиб, йиртқичлар эшигингни сақловчи мулозим-
ларинг эмиш.

Тўрт оёқлилар сенинг буйруқларингга бўйин эгиб,
ерга тўшаган чодирларинг ва палосларинг қушлар
қаноти эмиш.

Сенку Сулаймонлик ўрнини эгаллабсан, менга
Билқислик ҳурматларини қил демайман.

Агар мен сенинг Билқисдай азиз ёринг бўла ол-
масам ҳам, ҳеч бўлмаса канизакинг бўла оларман.

Агар бирор иш менинг Билқис бўлишимга ҳала-
қит бера турган бўлса, ахир Сулаймонга парилар
ҳам тоби фуқаро бўлган-ю.

- 4355 Агар менинг Билқис бўлишга ҳаддим йўқ бўлса,
мени пари пари бўлишдан ким қайтара олади?

юрар бўлсанг йўлдошинг бўлсам, тинган чоғла-
рингда қўлак, мени сендан бир умрга ажратма-
саю,

юрар бўлсанг йўлдошинг бўлсам, тинган чоғла-
рингда қўлингдан тутгувчи қўлдошинг бўлсам!

Қундузлари сенга қуёш каби суҳбатдош ва ёр
бўлсаму, кечалари соядай сен билан бирга туриб,
бирга ўлтирсам,

дунёнинг сенга қилган ўчакишларидан кафтингга
тикан кирса, уни кипригим билан чиқарсам,

- 4360 Қайғулардан кўнглинг тимдаланиб, бетоб бўлган
вақтларингда доим бошинг қўйнимда бўлса,

агар ётар ўрнингда чўп-хашак кўрсам яширинча
сочим билан уни супурсам,

агар бирор тўзондан кўнгилда қайғу бор эканин билсам, ер устига кўзёшларим билан сув сепсам,

агар бошингга қийинчиликларнинг муттасил шоми тушса, юзимни очиб қуёш кўрсатсам,

агар узун кунлар сенинг жонингга қасд қилса, сочимни тўзғитиб анбар ҳидли тунларни сенга етқирсам,

4365 Юзингни юзимга қўйиб, ёноғимдан олмасдан ёшингни енгим билан артсам эди!

Агар сендаги девоналик туморларга майл қилиб қолса, қўлимни бўйнингга ташласам,

агар юзингни кўришга кўзгу сўраб қолсанг, юзимни-юзингга тутиб рўпарангда турсам,

ўтлиқ кўнгилга сув истаб қайноқлик тушса, ўз лабимни бол булоғи қилиб сенга тутсам,

ҳар пайт сен билан ҳамдам бўлиб, кеча-кундуз энг яқин хизматчинг бўлсам,

4370 кечалари мажлисларингнинг шами бўлиб, кундузлари ёринг бўлсам эди.

Нима қилайликки, тез айлангувчи кўк, сени бир томонда, мени бир томонда банди қилиб қўйибдир.

Киши ўз кўкрагини юз парча қилгани билан фалакнинг зулмига қандай чора қила олади!

Ҳар ким фалакнинг зулмларидан қайғурса, ўз жонига зулм устига зулм қилган бўлади.

Сен ҳар қанча балолар кишанидан боғлиқ, қийноқлар бўғовига мубтало бўлсанг ҳам,

4375 ва сен тортган қайғу ва дардларча дард бўлишнинг имкони йўқ, бало ва қийинчиликларнинг чега-раси йўқ бўлса

ҳам, бироқ дунёдаги ҳамма кишиларга маълумки, сенинг қўлингга қаттиқ тошлар мўмдай эрийди.

Дард, қайғу тортишга журъат қила оласан, балоларни тортишга чидам ва тоқат кўрсата оласан.

Менинг айрилиғимда нотавон бўлиб қолганинг билан, нима қилсанг ҳамки, эр кишисану паҳлавон ҳам сан.

Агар айрилиқнинг малоллари сени қийнай бошла-са, бир оҳ тортиб кўнглингни бўшата оласан.

4380 Агар қийинчиликлар ўти жисмингга туташса, сен унга кўзёшлари сели билан таскин бера оласан.

Агар сенга қайғу юзланса ҳар томонга кетасан, фиғон тортиб, йўл юриб, уни қайтара оласан.

Кўксингга қайғулар тошини урсанг ҳам ёки жонингдан қайғуларни узоқлаштирсанг ҳам,

сен нимаки қилмоқчи бўлсанг, ўзга кишининг сўзи йўқ, ошиқларнинг иши шу хилда бўлади.

Бироқ мен: зор, заиф, оёғи синган, бошимдан оёғимгача бутун аъзоларим ушалган мен, нима қилай?

4385 Айрилиқнинг қиличидан жоним юз бўлак бўлган, жонимгина эмас, кучсиз жисмим ҳам шундай бўлган.

Айрилиқ ўтидан жоним ҳам, кўнглим ҳам куяди, куядигина эмас, юз қатла кул ҳам бўлиб кетган.

Ичимга севгингнинг алангаси туташган, туташгангина эмас, бошимдан ҳам ошиб кетган.

Ичимда юз ўт алангалангани билан, нафас тутунини чиқаришга қайдан чора қидирай?

Кўзларим қизил лаъл тошларининг қони бўлгани билан, ундан бир қатра оқишишнинг имкони бўл-маса нима қилай?

4390 Хотин киши қулундай ҳар қанча бўй бермас бўлгани, сарв оғочи, сапсар гули каби эркин озод

бўлгани ва гўзалликда порлоқ ойдан ва балки ундан ҳам юқори бўлгани билан,

унинг вафо аҳлининг кўнглини юпатгани яхши эди, бироқ вафо аҳлига мен томондан бевафолик бўлди.

Тангри асрасинки, жабр кўрмаган шўрлик хотиннинг юраги яна бировнинг ишқи билан ташвишлардадир.

Унинг қошлари чимирилиб кетади, севги ўтининг тугунлари унинг бошига тушади.

4395 На севги ўтида куйишга чидай олади, на ундан хароб жонини қутултира олади.

Кучсиз чумоли оёқ остида қолса, яна унинг ўлими учун юз аждаҳо куч кўрсатиб турса,

унинг ўзики, халойиқнинг оёқости бўлган экан, энди бу юз аждаҳонинг чангалида унинг ҳоли нима бўлади?

Агар алам ичида ҳадиксиз яшин чаққундай бўлса, рўпарасида хашак туриш бера оладими?

Яна шу зор ошиққа шуниси айниқса қийинки, у шўрликнинг жонига ошиқликнинг ўзи бир мушкул бўлиб турган экан,

4400 унга яна бир томондан юз шунча афсуслар бор, яна бир томондан пардада бўлиш ори номуси ҳам бор.

Агар яширинча туну кун юз туман тўлғонгани билан номуси кетар экан, буларнинг ҳаммаси ҳеч бўлиб қолади.

Севгувчи кишининг номим булғонмасин, уятли бўлмай, деб риюя қилиши жуда ҳам-жуда ҳам қийин иш экан.

Унинг оҳи етти кўкнинг ниқобини учирганда ҳам, у ўз юзидан уят пардасини кўтаролмаса қандай қийин?

Мен, сенинг дардинг мендан кам демайман, сенинг ҳам, менинг ҳам қайғумиз кўп.

4405 Бироқ юз шунча янги қайғулар, чегарасиз ғамлар, ўксинишлар билан,

яна сенинг ғурбатдаги қийинчиликларингни эслайман ва ўксук жонимга юз зулм қиламан.

Севгинга боғланиб тортган оҳларимнинг овози кўклардан ўтса ҳам,

бу фиғонларни бирор гал бемалол торта олмадим, айрилиқ кунларини бирор гал яхшилик — тинчлик билан ўтказолмадим.

Душман қўшинларимни, тожимни олди, мулкимни, ўлкамни талон қилиб юборди.

4410 Менинг қўшинларим наҳсда қолган бойқушдай, тоғ орасидаги бир ғор ичида қамалиб ётади.

Бундай ўлканинг шоҳи ҳам, гадоси ҳам бошдан-оёқ душманга асирдир.

Тутилганлар аллақачон жонларини бағишлаб бўлдилар, қутулганларни эса ҳар пайт қўрқув ўлдирмоқда,

Элнинг бошига келган бу ишларнинг ҳаммасига менинг севгим сабаб, элнинг қарғишидан қулоғим қизариб — яллиғланиб кетган.

Халқдан уятим жонимга қасд қилганидай, Меҳинбонудан уялишим тириклигимни ўчирмоқда.

4415 Бироқ яна юз шунча қийналишлар бўлгани билан, юз эмас, минглаб шундай дағдағалар бўлгани билан,

ҳар замон-ҳар замонда сени кўриб турсам, тангрига қасамлар бўлсинки, қайғум бўлмас эди.

Шу пайтда-ку сенинг айрилигингдан ўлганман, юз ўлгандан ҳам ортиқроқ бўлганман, шу ҳолда ҳам,

менинг эндиги тириклигим сенга етишмоқ тилаги ва бу тилак ҳам бир умрга бирлашиш истаги биландир.

Агар сенинг айрилигингда юз йил қайғу тортсам ҳам, сенга етишмак тилаги бор экан, яна севинаман.

4420 Сендан сўрайманки, бир паришон маъшуқнинг нақш қилган, бу паришон хатни

ўқиб, мазмунидан ҳисоб олсанг ва марҳамат билан менга жавобини юборсанг.

Сенинг бу хатинг ҳар қайғуда жонимнинг бошпанаси, тумори бўлса, балолар ва ғуссаларда омонлигимнинг хати бўлса,

сен менинг холимдан хабардор ва уни билгувчи бўлсанг, тездан жавобингни кутаман. Яна тангри кўпроқ билгучидир».

Фарҳод шўрлик бу хатни ўқиб, ёмон аҳволга қолди, жисми нол каби товланиб қизиди.

Баъзан ўзида йўқ фиғон тортар ва бирпасдан сўнг ўрнидан туриб юз айланар эди.

Гоҳ ўзига келиб, гоҳ ўзидан кетиб телбаликнинг талай асарларини кўрсатди.

Унинг телбалик билан оҳу ноласи кўп бўлган билан, барибир, хат ёзишдан қочолмас эди.

Шопур хат ёзиш учун керакли асбобларни чиқарди, мушк бўйли қора сиёҳ билан кофур ҳидли оқ қоғозни бирлаштирди.

Девона ҳам ўзини бир нафас йиғиштириб хатга ўлтирди ва қайғу, балоларни шарҳ қилган хатни ёзди.

Хатни Шопурга бериб тездан жўнатди, ўзи эса яна ўша қайғу ўтлари ичида қолди.

Хат элтувчи номани олиб югурди, бир амаллаб қўрғоннинг ичига ҳам кирди.

4425 Ой юзли Шириннинг олдига етиб ер ўпди, хатни ерга қўйиб, ўрнидан турди.

Гул юзли йиғлаб, бир хилватга кирди, саройдан қайғу ҳужрасига кирди.

Хатни очиб ўқий бошлади, қайғуларнинг достони бўлган бу хатда қуйидагилар ёзилган эди:

УТТИЗ САКҚИЗИНЧИ БОБ

Фарҳод мактубини Ширин ўқиб изтиробга тушгани, кўнгул қуши ўз мажнуни сарига қанот қоқиб, уни кўрарга кўзи учгани

4428 «— Бу мактуб — бу қайғулар қораламаси ўшанинг оти билан бошландики, оламнинг қора кўриниб туриши унинг қаламининг нақшидир.

У қоронғу шомни ёритиш учун гўзаллик шамъини ёққан ва севги яшинининг ўтидан нур чиқаргандир.

4430 У севги ўтининг тутунини чиқариб, қайғу элининг хонумонини қорайтириб юборгандир.

У бировларнинг гўзаллигини қуёшдай офатли қилиб, у қуёшдан элни зарралардай қўзғагандир.

Шу зарраларга ўхшаш, севгувчилар унинг атрофида ўз саргардонликлари билан хурсанддирлар.

Севги бировларга ўз ўлкасидан баҳра бермай, ғариблик шаробини оғудай аччиқ қиладир.

Ўз ўлкасининг ва севгилисининг дардларини қаттиқ қилган, айрилиқ пиёласини аччиқ қилган унинг ўзидир.

4435 У, бировларга ғарибликни жой қилиб беради ва унинг жонига дунёдагиларни душман қилади.

Яна уни дўсти севги билан севинчли қилиб халқларнинг унга душманлигидан парво ҳам қилдирмайди.

У, севгисини элнинг қайғули ҳангомаларидан қутултириб, севгилиси хати билан севинтиради.

Қайғулар тоғини бошидан-оёқ қаттиқ тошлардан ясаган, у тоғда севги аҳлини овора қилган,

севги саҳросини қайғулардан қилиб, у саҳронинг ҳар чумолисини аждар қилган унинг ўзидир».

- 4440 Озгина пайт мақтовлар билан шу сўзларни айтиб, сўнг у, бахти қоралардай шундай сўз бошлаб кетди:

— «Қийинчиликлар ўтининг достони бўлган бу мактубнинг қораламаси, қайғулар тутунидан нишонадир.

Бу хат тикондан сарвқомат ёсуман гулига ва балки дўзахдан жаннат боғигадир.

Дўзах ҳам эмас, у бир оҳ тортган кундир ва балки оҳдаги ҳар учқундан бир дўзах яратилгувчидан,

яъни мендай заиф ва кучсиздан, ўксик кўнгли, оғриқ жонидан қутулгандан,

- 4445 кўнгил унинг ўз жонига бало бўлгандан, кўнглини олгувчи севгилиси жонидек кетгандан,

бир жононгаки, уни, жонон ҳам дейишга ҳаддим йўқдир, жонон эмас, жон дейишга ҳам ҳаддим йўқдир.

Бироқ мен бу сўзни айтишда телбалигим учун узрлиман, чунки мен ўз девоналигим билан жаҳонга машҳур бўлганман.

Менга бу офат бир паридан ва балки одамларнинг бошлиғи бўлган гўзалдан теккандир.

Модомики, менинг ишларим телбалик билан боғланган экан, девоналардай сўз айтсам не ажаб?

- 4450 Девоналарнинг сўзи қайга борса ҳам ақлли кишиларга беҳуда бўлиб кўринади.

Мен бир пари юзли тўғрисида сўз сўйлар эканман, девона бўлганим учун янглиш, довдирашлар бўлса ажаб эмас.

Бироқ менинг олдимга Лайлига ўхшаш бир гўзал келган экан, мен ҳам Мажнун каби кўнгилни бўшатиб олай.

Э менинг безакли гўзалим, тўлин ойим, ўзини асраган ёрим, дунёдаги ой юзликларга подшоҳ бўлган севгилим!

Сенинг сўзларинг олдида сўзлашга ҳаддим йўқ, мен сенинг кўчангдаги итлар билан сўзлашмоқчиман.

4455 Кўчангдаги итларнинг аҳволи қалай, улар тинчлик билан умр ўтқараётирларми, малоллари йўқми?

У итлар сенинг кўчангда кечалари фарёд қилар эканлар, мендай йўқолиб кетган итни ҳам ёд қилдиларми?

Улар ўралишиб жанжаллашар эканлар, ўз ўрталарида мени ҳам йўқлайдиларми?

Сўнгат чайнашда бир-бировларига ғазаб қилиб, шундай менинг қақшаган жисмимни ҳам соғинадиларми?

Тош билан янчилган бошларни овқат қилиб турганда, менинг бошимни қандай тошлар еб ташлаганини биладиларми?

4460 Чанқаб тиллари сувга чўзилганда, менинг кўзёшларимни эслайдиларми?

Итбоқар уларнинг бўйинларига занжир тақар экан, менинг оёқ-қўлимдаги занжирлар ёдларига тушадими?

У итлар бўйинларига мен таққан тасмалардан завқланиб менинг бўйнимга тушган бу тавқларни ҳам унутмайдиларми?

Етиб сенинг остонангга бош қўйганларида, мендай кучсизга ҳам бош қўйишга ер ажратадиларми?

Бошимга қазодан тушган ва аҳволларни билиб, менинг учун аза қилиб ҳар оқшом улийдиларми?

4465 Уз тирноқларини қонлардан хина рангли кўрган-
да менинг кўзимнинг қонларини соғинармиканлар?

Бўйинларига арқон боғланар экан, менинг бўй-
нимдаги юзлаб кишанларни билармикинлар?

Шу итларнинг ичида айниқса бир кучсиз ит бор
эди, у ит мендай бемадор, ўксик ва озғин эди,

унинг озғин гавдаси, сўнгаклари, бўғинлари қий-
налишлар натижаеида тугунлар тушган ипга ўх-
шар эди.

У юзини кўрсатишга бошқа итлардан уялиб, икки
қулоғини юзига парда қилиб ташлаган эди.

4470 Унинг ҳунари ўз думини судраб юриш бўлиб, доим
шу юкни тортаверишдан ҳам ҳориган эди.

Гавдаси ўлимтик устига йиғилган қарғалардай,
пашшаларга ем ва яраланган эди.

Жисми менинг бағримдай тимдаланган, боши ме-
нинг бошимдай қайғу тупроғида эди.

Менинг ичимга айрилиқларнинг ўти очган яра-
ларча, унинг гавдасида ҳам қўтир яралари кўри-
ниб турар эди.

Менинг яраларимни қонлар яширгандай, унинг
яраларини ҳам оққан қонлар яширган эди.

4475 Менинг каби унинг жонида ҳам кучсизлик олови-
дан ўртаниш бўлиб, юзингни кўриш хаёли билан
кўзи тўрт эди.

«Қим вафоли?» деб икковимиз жанжаллашар
эдик, севгининг шартларида ҳам орамизда даъво
бор эди.

У ит ўз аҳволининг аксини мендай кучсизда топиб,
менга улфат бўлган ва сенинг остонангда ўрин-
лашган эди.

Унинг аҳволини кўриб неъмат аҳллари бойлар,
унга ачинганда, у ҳам меннинг аҳволимга раҳм қи-
лар эди.

У итда одамгарчиликнинг нишонларини кўриб,
уни кўз қорачиғимга чақириб сақлар эдим.

4480 Менинг кўзимдан оқаётган қонларни кўриб, унинг
ҳам қони кўзимдай оқар эди.

У менга, мен унга йўлдош, ўртоқ эдик. У менга
ёрдамлашиш йўлини тутар эди.

Энди бу кучсизликлар ичида у итнинг аҳволи қан-
дай экан, у итнинг ҳоли бу итдаймикан? Э танг-
рим!

У сенинг остонангдан ўзига бошпана топар экан,
баъзи-баъзида мени ҳам кўзлаб қўярмикан?

Мен у итнинг кўнглидан, яширин қайғулар каби
кезиб ўтармиканман?

4485 У ўз устидаги яраларни ялар экан, менинг яра-
ларимга марҳам йўқлигини билармикан?

Унинг оёғи баъзи-баъзида сенинг кўчангга етиб
турадими, етиб турса мендай итни ҳам эслай-
дими?

Шундай экан, мен сенга жон фидо қилишга ҳад-
дим борми, мен ўша итга фидо бўлсам ҳам бас.

Менда сенинг ҳолингни сўраш учун куч йўқ, ўша
итнинг аҳволини билиб олсам бас.

Сен ўз хатингга талай инжулар қадаб, илтифот-
лар учун кўп нақдиналар харж қилибсан.

4490 Мен бу мактуб олдида сўзлашдан ожизман, у
хатнинг ҳарфига жонларим садақа бўлсин.

Сен ўз хатингда — менда ҳам қайғулар, дардлар
кўп дебсан, бу сўзингдан менинг қайғуларда пар-
вариш топган жоним куйди.

Менинг каби ошиқлардан юз туман минги бирга
йиғилганда ҳам, сенинг қутлуғ хотирингга қайғу
тушмасин!

Сен менга хитобан — сен ҳам кучсизсан, бироқ қайғуга паҳлавонсан — дебсан ва:

— агар тоғ бўлса ҳам сенинг тешанг олдида оёқ ости, арслон бўлганда ҳам панжанг олдида тубон — дебсан.

4495 Мендаги у куч ва савлат қаёқда дейсан, энди нафас олишга ҳам қувватим қолмагандир.

Мен шундай зор ва кучсиз бир чумолиманки, ҳеч бир чумоли менча иложсиз қолган эмасдир.

Менинг олдимда ҳар бир кесак бир бало тоғидай ва ҳар бир узуқ ип аждаҳодай кўринади.

Сенинг қайғунг менга куч ва қувватдир, ана шу қайғуни тортмоқ менга жон қуввати бўлади.

Сенинг севгиндан гавда ҳам ҳар қанча куч олган билан бироқ севгининг ўзи аждаҳони чумоли қилади. Бас шундай экан.

4500 Чумолининг оёқ ости бўлиб турганининг аҳволи нима бўлар эди, ўйлаб кўр!

Сен ёзган хатингда:— тахтим, давлатим, ўлкам, қўшинларим шу ишқ йўлида душман қўлига тушиб кетди, душман зулмидан талонга тушиб кетди.

Мен билан Меҳинбону қалъа ичида қолдик, бу қалъа қийинчиликлар тоғи ичидаги қўрғондай,— дебсан,

Мен бу сўзнинг жавобини айта олмайман, мабодо айтмоқчи бўлсам ожиз ҳам қолмайман.

4505 Сен битган сўзлар бошдан-оёқ ростдир, бироқ аввалда тангрининг истаги шундай бўлса нима қилайлик?

Қишига қазодан ҳар нима келса, кўнишдан бошқа қандай яхши даво топа олади?

Сенинг ўлкангга, ўлкангнинг ўзигина эмас, қўшинларинг, хизматкорларингга нима келганини яхши биламан.

Бироқ сенинг қўшинларинг бўлган кишилар, сенга бўйин эгадилар, қуллирингни қиладилар, оёғинг остида тупроқдайдириллар.

Агар сен мени ўша қўшинлардан бири — деб ҳисобласанг, биттаси ҳам эмас, ҳаммасидан ҳам тубан ҳисобласанг,

4510 ўртага инсофни қўйиб, чидам билан бу ўтган ишларга ҳисоб бер, сенинг бу тортган жабру жафоларинг, мен кўрган балолар билан тенглаша оладими?

Агар сен мени:— сен илгаридан қийноқларга лойиқ эдинг, уларга эса айлангувчи олам зулм қилди — десанг,

менинг кучсиз жоним уларга фидо бўлсин, нима қилмоқчи бўлсанг ҳам менинг бу хаста жоним тайёр турибдир.

Агар сен бу гаплар билан қаноатланмасанг, бўйинимга жиноятларни юклайвер.

4515 Мен сенинг йўлингда тупроқдан кам бўлганим билан, ўзим ҳам жуда тупроқдан чиққан киши эмасман.

Менинг ҳам ўлкам ва бу ўлкам халқининг кучи, қуввати бор эди.

Менинг отам балки Хоқон бўлган бўлсаю, неча ўлкалар устидан хон бўлса,

менинг бошимга ҳам тож теккан бўлиб, оёғим остидан фил суягидан қилинган тахт бўлган бўлиши мумкин.

Хитой ва Чин ўлкасида ўн икки минг шаҳар, менинг буйруқларимдан баҳр олатурган,

4520 шуларга лойиқ қўшинлар тўдаси ва давлат ҳам, султонлик йўлига ярашар дастгоҳим бор бўлган бўлса ажаб эмас.

Бироқ чинакам ишқ эмас, мажоси ишқининг қўшини мени талон-торож қилгач,

бало қўшини орасида кучсиз бўлиб қолдим, ўлкадан, давлатимдан ажралдим.

Менинг бу ҳолимни кўриб, туман минг одам — қул бўлсин, қўшин бўлсин — бу мотамда селдай ёшларини оқижиб қолдилар.

Онам, отам аза тутдилар, неча минг шаҳар халқи қийинчиликларга қолдилар.

4525 Айлангувчи дунё уларни менинг учун йўқ қилдию, менинг гавдамни тупроқ билан тенг қилди.

Яна шунисини ҳам қараки, қайғулар, ҳодисалар тошини отиб, ҳар нафас бу тупроқдан чанг чиқармоқда.

Энг аввалги кундаёқ менинг ҳиссам севги бўлиб, қазо манглайимга қайғу ва қийинчиликларни ёзган экан.

Мен энди бу ишда кимга ўпка қилай, таънанинг қиличини кимга урай, ўзимни бўлмаса кимни ёзғурай?

Мендай юз Фарҳод билан туманча Хисравнинг йўқ бўлиб кетмаги қазонинг олдида бир арпача қадрсиздир.

4530 Кўк қазосидан бировга бир иш етса, уни бир кишига тақамоқ бўлмайди.

Гапим қаерда эдию, девоналигим қаёққа бошлади, девоналик билан беҳуда сўзларни машқ қилиб қўйибман.

Чунки мен бу хатни ёзар эканман, ҳушимдан кетган эдим, телбалик билан нима ёзганимни ҳам билмайман.

Мен девона ўз-ўзимни билмаганим учун янглиш ёзганларим кечирилсин.

Қаламнинг бу сўзларни ёзишдаги хатоларини кечир, чунки девоналар кечирилган, улар гуноҳқор деб ёзилмайди».

4535 Шундай қилиб Фарҳоднинг қалами қороз устида юришдан тўхтади. Сўзининг охири «Тамом бўлди, хайр» деган сўз билан тугади.

У пари сурат гўзал бу мактубни ўқигунча ичида юз қайта безовталиклар кўзғолди.

Хат танини ипдай қилиб ипга чирмалган эди, бироқ у ипда чирмалиш бўлса ҳам, Ширин жисми бетоб, ҳаракатсиз эди.

У ҳар нафас оҳу нола тортиб, юзини ерга қўяр, қадди қайғулардан бир нафас эгилса, бир нафас тиккаяр эди.

У оҳининг алангасини кўкдан оширди, аланга унинг чидам ва тўзимини ўртар эди.

4540 Ҳар пайт жигари куйган Фарҳоднинг тирик эканини билиб, кўнгли хурсандчиликка майл қилса

ҳам, бироқ айрилиғидан ҳар нафас нола тортар ва ҳасрати билан «Вой эссиз!» деб қичқирар эди.

Ширин бу ажойиб хатни Меҳинбонуга кўрсатди, хат бошдан-оёқ дилтортар гаплар билан ёзилган эди.

Меҳинбону ҳам хатни ўқиб кўп товланди, бироқ дардига даво тополмади.

У бечоранинг аҳволини, унинг шоҳлар дарёсидан чиққан инжу эканини бошдан-оёқ билди.

4545 Икковлари кўзёшларидан талай инжу сочдилар ва Фарҳоднинг ҳолига қайғурдилар.

Шопурнинг иззат ва эҳтиромини қилдилар ва унинг ўрнини илгаригидан баланд қилдилар.

Улар Фарҳоднинг ҳолини сўрар, у сўзлаган сари булар йиғлар эдилар.

Бир умр айрилиқда қолган киши, умидларидан
тамоман кечганда, бирдан умид топиб қолса қан-
дай яхши бўлади.

Э тангри, Навойни талабига еткур,
У қанча ноумид бўлса умидвор қил.

4550 Э соқий, менга шароб келтир, менинг ёнимдан
ажралма, мени қайғулардан ноумид қилма!

Мени тилакларга етиш билан севинтир, мен ти-
лайманки сен ҳам тилагингга етгил!

УТТИЗ ТУҚҚИЗИНЧИ БОБ

Фарҳод ила Ширин ўртасидаги севги занжирини ҳаракатга келтиргувчи Шопур эканини Хисрав англаб, уни қийноқлар кишанига солгани ва Фарҳодни ўлдириш учун чоралар қидиргани

4552 Бу яширин сўзлардаги тугунларни оча турган киши бу маъниларга шундай йўлбошловчиллик қиладилар:

Вақтики Шопур гавдаси синган Фарҳод билан жони аламли Ширин — икки бечорадан

бир-бировларига соғиниш хатларини етказди, бироқ ўша соғинишнинг иши ўзгачароқ бўлди.

4555 Хисравга маълум бўлиб қолдики,—«бир хабарчи, хабарчи ҳам эмас, бемаъни гапларни ташигувчи жосус,

у ой юзлидан телба Фарҳодга хабарлар етказибдир, ҳам ул ойнинг аҳволидан девонага сўзлар ташибдир.

Уларнинг ўртасида севгининг бозори шундай қизганки, юз фитна юз кўрсатиб қолиши мумкин.

Бир томонда чўлдан девона Фарҳод, бир томондан қалъага қамалган паризод гўзал

бир-бирлари билан бирлашиб юз турли ҳийланайранглар кўрсатиб, бир томонга қараб шу хилда юриб қоладиларки:

4560 Хисрав уларнинг чангини ҳам тополмай қолади, бу иш юз берса уларнинг қайғусини тортиш ҳам фойдасиз.

Мабодо кўп қийналишлар билан уларни топганда ҳам, бу ишни бирёқлик қилиш учун анча овора бўлиб қолади.

Агар девона Фарҳод ҳур юзли гўзални ёнига олиб, ўзининг дев туғма отини мина қолса,

унга юз минг олам тенг кела олмайди, агар, у одамларнинг ҳар биттаси Рустамдай кучли бўлса ҳам фойдасиз.

Фарҳод бу тоғдаги қалъада турган пайтда-ку девоналардай бош-оёқ яланг

4565 гавдаси айрилиқлар билан эзилган, кучсиз, қома-ти қайғу тортаверишдан эгилган пайтда,

душман томонга бир тош отиб бир Хисравни эмас, бир бутун қўшиннинг кўнглини ушатиб юборган эди, шундай экан,

агар, у кўкка ўхшаш учқур отини мина қолса, қўлига қон тўккувчи қиличчини тутса,

унда у борган тарафга қадам ташламоқ Хисрав учун бўлмағур — пишмаган хаёл бўлиб қолади» — дедилар.

Бу сўзни эшитган Хисрав, Парвезнинг кўнглига ўйлашнинг ўткир олови тушди.

4570 У тездан хаста Фарҳод турган ердан тортиб у сарвқомат Ширин турган ергача

қанча йўл бор бўлса, ҳаммасига пистирмалар ясатди ва бу пистирмаларда ғазаб қилгувчи киши-ларни қўйди.

Улар ҳар бир ўтган-кетган кишини тергаб, уларнинг ишларини текширишлари керак эди.

Агар бу йўлда ҳали айтилгандай бир киши, қўл-ларига тушиб қолса,

тезлик билан Парвез олдига келтирадилар: у, Парвез уни билганича қилар эди — буйруқ шундай бўлган эди.

4575 Тасодифан шу икки-уч куннинг ичида Шопур Фарҳоднинг олдига борадиган ва унинг оёғини ўпишга йўл топган бўлиб,

ул пари юзлидан бир хат олиб, тонг ели каби Фарҳод олдига кетиб борар эди.

Хисрав қўйган одамлар ўз истаклари бўлган Шопурни топдилар, тинтиб кўрганларида ёнидан хат чиқди.

Хат билан бирликда Шопурни тездан бирталай илтимослар билан Хисравга юбордилар.

Замон шундай ишларни кўрсатганидан Хисрав жуда севинди.

4580 Ҳалиги қўйган одамларига шундай қийин ишни осонлик билан ечганлари учун кўп ҳадялар берди.

У ўз бошини қаламдай қуйи солиб ҳалиги ажойиб хатни очиб ўқиди.

Анбар ҳидли бу хат Парвезнинг бошидан қалам учидаги қорадай тутун чиқариб юборди.

Бу хатнинг қораламаси меҳнат шамъининг куйиндисидан, бало бозоридаги қора мушк қораламасидан эди.

Бу хат қайғу аҳлининг қора мотамидан, янглишдим, улуғ қораликларнинг ўзгинаси эди.

Бошидан-оёққача дард ва қайғудан нишон берган бу мактуб бир бутун ҳолида меҳри муҳаббатнинг дostonидан иборат эди.

Хатда, айрилиқ хазонининг кетишидан хушхабарлар берилар, етишмак кўклами етиб қолганига тилаклар билдирар эди.

Хатнинг сиёҳи севгининг дилтортар мушкидан бўлиб, ҳар ҳарфидан муҳаббат ҳиди анқиб турар эди.

Сўзлар бошдан-бошга ўта яқинлик билан ёзилган бўлиб, ҳар бир сўздан юзлаб нишона кўриниб турар эди.

Ҳар сўз вафо тўғрисида борар ва ҳар бир сўз билан бир-бирларининг фидоси бўлмоқчи бўлганлари билинар эди.

- 4590 Хатда бундан илгариги мактублар тўғрисида ҳам талай сўзлар бўлиб, бу сўзларнинг мазмуни — бориши нуқул вафо ва меҳрдан баҳс қилар эди.

Вафо тўғрисида ваъдалар, аҳду паймонлар айтилган, бу аҳду паймонлар онтлар билан ишонтирилган эди.

Мактубда Парвез тўғрисида ҳам кўп сўзлар бўлиб, уни гоҳо золим, гоҳо қонхўр деб аталар.

Арманга келиб уни вайрон қилганини, халойиқнинг жонини талон-торож қилганини айтилар,

Унинг севгиси тўғрали юз минг таъна урилар эди: яъни «у севги сирларидан сўйламаса ҳам бўлади,

- 4595 модомики у қилнч кўтариб туриб севги тўғрисида лоф урар экан, унинг бу беҳуда гапларини ким маъқул топади?

Севги аҳли бундай сўзларга қулоқ солмайди, чунки шоҳлик бошқаю, ошиқлик бошқадир.

Севгувчи киши ўз севгани учун жон фидо қилиши керак, севгани истаса жонини аямаслиги лозимдир.

Агар севгувчи Парвездай бўлса, йўқолиб кетгани яхши, севганига етишмоқ иқболидан маҳрум бўлгани яхши.

Бундай севгувчи ўзини истак чўққисидан устун кўришидан тангри асрасин.

- 4600 Парвез севгида муродга етишни ўзига тилак қилиб олибдир. Бироқ унинг менга етишмак хаёли пишмаган гаплардир.

У бу ишда талай уринишлар, ҳимматлар сарф қилмоқда, бироқ буларнинг бариси беҳудагарчилик ўринламайтурсан ҳаракатлардир.

Менинг жисмимда жонимдан озгина асар қолгунча, ишим қўрғон ичида ўзимни асраш бўлади.

Мабодо тақдир мени унга асир қилиб қўйса, одам-ку ўлимдан қочиб қутулолмайди,

мен ҳам ўз баданимни ханжар билан тилиб ташлайман ва уни менга етишмак билан севинтириб қўймайман» — дейилган эди.

4605 Парвез, ана шундай оловли талай сўзларни бир-бир ўқиб чиқди.

Қайғу ва балонинг ўти жонини ёқди, бузуқ жисми титраб кетди.

Агар Парвез инсоф билан чидаса, гул танли Ширин ёзган гапларни тугал билса эди,

чинакамлик, ростгўйллик, ҳақиқат — ҳаммаси ҳаммаси мутлақо Ширин томонида эканини тушунар эди.

Бироқ салтанатнинг — шоҳлик билан номуси, гурури, ҳамда саёқ нафсининг ҳавоий истаги

4610 уни инсоф томонга боришга ҳеч йўл қўймас ва кўнглига турли эгри фикрларни солар эди.

Шопурни занжирга солишни ишорат қилди, бироқ ўзи эса Шопурдай қайғу занжирида эди.

Бузург Уммидни яширинча чарлаб, бу яширин можарони орага ташлади.

— «Бу иш қайғусидан жоним чиққудай, қоним кўнглимдан кўзимга қараб оқмоқда,

менга бу қайғу — дард ичида бир чора қил, бўлмаса, биллиб қўйки, ўламан.

4615 У девонасиёқ, девдек боғловчи ўзи дев, сўзи девонага ўхшаган Фарҳод

У раънони, худди дев одамни йўлдан озғуриб банд қилгандай ов қилиб қўйган экан-ки,

бу қайғуни нчимга ютсам ўлишим керак бўлади ва менинг ишларимга барча эл кулиши керак бўлади.

Ҳеч киши бундай ажойиб ўлимни кўрганмики, халқ бу ўлимга йиғламай кулсалар.

Агар мен зулмга, тўполонга бошласам ҳам, бу билан хотирим севинмайди.

4620 Мен биламанки, у мажнун гуноҳсиз, гуноҳсиз қонини тўкиш ярамайди.

Сен ахир фикримнинг боғлаган каманд ипини уз, менга бу ишда бир йўл кўрсат»— деди.

Икковлари бу ишнинг фикри устида кўп тортишдилар, бир-бировларининг раъйларини кўп қайтардилар.

Ахир шундай чорага тақалдилар, бу макр, алдоқ, ҳийладан иборат эди.

Бир наҳс пайтни топиб туриб, бир баҳона қидириб, Фарҳоднинг ўлдирлишини маъқул кўрдилар.

4625 Девонанинг олдига бориб шундай сўз айтсинларки, бу гапдан унда бадбахтликнинг ўзи алангалансин.

У бориб Фарҳодга «— Хисрав Арман шаҳрини олди, кўк унинг бутун истакларинч қўлига берди.

Хисравнинг ҳозирги иши Ширин билан айш суриш, Меҳинбону билан лиёла кўтариш бўлиб қолди.

Бону унга Ширинни қўшиб қўйди, ҳозир Хисрав билан Ширин худди шакар ва асалдайди.

Ширин, Хисравни сендан устун кўрди, энди сенинг унга ошиқ бўлиб юришинг лойиқ эмас,

4630 У сендан кетган экан, сен ҳам туриб кет, унинг ишлари ўз ерига етди, сен ҳам юртингга етиб ол»— дегай.

Шубҳа йўқки, бу бўлмағур гап ўринлаб, унинг кўнглини Шириндан совутса.

Ва сўзлар билан совуб бир томонга бошини олиб кетса.

Бону билан Ширин ундан ноумид бўлганларидан сўнг, ўртадаги муттасил қайғу кўтарилади.

Сўнг улар бизнинг кучимиз олдида анча кучсизлик кўрсатиб ул ой ҳам бизга меҳрибонлик кўрсатиб қолади.

4635 Агар булар ҳам унинг кўнглига таъсир қилмаса, унда бошқа бир чорани яна қидирамиз,— дедилар.

Сўз ана шундай ипга тугилди. Парвез май сўради, ўзи эса пиёладай оғзини очиб кулар эди.

Э соқий, сен менга бир пиёла шароб бер, чунки менинг бир ғамим бор, шу ғам сабабли ажойиб бир мотамим бор.

Малолнинг қўшини жонимга қасд қилгандир, тезроқ менга пиёла тут, қўлимдан чора кетгандир!

ҚИРҚИНЧИ БОБ

Хисрав йўллаган ҳийлагар кампир Фарҳод бошига ажалдек этгани ва Фарҳоднинг жони қушига алдоқлар тузоғини қуриб қасд этгани.

4639 Бу мотамнинг йиғлагувчиси доғ ўртаб, сўзнинг юзига шундай тирноқ урди:

4640 Вақтики Парвез шундай чора қилмоқчи бўлди, унга бир ҳийлагарни топиб келтирдилар.

Қадди икки букилган бу зол кампирнинг бутун фикру андишаси кўк кексасидай ҳийладан иборат эди.

Юзига алдоқлар чизғидай ажии тушган, умрида тилидан бирор чин сўз ўтмаган бу кампир,

агар ўзининг шум ҳийлаларини ишлата бошласа, қўлида тош мумдай эрур эди.

Агар ўз найрангли можароларини кўрсата бошласа, отага қизни, ўғилга онани олиб берар эди.

4645 Агар ўз кўнглини ҳийлаю макрларга қўйса, қуёшнинг Зуҳра юлдузига ошиқ қилар эди.

Кўкнинг кекса қариси уни хола деб, макр ва фирибларда шуҳрат чиқарган Даллатулмухтола уни опа атар эди.

У тадбир билан ўша холани қиз қилар, яъни ҳар оқшом Даллатулмухтолани қиз қилиб қўяр.

Ва куёвга бу никоҳдан фойда кўрсатар, агар куёв Арастудай донишманд бўлганда ҳам фаҳмамай севиниб қолаверар эди.

Агар бир ишни тескарисига олишни истаса, бир сўз билан юз хонадонни бузар эди.

4650 У ўзининг фол очатурган ноҳудларидан бирма-бир ҳукмлар кўрсата бошласа, халқ унинг ҳукмларига арпача шак келтирмай ишонар эди.

У ўз ҳукми билан юзта Буқрот ҳақимни мот қилар ва бисотида бу макр ва ҳийла ноҳудлари юлдузлардай кўп эди.

Зулм тиғини уришда у жуда тез ўйловчи ва балки Фарҳодни ўлдирувчи эди.

Мажлисга уни чақириб келиб, бутун аҳволни яширинча унга айтдилар.

Кўп ваъдалар билан кўнглини иситдилар, у, уялиб ўлтирмай, туриб йўлга тушди.

4655 — «Агар Фарҳод пўлат тоғ бўлганда ҳам, уни бир сўз билан бир нафасда тугатаман»— деди.

У кетма-кет неча кун чўл босиб, гоҳо чўлу гоҳ водий босиб, Фарҳод ўрнашган тоққа етди ва юкнини ечди.

Ўз кўнглида юзлаб таҳликали ҳийлаларни тўқиб, тезликда Фарҳод олдига борди.

Ўзи қилмоқчи бўлган алдоқларининг ҳисобини аниқламоқ учун бўйнига, бўйни сингудай кўп донали оғир тасбеҳ осиб олди.

4660 Парҳезкорликнинг ўриш-арқоғидан тўқилган чодир ва қуроқ жанда жинс-жинсидан алвонланиб кўриниб турар эди.

Гўё Марям ички ҳарамдан лаззатлана олмай Тур тоғига истироҳат қилмоққа келибдир, дейсан.

Фарҳод бунни кўриб тезда ердан турди, унга салом бериш учун алифдек қоматини долдай қилди.

Бу келувнинг сабабини, бу келишдан нияти нима эканини сўради.

Кампир ўз аҳволини ўзгартиб, чинакам намуналар кўрсатиб, қалбаки сўз билан айтди:

4665 — «Мен жонн хаста, кучсиз бир, занфман, элдан бутун боғланиш ипларини узиб,

ўн-ўн беш йилдан буён бир хилват жойга ўринлашиб, шу ерда тангрига ибодат қилиб ётар эдим.

Дунёда киши билан ишим бўлмас, тангридан ўзга кишим ҳам йўқ эди.

Арман ўлкасида тинчлик барқарор бўлган пайтларда менинг аҳволим шу тартибда ўтар эди.

Энди Парвез деб аталган шоҳ келиб, фитна ўтини шундай алангалатиб юбордики,

4670 халойиқнинг ўз тирикликларидан олатурган завқлари бузулди, сен ҳам бу гапни эшитган бўлсанг керак.

Бу ўлка фуқароларининг ҳоллари ўзгаргани учун менинг аҳволим ҳам ўзгариб,

ибодат қилишдан ҳеч ҳузур тополмай, ўзимга-ўзим эрта кунни кеч қилмай,— дедим.

Халойиқдан йироқроқ бир ерда қоронғу ғор топай, ёнида оқиб турган булоғи ҳам бўлсин.— дедим.

Тангрига қилинган яширин ибодатдан овқатланиб, кучланиб, ғорга кирганимча ҳеч чиқмай,

4675 агар умрим қўшинига ажал ғолиб келса, яна ўша қоронғу ғор менга гўр бўлади,— деб,

шу хаёл билан ташвишланиб кезар эдим, мана шу ер кўнглимга хуш келиб қолди.

Гарчанд мен умрдан аллақачон қўл ювиб қўйганман, бироқ то тирик эканман шу тоғ орасида бўлмоқчиман.

Одамзод тўдаси вафосиздир. Шундай экан ўша вафосизларни одам бўлган киши ёдга олиб нима қилади?

Одамлардан эмас, шу қора тошлардан меҳру вафо тилагини тамаъ қилса бўлади»— деди.

4680 Бу сўзларни эшитган Фарҳоднинг кўнгли жуда қувониб кетди.

У босган тупроқларни табарруқ санаб ер ўпди, илтимос билан ҳатто оёғини ҳам ўпди.

— «Э юзингда тўғрилиқ нури яққол, юрагинг ҳаққат сирларининг хазинаси бўлган одам,

агар сен букун дунё халқи билан нонттифоқ экансан, тангри ҳаққи ҳақлисан!

Жаҳон аҳлига вафосизлик қилнқ бўлиб қолган экан, улардан вафо қидирмоқ бўш гап.

4685 Бироқ улардан ташқари маълум бўлиб турибдики, биронта ярамас ҳодиса, юрагингни шундай ташвишларга солиб турипти.

Ёхуд Арманда бирор ҳодиса юз бердию, унинг губори кўнглинга юклими?»— деб сўради.

Кампир айтди — «Э ўғил, сўзларинг чин, мен ҳам чин хабар билан жавоб берай,

бу ўлкадан омонлик хайрлашиб кетди, омонлик ўрнинга ёмонлик келди,

унда энди офату балолар тўлиб ётади, бироқ шу вақтларда яна шундай иш юз бердики,

4690 Меҳинбону билан Хисрав ярашди, икковининг яқинликлари ҳаддан ошиб кетди.

Хисрав Ширинга боғланиш масаласини ўртага солган эди, Бону бу ишга ўз розилигини берди.

Ҳар икки ёқдан битишув бисотлари ёйилган ва ҳам айшу ишратларни ғанимат фаҳмлаб кайф сурмоқда.

Фисқу фасод, бузуқчилик авж олиб, мусулмончилик билан дин бир чеккага йиғиштирилган.

Ўлка ва тахт ичкилик селида қолган, тушунатурган одамлар бу ўртадан юklarини йиғиштириб, тортиниб кетганлар.

4695 Ҳамма ҳар тарафга қайгуриб тарқаб кетди, мен шўрликни осмон шу томонга солди.

Бироқ яна шуниси қизиқки, тинчлик қондаларини унутган бу жамоат ўртасига

тангри бир умрли қайғу солиб, барчаларини истакларидан ноумид қилди.

Неъматларга кўмилган шомнинг шамъидан нур кетиб, бу ўйин-кулги, тўполонлар мотамга айирбош бўлди.

Уша Ширин отли гул юзли гўзал бу ишлардан ғоятда қайғули экан.

4700 Уни Парвезга бермоқчи бўлганлари ошкора бўлгач, осмонга тинмай фиғон тортиб,

ўзига тездан ўлим қилчини урди ва бу қайғудан ўзини ўлдирди.

Баъзилар уни: Парвез менинг болимдан бебаҳра қолсин деб заҳар ичган дедилар,

тақдир қўли билан янгигина кўкариб келаётган сарв йўқлик ўлкасига қадам ташлаб кетди.

Умрида севинч юзини кўрмаган Фарҳод деган ғариб, қайғули бир ошиқи бор экан,

4705 Ушанинг айрилиғида жондан қўл ювиб, унинг севгиси билан жаҳондан кетди.

Унинг қайғусида оҳу фиғон тортиб, унга етишув армони билан дунёдан ўтди.

Ширин шундай иш қилдики, ҳеч бир кишининг қўлидан келмайди, унинг ишидан ҳамма юз марта тавба деб қолди.

У эпчил сарв нақадар тоза руҳли эди, дунёга тоза келиб, тоза кетди.

Фарҳоднинг севгисида ўлдиргувчи оҳларни тортиб, ўшанинг ёди билан тоза жонини берди.

4710 Дунёдан кетарда оғзида Фарҳод зикри бўлди,
ичида ҳам ўша шодлик кўрмаганнинг ёди бўлди.

Парвезнинг бутун қилган ҳаракатларини бекор
қолдириб, Фарҳод ёди билан дунёдан кетди» деб,

у мукчайган, ишдан чиққан кампир тили билан
қилч тортиб, ҳар нафас «оҳ», «эссиз» сўзларини
деяр эди.

Мукчайган кампир бу сўзларни такрорлаган сари
Фарҳоднинг ичига юз туман ҳанжар урулгандай
бўлар эди.

У бу ўлим афсонасини узун тортиб сўзлаган сари,
Фарҳоднинг кўзини сўнгги уйқу босар эди.

4715 Нафаси совуқ кампир, совуқ нафаслар тортиб, бу
тупроқдан кўкка тўзон чиқарар эди.

Кампир, ҳар нафас оловли «эссиз»ларни айтиб,
бу хашакнинг тутунини кўкка тўзғитар эди.

Зулм кўрган Фарҳод бир фиғон тортиб — Бас қил,
қисса маълум бўлди,

ғаразинг жоним бўлса уни олдинг, оҳ-вой, бу
ўлик танадан яна нималар истайсан?!

Кўнгил қонини ичишдан тўй, энди мени ўз меҳна-
тимга қўй! — деб

4720 дунёдан қўл силкиб, ўрнидан турди ва йўқлик
чўлига йўл очиб кета бошлади.

Кўзёшидан тоғда сел ёғдирди, сел ёғиш эмас, қиё-
мат қўпди. Бу сел, жисмининг қасрини қўпориб,
тириклик қўшини ҳам ўша сувда оқиб кетди.

Э соқий, сен менга рангги қонга мойил шаробдан
селдай кўпайтириб қуй,

Мен шундай майни ичишдан мотамга ўтайин ва
Фарҳод азасини тутиш учун йўлга тушайин!

ҚИРҚ БИРИНЧИ БОБ

Фарҳоднинг ажал соқийси қўлидан йўқлиқ шаробини сипқаргани ва соғалмас майдан жонон ёди билан маст бўлиб жонидан кечгани

- 4725 Бу мотамнамони ёзган эпчил қалам, қора кийиб, ёқасини йиртиб, шундай ҳикоя қилади:

Вақтики у айрилиқ чўлининг ови бўлган Фарҳод шундай яраланди,

у ўткир қиличдан теккан оғир яра унинг бағрини икки бўлакка ажратиб юборди.

Фигон тортиб ўрнидан турмоқчи бўлди, бироқ ҳар қанча турса ҳам йиқилаверди.

Ажал талапчиси жисмидан кучини олди, ёруғ дунёни гўрдай кўрди.

- 4730 У қаттиқ тош устида талпина бошлади, жисмидаги сўнгаклар сина бошлади:

Тош устига ҳар пайт қаттиқ-қаттиқ бошини уриб ёрганидан, бош кетиб, тош қолган эди.

Ҳар қанча ёш бўлса тўкди ва — э кўзларим, буткул йиғлашдан қутулдингиз! — деди.

Кўнгил яраларига Ширин айрилиғи ўқи синдирилиб қўйилган марҳамларни отиб ташлади.

Ажал ўқлар тегиб парчалаган ерлардаги яраларининг битиш вақти ўтди.

- 4735 Яраларга ёпиштирилган пахталарни олиб ташлаб, яралари танидан қоннинг юзлаб булоғини очди.

Яралардан узиб ташланган пахталар билан тоғ лолазор бўлди, бироқ лолаларнинг бари доғсиз эди.

Яраси тикилган қонли ипларни ҳар тарафга узиб ташлади.

У шундай ўз баданидан тешиклар очдики, ажал киришга ҳам, жон чиқишга ҳам йўл очилган эди.

Умр қўшинининг чиқишига чора қидириб, ажал унинг кўксини бурда-бурда қилиб юборган.

4740 Кўнгли ўтидан чиққан қайғу тутуни қийинликларнинг қора булутидай водий ва тоғни тутган эди.

Бу булут унинг бош устида унинг ёмон аҳволига ачиниб, Мажнундай зор-зор йиғлар эди.

Жисми яралардан бошдан-бошга гул очиб кетган, бу гуллар қон қатраларидан теваракка гул сочар эди.

Сочилган гуллар билан атрофи гул япроғи тўкилгандай, гуллар эмас, ўт учқунлари сочилгандай эди.

Бу гул ҳар тарафда қайғу чечакларини кўрсатар эди, чечаклар эса даврон ўтидан олов рангли қизил гулдай кўринар эди.

4745 У — «Э олтинланган кўк, бошимни янч, букундан бошлаб у менга керак эмас!— деяр эди.

— Э балоларнинг қаҳрамони, кўзимни ўй, чунки у букундан сўнг уни кўрмайди!

Э қайғунинг қиличи қўрқмай тилимни кесавер, чунки энди мен унинг сўзини истамайман!

Э менга кина сақлаган осмон, нафасни йўлини тут, ортиқ нола ва оҳ тортиш вақти ўтди!

Э қайғуларнинг тоши, оёғимни синдир, чунки унинг юрмакдан тиндаланиш пайти кетди!

4750 Танимни куйдиргил дейишдан бошқа сўз айта олмайман, чунки мен бу қайғулар ўтидан рози эмасман!

Э ажал, сен менинг кўксимни бошдан-бошга ёр-да,
кўнглимни қийноқлардан тозала!

Э қийинликлар, сиз менинг кўнглимни юз минг
парчага бўлинг ва йўқликда уларни овора қилиб
қўйинг!

Э фалак, сен бағримни титиб-титиб юбор, чунки
унинг билан бизнинг боғланишимиз йўқдир.

Э севги, сен менга қайғудош бўлиб хизмат қил-
динг, камчилик кўрсатмадинг, мардларча бирга
бўлдинг!

4750 Э айрилиқлар ғами, энди сен менинг бошимдан ўт,
худо ёринг бўлсин, ҳеч камчилик кўрсатмадинг!

Э қайғу, сен менинг танимни тупроққа бирлаштир,
мендан нимаки сенга етган бўлса кечир, бағишла!

Э кўзёшларим, мени ўлдириш учун бошимдан
ошингиз, юзимга сиздан ҳар қанча зулм келган
бўлса севинаман.

Э оҳим, энди у ой юзлим олдига бор, мен сенга
жонимни ҳам йўлдош қилиб қўшиб бераман!»—
деди-да,

сахрога қараб тоза ёшларини тўкди:—«Э дард ва
қайғу аҳлининг макони бўлган ер,

4755 текис содда тупроқдан бўлган ўртоқ, қанча мақ-
тасам ундан ҳам зиёда бўлган ўрин,

сен менинг оёқ уришимдан кўп қийналдинг, юриш-
ларимдан талай алам тортдинг!

Ёшим сели билан бағрингни ёрдим, югуриш билан
гардингни чиқардим.

Энди бу соатда қийналишларимдан тинчландинг,
мени ёзғурмағилки, жабримдан қутулдинг!»—
деди.

Фарҳоднинг бу мотамидан сахро қайғуриб, водий-
ни очиш билан ёқасини йиртди.

4760 Фарҳод тоққа қараб шундай деди: «Э борлиқнинг кўрки ва оғир юки,

сенинг юксак қийматинг кўкка бош урган чидамингнинг савлатидан зотинг бир оғир тош каби бўлган.

Этагинг кучсизларнинг бошпанаси, тошларинг, қиёларинг касалларга такъя бўлган э тоғ!

Сенга мендан анча ётлик ишлари етди, сенинг юзингдан мен уятлиман!

Баъзан сенинг бағринг тешамга қин бўлди, баъзан жисминг метиним билан ёрилди.

4765 Юзинг кўзёшларим билан қонланди, нафасимдан бошинг устида тутунлар йиғилди.

Энди сен менинг бутун гуноҳларимни афв қиличини тортиб, кетар пайтимда афв қилиб кечир!».

Фарҳоднинг фиғонини эшитиб тоғ ҳам фиғон тортиб юборди, акс садолар билан бир эмас, юз нола тортиб юборди.

Фарҳод ғами билан ўз бағрини талай ёрди, тоғдаги ҳар парча тош қонлар билан лаълга айланиб кетди.

Осмонга қараб:—«Э ситам қилувчи!— деди,— жафо қилавериб бахтим юлдузини сўндирдинг,

4770 шиоринг ҳар қанча жабру жафо қилиш бўлса ҳам мен сени кечирдим, чунки менинг ишим вафо қилмоқдир.

Агарчи сен менинг жонимга қийналишларни солдинг, бироқ сен ўзинг ҳам мендан алам тортдинг.

Тортган фиғонларим билан сўлқунлашдинг, оҳим ўтидан қийналдинг.

Мен юрганда кўтарилган гардлар юзингга ёйилди, тортган оҳларим тутуни қуёшингни хира қилди.

Юлдузларингнинг олтин сочиб туриши оҳларим ўқидан чақилган ўтлардан бошқа нарса эмас.

- 4775 Букун на оҳим, на фигоним қолди, оҳу фигон билан бирликда ва ўзимдан ному нишон қолди.

Жаҳонни кезган бу жисмим тупроқ бўлажак, шунда сенинг қўйнингда ундан гард ҳам қолмас.

Мен йўқолишим билан мени йўқ эди деб бил, агар бор эди-ку, деб билсанг ҳам унут!»— деди.

Фарҳоднинг сўзларидан фалакнинг дарди ошиб кетди, шафақлардан унинг жонига ўт туташиб кетди.

Турар жой тополмай, боши айланди, унга қилган жабрлардан юз пушаймон еди.

- 4780 Фарҳод ўз метинига қараб:—«Э менинг аеирим, машаққат кунларида қўлимдаги асбоб.

Сенга мендан кўп койишлар етди, бироқ сендан менга талай парваришлар етди.

Мен сенинг учинг билан бошингни тошга урдим, бошингни бошқа урдим-у, учингни бошқа урдим.

Сен, мен қилган меҳнатлардан жони қаттиқлик қилиб, менинг хизматим учун бошингни оёқ қилдинг.

Менинг зулм ва жабрдан иборат бу ҳунаримда бутун қийналишларни сен билан теша тортди.

- 4780 Букун шу меҳнат, шу шиддатлардан сиз икков қутулдингиз, озод бўлдингиз.

Шу аҳволда эканимни кўриб менга раҳм қилинг, кетар чоғимда менга малолни раво кўрманг.

Мен нимаики жафони сизга қилган бўлсам кечиринг, вафо қилингу, жоним сиздан миннатдор бўлсин!»— деди.

Фарҳоднинг бу гапини эшитган метин билан теша, бошларини тошга уриб, бошига мотам тушганлардай фигон торта бошладилар.

У икков отаси ўлмоқчи бўлган ёш болалардай Фарҳоднинг белига осилиб, ҳол тили билан ўз аҳволларини айта бошладилар:

4785 — Агар сен буюрсанг, тоғ бўлса тоғ, ер бўлса ҳам ёрамиз, сен қора тупроққа кирсанг, баравар кирамиз!— дедилар.

Фарҳод ўз атрофида йиртқич, ўт егувчи ҳайвонларни ва паррандаларни кўриб,

уларга:—«Э менинг кеча-кундуз йўлдошларим, қурдошларим бўлган ҳайвонлар!— деди,— сиз ҳаммангиз менинг кўнглимга эш бўлдингиз.

Сизнинг таъбингиз зулм қилишдан, кина сақлашдан, айрилиқдан озод, одамлар тўдасидай эмассиз.

Яратилишингиз вафо билан йўғрилган, вужудингиз меҳрибонликдан таркиб топган.

4790 Сиз ғарибликда қийналган кунларимда эш бўлдингиз, айрилиқ кунларимдаги қайғуларимга дўст бўлдингиз.

Баъзиларингиз ичимга кириб, тириклигимга сабаб бўлдингиз, баъзиларингиз учиб, бошимга кўланка солдингиз.

Ёлғизлигимда менинг қавмим ва қўшиним бўлдингиз, қай томонга борар бўлсам эргашдингиз.

Менинг ҳеч кимим йўқлигини билдирмадингиз ва ўз юртимдан узоқлигимни сездирмадингиз.

Мен тортган фиғонлардан қийин ҳоллар кўрган ҳолда биронтангиз малол кўрсатмадингиз.

4795 Мен сиздан чегарасиз даражада уяламан, энди сиздан қайси тил билан кечирим тилашга ҳам қайронман!»— деди.

Фарҳод бу сўзларни зор йиғлаб айтди, ҳайвонлар ҳам унда бошқача бир қийналиш бор эканини фаҳмлаб,

бошдан-бошга овозларини тез тортиб юбордилар, овоз эмас, булар тортган ун қиёматнинг унидай эди.

Улар вафосиз одамлар каби эмас эдилар, мотам-дагилар каби мунг торта бошладилар.

Улар билан бир нафас сўзлашди, сўнг ажал дард ўқини унинг жонига урди.

4800 Бу сўзлардан ўзини бўш кўргач, бир муддат ўз ҳоли билан машғул бўлди.

У ўз умрининг охири етганини фаҳмлаб, отасини ёдлади ва бир совуқ оҳ тортди.

Онаси ҳам кўз олдига келгач, кўзидан иккита қонли ирмоқ очилди.

Кўк унинг бошига бир қонли шамшир урдию, кўк-сигача икки бўлиниб тушди.

У айтди:—«Ҳаёт, бу қандай ҳол, э ажал, ботроқ жонимни олсанг нима бўлади?»

4805 Менинг улардан илгари юз ўлмагим нимадир ва бошимни юз тиг билан қиймаламоғинг нимадир?

Куюк танга ёлқин урмоқ нима учун, пахта устига чақин учқунини туширмоқ нима учундир?

Отам-онамни ўйлаш ичимдан бош кўтаргунча, кошки бошим тупроққа кирса эди!

Э фалак, охири ўз бузуқлигининг кўрсатдинг, бузулган кўнглимни яна буздинг!

Э дунё соқийси, ўлар пайтда яна бир пиёла тўла заҳар қўймоқлиқ инсофданми?

4810 Улган бошга қилич чопмоқнинг маъноси нима, бир ўқ билан ўлганга яна ўқ отаверишдан нима фойда?»

Фарҳоднинг сўзлари шу ерга етгач, яна кўп аччиқ-аччиқ йиғлаб айтди:

—«Э тонг ели, тангри учун, тур, Чин ва Хитой
ўлкасига бориб ер ўп!

Мен, Хоқон қошида бу ўғлидан ер ўп демайман,
балки ғарибликда ўлган бир хаста қулдан ер ўп!

Хоқоннинг бошида қуюндай айланиб, ўзингни
садқа қил, сўнг бундай сўз айт:

4815 — Сенинг уй-жойдан ажралган оворанг, сенинг
бағрингдан бўлган бир қатра қон

оламдан йўқолиб, умидсизлик билан ўлди, юзинг-
ни кўрмай, армон билан ўлди.

Унинг бағридан кўзёшига кўп қонлар оқди, боши-
га фалакдан зўр ишлар тушди.

Алдоқ, макр ва ҳийлалар ишлатиб Парвез оғир
зулмлар қилди.

Агар Парвез тўғрилиқ билан олишса, Фарҳод ун-
дайларнинг мингтасига жавоб берар эди.

4820 Бироқ Парвез ўзига эгриликни қоида қилиб олиб,
рост бўлиб кўринган юз хил ёлғонлар ишлатди.

Тақдир тўғрилиқ билан яратган одам, қанча ёл-
ғон сўз бўлса ҳам ишонаверар экан.

У кофирнинг қандай ишлар қилганин қайтиб ай-
тай, у нимаики қилган бўлса ҳаммаси тақдиру қа-
зодандир.

Мен шунни истайманки, менинг ёрим ва кўмакдо-
шим бўлган қаҳрамон Баҳром,

чегарасиз қўшинлар йиғиб, бу томонга юриш бош-
ласин.

4825 Унинг қиличи Хисравни жонидан безор қилиб,
менинг гуноҳсиз тўкилган қонимни сўрасин.

Агар шоҳ бу оловли сўзларни эшитиб, бошидан
ўт аланга тортса,

менинг ёмон аҳволимга ёқасини йиртиб, ўзини тупроқларга ташласа ҳам ажаб эмас.

Ўз йиғисига бу оворасини, овора эмас, бағри пора ўғлини қўшса,

бўтам, деб баъзан бўзлаб, баъзан ўкирса, жафо тошини синиқ кўксига урса,

4830 ана шунда, э тонг ели, унинг тожини ерга уришга ва тахтини тепиб синдиришга қўйма!

Унга айтки:—э жаҳонни олган шоҳ, тангри истагига чора топилмайди!— дегин.

Менинг аввалдан вужудим севгидан иборат экан, ғарибликда ўлиш манглайимга ёзилган экан.

Тангри ёзганни кўрмасликдан бошқа чора ва овора бўлишдан бошқа даво борми?

Манглайингда тақдир ҳукми ёзилган бўлса, тангридан нимаики иш қазо берган бўлса ризо бўлиш керак.

4835 Гарчанд мени осмон умрдан ноумид қилди, бироқ шоҳим дунё мулкида бир умр қолсин.

Агар у ўлкада бирор ҳужра йиқилган бўлса, қасрлар обод бўлсин, агар бирор кўкат қуруган бўлса, озод сарвлар кўкарсин.

Агар бу хабарни эшитиб, онам изтиробга тушган ва менинг қайғумдан тошларга бош уриб,

ғавғоени дунёга ўт солгудай ва оҳу войлари ҳар тарафга еткудай бўлиб,

бу ваҳший ўғилни — қўзим, деб атаса, бу ҳеч кими йўқни ёлғизим деб соғинса,

4840 қайғу ва безовталиклари ошиб, юзини яширган пардаси бир тарафга учса,

қайғуларда ўсган ўғлини ёд қилиб, ўз тўққиз пардасидан югуриб чиқса,

— Жонимнинг ипига боғланган болам!— деб юз-
ни тилим-тилим қилса,

юлиш билан сочидан айрилса, Чин ўлкасига қора
мушк ўрнига исли кофур сочилгандай бўлса,

ана шунда, э тонг ели, менинг нафасимни тутун
қилиб, халойиқ кўзидан уни яширишда парда бўл-
гил!

4845 Унга менинг номимдан:— э юзинг жоним қуввати,
изининг гарди кўзимни сурмаси бўлган она!

Менга бу дард, қайғулар етарли эди, токи тангри
менинг вужудимни йўқликдан яратди.

Сенки бир ажойиб фарзанд менга эш бўлсин деб
жуда ҳам орзуманд эдинг.

Менинг қайғумдан бир нафас кўнглинг севинмади,
доим зор ва ташвишли бўлдинг.

Бошқа болалар кўкатлар, боғларга югурганда,
менга кичик ёшдан доғ ва дард насиб бўлди.

4850 Озғин жисминг менинг қайғуларимни тортиб, сен
менинг доғимда ўртанишни шиор қилиб олган
эдинг.

Ёқут тилаган эдинг, бир парча тош топдинг, қуёш
сўраган эдинг, ўт парчасига эга бўлдинг,

мен қанча улғайсам, шунча бечора бўлдим, ўлкам-
дан, мулкимдан ажралиб овора бўлдим.

Менга бу овораликни осмон берди, мендан айрил-
гач сенинг ишинг ўртаниш бўлди.

Сени бир умр куйишинг етмагандай, менинг қай-
ғумдан куюя-куюя хасдай кул бўлдинг.

4855 Менинг сенга етказган бу зарарларим етмагандай,
қайғу ирмоқларини тузиб, кўзёшларим сели билан
ўз каъбамни буздим.

Мен киммен? Мен ўлимга ҳам арзимайман, халқ-
нинг менга куйишига ҳам арзимайман.

Агар сен менинг дардимдан қайғулана турган бўлсанг, сен тортган бу қийналишлар ва қайғулар учун менинг ҳолимга бир вой эмас, юз вой бўлсин!

Сен мени ўз розилигингдан ноумид қўйиб, бир умр дўзах ўтига солма!

Э тонг ели, агар менинг ишларим ва аҳволим қаерга бориб саранжом топганини Мулқаро билан Баҳром билиб қолгудай бўлсалар,

4860 юзларини қорайтириб, унга қон ёшлари билан чиқиқ чекадилар, гўё сиёҳ устига қирмиз билан хат тартадилар.

Қора наматларни бўйинларига иладилар, намат юзларидан, юзлари наматдан бўялади.

Қуёш дунё мотамида оқшом палласини ёпингандай ўз кийимларини йиртиб киядилар.

Ўзларини гоҳи чўл, гоҳи тоғларга, ҳатто тупроқларга уриб йиғлайдилар.

Ана шунда сен энг аввал Мулқарони тинчлантир,— ақлли киши тақдирга кина сақламайди,— дегин.

4865 Кўкнинг етқизган қазосини кўрмай нима ҳам қила олар эдим!

Сўнг Баҳромга ҳам менинг саломимни еткур, саломдан сўнг шундай топшириғимни билдир:

— Э жоним жони билан боғланган сут эмишганим, шогирдим, фарзандим,

агар сен менинг ўлганимни билиб оҳ тортсанг, бу оҳингдан кўкка тутун чиқарсанг, бундан на сенга ва на менга фойда йўқдир.

Агар сен менинг шўрлик жоним сендан хурсанд бўлиб ёним ерга тегсин десанг,

4870 бирор соат ҳам тинма, таянма, ғазаб урушини бошлашдан тортиниб турма!

Тезликда қўшин йиғиб бу томонларга юриш бошла.

Бу иш менинг жонимга роҳат бўлади, мени ўлдиргани топиб, қонимни сўра!

Э, тонг ели, у билан бирга кела турган менинг қўшинларимга қайта-қайта менинг сўзларимни айт!

Уларга яширин ва очиқ билдирки, улар Баҳромни менинг ўрнимда кўрсинлар.

4875 Ниманки буюрса кечикмасинлар, буюрган ишларини камчиликсиз бажарсинлар.

Хўтан ўлкасику жаннатдан нишонадир, унинг қорасининг ўзи кишига жон бағишлайдир.

Агар, э тонг ели, ўша томонларга юрмоқчи бўлиб, менинг боғларимга йўлинг тушса,

жаннатдай безакли ўша тўртта боғ ва унинг ичидаги учмох зийнатли тўрт қаср,

бари менинг буйруғим билан тайёр бўлган, ундаги гуллар ва мевалар ҳулкар юлдузидай эди.

4880 Агар ўртада ўша ерлардан ўтсанг, эсган ерларнинг оёғинг тупроғидай бўлиб қоладилар.

Кўклам нусха боққа кирганинда менинг мотамим учун гул рангли ёш тўк!

Агар ёзлик боққа севиниб киргудай бўлсанг, менинг улушимнинг кўчатини, шохини, япроқларини ёдингдан чиқарма!

Агар хазонлар билан тўшалган кузлик боққа кирсанг, бу сариқ юзлидан салом айт!

Қишлик, боққа йўлинг тушганда, нафасларимни ёд қилиб, бир совуқ оҳ тортиб қўй!

4885 Қаламига ҳатто тақдир ҳам офарин айтган ва Чин ўлкасининг рассоми бўлган Монига айт:

У таҳрирнинг қаламини тортиб, ўша менинг тўрт қасримни суратлаганда:

биринчи, Юнонга от сурганимни, кураш билан
аждаҳо ўлдирганимни,

иккинчи, девга ғазаб қилиб, дунёни унинг қони
билан бўяганимни,

учинчи, Искандар Румий тилсимини очиб, у тил-
симнинг жисмини ер билан баравар қилганимни,

4890 тўртинчи, Суқрот билан учрашиб, унинг ғорига
аждаҳосимон кирганимни,

олам яратилгандан буён бундай ишларни одам
боласи қилмаган эди, шуларнинг барисини Монн
суратга олган эди.

Шу суратларининг ҳаммасини чизишда талай куч
кўрсатган эди, албатта-албатта бошдан-оёқ ювнб
ташласинлар.

Ювнб ташлагач, у ипак пардаларини айвондан
олиб, ё сувга оқизсинлар, ё ўтга куйдирсинлар.

Менинг жисмим ва жоним йўқолиб кетгани ва
ному нишонам дунёдан ўчиб кетгани учун,

4895 менинг ишларим эски дунёнинг тоқидан ва ўхша-
шим осмон варақларидан йўқолиб кетсин.

Сен кишилар кўра олмайтурган нарсаларни яхши
кўриб, билганинг учун, менинг суратларимни
ўзимдек деворга чизган эдинг, балли!— деди.

Э тонг ели, сен яна мендан тошйўнар Қоранга
салом айт ва менинг унга топшириқларимни та-
мом айт!

Айтки: менинг тешам қанча тошларни ушатган
бўлса, шуларни осмон йиғиб, менинг бошимга
қайтариб отди.

Осмон ҳар пайт юз туман тошлар ёғдириб турган-
да унинг остидаги битта синиқ бош нима ҳам
қила олади?

4900 Осмон каби тоғларни ер билан баравар қилдим,
биноқ қазонинг ҳукми билан шулар тагида қол-
дим.

Кўк менинг ўлдирган пайтда чўзилиб ётган туп-роғи—гўримнинг ҳар битта тоши бир тоғдай оғир бўлди.

Мен энди қайғу тоғиман деганим яхши, чунки мен қайғулар тоғи остида йўқолиб кетганман.

Э Қоран, сен қайси бир тошни чўқиб унинг бошида менинг исму лақабимни ёзган бўлсанг,

яна метинингни ишга солиб, тошлар юзини тимдала ва менинг номимни ҳам ўзимдай овора қилиб дунёдан йўқот!

4905 Менинг гавдам тош остида қолгандан кейин, отим тош устида бўлмаса ҳам бўлади.

Яна дунёнинг тоғларини, шаҳарларини, водийларини кезиб, севгувчилар аҳлига жар сол:

«Фарҳод севги ичида зор бўлиб ўлди, Хисрав унга қийноқлар берди.

Сиз-ку уни ўз султонимиз, биз фуқаросию, у бизнинг хонимиз деяр эдингиз.

Бугун султонингизга зулм етиб, дунёдан кучсизлик билан кетди.

4910 Ҳаммангиз жам бўлиб, қўшин тортишингиз, унга шоҳлар ўлганда тутилгандай мотамлар тутишингиз керак.

Энг аввал Хисравни кўклам ёмғирдай оҳ ўқларидан ўққа тутингиз,

унинг ўлкасини фиғон ўтига ўртаб, тожини, тахтини кул қилиб куйдиришингиз,

Фарҳоддай кучсиз, ожизга йиғлаб, Хисравнинг бор-йўғини йўқлик селига оқизишингиз лозим.

У вафонинг қасрини шу ишлар билан обод қилиб, жонимни ўзидан севинтирсин.

4915 Яна, э тонг ели, мenden Шопурга хайр-хўш қилиб қўй, унга менинг номимдан: Э истагига етмаган йўлдошим!— де,

Сен менга ҳамдам бўлиб не қонлар ютмадинг,
менга сирдош бўлиб не қайғулар тортмадинг.

Менга ҳамдам бўлганингдан бошлаб балоларга,
мотамларга йўлиқдинг. Вафо қилишнинг қоидау
шарти шунчалик бўлади-да!

Менку қилолмадим, тангри сенга менинг учун узр
айтсин.

Ҳаммавақт қабрим тошидан хабардор бўл, туп-
роғим бошидан оёғингни узма!» деб Фарҳод

4920 сўзларини шу ерга еткурганда қийналган жони оғ-
зига келиб қолган эди.

Ўзи айтганларини ўзи билиб қолиб, бу сўзлари
учун тангридан кечирим сўради.

Унинг бузилган жони севганига бориб етишти,
балонинг ўти ўша бузилган жонига бориб тушди.

У ўт унинг вужудини шундай куйдирдики, жисми-
нинг ўриш — арқоғи кул бўлиб кетди.

У ўз севгилисининг отини тилга олиб жонини топ-
ширди.

4925 Бунни кўриб қайғу, дард ва бало ўртасига ғавғо
тушиб кетди, бу ғавғо ҳатто дунё халқлари ўрта-
сига яқинлашиб борди.

Бу мотамнинг ичида оловли ишқ, ўз қилган иши-
дан пушаймон бўлиб ўз айн ҳарфини қора намат-
дай бўйнига илди.

Дарду бало ҳам ёрсиз, эшсиз қолди. Айрилиқ кун-
лари ўз мажлисидаги шамдан ажралди.

Фалак мунг билан унинг жонини олган бўлса ҳам,
буларни яна мотамга солиб қўйди.

Тўрт оёқли ҳайвонлар Фарҳоднинг ҳолини кўриб,
Фарҳодни ўлдиргани бурда-бурда қилиб ташла-
дилар.

4930 Улар унинг кўзларидан порлоқ ёшларини оқизмай, ерга унинг қонидан бир қатра томизмай,

тишлари ва чангаллари билан уни йиртиб ташладилар, Фарҳодни ўлдирганнигина эмас, ўзларини ҳам шундай йиртар эдилар.

Улар Фарҳоддай зор ва кимсасизнинг мотамидан куйдилар, чунки вафосиз одамлардан кўра ҳайвон яхшидир.

Э соқий, сен менга мени ўлдиргувчи бир пиёла шароб бер, унда шароб ўрнига оғу тўла бўлсин!

4934 Менку севги ичида Фарҳодсумонликни топдим, энди ўша пиёла билан Фарҳодсумонликни ўлдирай!

ҚИРҚ ИККИНЧИ БОБ

Хисрав билан Меҳинбону ярашгани ва Фарҳод ўлимидин ўлар ҳолатга етган Ширинни Армания тоғига юборгани

4935 Бу дунёдан йўл кетиб турган бўлсанг, юкингни боғла, чунки бу ўрин тинчлик ери эмасдир.

Нега уни («одамлар яшай турган чорак») ер деб атайдилар.

Чунки унинг қолган уч чораги сувга кўмилгандир. Тушган ўрни сувнинг усти бўлган киши истаристамас қайғу ва ташвишда бўлади.

Ҳодисаларнинг қаттиқ эсгувчи шамоли бир тўлқин кўтарса, сув қолган чоракни ҳам босиб кетиши ажаб эмас.

Иш шундай экан, бу ерни тинчлик-омонлик ўрни демай, бир ҳароба дегил, бу ерни тураржой демай, сув кўпиги дегил.

4940 Кўпик, сувнинг устида гумбазга ўхшаб тургани билан бир пуф дейилса у нимаю, сув нима!

Бир нафасда бузиладиган уйга ақлли киши ихлос қўядими?

Бундай уйда туриб бўлмайди, у ерда биттагина нафасни ҳам бемалол уриб бўлмайди.

Бу бир тўда тупроқ — кўпик бўлмаганда ҳам шунча сув ичида тупроқнинг иши нима бўла қолар эди?

Агар бу тупроқнинг бўлаклари сувга чўкса, унга ўрин сув туби бўлади.

4945 Бу тупроқнинг тегарасида осмон, ин атрофида айланган қушдай айланади.

Қатма-қат бўлган осмон ажойиб бир қушки,
унинг иши каптардай муаллоқ уришдир.

Каптар-ку тинчланади, кишига ром бўлади, бироқ
кўк на ром бўлади, на тинчланади.

Доим у (ҳали — ҳалигача) саҳроларда кезгувчи-
дир, бу гапнинг исботи унинг рангидир.

Каптар ҳам эмас, у ўзи каптархонадан иборат
бўлиб, юлдузлар унинг сочган доналаридир.

4950 Бу каптархонанинг каптарбози қазонинг устоди
бўлиб, у ниманки қилса маъқул топиб, ризо бў-
лавер.

Қаптар унга ов, у овчи, овчи эмас, балки жаллод-
дир.

Уч кунли ой унинг қиличи, қуёш эса қон тўкишга
тоғарасидир.

У ўлдирар экан ачинишни билмайди.

Унинг қўлидан зарралардай саноқсиз ой юзлилар-
нинг бағри тилингандир.

Шу гап ҳаммага машҳурки: зарар бергувчи жал-
лод ўлдирганлари мингтага етганда қиличини ер-
га кўмар экан.

4955 Чарх ҳар кунни минг кишини ўлдиргани учун оқ-
шомлари қуёш қиличини ерга кўмади.

Шундай, минглаб кишини ўлдириш иши бўлганни
ким киши деб айта олади?

Булар, истасин шоҳ, истасин шаҳзода бўлсин, ёхуд
қул ё озод киши бўлсин,

сўз бу ерда унинг баб-баравар ўлдиришда бораёт-
ган экан, на сенинг ва на менинг бошу кўзимиз
қолмайди.

Қишининг гавҳари қанча тоза бўлса, унинг зулми-
дан шунча қайғули бўлади.

4960 Гавҳарларнинг асли ёқутдир, замона унинг ҳам
бағрини тешиб қон қилади.

Қуёшдан бутун борлиқ нур олади, ўшани ҳам ҳар кеча қора тупроққа яширади.

Кўп пиёлаларга тўлган қон шароблар биттагина бадмаст фосиқнинг севинмаги учундир.

Юзлаб покиза жавҳарларни тупроққа ташламоқдан битта бангигина қувонади.

Кўкариб турган ёғочни ҳардам синдириб ёқишдан ва унинг алангасидан ўтпарастнинггина кўнгли тинади.

4965 Фарҳоднинг қонини аямай тўкиб, шу майдан Хисравгина базм қура олади.

Алқисса жигари куйган Фарҳод йўқлиқ базмида мажлис ёрита бошлади.

Буни кўриб кўп жониворлар қайғудан ўлгудай бўлдилар, яна кўплари аламдан хаста ҳол бўлдилар.

Улар Фарҳоднинг гавдаси атрофида халқа уриб, унинг азасидан фиғон, зор қилар эдилар.

У жониворлар унинг атрофини шундай эгаллаб олган эдиларки, одам яқинлашиб бориши мумкин эмас эди.

4970 Бироқ ўша ерлилардан уй-жойсиз бир бечора Фарҳоднинг ўлар пайтида,

қийналиб уни кўришга борган эди, унинг хизматини қилиш билан қувонмоқчи бўлган эди.

Бироқ юқорида айтиб ўтилган сўзлардаги аҳволларнинг Фарҳодга етишганини кўриб,

ўзини бир тошнинг ёруғига олган, унинг ҳолларини кўриб ҳайронликда қолган эди.

Фарҳоднинг жони тангрига улашгунча бўлган бутун очиқ ва яширин ишларни ўрганган эди.

4975 У киши Фарҳоднинг қабрини кўтариб, унинг устида қўшнилик қилмоқчи бўлган эди.

Бироқ шеру қоплонларнинг ўткир чангалларини кўриб, ноилож қон ёшларини тўкиб шаҳарга қайтган.

У ерда халқ орасига кириб, кўрганларини овоза қилган, Қайси мажлисга кирса ўша ерда янгидан қайта бошдан айтиб берган.

У бу сўзларни айтишда қон-қон йиғлагандай, эшитган халқлар ҳам зор йиғлар эдилар.

Охири бу қўрқинчли хабар ҳар тарафга етти, Хисравгина эмас, буни Ширин ҳам эшитди.

4980 Бу сўзларни эшитиб Хисрав ақл югуртирди, кўп чидам билан ўйлаб чиқди.

Қайғудан бир неча кун кулгиси ҳам келмади, қўрқувдан неча тун ухлаёлмади.

Агарчи Фарҳод ўлиб, Ширин уники бўлди, деган умид уни севинтирса ҳам,

чарҳ Фарҳод қасосини олиш учун қандай қийноқ кўрсатар экан,— деб ҳар пайт қўрқувдан қайғули эди.

Лекин унинг жаҳли устун, нафси талабгор бўлиб ўша нафснинг ўзи талабларини қидириб қолди.

4985 У билмас эди, ўзи тутган бу заҳарлик пиёла унинг ўз оғу иштаҳасининг ҳам ишини тугатади.

Пилик доғ солиш учун ҳар нафас ўт солгани билан, куйдириш билан бирга ўзи ҳам куяди.

Бир кишига илон заҳм ургани билан, у заҳмнинг ўзи илоннинг ўлишига ҳам сабаб бўлади.

Хисрав — бу ишнинг бундай бўлиши керак эмас эди, модомики бўлар иш бўлди, қолган ишда суст бўлиб бўлмайди,— деб,

бир неча иш билармонларга, ҳар бировларига сўзлашнинг ихтиёрини бериб, қалъа томонга юборди.

4990 Улар бориб зулм кўрсатишлари билан бирга, таслим ҳам бўлишлари, умид бахш қилишлари билан бирга қўрқитишлари,

кўп сўзлар билан мулозимат кўрсатиб, ҳар икки бўй бермас қулунни ёввошлангиришлари керак эди.

Ҳалиги сўзга чечанлар бу сўзларни эшитиб, қалъага бордилар, қўрғон ичига киришга ижозат топдилар.

Бонуга кўп мақтовлар сўйладилар, ой юзлига ҳам ундан кўп дуолар айтдилар.

Хисрав номидан талай меҳрибонлик кўрсатиб, ўзларини ерга уриб, кучсизлик арз қилдилар.

4995 Уста сўзлар билан талай далиллар кўрсатиб, Бонуни бу ишга мойил қилдилар.

Давлат арбоблари ҳам ўртага кириб, бу гапларга аралашдилар.

Унга яширин жойда кўп сўзлар билан уқтирдилар:— Хисрав ахир дунёнинг ҳукмрони,

ота-боболари бутун султонларга шоҳ бўлган, билимдонлик ва улуғликдан унинг билмаган нарса-си йўқ.

Сиз билан боғланишни истаган экан, бу ишга севинишдан бошқа нима дея оласиз.

5000 Қайғули Фарҳод тирик бўлганда эди, Хисравга душманлик сақлаш арзир эди.

Энди у ўлди, ўринсиз душманликни ташламоқ ва бу шоҳнинг истагига кўнмоқ маслаҳатдир.

Маънини фаҳмлайдирганлар фойдаси оз, зарари кўп ишни қандай қила оладилар.

Парвез билан битишмак керак, ўринсиз халқ қонини тўкмаслик керак.

Агар бу ўлкани Хисравнинг зулми бузган бўлса, унинг адолати тузса ажаб эмас.

5005 Шиша билан тош бир-бирига курашишда тенг эмас, хирмонга ўт тушса албатта куяди,— дедилар.

Меҳинбону бу сўзларни эшитгач, маъқул топиб бир нафас жим қолди.

Шўрлик Фарҳод қандай ўлганини ҳам у яхши билган эди. Унинг дардида кўп қон ютган оналардек азасини тутган эди.

Меҳинбону ёлғиз эмас, у лола юзли сарв ҳам унинг мотамида юзини юз марталаб тимдалаган эди.

5010 Қайғули жисмидан минглаб яра очган, албатта ўзини ўлдирмоқчи бўлиб,

неча мартаба яширинча заҳар тилатиб олиб, ичай деганда халқ билиб қолиб ичолмаган.

Ўтхонага ўзини ташлаб куйдирмоқчи бўлганда қўшинлар билиб қолиб, бу истаги юзага чиқмаган эди.

Бут атрофидаги бутпарастлардай, Бону унинг атрофига кеча-кундуз кузатувчилар қўйган эди.

Бону у ойни асрамоқдан ва унинг ҳар нафасдаги ўзга хаёлини англашдан ожиз қолган эди.

5015 Ул пари девоналарга ўхшаб қолган, ўз жисмини тиши билан узиб-узиб олар эди.

Унинг ҳар нафас нолаю ғавғоси, оҳу вовайлоси тинмас эди.

Фарҳод унинг айрилиғидан фарёд тортганидай, у «Фарҳод», дея фарёд тортар эди.

Гоҳо Фарҳоднинг ғарибликдаги ҳоли-зорини айтиб, гоҳо душманлар ҳийласидан тортган қийналишларини айтиб,

гоҳо унинг ҳусну жамолини таъриф қилиб, гоҳо виқори, эси, ақли, билимдонлиги, улуғворлигини айтиб,

5020 гоҳо унинг зор ва ноумид ўлганидан, гоҳо айрилиқ қайғусини бир умр тортиб ўлганидан айтиб йиғлар,

йиғи орасида Фарҳодни — мазлумим, асирим, зорим, айрилганим деб қўшар эди.

Унинг сўзи туну кун Фарҳод хаёли билан, хаёли эса ою йил унинг сўзи билан банд эди.

Бону бу ишларни ўйлайвериб ҳайрон ва унинг ҳолини кўриб ҳардам кўнгли бузилар эди.

Бу таҳликали қайғудан жони чиқар даражага келиб, бирор нафас бир ишга қўли бормас эди.

5025 Қўрғонда ҳам запаслар туганиб халқ ҳам, Бону ҳам қийин ҳолда қолган эдилар.

Кичик одамлар зулм кўрганлик оҳини тортсалар, улуғлар таъна сўзларини айтар эдилар.

— «Бу ишлар халқнинг кўнглидагидай бўлса ҳам, ҳақиқатда эса яхши эмас эди.

Халққа бунча меҳнат ва истакка етолмаслик, айниқса жаҳон халқи ўртасида, ёмон отлиқ бўлиш яхши эмас.

Ёмонми, яхшими ҳар ниманки юз берган бўлса, унга бир ажойиб гўзал сабаб бўлди.

5030 Биз унга юз шунча хизмат қилсак, юз шунча эмас, ўлгунча хизмат қилсак ҳам арзир эди.

Энди-ку сабабчилардан бири ўртадан кўтарилди, бу ўринсиз жанжаллардан нима чиқади?

Бизнинг ўлкамизни олган бу шоҳ яна бир талай илтимосларни ўртага солди.

Бундай хурсандчиликни кам билмаслик ва бу иш-ни ғанимат фаҳмлаш керак.

Парвез билан бўлган боғланишдан қувониб, халқни бу қамоқдан қутултириш керак.

5035 Йўқ эса халқнинг чидами чегарасига етиб, Бонуга оқ бўлишлари аниқ,

Гапу сўзлар бунча чўзилиб кетаверса, душманга қўрғонни очиб берадилар» — дедилар.

Бону бундай сўзларни эшитавергач, кўнглига ҳаддан кўп қўрқув тушиб,

Ширин олдига кирди, ёниш-туташларини кўкдан ошириб, бутун гапларни очиб ташлади.

— Э жисмимга, балки жонимга боғланган, юзинг жисмим билан жонимнинг истаги бўлган Ширин,

5040 сенинг олдинга айтиб ҳам, яшириб ҳам бўлмай-турган бир иш билан кирдим.

Халқ шундай сўзларни айтаётган эмиш, деб ҳаммасини бирма-бир айтиб чиқди.

Ширин унга қараб,— Э тириклигимнинг озиғи бўлган амма, гарчи уятим тўсиқлик қилса ҳам айттайки:

халқ ичида ёлғиз бўлган Фарҳод менинг жуфтим эди, кўнглим унинг қайғуси билан озиқланар эди.

У дунёда якка бўлган киши жуфтсиз ўтган экан, қандай қилиб у тоқ кетганда мен жуфт кўзлайин!

5045 Вафо аҳлининг иши шундай бўладимию, вафо қилатурган киши шундай бўладими?

Унинг айрилиғида букун, эрталигим борми, йўқми билмайман, унинг қайғусидан гўё сувсиз балиқдайман.

Сувдан айрилган балиқнинг ҳоли қандай бўлади, у албатта сув истаб талпиниб ўлади.

Менинг ишим унинг айрилиғида талпинмоқ ва шу талпинишлар билан ўлиб тинмоқдир.

Менга тирикликнинг бир умрга яхшилиги йўқ, иш шундай экан, халқнинг яхшилиги нима билан бўлса, ўзингиз билиб қила беринг.

5050 Мен халққа кўп сиқиқ ва қийноқ бердим, мен ўзимку бермадим, бироқ сабаб мен эдим.

Тириклигимда-ку халқни хафа қилдим, ҳеч бўлмаса ўлар пайтимда уларга зулм қилмай — деди.

Меҳинбону ундан шундай ижозатни олиб вақтнинг фанимат билиб, севинч билан ташқари чиқди.

Ярашиш ишига белини маҳкам боғлаб, Хисрав олдидан келганларни чақирди.

Уларга айтди:— Бориб Хисравга мендан салом айтинг, яна менинг томонимдан унга шундай арз қилингки,

5055 — Замонамизнинг ҳукмрони бўлган Хисравнинг тахту тожи абадий бўлсин.

Бизга боғланиш тўғрисидаги сўзни эълон қилган кундаёқ, бу сўз менинг бошимни юқори кўтарган эди.

Унинг хатини ўқиб қошимга ҳатто бош оғриғига ёзилган тумордай бошимга қўйган эдим.

Хабар келтирган элчига кузатиш қоидаларини ўрнига қўйиб фахрланиш чиндовулини кўк устида чалдирган эдим.

Бироқ кўнгил синиқлиги кўрсатиб, узоқ ўйлаб кўриш қондасини ўртага қўйган,

5060 ўзим ўз айбимни кўрсатиб, унга ўз чўнтагимдаги жавҳарнинг синиқлигини билдирган эдим.

Мен ҳеч билмаган эдимки бу сўз шакка сабаб бўлар экан ва ўз айбини айтмоқ ҳам айбдан саналар экан.

Хали ҳам шоҳ шундай ҳукм қилган эканлар, биз бундан мамнун бўламиз;

агар шоҳ кўнгилларида гина сақламаган бўлсалар, жондил билан хизматларини қиламиз.

Бироқ ҳозир бир қизиқ иш юз кўрсатгандир, бу ишдан менга анча сиқиқ ва қийноқлиқ келган эди.

Биз қамалда қолган пайтдан буён, бизга фалакдан бир саргардонлик юз берган эди.

5065 Иссиқликдан ҳаво олов сочарди, қурғоқчиликдан ел ўтдай югурарди.

Халқнинг кўплигига тайин йўқ, қўрғон ичига сасиқлиқ тўлган эди.

Латофат ирмоғининг қирғовули, гўзаллик гулшанида туғилган сарв,

жамол айвонида дилга тинчлик бергувчи ой бўлган Ширин (шоҳ унга етишув билан истаклари қонсин)

Ўша ярамас ҳаводан қийналиб бетоб бўлиб, унинг ўйнаб-кулиш булбули учишдан тўхтагандир.

Бу иссиқлардан у, чўғ кул устига тушгандай тўшакка тушиб қолгандир.

5070 Тортаётган қийинчиликлари шундай кучлики ҳар нафасда ҳоли бошқача бўлиб турадир.

Фақат шоҳнинг лутфигина ёрдам қилиб, менинг гуноҳларим узрини қабул қилса,

лутф билан кечирим хатини юборса, менинг янглишларим чизиғига кечирим қаламини чизса эди!

Халқ қамалишдан қутулиб, қалъа ҳам бузилишдан сақланган бўларди.

Гул юзли сарв бу сасиқликдан қутулса, янги ҳаво билан севинса, қувонса,

5075 табиблар бир неча кун ҳаракат қилиб, ундаги касалнинг қаттиқлигини пасайтирсалар.

Сўнг, агар шоҳ уни азиз кўрса азиз бўлгудай, хор қилар бўлса яна канизаги — чўриси бўлишга арийди,— деди.

Жон бағишловчи бу сўзни эшитган Хисрав кишилари Хисравга бу хушxabарни айтиб севинчи олдилар.

Севинганларидан тиллари сўзга келмас эди, Хисрав ҳам буни эшитиб ўзини йўқотиб қўйган эди.

Унга ҳам бу хушxabар ғолиб келиб, ишорат билан тездан севинч чиндовулини чалишга буюрди.

5080 Севинчдан ҳар тарафга ғавғо тўлиб кетди, ҳар томондан қиёмат ошкора бўлди.

Ярашув овозаларини ҳар томонга тарқатиб, тезда боғланган дарвозаларни очдилар.

Қамалган халқ ҳар томонга худди қафасдан қутулган қуш учгандай, ҳавас билан кезар эдилар.

Парвез айшу ишратларнинг асбобини тайёрлатди, бу нарсалардан тез айлангувчи дунё ҳам ҳайрон қолар эди.

Подшоҳларга махсус бир юксак маофа ясаб, унинг ёнига давлат кишиларини қўшиб, Бонуға юборди.

5085 — Бону бу маофага тушиб, бизнинг юксак даргоҳимизни ўз юзи билан ёритсин,— деди.

Бону ҳам унинг амрига бўйсуниб, Хисравнинг айвонини нур билан тўлатди.

Орадан гинаю кудурат кўтарилиб, айшу ишрат ўринлашмоғи зарур бўлди.

Суҳбат кўнгилдагидай қизигандан сўнг, шоҳ гўзал Шириннинг аҳволини сўради.

Қайғулардан сиқилган Бону кўзёшлари тўкиб — унинг табиатида ҳали кучсизликдан қийналишлар бор,— деди.

5090 Табиблар унинг ҳолини текшириб билиб, унинг малолини менга билдириб туриптилар.

Бироқ қўрғон сассиқ, ул эса кучсиздир, энг аввал унга ер ўзгартириш керак.

Жон бағишловчи ҳаво олишга муҳтожлиги бор, чунки у жон парвариш қилгувчи ҳавога ўрганган эди,— деди.

Хисрав айтдики:— Бу ўлкаларда ҳар ернингки ҳавоси фойдалироқ бўлса, сен йўл танийсан,

сен ўша ерни бизга кўрсат, биз у ерга кўч кўчириб, қуёшга ўша ерни ўрин қилайлик,— деди.

5095 Бону айтди:— «Арманнинг Шимолида тоғлиқ ўрин бор, тоғнинг устида бир қаср билан боғ бор,

у ерга анча қийинчиликлар билан сув келтирилган, у ерни шоҳ ҳам кўрган.

Агар шоҳдан буйруқ ва фармон бўлса, Шириннинг кўнглига армон бўлган ер ҳам ўшадир,— деди.

Хисрав бу гапни эшитгач кўнгли хафа бўлди, чунки у сувни Фарҳод келтирган эди.

Агар Хисрав кабилардан мингтаси юз йил қийналганда, шу иш учун юзлаб хазина тўкканда ҳам бу иш бўлмас эди.

5100 У ноилож заруратдан бу ишга ризолик берди, чунки ризолик бермасдан иложи йўқ эди.

Бону тезлик билан маофа юборди, ул ой юзлини ўша қасрга элтдилар.

Кўкни ой юзли учун кажава қилдилар, бу чаманни у гулга ўрин қилдилар.

Гўёки у қуёш, бу жон бағишловчи айвонга, пари эса тириклик булоғининг бошига борди.

Э соқий, сен менга жон бағишловчи бир пиёла шароб бер, чунки бу ранго-ранг чаман ўта вафосиздир.

5105 Шундай маст бўлайки, ўзимни унутай, чунки фалак олдида Фарҳод ва Ширингина эмас, балки Хисрав ҳам бир арпача қадрсиздир!

ҚИРҚ УЧИНЧИ БОБ

Шеруянинг Ширинга кўзи тушиб қолгани, Ширин она бўлур қўрқинчидан отаси Хисравни ўлдиргани ва Ширинни ўзига сўратгани, Ширин ширин жавоблар билан Шеруяни юпатиб, Фарҳод сўнгагин Арманияга келтиргани ва Фарҳод сўнгакларини қучоқлаб, унинг жисмига жисмин ва жонига жонин улагани

5106 Бу сўз билан ўз тилини очган киши ўз гапларини шундай тугаллайди:

Вақтики у сарв қоматли гул юзли гўзал осмон қўрғонидан қуёш чиққандай, ўз қалъасидан чиқди.

Келиб гулзор рангли маофага ўлтирди, гўё кийик боласи теварагида лолазор бўлгандай бўлди.

Қийик боласи эмас, олтин рангли қуёшнинг атрофида шафақдан лолалар пайдо бўлгандай бўлди.

5110 Баданидаги иссиқлик ва титратмалар унинг рангини қуёшдай заъфарон қилиб юборган эди.

У Армания сарига куч сурар эди. Токи соғлиқ айвонини ўзига ўрин қилмоқчи эди.

Унинг йўлга тушганини томоша қилиш учун Хисравнинг барча қўшини чиққан эди.

Улар ул гул юзлининг маофаси атрофида, қуёш атрофидаги зарралардай мот қолган эдилар.

Бироқ ҳодисаларнинг истаги шоҳнинг мулкига ажойиб бир шаҳзодани ворис қилган эди.

5115 Учқун ўтга фарзанд бўлгандай, ўқ учи темирдан узилгандай Хисравнинг бир ўғли бор эди.

У ўғилдан отанинг таъби хуш эмас, отанинг қилиқлари эса ўғилга ёқмас эди.

Отаси ҳеч қачон ўғли кўнглига боқилгандай, ўғлига ҳам отасининг феъл-атвори ёқмас эди.

Ширин томошаси учун саноқсиз халқ чиққан кунни шаҳзода ҳам чиққан бўлиб, у ҳам бир чеккада қараб турар эди.

Қуёш юзлининг маофасига қараб келаётган бир қаттиқ шамол, маофага тутилган пардаларнинг этагини очиб юборди.

5120 Булут кетдию у ой кўринди, ой эмас дунёни безагувчи қуёш кўринди.

Шеруя у гўзалнинг дунё ўртагувчи ҳуснини кўриб, ичига ишқ ўтидан бир ўртаниш тушди,

Ширин бориб ўз ўрнига тушди, бироқ Шеруянинг кўнглидан тинчлик бутунлай йўқолди.

Туну кун уйқу, емакдан қолиб, ҳар нафас безовталиги ошиб борар эди.

У аниқ билднки бу қайғудан ўладн, кўнглида бу ўлишдан кўра тирик қолмоқ керак.

5125 Шундай чораларни хаёл қилиш керакки, у гўзалга етиш тилаги мумкин бўлсин,— деди.

У:— Бу иш отамнинг ўлишига боғлиқдир, у ишга эса зарар бергувчи ишқ ғавғосидир.

Севгувчи киши-ку ўзини ўлдиришдан ҳам ҳайиқмайди, бошқаларни ўлдиришдан нимага тортиниб турсин.

Агар Хисрав орадан кўтарилса, у дилтортар гўзалдан истаган тилагимни бажара оламан.

Агар отамни йўқотсам олам меники бўлади, оламни безаган қуёш ҳам меники бўлади.

5130 Бу ерда тилак фақат подшоҳликнинг ўзи эмас, у гўзалга етишмоқлик юз подшоҳлик билан тенгдир,— деди.

Бу янглиш чораларни ўйлаб чиққач, одамларга яширинча ҳар хил ваъдалар бериб,

Хисравнинг кишиларин, қўшинларин ўзига торта бошлади. Ҳам уларда ўзига томон майл бор эканини кўрди.

Чунки Хисравнинг зулми ҳаддан ошган ва қийноқларнинг кучли сели тошган эди.

Кўк шундай ўйинларни кўрсатгач, ҳамма Шеруяга қўшилиб бўйин эгиб,

5135 Хисравни тутиб қамадилар, юзига қараб эшикларни ёпдилар,

Хисрав бандга тушгандан сўнг, ҳаракат қилиб, уни тупроқ тўшагига ётқизмоқчи бўлдилар.

Чунки бу қуш ўз тузоғин узгудай бўлса, уларга ўч кўрсатиб, ҳайиқмай турган қиличини қинидан чиқариб, ер юзини буларнинг вужудидан тозалайди.

Ўғли отасини ўлдиришга унади ва отасининг қони билан қиличини ранглади.

5140 Аслида унинг жонига қасд қилган ўғли эмас, балки даврон Фарҳод қонини истаган эди.

Агарчи Хисрав Фарҳодга зулм қилган эди, тез айлангувчи кўк ундан ўчини жуда ҳам тез олди.

Гарчанд у Фарҳодга зулм қилишни урган эди, даврон унинг бошига ўзининг пўлот қиличини солди.

У халқнинг бағри ярасидан қонларини тўккан эди, унинг ҳам қони ўз бағир парчаси қўлида оқди.

Агар ўлдиргувчи гадо бўлса ҳам, ҳукмрон бўлса ҳам, бари бир, севги шариатида ҳам қонга қон бордир.

5145 Кўк зулм қилар экан эпчил бўлганидай, унинг мукофотини беришда ҳам тезкордир.

Агар бировга бировдан бирор офат етса, унга етатурган мукофот яна қаттиқроқ бўлади.

Агар биров жафо билан бир ипни узган бўлса, ўша ипнинг тезда мукофот учун аждар бўлиб келишига кўз туттиш керак.

Қимки бир учқунни яширинча кул қилган бўлса, ўша учқуннинг чақини уни охирида кул қилади.

Ҳч олишда айлангувчи олам жуда эпчилдир, айлангувчи оламгина эмас, тўққиз осмон ҳам шундайдир.

5150 Шундай экан зулм қилишдан қўлни тортиш, вафо ва меҳрнинг уруғини экиш яхшидир.

Сен ерга нимаки уруғ сочган бўлсанг охирида ҳам муттасил ўшани оласан.

Ҳарким-ку ўз қилган ишининг ҳосилини кўришдан қоча олмас экан, яхшилик уруғини сочиш лозимдир.

Хисравки зулмнинг ўткир қиличини урган эди, қон тўкувчи кўк ҳам унга зулм қиличини урди.

Агар Шеруя ҳам зулм қилган бўлса унга ҳам фалакдан шу зулмнинг ўзи қайтади.

5155 Шеруя ўйлаб кўрмай бу ишни қилди-да очикдан-очик подшоҳлик чиндовулини урдирди.

Тахт устига чиқиб, бошига тож қўйди, унинг олдида тож кийганлар муҳтож бўлиб қолдилар.

Меҳинбонуни чақириб, унга ўтган можароларни сўзлади ҳам Ширин билан боғланиш орзуси тўғрисида орага сўз солди.

Бону:— Ҳали у ой юзли касал, мижозида синиққанликнинг нишонлари бор,

агар унинг вужудига соғломлик кўмаклашса, унинг ихтиёри ўз қўлидадир.

5160 У ойдан бошқа ҳеч кишим йўқ, у нима ишники қилмоқчи бўлса менинг ишим йўқдир.

Бинобарин бу гапларни ўзига айтиб, бутун орзуларни ўзига билдирмоқ — яхши бўлади,— деди.

Севги ўлдиргувчи, севгувчи эса жоҳил эди, шунинг учун ўз ҳолини у гўзалга билдириш учун киши юборди.

— «Э ҳур сенинг гўзаллигингни бир кўриш билан, у ўтдан кўнглим ўртаниб кетди.

У ўтдан бир шуъла жонимга тушиши билан баданимдаги қоним қурушиб кетди.

5165 Менга у ўт шундай бир ёруғлик солганки, на Фарҳод ва на Хисрав шунча куёлган эмасдир.

Агар далил истасанг, даъвойим аниқ, сенинг севгинг учун отамни ўлдирдим.

Олам яратилгандан, у тугаб кетгунча қазо ҳукм қилиб ҳеч ким севгининг зулмидан шунча тўл-

ғанган эмас, менга тушган севги ҳеч кимга тушган эмасдир.

Қўк варақларини бирма-бир ахтариб чиқилса, ҳалигача бутун ўтган ишларни бирма-бир текширилса,

агарчи ҳукмрон бўлсам ҳам, севгингда расвойи жаҳон бўлдим, дейиш менга арзийди.

Менинг ишларим расволикда тенгдошсиз бўлиб, дунё тургунча халққа масал бўлиб қолади.

Сен энди вафо қилиш билан менинг истакларимни ўрнига қўй, етишмоқ ваъдасини бериб, вафо қил.

Бу ишдан торганишингни ҳам биламан, бироқ аниқ билиб қўйки, ўжарлик қилсанг, нима қила олсам қиламан.

Менга бу севги ичида ўзга таянчиқ йўқ, фақат сенинг ваъданг билан ўзимга кўмак бера оламан»,— деб юборди.

5170 Элчидан бу хабарни эшитгач, у сарв гул қоматли гўзал ўзини йўқотгундай бўлиб кетди.

Гавдаси сочидай товланиб тўлғанди, бироқ ичидан ўтганни оғзидек ҳеч кимга англазмади.

Чидам билан ўйлаб, иш нимада эканин тоза билиб олди, у фидойи севгувчи қанчалик ўта тийиқсиз экани билинди.

Мартаба қидириб отасини ўлдирган киши, истаги учун яна ҳар қандай ишларни қила олиши ажаб эмас эди.

Ўз-ўзига — уни кўриш менга йироқ, уни кўришдан ўлганим яхшироқдир.

5175 Агар уни кўрмай туриб ўлсам, бу ўлим менга бир умр тириклик билан тенг,— деди.

Чидам билан ўйлаб маъқул бир фикрга келди, бу иш Шеруя фикрига ҳам муносиб тушар эди.

Сўнг, сўз келтиргувчига талай лутфлар кўрсатиб:— нимаики сўзлаган бўлсанг ҳаммаси ҳам маъқул,

шоҳга бориб мендан ўтинч билан дуо айт, дуодан сўнг шу илтимосни сўйла:

— «Қазодан ҳар ишки юз берар экан, у ишда ризо бўлишдан нари ўтиш мумкин эмасдир.

5180 Қазой осмонининг истаги шундай эканки, Хисрав бу фоний дунёни сенга топшириб кетибдир.

Агар яратгувчи унинг ўлимини сенинг қўлингда бўлишини истаган экан, бунда сенинг нима ихтиёринг бор эди.

Ақл ҳар кимга ҳам тангри берган совғадир, бинобарин бу ишдан бўйин товлаш янглиш бўлади.

Сенга менинг севгим балоси ёпишгандай, менга ҳам ўша севгидан бало юққан эди.

Отанг зулми билан ўлдирилган ҳамма севгувчиларнинг бошлиғи бўлган Фарҳод,

5185 менинг севгим тузоғига асир бўлганидай, мен ҳам унинг севгиси бандига боғланган эдим.

Ҳар қандай чиркинликдан тоза бўлган бу икки севгидай севгини ортиқ кўк айланмаси кўрмаса керак.

У менинг севгимда жонидан кечиб йўқликнинг бош манзилидан ўзига жой олди.

Мен унинг айрилиғида касал ва дилсиз, худди чала бўғизланган қушдайман.

Менинг бу тортаётган қийинчиликларим бари унинг қайғусидан, ўлишим ҳам унинг мотамидандир.

5190 Менинг севгим билан, у дунёда тенгдоши бўлмаган, олам уни қайғуларда ўстирган вафо қилгувчи Фарҳод —

ўлиб кетди. Энди мен вафо кўрсатмасам, унинг қайғусида мотам ва аза тутмасам,

ўзинг айт-чи, кўнгилнинг ҳоли нима бўладию, қандай унинг ғамидин бўшалади?

Шоҳ мени севинтириб буйруқ берса, Шопур қайғу бўғовидан қутулса,

Уни бир тўда билан бирга қўшиб, у тенгдошсиз ўлиб ётган ўринга юборсам,

5195 унинг азасида қора кийиб, унинг жонимдаги севгиси балосини камайтирсам,

баданимни унинг қийноқларидан қутултириб, унинг айрилиғида кўнглимни бўшатсам,

бу ишлардан сўнг шоҳ нимаики буюрса у буйруқ менга ҳам хушхабардай бўлади.

Кеча-кундуз соясидай ёнида бўлиб, нимаики ҳукм қилса бажарсам.

Агар шоҳ бу ишга рози бўлмаса, у мендан хабардор бўлгувчи мени ўлик топади»— деди.

5200 Манглайи очиқ элчи Шеруя олдига бориб, Шириннинг бундай истакларини арз қилди.

Бу сўзлардан Шеруя ғоятда севиниб кетди, тезда туриб Шопурни бўшатишга буюрди.

Лола юзли сарв айтганини ҳам қилсин, муборак истаги нимани истаса бажарсин,— деди.

Аторуд юлдузи билан қуёш қирон қилгандай, пари юзли ой Шопур билан кўришди.

Жигари қон бўлган Шопур ҳам ерларга ётиб йиғлар, қон ёшлари кипригини қонга тўлатган эди.

5205 Паризод ҳам девоналардай фиғон тортиб, Шопурни кўрганда ўз Фарҳодини ёдлар эди.

Талай фурсат мотам тутдилар, токи феруза рангли кўк қурумдай қорайди.

Йиғи-сиғининг тўфони пасайди, сўнг қийинчиликлар тортган Шопурга қараб Ширин:

Нимаики Шеруядан сўз келган бўлса, ҳам қандай хаёллар билан унга узр қилган бўлса, ҳаммасини айтиб чиқди.

Шопур ҳам бутун кайфиятдан хабардор бўлди. Сўнг Ширин ўзининг маофалик тахтини унга берди.

5210 Икки-уч юз кишини унга хизматкорлик учун йўлдош қилиб ўша мақсади томон йўллади.

Ҳар хил хушбўй тутотқилар, удлар, мушқлар, атрларни чегарасиз даражада олиб, уларга шоҳларга махсус тартиб бериб жўнатди.

Токи улар тоғлар ичидан чопқони, бало тоғидай жонсиз баданни топиб,

маофа ичига шоҳлардай ҳурмат билан ётқизиб, гўё кўк бешигидаги ойдаи иззат билан,

у жонни бадан олдига, бадан эмас, жонни — жон олдига келтирсинлар,— деди.

5215 Шопур билан бирга у ситамкаш халқ қайғулар тортиб ўлдирилган Фарҳод ётган ерга етдилар.

Қарасаларки, унинг атрофида турли-туман ваҳший ҳайвонлар, қушлар ҳалқа урган, у эса булар ўр-тасида тинчланиб ётипти.

Буларнинг келганини кўриб ҳалиги чўл — тоғ ҳай-вонлари тарқалдилар. Уларнинг ўрнини булар эгалладилар.

Фарҳоднинг муборак гавдасини нурлар ичида то-пиб, уни ҳарир либосларга ўрадилар.

Ҳаммалари ҳам унинг ҳурматини шоҳлардай ўр-нига келтириб, ой юзлининг маофасига олиб ёт-қиздилар.

5220 Шопур шўрлик кўп нолалар қилар, ўз баданини ўзи парча-парча узиб олар эди.

Маофани ҳаммалари бўйинларига кўтардилар, маофа кишилардан юқорига кўтарилди.

Ҳалиги ваҳший қушу қуртлар фиғон тортиб видо-лашдилар-да, Фарҳод ётган ер атрофида айлани-шиб қолдилар.

Улар эса Фарҳодни Арманга келтирдилар, ой юз-лидан яшириб қаср ичига киргизиб ётқиздилар.

Ҳамма ишларни тайёрлаб сўнг паривашга хабар бердилар.

5225 Ой юзли қандай ҳол юз берганини ва қандай меҳ-мон унинг кечки истироҳатгоҳига келганини билди.

Бу хушхабардан юзи гулдай очилиб кетди, ўрнидан дарров туриб, меҳмонхонага қараб йўналди.

Ўз меҳмонига мезбонлик қила бошлади, мезбонлик эмас, жон садақа қила бошлади.

Бутун қийинчиликлари, малоллари тубдан йўқолиб, бу етишувнинг зикрини қилди, куйини куйлади.

Бонуга қараб — «Сиздан илтимосим шуки, халқ бир нафас мени кузатмай турсинлар,

5230 бу менинг шундай ёрим эдики, мен унга етиша олмаган эдим, унинг қайғусида хаста жонимдан тўйган эдим.

— Ширин ўлибдир!— деган сўзни эшитиш биланок менинг қайғумдан бу шўрлик ўлибдир.

Менинг севгимда вафо қилмоқда камчилик кўрсатмабдир, букун навбат менга етган, нима чора қила оламан?

У менинг севгимда ноумид бўлиб кетди, бироқ ўз севгиси камолга етганини исбот қилиб кетди.

Мен ҳам унинг севгисидан лоф урар эдим, энди шу лофим бўлмаган гап бўлиб қолишини истайман.

5235 Вафо йўлида у ўзининг инсофли ишини бажарибдир, эндиги иш бизга қолдибдир.

Ўмидим шуки, мен ҳам ўз меҳмонимдан уятлик бўлмай, менга ҳам шундай бир ҳолат юзлансинки,

унинг вафосини жонимда яширайин, унинг қадамига жонимни ҳадя қилайин.

Агарчи мен ҳалигача Бонунинг ҳамма истакларига ётлик қилиб келдим, ўлар пайтда жуда-жуда уятликман— деб,

рози-ризолик тилаб, тездан ер ўпди ҳам хилватга кириш учун ўрнидан турди.

5240 Жонидан қўлини ювиб уй томон юрди, кириб ич-
каридан эшикни маҳкам ёпди.

Кўнглида ортиқ малолатлари қолмай маофа то-
монга кулиб, юриб борди.

Сарвқомат, гул юзли гўзал маофа ичига кириб
қарасаки, меҳмонни уйқу элтибдир.

Бундай мутгаеил уйқуни ким кўрган. Бошига қуёш
келганда ҳам уйғонмаган уйқуни кимлар кўрган-
дир?

У эпчил сарв ўз меҳмонида бундай уйқуни кўргач,
у билан бирга ухлаш ҳавосига тушиб қолди.

5245 Юзини юзига, кўксини кўксига қўйиб, ўз бедили-
ни қучоғига олди.

Сўнг кўнглидан бир алангали оқ тортиб, унинг
кўзи ҳам бирга ухлагани севгилисидай уйқуга
борди.

Бу уйқу ҳеч киши ундан қонмайтурган ва қиё-
матгача уйғонмайтурган уйқудир.

Агар уйқу деганлари шу бўла турган бўлса, уйғон-
моқ нега лозим. Бундай уйқудан қонмоқ нега
керак.

Э соқий, сен менга бир қўш пиёлада шароб бер,
чунки мен ўз гул юзлим билан қучоқлашганман.

5250 Сен узатган майдан шундай бир уйқу юзлансин-
ки, биз қиёмат тонггида уйғонайлик.

ҚИРҚ ТҮРТИНЧИ БОБ

Меҳинбонунинг ҳам ширин жондин кечгани ва Чин ўлкасидан Баҳром қаҳрамоннинг қўшин тортиб етиб келгани

5251 Бу мотамхонада йиғловчи йиғининг куйлариши шундай бошлайди:

Вақтики ойга ўхшаш гўзал тезликда уйга кириб, эшикни ичкаридан маҳкам ёпди.

Меҳинбону билан унинг ёнидагилар ҳар қанча уни интизор бўлиб кутсалар ҳам,

жаҳонга шом пардаси ёпилгунча гўзал ул уйдан ташқари қадам қўймади.

5255 Охири чидамлари тугаб, уй томонга бордилар, эшик очилмагандан сўнг қўпориб олдилар.

Маофа томонга қадам ташлаб, пардани очиб гўзални кўрдилар.

У, юзини юзига, кўксини кўксига бериб, ўз Фарҳоди билан қучоқлашиб ётар эди.

Кўзу қоши — кўзу қошининг устида, бирорта мўй ташқари эканлиги кўринмас эди.

У чегарасиз айрилиқлар кетиб, ўрнига етишмакликнинг муттасил куни келган эди.

5260 Улган ошиқ билан жонсиз маъшуқ сарв ёғочи билан печак гулдай чирмашиб ётар эдилар.

Маъшуқ ўз ошиғини маҳкам қучоқлаб ётгандай, ошиқ ҳам ўз маъшуқини қучиб ётар эди.

Янглишдим, Фарҳод билан Ширин иккови сўрадиклари жаннатда айш-ишратлар,

иккисининг руҳи фалакдаю, тупроқдан бўлган жисмлари тупроқда қолди.

Бону бундай ажойиб ҳолатни кўрди, унинг ўзи ҳам жонидан тўйган эди.

5265 Бир оҳ тортиб, фиғони кўкка кўтарилди, шу фиғон билан бирликда жони ҳам чиқди.

Чунки Ширин унинг жони эди, усиз ўлар эди. Бу пайтда ундан ажралди — жонидан ҳам ажралди.

Ёхуд жони орқасидан фиғони чиқди ва ёхуд фиғони билан бирга жони чиқди.

Унинг ҳам тириклик ёғочи синиб, ундан ҳам замонанинг кўнгли тинчиди.

5269 Бу шўрликлар шундай ажойиблик билан ўлдилар. Бундай ўлмоққа жонлар фидо бўлсин.

.

5304 Мен дунё варақаларин кўп ахтариб, яна шундай бир хабар топдим:

5305 — Фарҳод шўрликнинг севги ичидаги ишлари барча оламга шуҳрат чиқариб кетган эди.

Бу хабар кофирлар ўртасига ҳам, диндорлар ўртасига ҳам, ҳатто Хитою Чинга ҳам етишган эди.

Бироқ тақдир у ўлканинг турмушига талай ўзга-ришлар берган эди.

Фарҳод айрилиғида Хоқон ўлиб, унинг ўрнига кичик қардоши ҳоқон бўлган эди.

Онаси ҳам уни қидиришга жазм қилиб йўқлик ўлкасига кетган эди.

5310 Бироқ бу вақтлар диловор Баҳром қон ичида катта балиқдай сузувчи бўлган эди.

Қиличи қўрқинчлар дарёсидай бўлиб, қиличидаги қон жавҳарлари офатнинг тўлқини бўлган эди.

Агар фалак Баҳромга кина кўрсата бошласа, кўк баҳроми унинг олдида чўпдан ясалган баҳромдай кўринар эди.

Унинг оти кўк отини букиб қўяр ва отган қамови
Зухалнинг қаддини эгар эди.

Қоронғу кечада агар ўқи ёйидан чиқса, кўк тоқидан
эмас, Суҳо юлдузидан ҳам ўтар эди.

5315 У ишда Фарҳоддан кам эмаслигини кўриб бутун
Чину Хитой аҳли қойил қолар эди.

Бироқ у бошқа эллардан доимо Фарҳоднинг аҳволдан
хабар олиб, сўраб юрар эди.

Токи юқоридаги хабар Ҳинд ва Румда шуҳрат
топиб, охири Хитой халқига ҳам маълум бўлди.

Бу сўз у ерга етганда, билимдон Баҳром Хитой
хонининг қўшин бошлиғи эди.

Бироқ Фарҳод ёрсиз қийналганидай Баҳром ҳам
Фарҳодсиз қийналар эди.

5320 Хон ҳам Фарҳод тўғрисида қайғули бўлиб, унинг
аҳволи нима эканидан беғам эмас эди.

Баҳром келиб бундай хабарлар халқ ўртасида
юрганини хонга арз қилди:

— Фарб томонда Арман деб аталган бу ўлка бор
эмиш, юзлаб эрамбоғи гўзалликда у ўлкадан
уятли эмиш.

Бу ўлкада бир паризод бўлиб, Фарҳод унинг сев-
гисидан девона бўлган эмиш.

Агар жон менга лутф ва марҳамат кўрсатиб буюр-
са, Чин ва Хитой ўлкасидан қўшинлар йиғиб,

5325 у Фарб ерига юриш қилсам ва билимдон Фарҳод-
га ўзимни еткурсам.

Агар иложини топсам, унинг аҳволига кўмаклаш-
сам, бўлмаса тақдир нима бўлса кўрсам,— деди.

Хоннинг Баҳромдан кўрқинчи кўп бўлгани учун
унинг раъйини маъқул кўриб ижозат берди.

Ўз-ўзича Фарҳод ўлган бўлса, бу ҳам йўқолсин, хотири қаерни истаса ўша ёққа кетсин,— деди.

Манглайи очиқ Баҳром ижозат олгач, бир нафас тўхтамай қўшин йиға бошлади.

- 5330 Тўда-тўда қўшинлар Фарб ўлкасига келди, унинг ҳар қўшин тўдаси халқнинг икки тўдаси билан тенг эди.

Шундай қилиб, у Арман ўлкасига қўли баландликнинг соясини солди. Халқни чақириб аҳволни текшира бошлади.

У сўрар экан қайта-қайта энг нозик нарсаларни ҳам сўраб, охири ҳамма гапнинг чинини ўрганди.

Фарҳод ўлганини билиб қайғу ўти кўнглидан аланга уриб чиқди ва тездан қабр тепасига борди.

Унинг кўнгли яраланган ҳолда, худди жафо қилгувчи кўкдай у ерга етиб борди.

- 5335 Халқ Фарҳод мотамини тамом қилмай туриб, бу иккинчи мотам юз бериб қолган эди.

Ўлка халқи худди қиёмат аҳлларидай кўрқув ва даҳшатдан фиғон чекар эдилар.

Аҳволни билиш учун Баҳром бир кишини сўраган эди. Олдига Шопур келди.

Баҳром Шопурнинг Фарҳодга бўлган яқинлиги мақтовини эшитган эди.

Шўрлик Шопур Фарҳоднинг қайғуларига таскин бергувчидир деб эшитган эди.

- 5340 Улар бир-бирларини суриштириб топишдилар, бирин-бирин ув тортиб, талай йиғлашдилар.

Баҳром сўраб-сўраб, шу гумбаз ўз дўстининг қабри эканини билиб олди.

Гумбазга киргач, унинг оҳу войи кўкдан ошиб ва балки кўк гумбазларига ўт туташиб кетди.

У бояқиш шундай мотамлар билан айтиб йиғлар
эдики, ўз оҳи ўтидан мумдай эриб кетгудай эди.

Бир кечаю кундуз Фарҳоднинг оёғига бош қўйиб
дунёга ўт солиб йиғлади.

5345 — «Э мени жаҳондан ноумид қилган, менинг ба-
лою меҳнатларимни умрлик қилиб кетган!

Сени бундай кўргунча кўзим чиқсин, сени шундай
сўргунча тилим кесилсин.

Ғарибликда шундай аҳволлар бошингга келиб, бу
қийноқлар ичида шундай ғарибликлар тортибсан.

Сенга насибанг ниш ва оҳ бўлибдир, тоғ танинг
сомондай сарғайибдир.

Ахир аждаҳога от сурганларинг, Аҳраман девни
ўлдирганларинг қани?

5350 Агар сен ғазаб қилмоқчи бўлсанг, осмон ўзига
булутларни тўсиқ қилар эди, улар қани?

Сенинг тиғинг билан тоғларнинг ёрилиши, гур-
зингдан чўлларга титратмалар тушиши қани?

Айрилиқ кунлари сени жуда еб ташлаб, шундай
жуда оғир уйқуга қолибсан.

Ахир кўзингни очиб, бошингни кўтар, сут эмишган
бир ўксик уканг бошингга келди.

Менинг куйим кўкка етди, сўзларим дунёни ўртаб
юборди, нега турмайсан, бу қандай уйқу ахир?

5355 Овозим кўкка етдию сесканмайсан, оламга ўт ту-
шиб кетдию тебранмайсан?

«уйқу — ўлим» деган мақол чин бўлдимики, қулим
келди деб кўзингни очмайсан?

Мен қул сенга оламда мавжуд экан, сенинг душ-
ман зулмидан бундай йўқолиб кетишинг мум-
кинми?

Бу ишга мен чидаб туролмайман, буни кўргандан ўлганим яхшироқдир.

Сенинг қонингни сўраб, ғазаб қиличини кўтарсам, бу ғарб ўлкасини ер билан яксон қилсам,

5360 тоғларини қазиб дарёга солсам, денгиз сувларини чўлларга оқизсам,

шаҳарлари денгиз ичида кўринмай кетса, миноралари ўрнида гирдоб кўринса,

туман минг қонни курашиб тўксам, яна бу қонлар сенинг қонингга тенг бўла оладими?

Агар бу қонлар билан ҳам руҳингни севинтиролмасам, бу қонлардан менга нима фойда?

Бумдан сўнг қилич билан камарни ва бошимдаги бош оғриғи бўлган тожни нима қилай?

5365 Энди менга бу совут, бу дубулға, бу ўқ-ёй ва қалқонларнинг нима кераги бор?

Энди мен нима деб ўзимни курашчан хаёл қилаю, қандай қилиб отга минишни ҳавас қилай?

Не деб энди уруш майдонида ҳунар кўрсатай, оғир тош бўлган гурзимни бошимгами урай?

Энди базмлар ичида қандай тинчланиб ўтираю, қайси кўнгил билан лаъл рангли қизил шароб тўла пиёлаларни кўтарай?

Тангри ҳақи менга сендан айру май заҳардир ва севинчлардан умрим бебаҳра бўладир.

5370 Сен менинг насибамни қайғу ва қийноқ ва вужудим тупроғини гард қилиб юбординг-ку?— деб йиғлар эди.

У бу йиғи сўзларини айтиб йиғлар экан, халқ ҳам қон ёшларини тўкар эди.

У ўз дардлари билан йиғлар экан, қайғули Шопур ҳам унинг ёнида товушига товуш қўшиб турар эди.

Унинг бу қийналиш ва безовталиклари бир нафас тинчлангач, ерни ўпиб ташқарига қадам қўйди.

Бир одамни: — Шеруя келиб, менинг саволларимга жавоб берсин,— деб юборди.

5375 — Агар уни ҳар қандай гуноҳлардан тоза топсам лутфу карам билан севинтираман.

Агар унинг бегуноҳлигига шубҳа бўлса, унда нима қилишни ўзим биламан,— деди.

Шеруя бу гапдан хабардор бўлиб, Баҳром тўсатдан ғазаб қиличини, кўтармасин, деб қўрқди.

Қаҳр қилиш иши бўлган шоҳ олдида энг гуноҳкор санала турган киши, гуноҳи йўқ киши бўлади.

Агарчи Шеруя ҳам дағал шоҳлардан бири эди, лекин қилич тиғини қия тош тиғи ўтмас қилар эди.

5380 Шопурни ўз олдида келувини илтимос қилиб, унинг олдида жуда кўп ялинди:

— «Бу гапларнинг орасида сенгина менинг гувоҳимсан, Фарҳоднинг бошига келган ишларда менинг гуноҳим йўқ.

Мен ҳар кимники уни ўлдиргувчи деб билган бўлсам, у одам отам бўлишига қарамай ўлдирганман.

Сен бу гапларни Баҳром шоҳ олдида гапир, бироқ билиб қўйки, мен унинг хизматини ўзимга фарз билганман.

Агар у менинг бу боролмаслик узримни кечирса, нимаики буюрса, жоним билан бажаришга тайёрман.

5385 Мен уни кўришдан жуда қўрқаман, сенинг олдиндаги илтимосим шундан иборат.

Сен уни бу тилакдан қайтар ва уни марҳамат йўлига бошқар.

Агар сен шу ишни бажариб менга муравват қилсанг, қиёматгача сендан мамнун ва миннатдор бўламан»— деди.

Шопур уни жуда ҳам мазлум ҳолда кўриб, келиб унинг ҳолини шоҳга маълум қилди.

— «Мен эмас, тангри гувоҳ, унинг бу ишларда гуноҳи йўқдир.

5390 У бу тарафларга келишда ихтиёри ўзида бўлмай келган, унинг бу келишини менга бағишла, у келмай қўя қолсин,

сен қандай аҳволни айтсанг у жони билан қилсин, ундан сўнг нимаики буюрсанг аҳду паймон билан қилсин»— деди.

Шоҳ Баҳром, бу гапларни Шопур истаги эканини кўриб, Шеруянинг келишидан ўтди.

Бироқ яна шоҳ Баҳром — «Бу Арман ўлкасининг халқлари ҳатто тахмин қилиб етолмай турган даражада бўлса ҳам,

Хисрав бу тарафларга қўшин тортиб келганда ҳар қанчаки элга зиён-заҳмат етган бўлса,

5395 шунча тўлов Шеруядан халққа берилиши керак, шуларни бергач ўз ўлкасига кетаверсин.

Бироқ яна ваъда берсинки, ўз юртига етиши билан яна шунча маблағни бизга юборсин»,— деди.

У шўрликка Шопур бу сўзларни еткурғач, эшитиши билан жон билан миннатдор бўлиб, халқ ни-

маики талаб қилган бўлса, уларнинг олдига хазиналар тўқди ва шу хазиналарни сарф қилиб йўлга тушди.

Яна шунча юборишликка ваъда бериб кетди ва уни ҳам тезликда кўп ҳаракат қилиб юборди.

5400 Сўнг манглайи очиқ Баҳром ҳукмрон Арман элини йиғиб, зулмларга раддия бера бошлади.

— «Нимаики Хисравдан сизга етган бўлса, бирор одам бу ишларга Фарҳод сабабчи бўлди,—дегандай бўлса,

нимаики зиён — камчилик кўрса айтсин ва тўловини олиб Фарҳоддан севинсин»,— деди.

Унинг бу гапидан ҳар тарафга ғавғою фиғон, қий-чув тушиб кетди.

— «Ҳаммамизнинг тангридан илтимосимиз унинг фидоси бўлиш эди,

5405 биз унинг йўлида бу гапларни жонимиздан чиқариб гапириб турибмиз, энди биз ундан мол сўрармидик» — дедилар.

Амалдорларга тездан буюрди, улар ўша халқ ичида Хисравдан қолган молларни тақсим қилдилар.

Ўлкада подшоҳлик асосини қуриш учун халқ ичидан Бону қариндошларини чақирди.

5410 Улар ичидан Бонуга ҳам устун, султонлик ишларига лойиқ кела турган бир кишини топиб,

ўлка халқларининг бошпанаси сифатурган кишилар бўлгандай бир кишини Арман халқига подшоҳ кўтарди.

У адолат қоидаларини ўрнига келтириб, адолатдан бузуқлар тузалиб,

қаерни Хисрав бузган бўлса, уни янги подшоҳ қайтадан иморатлар қуриб тузди.

Баҳром унга шоҳлик керак — яроқларини, байроғи, тожи ва саноқсиз хазинасини ҳам берди.

5415 Янги шоҳнинг қадамидан тахт юксалди, бошига чодир соя солди.

Унинг султонлигини шоҳ Баҳром қандай истаса, шундай саранжом қилди.

Сўнг Чину Хитойдан бирга келган ўз элига ҳам кўп нақдина ва хазиналар бериб, кўп узрлар сўраб:

— Менинг учун кўп қийналдингиз, бола-чақаларингиз олдига қайтинг, ўлкангизга, мулку молингизга қайтинг,— деди.

Улар ҳам аҳволнинг бундай эканлигини кўриб, кўп йиғладилар, охирида ноилож қолиб қайтиб кетдилар.

5420 Яна:— хоқонга салом айтинг ва менинг номимдан Фарҳод билан Баҳром бир-бирини топди,— деб хабар бериб қўйинг,

улар яхшилик томон йўл тутдилар, сен ҳам қаерда бўлсанг яхши қол денглар,— деб,

қўшинларни бу сўзлар билан жўнатди, вазифабардорликнинг бўғовларини, бандларини синдирди.

Сўнг у, Фарҳод қабрини кўтариб, Шопур билан икков унинг тепасида қўшни бўлиб қолдилар.

Қачонки улар йўқлиқ тупроғига паст бўлдилар, уларга борлиқнинг файзи узлуксиз ета бошлади.

5425 У шоҳликни йиғиштириб, оёқ ости тупроғи бўлди, яхшилаб қараганда шунинг ўзи шоҳлик эди.

Э Навоий, агар сен Фарҳод билан Баҳром йўлидан бормоқчи бўлсанг, йўқлиқни қидир.

Э соқий, сен менга йўқлиқ пиёласини келтир, уни қанчаки ичиб тугатсам, яна қуйиб бер!

Токи бу пиёлалар мени муттасил улар каби йўқлиқ тупроғигача тубанлаштирсин!

ҚИРҚ БЕШИНЧИ БОБ

*Шаҳзода Абулфаворис шоҳга бир неча сўз билан
насиҳат бериб ўтмоқ*

Дунё боғи чинлилар чизган нақшдан ҳам гўзал,
ҳатто жаннат безакларидан ҳам гўзалдир.

5430 Бу боғда чидам билан кезган киши ҳар чаман
саҳнидан юз гул топади.

Бу гулларнинг ҳар бирида ранг — ис бўлса ҳам,
шу рангу бўй қаторида сўзлари йўқдир.

Қулган гулда жилмайиш бўлган билан булбулдай
куйлай олмайди.

Бир гул бўлсаки ранги, иси билан бирга дилтор-
тар сўзи ҳам бўлса,

қўринишда гулдай бўлсаю сўзда булбулдай
бўлса,

5435 бу чегарасиз қизиқ бўлар эди ва шундай гул
шаҳзодадир.

Шаҳзода ҳам эмас, лаби ширин сўзлар экан, чи-
ройли гаплар денгизидир.

Чиройли гаплари билан шоҳга тенглашган, ҳамма
шоҳлар унга муштоқ бўлганда ҳам ўзи шоҳ ғариб
бўлган.

Э сен сўзлар экансан, сўзларинг жон бағишловчи,
Исодай нафасинг тирилтиргувчи,

қайси бир яширин маъни тушунилмаса билимдон
табиатинг ҳал қилгувчи.

5440 Кичик ёшингдаёқ сенинг табиатинг ақл кексасини
она суги оғзидан келган деб ҳисоблаган йигит.

Бу сўзларнинг порлаши, кичик ёшдан улуғларнинг улуғи бўлган сенинг зотингга бағишланди.

Сенинг бахт юлдузинг янги ойдаи кўринади, сен ўзинг эса дунёни порлатган тўлин ойсан,

Сенинг янги ойинг, тўлин ой бўлганда етуклигинг қуёшдан ортиқроқ бўлади.

Агар янги ой ҳар кеча қуёшдан нур эгалламаса, тўлин ой бўлишдан айрилар эди.

5445 Қуёш бўлишни истасанг, етукликни эгалла, етукликни агар эгалласанг малолинг йўқолади.

Бирор киши ўрганишдан эринса, билимдонлар олдида уялади.

Бир киши, фаразан, золим амалдор бўлсаю, лекин ишқаллар ёзувчи билимдон бўлса, кўпчилик ичидан бориб кўп зоҳид кишилар унга муҳтож бўладилар.

Бирор киши билимдонларга таъзим қилса, гўё пайғамбарга таъзим қилгандай бўлади.

5450 Шоҳ бўлсанг огоҳ бўл, огоҳ бўлсанг шоҳ бўласан. Тўтининг гап ўрганганини халойиқ «шоҳ тўти» деб атайди.

Товуснинг минг безаги бўлган билан, зийнат билан бошида тожи ҳам бўлгани билан,

бу тожга нисбатан ҳеч ким уни шоҳ демайди. Чунки асли ёмон, Ҳиндистондан чиққандир.

Ҳайвоннинг отини шоҳ қилган билим, кишини шоҳ қилса нежаб?!

5455 Билим нури билан вужуди порлаган шоҳнинг қиёматгача яхши оти қолади.

Билим ва ҳунар эгаллаган Искандар қуруқлиқни ва сувни қандай эгаллаганини кўр.

Искандарча подшоҳлар кўп эди. Бироқ бунчалик иш кимнинг қўлидан кела олади?

Искандардан икки минг йилча ўтиб кетди, юз минглаб ақлли одамлар ҳалигача унинг ҳикматларидан баҳра оладилар.

Темурхон наслидан бўлган Улуғбекдай султонни ҳали дунё кўргани йўқдир.

5460 Унинг ўғиллари, наслари тугаб кетди, замон аҳли уларнинг бирортасини эсламайди.

Бироқ Улуғбекнинг ўзи билимни қўлга киргизган эди, шунинг учун унинг кўзи олдида осмон паст бўлган эди.

Унинг боғлаган расади дунё кўркидир, жаҳон ичида яна бир осмондир.

У шундай осмон билимларини билиб, шундан «Кўрагон тақвими»ни ёзди.

Қиёмат бўлгунча замон халқлари унинг ҳукмларидан ҳукмлар ёзадилар.

5465 Билик гарчи кўзга безакдай кўринса ҳам, бироқ шоҳларга у айруча бир безак, кўрк бўлади.

Илм ўрганишда биргина фанга қаноат қилмасдан, ҳаммасидан ҳам фойдалансанг ким тўсиқлик қила олади?

Қанча билимни эгаллаган бўлсанг ундан ўтиб кетавер, дин илмига етсанг, у ердан ўзингга ўрин ол.

Тиб ҳикматлари ғоят яхши билим бўлиб, киши жисмининг сиҳати учун зарурдир.

5470 Агар бу билимларни ўқишдан, кўришдан чарчасанг, муборак табиатингга малол келса,

тездан тарих ўқишга урун, султонлар билан сўйлашишга қадам ур.

Қарачи, жаҳондан кимлар лаззатланипти, бу эски дунё кимлардан қолипти.

Таҳмураc, Жамшид, Заҳҳок каби дунё ўлкасини буткул эгаллаган улуг шоҳлар қани?

Қараб ўйлаб кўр, улар дунёни олиб нима қилдилар, нимаики бор бўлса ҳаммасини ташлаб кетдилар.

Улар олдинми, кейинми, ишқилиб кетдилар-ку бироқ дунёда улардан от қолди.

5475 Бу қолган от яхшими, ёмонми, билиб кўрчи, бу отни қолдиришга нима сабаб бўлган экан?

Сен қайси фан бўлса ҳам шундайига уннаки, жаҳонда яхши отинг қолсин.

Қўлингдан келганча ўша ишни ўзингга шиор қил, токи яхши отинг дунёга ёдгор бўлиб қолсин.

Агар сен ҳикматга илтифот билан қарасанг, умринг Нуҳ умридай узун бўлсин.

Сен энг аввало ўз мижозингни синаб кўр, табиатингда нима бор эканини буткул ўрган.

5480 Ҳикмат билан текшириб кўриб, бир нарсанинг фойдали ва зарарли эканини аниқлагач, ишга тутин.

Фойдалилар билан шуғуллан, бироқ ҳамма ишда ўртасини тутишга урин.

Зарарли нарсалардан қўрқ, токи табиатингга қийинликлар ўнғай бўлсин.

Ҳар нарсаданки мижозинг лаззат топа турган бўлса, унга ҳадеб майл кўрсатаверма.

«Яхшининг кўпидан ёмоннинг ози яхши» деган сўзни ҳикмат аҳллари кўп дуруст айтгандир.

5485 Овқат фойдали бўлиб, иштаҳа қистаб турганда ҳам, табиатинг ҳали талаб қилиб турганда ҳам ейишни тўхтат.

Ўша овқат тўқис-туғал ҳазм бўлгунча баданингни бошқа овқатлар билан оғир юкнинг ҳаммоли қилма.

Агар сенга тақдир бўлгани тириклик суви бўлганда ҳам, меъданг ҳазм қилмаса узр айт, ичма.

Ҳикматнинг қоидаларини бажаришда шундай эпчил бўл ва доим истаганингни бажаргувчи ва соғлом бўл.

Агар сен тарих ўқишга уринсанг, ҳар бир халқ нима иш қилганини биласан.

5490 Дунёни эгаллаган султонлар ҳар ишнинг чорасини қандай қилганларини ўрганасан.

Қайси зулм қилдию, қайси адолат қилди ва охирида бу ишдан нима келиб чиқди.

Нима ишдан ўлка обод бўлиб, қайси ишдан халқ йўқолди. Нимада ўлка турғун бўлдию, нима ишдан тинчлик юзланди.

Қўшин қоидалари нима ишдан тузилди ва душман тўдаси нима ишдан бузилди.

5495 Ҳар бир шоҳнинг сифати нима эдию, нима учун дунёда яхши оти қолди?— аниқлайсан.

Бу гапларнинг ҳаммаси кўп-кўп мартаба ёзилган, сен шуларнинг ҳаммасига бирма-бир назар соласан.

Ва ишонаманки, сенинг порлоқ юрагинг ва ёруғ раъйинг яхшилар томон майл қилади.

Чунки бу ишларни қилсанг, бу оламда фойда қилган бўлиб, ўтга оламда яхшиликларингга сабаб бўлади.

Бизнинг шоҳимиз динни ҳам, дунёни ҳам эгаллаган, тез орада сенга ҳам шу иккиси етади.

5500 Агар сен бу икки ишни орзу қилсанг, шоҳ нима қилаётган бўлса, унга эргаш, ўрган, нусха кўчир.

Менинг қаламим ёзган бу гаплар агар сенинг табиатингга мос келмаганда ҳам,

ишонаманки, эҳтиёжлар тушган пайтда, бу мас-
лаҳатни амалга ошириб натижаларини кўрасан.

Шу йўлланмалар сенга тугал фойда еткурардай
бўлса, менинг руҳимни ҳам дуо билан эслаб қўй.

Сенга менинг пандларим ҳар нафас фойда берган-
дай, сен дуо қилар бўлсанг менга ҳам фойдаси
кўп.

5505 Насиҳат қилгувчилар ақл сочар эканлар, ақл эга-
лари унга эътибор берадилар.

Э соқий, сен менга бир пиёла шароб тутиб, кўн-
лимни севинтир, эски қуллуқларим ҳақини ёдинг-
дан чиқарма!

Энди-ку менинг ишим кетма-кет насиҳат бериш
бўлиб қолган экан, насиҳатларимни эшит ва мен-
га бир пиёла шароб бер!

ҚИРҚ ОЛТИНЧИ БОБ

Қайғу ва айрилиқнинг бу достони тамом бўлганидан хабар бериб ўтмоқ, кунлар умр достонини тугатмай, етишув кунларидай тилакларга етмоқ

Менинг қуёш кўланка солган фикрим, бу оламнинг кўк юксаклигидан баландлик берди.

Осмон қалъасига от суриб, отим оёғидан кўтарилган гард билан қуёш юзини яширдим.

5510 Мен минган қора тўриқ от осмонга йўл олиши билан, Аторуд юлдузининг қалам сандиғи ушалди.

Юпитер юлдузларидан шундай ўзимга тож чирмадики, боши қалпоққа муҳтож бўлиб қолди.

Кўкда туриб ерга юлдузлар соча бошладим, борлиқ у юлдуз остида кўмилиб кетди.

Йиғи-сиғилар ери бўлган бу ер, тангаларга тўла хазинадай юлдузларга тўлди.

Бу порлоқ юлдузларнинг ҳар бири Юпитер ёхуд Венералар эмас, балки қуёшлар эди.

5515 Кўк юксаклигига қадам қўйгач қуёш доираси билан оламни ёптим.

Бутун оламни қуёш нури қоплагач ундан халқнинг кўзи ёриди.

Кўргувчи одамлар кўз тутганларига яраша қониб, кўзларини ёритдилар.

Бироқ онадан туғма кўрлар бу чегарасиз нурдан тондилар.

Кечани кундуз санаган кўзнинг аҳволи дунёда нима бўлишлиги муайян-ку, ахир.

Агар қуёшдан нур ёйилгудай бўлса, у кўршапалакдай кўзи кўрмайди.

- 5520 Қуёш-ку олам ичига ёруғлик сочар экан, унинг нури пашшадан анқоғача текис тегади.

Бироқ қуёш ўз нурина юз мартаба кучайтириб сочганда ҳам кўршапалак билан бойқушга маълум бўлармиди?

Агар биров тубанларга олтин сочса, бу, эшак олдида заъфарон тўкиш билан баравардир.

Қапалак шам ўтидан нима завқ топалади? Бу нури билиш учун парвонадай шавқ кўргизиб қўйиш керакдир.

- 5525 Дунё боғини гулшан қилган гулдан кўтарилган майин ел, кўз чироғини порлатади.

Гулнинг ранги ва иси қанча жон бағишловчи бўлгани билан, унинг атри қора қўнғиз тўдасига вабодан иборатдир.

Қора қўнғиз кўнгли учун унинг олдида, боғ ичидаги булбул — гул жон бағишловчи эмас — деб айта оладими?

Қора юзли лўлидай бўлган қора қўнғиз доим чўл юзида гўнглardan шарлар ясайди.

У шарни худди жон нақди ўрнида элтади, уни элтиш учун бошини чавгон ўйини таёғидай тубан қилади.

- 5530 Бу шар гўё унинг порлоқ дури, дури дема, балки унинг нақдижонидир.

Қора қўнғизнинг таъбига ёққан нарсани кўпансор қуши билан булбул яхши деб айта оладими?

Қора қўнғизга бир уюм гулнинг ранги ва иси, булбулга қора қўнғизнинг тезак шари билан баравардир.

Бироқ ҳар кишининг табиати нозикликларни билгувчи бўлса, бу икковдан қайси бири ҳақли эканини билади.

Мен шундай бир булбулманки, фалак менчалик
ҳижронда ва айрилиқда қолган бир қушни кўрма-
гандир.

5535 У қушнинг севги қайғусида минг фиғони ва ҳар
фиғонда минг достони бордир.

Бу гулшаннинг бўстон безагувчи булбули менмен,
бўстон безагувчи эмас, сайроқи булбули мендур-
мен.

Э Навоий, сўзда лофларинг ҳаддан ошиб кетди,
бўлиб турган ишнинг ўзданоқ бўлмагурларинг
билиниб қолди.

Даъвонинг бу дастгоҳини бир нафас йиғиштириб
тур, даъво ичида маъно бўлмагандан кейин, нима
фойдаси бор?

Бир пайт шоирлик шиорини қўйиб туриб, ўз шио-
римнинг бору йўғини чинакам айтиб берай:

5540 Мен шундай бир тупроқманки, ҳадуксиз кўк у
тупроқдан хашакдан бошқа унум бермайди.

Бу тупроқ тўзондай халқ бошига қўнган ва хасдай
оёқ остида қолгандир.

Замоннинг ҳадеб ураверган зарбасидан юз мало-
ли бор ва дунё халқининг оёқ ости бўлгандир.

Эл оёғидан қанча кўп топталиш еган бўлса ҳам
қуюндай ҳали безовта бўлмагандир.

У қийноқлар қўшинидан тубан бўлган сари тўда-
тўда қўлма-қўл ўтиб юргандир.

5545 Гоҳо қийинчиликларнинг ўткир шамоли келиб,
унинг бўлаklarини қўрқинчли қилгандир.

Ҳодисаларнинг қаттиқ эсган қўзғолонли ели, унинг
таг-томиридан юлқиб ташлагандир.

Унинг аъзоларини бир-бирдан айриб юборган,
аъзоларини аъзоларидан эмас, балки майда-май-
да бўлаklarга бўлиб юборгандир.

У бўлакларни ҳаво еллари каби бечора қилиб,
асли ўрнidan кўчириб овора қилгандир.

Уни гоҳо тоққа, гоҳо чўлга уриб, баъзан бир хас
парчадай учириб кўкка кўтаргандир.

5550 Уни ел тўдасидай ҳар нафас жаҳон кезувчи қи-
либ, буғ парчасидай кўк кезувчи қилгандир.

Елнинг ҳув деб изғирганидан у афғон тортиб, сар-
гардонликлардан унинг жонин олгандир.

Ҳодисаларнинг қаттиқ эсгувчи шамоли пасайгач,
уни қора тупроқларга ётқизгандир.

Энг аввал уни ердан осмонга кўтариб, сўнг яна
кўкдан тупроққа отиб ташлаб,

уни кўкка тортишдан мақсади яна қайтиб ерга
уриш бўлгандир.

5555 Мен кўк айланасидан қийноқ ва безовталиклари
туганмаган, яна ҳодисалардан зарбалар еяверган
бир кишиман.

Бало чўлида қолган бир ҳовуч тупроқманки, фалак
унга зулм қилишдан бошқа нарса еткурмайди.

Баъзан оёқ остида қайғуларда қолиб, яна бир
нафас бошларда гард бўлиб юрган,

агар бирор нафас тинчланиш давлатидан баҳра
олмоқчи бўлса, уни дунё қора тупроққа ўлтиртма-
ган бир одамман.

Агар бу тупроқ бирор ерда тинчланиб қолганда
ҳам кунлар у тупроқдан хасу хашакдан бошқа
нима унум бера олади?

5560 Ундан туғилган бу хасу хашак ҳам балки тинч-
ланмай сайр қилишга қўшилиб кетар.

Агар бу тупроқ билан гард унум берса, у кўкат
қизил гул бўлмай, хасу хашак бўлади.

Яна шундай тупроқ — ерлар ҳам бўладики, у ер-
нинг фикрида деҳқоннинг ичи юз тугун қон билан
тўла бўлади.

Уни суриб — ҳайдаб, ер жисмини тимдалайди,
унинг юзига бел хатлари билан зийнат беради.

У ерни сақлаш учун теварагига девор уради, этак-
ларига темирдан қўрғондай пахсалар олдиради.

5565 У ерга турли гулларнинг уруғини сочиб, сочилган
ўрнига қадам босмай,

у ерларга бегоналарнинг оёғини тегдирмай, ёт эл
эмас, душманлар тўдасини ҳам яқинлаштирмай,

сув бериш вақтини ҳам бир нафас ўтказмай, шу
сув беришдан ўз обрўсини тамаъ қилиб,

шу эркалаш ва парваришлардан сўнг чидасанг, у
тупроқ нимага гул бермасин.

Муқаррардирки, у ердаги дона очила бошласа,
бир ранг эмас, балки юз рангли гул беради.

5570 У гулларнинг ранги, иси оламга кўрк бўлади, бул-
булларнинг ҳаю ҳуйи ҳаммаёққа тўлади.

Мен тупроқ шўрликка ҳам енгил қадамли чарх,
тинчлик уйида бир нафас ором берса,

тараддуд қийинчиликларидан қутултириб севин-
тирса, халқ зулмидан мени озод қилса,

ҳар бир жафо қилгувчи қийин умидларни кўзлаб,
ҳар нафас бағримга юз ниш уриб турмаса,

минглаб қайғуларнинг ўқига нишона бўлавериб,
ичим арининг инидай бўлиб кетмаса,

5575 жафо қилгувчиларнинг ҳужуми тинчланиб, кўнг-
лим экин еридай тепилаверишдан тинса,

шоҳ олдида истагини топа олмаган ҳар ярамас,
киши, мени ўз олдида гуноҳкор санамаса,

шоҳ олдида ғазабга учраган ҳар бир киши мени
бу ишда жавобгар қилмаса,

менинг бунча қайғу қийноқларимдан хабардор
бўлиб, менинг аҳволимга шоҳ ҳам раҳм қилса,

севиңчларим боғида гоҗо ғунчадай кўнглим очи-
лиши учун бир фикр қилса,

5580 кеча-кундузда ўта турган йигирма тўрт соат ичида
мен ҳам йигирма тўрт мартаба текис нафас ола
олсам,

агар бировдан кўнглим футур топмаса, вақтимга
бир оз тинчланиш етса,

ҳозиргача ёзганим тарқоқ номалар ва боғланиши
йўқ ҳикояларга қараганда,

қаламимни яна ҳам тез юргувчи қилиб, ёза турган
нарсаларимни яна равонроқ торта олар эдим!

Бу ёзилган нарсаларда санъат кўп бўлар, санъат-
да бўлса жуда кўп диққат қилинган бўлар эди.

5585 Агар бахтим юлдузи менга ҳасад қилмай, толеим
бир бугун кўмакчи бўлса эди,

тинчлик бурчагида ўринлашиб, эл мени, мен ҳам
элни унутсам,

шоҳ мени барча ишлардан бўшатиб, сўз айтиш
ишига маъмур қилиб қўйсайди,

яна шоҳ илтифот қилиб, баъзи-баъзида назм қил-
гувчи мен шоир ва ёзган назмларим — шеърла-
римдан хабар олиб турса эди,

баъзида менинг ёзган сўзларимни тузатиш билан
безаб, баъзан ёзаверишга қисташ — ундаш билан
инъом қилса эди,

5590 мен Хисрав ва ё Низомий ва ёхуд назм ёзгувчи-
лар тўдасининг бошлиғи бўлган Жомий каби бўл-
маса ҳам,

улар тил ханжарини ўқталиб, сўз ўлкасини бош-
дан-бошга қандай олганларидай бўлмаса ҳам,

улар рўпарасида мен ҳам қилични кўтариб, сўз
найзасини чекишга уннаб қолар эдим.

Бироқ тангри лутфига сиғиниб шоҳ иқболига суяниб кўп кечиримлар сўраб, айта оламанки, мен буларга эргаша оламан.

5595 Мен бу гапни айтар экан, малол тортмаганим каби менга хайрихоҳ бўлган (шоҳ) ҳам уятга қолмайди.

Халқнинг сўзи «қойил қолдик» бўлганидай, шоҳдан ҳам менга мукофот ва таҳсин етишади.

Низомий Барда билан Ганжани олиб, Рум элига ҳам қадам қўйган бўлса,

Хисрав ҳам тил ханжарини чекиб юриб, Ҳиндистонни қўлга олган бўлса,

Яна Жомий Ажамда навбат уриб, Араб ичида ҳам шавкатнинг чиндовулини урган бўлса,

5600 турк халқи бир қавмданми, юзми, минг қавмданми иборат бўлганда ҳам унинг меники экани аниқдир.

Мен уни Хитойдан Хуросонгача қўшин чекмай, осонлик билан ўз буйруқларим остига олганман.

Хуросонгина эмас, Шерозу Табризларга ҳам қаламим қамиши шакар тўккандир.

Менинг сўзларимга турклар ўз жонларини ҳам кўнгилларини берганлар, ёлғиз турккина эмас, туркманлар ҳам шундайдир.

Қайси ўлкагаки бирор буйруқ юборгундай бўлган бўлсам, уни қўлга олиш учун бир девон ҳам қўшиб юборганман.

Менинг бу девоним у ўлкани шундай тутиб кетганки, ўткир девон беклари ҳам дафтарни бундай тузолмайдилар.

Мен ахир қанча дафтарларни қора қилиб юбордим, бекордан-бекорга даъво қилаётганим йўқ.

.
.

5605 Тангрига қуллуқлар бўлсинки, бу қайғу достони
— айрилиқларда қолганларнинг бу мотам достони,

кунлар менинг умрим ёзмаларини тугатмай, ети-
шув кунларидай охирига етди.

Ёзилган йилни тўғри айтсам (ҳижри билан) 889-
йил эди.

Навоий сўз боғини кезиб, достоннинг ҳар бўлими-
ни ёзиб чиқди.

Достондан ортиқ сўйланатурган бирорта сўз ҳам
қолмади.

Энди, э сен ажойиб соқий, тўлдириб бир пиёла
шароб бер.

5610 Кетма-кет бериб турганинг бу лиммо-лим пиёла-
лардан мен сўз айтавериб ҳар пайт маст бўлдим.

Бироқ Навоий бу достонни сатрларга тизгунча
кўп сўз айтди, ўта маст бўлди.

Энди, э соқий, сен менга охирги, дўстларга мах-
сус, дўстлар-дўстларга тута турган пиёлани бер!

Уша пиёлани менга тут, чунки мен сўзни қисқарт-
дим, энди манзилга етдим, бир нафас тинчлана-
йин!

ВАРИАНТ ВА ИЗОҲЛАР

«Мукамал асарлар тўплами»нинг ушбу томи учун насрий баённинг 1956 йил нашри асос қилиб олинди. Асарнинг қўлёмаси сақланмаган. Ғафур Ғулом 1939 йилда Алишер Навоий дostonининг мактаб ўқувчиларига мўлжалланган қисқартирилган насрий баёнини ҳам тайёрлаган эди. Унинг лотин графикасида машинкаланган бир нусхаси (1—187-бетлар) шоирнинг шахсий архивда сақланади. Қўлёманнинг титул варағида «Успирин болалар ўқисин деб прозага айлантириб ишлаб чиққан — Ғафур Ғулом «Тошкент—1939» ёзуви мавжуд. Ғафур Ғулом «Асарлар» ўн томлигининг V томига «Фарҳод ва Ширин»нинг ушбу насрий баёнидан қисқартирилиб олинган парча киритилган.

Маълумки, 1940 ва 1956 йилларда чоп этилган «Фарҳод ва Ширин»нинг мукамал насрий баёнини ўз ичига олган китобда Алишер Навоий дostonининг матни насрий баён билан параллель берилган эди. Унда дoston матнининг аввалидан бошлаб мисралар бўйича тартибли равишда рақамлаб борилган. Шу рақамлар насрий баёнда ҳам айнан такрорланган. Ушбу томда берилаётган насрий баёнда дostonнинг асл матни билан қиёсан ўрганишни қулайлашди кўзда тутиб 1956 йил нашридаги тартиб рақамлари айнан сақлаб қолинди.

Вариантлар олдига қўйилаётган рақамлар ҳам шу тартибга асосланади.

«ФАРҲОД ВА ШИРИН»

Насрий баён (машинка нусха) 1939;

Насрий баён. Тошкент, 1940.

- 7-бет 28 сочқучидай (Низомийдай) фойдалана олмагандир./ сочқудай фойдалана олмагандир.
- 9-бет 2 шакарлар сочгучи ҳинду зодидан/шакарлар сочгучи бачча
- 10-бет 20 Шерга рўбарў/Арслонга рўбарў
20 уруш шери бўлмоқ/уруш арслони бўлмоқ
- 11-бет 14 маст қил./маст қилди.
- 12-бет 27 илгариги шаклига/илгариги овозига
28 ўзгариш киритиш зарур/ўзгариш бериш зарур
- 13-бет 11 у ўтнинг тутуни билан/у ўтнинг дуди билан
- 17-бет 19 Ғойибдан келган овоздан/Йўқликдан келган овоздан

- 22 ёш билан пир Жомий эшикига/ёш билан пир эши-
гига
- 21-бет 2 унга рағбати чегарасиз/унга тортими чегарасиз
7 югуриш эп эмас./югуриш ер эмас.
- 22-бет 5 Бироқ бу пиёладан май/Бироқ пиёладан май
- 37-бет 13 Билими бу даражага етгач, китобларни ёпиб, энди/
Билими варақалари бир-бир топилгач, энди
- 65-бет 26 Бу ўт ёнига қўниб олган булбул/Бу ўт ёнига ўлти-
риб олган булбул
- 67-бет 28 Бир тарафдан гули ишқи/Бир тарафдан гул ишқи
- 68-бет 5 аксини зангори кўзгу деб/аксини кўзгу зангори деб
- 72-бет 26 ўйин-кулгилар уни қувонтирса./ўйин-кулгилар унинг
қайғу меҳробига юз қўя бошлаган эди.
- 74-бет 5 Бу мамлакатнинг устида шоҳлик довулини чалган
киши сўз қўшинларини шу тартибда тузди./Бу мам-
лакатнинг устида чин довулини чалган киши ўз сўз
қўшинларини шу тартибда тузди.
- 16 Фарҳод ақлли./Фарҳод эса ақлли,
- 77-бет 22 сенга пашша хартумидай туюлиши маълум./сенга
пашша хартумидай маълум.
- 78-бет 13 тириклик сабзаси устига/тириклик кўкати устига
- 81-бет 23 эй кўзимнинг равшан нури!/эй менинг равшан чи-
роғим!
- 98-бет 17 икки кун ҳам тўхтатмай манзил-баманзил зил юриб/
икки кун ҳам юк тўхтатмай манзил-баманзил зил
юриб
- 100-бет 12 тенгдоши бўлмаган бир ҳакимдир./тенгдоши бўлма-
ган бир ҳаким бор,
- 107-бет 3 Унинг олдидан бир қурум/Унинг олдида бир қурум
6 У даштнинг қаролиги/У йилоннинг қаролиги
- 111-бет 16 кўк қуёшидай порлоқ./кўк қуёшидай порлоқ ёрит-
ган.
- 112-бет 37 тоғи, водийси кўринди, ҳатто ғорнинг эшиги/тоғи,
водийси, ҳатто ғорнинг эшиги
- 114-бет 2 Фарҳоднинг елдай чопқир отга миниб дев ўрмонига/
Фарҳоднинг елдай чопқир отга отланиб дев ўрмо-
нига
- 116-бет 11 ҳар бир бемаза шохи, дарахт шохи эмас./ҳар бир
бемаза шохи, оёқ шохи эмас
- 117-бет 11 У йигитнинг башарасидан ақлли/У йигитнинг баша-
расида ақлли
- 121-бет 1 Ҳаммалари Аҳраман қўрқусидан гавдали терак
оғочи титрагандай, титрар эдилар./Ҳаммалари тўз-
ган гавдали терак оғочи титрагандай, Аҳраман қўр-
қувсидан титрар эдилар.
- 125-бет 16 Агар у ерга боришда, қадамим/Агар у ерга борар
экан қадамим
- 133-бет 11 олдида шогирди тушолмайдиган/олдида шогирд
тушолмайдиган
- 136-бет 20 вақт бўлгани/вақт қисқа бўлгани
- 138-бет 25 кириб кетди (ўлди)/кириб кетди.
- 143-бет 1 ҳар нафас руҳ юриб, от сакратиб, уни ҳар соат юз
марта мот қилар эди./ҳар нафас от сакратар ва уни
ҳар соат юз марта мот қилар эди.

- 14 Фарҳод кўзгуда ўз тимсолини/Фарҳод кўзгуда унинг тимеолини
- 145-бет 19 Энди ўзини муттасил ғамларда, меҳнатларда қолиб/Энди кўзини эса ғамларда, меҳнатларда
- 147-бет 14 балоларидан халос қил/балолардан қутилтир
- 153-бет 26 севинчи ҳаддан ҳам/севинчи айтишдан ҳам
- 155-бет 2 Фарҳод. Хоқон ва Мулқоро кўк отидай/Фарҳод билан Хоқон Мулқоронинг кўк отидай
9 кун балиқ манзилига/кун дарё манзилига
18 балиқни янчгудай эди./балиқни санчар эди.
- 158-бет 24 Улар шу қадар каттаки, гўё ўз жисмларидан сув устида гумбазлар ясаганлар./Улар гўё ўз жисмларидан гумбазлар ясаганлар.
- 159-бет 7 атрофида сув итларининг тўполони/атрофида ит балиқларнинг тўполони
- 160-бет 26 бир хашакдек кетиб/бир хашакча кетиб
- 164-бет 14 гўё ичкилик ичиб ҳушини йўқотган кишидай ёки ўлиб қолган одамлардай ҳушсиз, бежон эди./гўё ўлиб қолган одамлардай ҳушсиз, бежон эди.
- 167-бет 16 тарафдан жафокор қароқчилар/тарафдан жафокаш қароқчилар
- 182-бет 17 Унинг қўли зарба билан/Унинг зарба қўли билан
- 185-бет 31 қиз девзод отини чоптириб борар эди, у шундай терладикни, гўё гул япроғига/қиз жусса отини чоптириб борар эди, у терлаган. Гўё шамол гул япроғига
- 192-бет 12 ғурбатда чеккан қийинчиликларинг етмасмидики/ғурбатда чекканларинг қийинчиликлар етмасмидики
- 206-бет 10 У осмоннамо шундай бир қаср ясаганки, унинг кунгураси кўкка туташган эди./Кунгураси осмонга туташган кўкка ўхшаш қаср ясади.
12 нақшлар чизди, расмлари ғоят гўзал эди./нақшлар ва расмлар чизди.
- 212-бет 14 чип-чип тўлди/чип-чип бўлди.
- 216-бет 22 Мажлис ўрни жаннат боғидан намуна, шароб тириклик/Жаннат боғидан шароб, тириклик
- 218-бет 11 сўзларидан идрок камчиликли/сўзларидан сезимлар камчиликли
- 222-бет 3 Бироқ майнинг зўри қўлидан/Бироқ, унинг эси қўлидан
- 223-бет 12 ичдию, бу майдан беҳушдай бўлди./ичди-ю Фарҳоддай ҳуш элитди.
18 Ошиқнинг ўзику май исидан маст эди, таажжуб, соқига қаранг./Соқийнинг ўзику май исидан маст эди, унинг таажжублигини қаранг.
30 топширдию, гўё бу гўзал боши билан санамга сажда қилгандай тупроққа/топширди-ю, тупроққа
- 225-бет 2 лаблар шоҳи эканини билиб,/лаблар жони эканини билиб,
- 226-бет 13 қўлидан май ичар,/қўлидан пиёла ичар,
- 229-бет 26 келишига қараб турар/келишига тўсиқлик қилиб турар
27 Ҳамма у қиз таърифида сўзлай бергач/Тўш-тўшида у қиз таърифида сўзлар бўла бергач
- 237-бет 12 Бу гулчехрали, ой юзли гўзалнинг бу кунгача уй ичда ёлғиз қолишининг сабаби ҳам шу./Бунинг сабаби шуки, бу гул чехрали, ой юзли гўзал бу кунгача уй ичда ёлғиз қолди.

- 238-бет 8 менинг сўзларимдан ҳам ибо қилсинлар./Менинг сўзларимни ҳам юрамасинлар.
18 сазо берайки, ўлкалар/сазо келтирайки, ўлкалар
- 239-бет 23 Хукмрон қўрғонларининг муқобил чиқувчи қалъадорлари қалъани осмон/Унинг қўрғонларини кўк қалъадорининг ақли, осмон
- 240-бет 8 ҳалиги ҳандоқларга қарасалар, сувнинг тиниқлигидан/ҳалиги данданаларга қарасалар
- 241-бет 11 қўрғон сари назар солар, гўё ер устида/қўрғон сари, ер устида
- 247-бет 16 У манглайи очиқ/У сўз ташлагувчи манглайи очиқ
28 қилишдан йироқ бўлса,/қилишдан ёлғиз бўлса,
31 гаплар айтгувчи/гаплар айтгувчи бор
- 250-бет 7 ой юзlining мақсади унинг висолидир, унда/ой юзlining унинг висоли тилақдир, унда
- 257-бет 1 У кўрган кунинг қора бўлгурнинг оҳу зорини кўриб,
Фарҳод ҳам аламли фиғон чекди./Бунчалик кўп оҳ,
фиғон чекди, у кўрган кунинг қора бўлгур буларни кўрди.
16 дору янглишдим, беҳуш дору/дору ва балки беҳуш дору
18 унинг беҳуш бўлишини истар/унинг ҳуши йўқолишини истар
20 Гарчи унда ҳушдан ҳеч қандай асар қолмаган/Гарчи унинг ҳушдан ҳеч қандай баҳраси қолмаган
- 259-бет 5 қилгандай, мукофот олиш учун қалқонларини қўлда тутган эдилар./қолгандай, олажак мукофот — сариқ чақалари учун қалқонларини тутган эдилар.
- 260-бет 24 устида ёш бир/устиди йигит бир
- 262-бет 16 асалдан бошқа лаб насибаси/асалдан бошқалар насибаси
- 282-бет 21 Қиёмат тонгининг шоми бўлмагандай, бу оқшомнинг тонг отари йўқ эди./Бу оқшомнинг, қиёмат тонгининг номи бўлгандай, тонг отари йўқ эди.
- 283-бет 1 бундай қарға (тун) ҳеч/бундай қарға ҳеч
- 297-бет 11 гўзаллар шохининг қайғуси тоғ-тоғ бўлиб кетган деб/гўзаллар шохини қайғу тоғ-тоғ бўлиб тутган деб
27 айрилигиндан бизни қутултирдинг,/айрилигиндан бир қутултирдинг,
- 304-бет 31 тимдаланиб, бетоб бўлган вақтларингда/тимдаланиб учган вақтларингда
- 312-бет 4 у, бахти қоралардай шундай/у, қора бахтлилардай шундай
- 318-бет 13 менинг ҳиссам севги/менинг қўшумтам севги
- 319-бет 2 «Тамом бўлди, хайр» деган/«тамом бўлди ёшлик билан» деган.
- 323-бет 21 Бошидан-оёққача дард/Оёқдан-бошигача дард
- 327-бет 16 бир мотамим бор./бир мотамдаман.
- 329-бет 4 У ўз ҳукми билан/У ўз илми билан
- 332-бет 26 қилдики, ҳеч бир кишининг/қилдики, кишининг
- 333-бет 8 Мукчайган кампир/Мук кампир
- 334-бет 8 шундай яраланди,/шундай бир ўқ едни,
18 ёрганидан, бош кетиб, тош/уриб ёрар, бош кетган, тош.
- 354-бет 15 ишга мойил қилдилар./ишга кўндирдилар.
- 363-бет 11 Ширин бориб/Дилором бориб

- 16 кўра тирик қолмоқ керак./кўра тирилмак керак.
364-бет 20 ҳам тез олди./ҳам бот олди.
365-бет 12 ўшани оласан/ўшани кўрсатасан
31 ойдан бошқа ҳеч кишим йўқ, у/ойдан айрим ҳеч
кишим бўлмагани билан, у
366-бет 1 Бинобарин, бу гапларни/Бу гапларни
375-бет 3 Қоронғу кечада агар/Қоронғу кеча агар ўлкада бир
паризод
22 ўлкада бир паризод/ўлкада паризод
387-бет 1 тириклик суви бўлганда/бир умрга тирик қолдир-
гувчи тириклик суви бўлганда

ИЗОҲЛАР

«Фарҳод ва Ширин» Урта Осиё ва Яқин Шарқ халқлари фольклорига ва ёзма адабиётида кенг тарқалган қиссадир. Унга юксак истеъдод эгалари қайта-қайта мурожаат этганлар. Фарҳод дастлаб улуғ озарбайжон шоири Низомий Ганжавийнинг (1141—1203) «Хисрав ва Ширин» достонига бир эпизодик образ еифатида ишланди. Низомийдан сўнг бу мавзуда дoston ёзган Хиерав Деҳлавий, Ашраф каби адиблар ҳам Фарҳод образига диққат билан қарадилар. Озарбайжон шоири Ориф Ардабилиий (XV аср) эса бу мавзуда «Фарҳоднома» номли катта асар ёзди. Лекин «Фарҳод ва Ширин» қиссалари сюжети асосида улуғ ўзбек шоири Алишер Навоийгина тугал оригинал дoston яратишга муяссар бўлди.

Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достони XIX асргача бўлган даврда котиблар, хаттотлар томонидан қайта-қайта кўчирилиб китобат қилинган, Туркистонда босмаҳоналар юзага келгандан сўнг эса бир неча дафъа чоп этилган эди. Буларнинг ҳаммаси ўзбек халқининг улуғ шоир достонига бўлган катта ҳурматида далолат беради. Октябрь инқилобигача бўлган даврда шоир ижодига қизиқишнинг кучайиб бориши натижасида навоийхонлик давралари ташкил этилиб, уларда Алишер Навоий асарлари ўқилиб, мазмуни шарҳлаб берилар эди. Натижада Алишер Навоий дostonларининг оммабоп насрий вариантларини яратиш эҳтиёжи ҳам пайдо бўлган.

XVIII аср охири XIX аср бошларида яшаб ижод этган ўзбек адиби Умар Боқий биринчилардан бўлиб «Фарҳод ва Ширин» достонини ўз даври адабий тили нормаларига мосланган насрий вариантини яратди. Умар Боқий «Фарҳод ва Ширин» достонини ўша даврда кенг тарқалган халқ китоблари («Або Муслим», «Бобо Равшан», «Тоҳир ва Зухра», «Баҳром ва Малика» каби) услубига яқин тил билан ишлаб чиқди. Дарҳақиқат, бу услуб Навоий дostonларини халқ орасида кенг тарғиб қилишнинг энг қулай воситаларидан бири эди.

Умар Боқий билан бир даврда яшаб ижод этган Маҳзун тахаллусли шоир ҳам «Фарҳод ва Ширин» достонининг насрий вариантини ишлаб чиқди. «Фарҳод ва Ширин»нинг бу насрий баёнлари 1908—1915 йиллар давомида тошбосмада шоир Хислат (1880—1945) ташаббуси билан чоп этилган. Бу нашрларга шоир ва рассом Шавкатнинг (1880—1937) чизган оригинал расмлари ҳам илова қилинган эди.

Алишер Навоий асарларининг бу насрий баёнлари ўз даврининг муҳим ҳодисаси эди, албатта. Лекин уларда шоир дostonининг сюжети қисқартиришлар билан баён қилиб берилган. Уларда баъзи ўринларда асл нусхадаги маълум эпизод ва қисмлар тушириб қолдирилган, айрим ўринларда эса муаллифлар дostonга ижодий ёндашганлар.

Улуғ Октябрь социалистик революциясидан сўнг Алишер Навоий ижодини кенг оммалаштириш ва бу бебаҳо меросни илмий ўрганиш кенг кўламда йўлга қўйилди. Алишер Навоий туғилган куннинг 500 йиллигини нишонлаш арафасида унинг асарларини нашр этиш билан бир қаторда дostonларининг мисрама-мисра насрий баёнларини яратиш ташаббуси ҳам бошланди. Натижада шу йилларда «Фарҳод ва Ширин» дostonини Шарқ адабиётининг чуқур билимдони Фафур Фулом, «Лайли ва Мажнун» дostonини Шарифжон Хусайнзода ва Амин Умарий, «Саддий Искандарий»ни Юнус Латиф ва Иноят Маҳсумовлар мисрама-мисра насрий баён қилиб, чопга тайёрладилар.

Фафур Фулом томонидан тайёрланган «Фарҳод ва Ширин» дostonининг насрий баёни 1940 йили алоҳида китоб ҳолида босилиб чиқди. Унда муқовага олинган варақларнинг бошланиш томонида «Фарҳод ва Ширин»нинг асл матни, унинг қаршида эса мисрама-мисра насрий баён ўрин олган эди¹. Бу нашр кенг китобхонларни улуғ шоир дostonи билан ҳар томонлама таништиришда муҳим вазифани адо этди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, насрий баён яратиш учун мукамал матн талаб қилинар эди. Фафур Фулом насрий баён устида иш бошлашдан олдин Навоий «Фарҳод ва Ширин»нинг бир қатор қўлёзма ва тошбосма нусхаларини чуқур ўрганди, уларни муқояса қилиш йўли билан дostonнинг бирмунча мукамал текстини тузиб чиқди. Дoston матни ва насрий баён нашрига Фафур Фулом томонидан ёзилган «Босмага тайёрловчидан» деб сарлавҳаланган тушунтиришда бу жараён ҳақида тўлиқ маълумот берилди. Ноширнинг таъкидлашича, дoston босмага тайёрлаб бўлингандан сўнг Навоий юбилейи комитетининг текстология комиссияси томонидан қадим нусхалар билан солиштириб, текшириб чиқилган.

Фафур Фулом истейдодли шоир сифатида дoston насрий баёнида поэтик матннинг бадий латифликларини содда иборалар билан ифодалаб беришга эришган. Шубҳасиз, насрий баённинг айрим мисраларида оригиналдаги тасвирнинг ҳамма жилолари ҳам бир текисда акс этган деб айтиш қийин. Лекин дастлабки тажриба бўлган бу иш учун жуда катта ижодий меҳнат сарф этилгани ва кўзланган мақсадга эришилгани Навоий меросини кенг оммалаштиришга қўшилган катта ҳисса эди.

«Фарҳод ва Ширин» дostonининг насрий баёни бувунгача икки маротаба қайта чоп этилди. Унинг 1940 йилдан кейин 1956 йилда юзага келган иккинчи нашрида Фафур Фулом китоб муҳаррири билан бир қатор таҳририй ишларни амалга оширган эди². 1975 йилда сўз бораётган насрий баён учинчи маротаба нашр этилди³. Бу гал асар текстига оид таҳрир ишларини устод Фафур Фуломнинг мухлисларидан профессор Абдуқодир Ҳайитметов олиб борди.

Фафур Фулом «Фарҳод ва Ширин» дostonининг 1940 йилда нашр этилган насрий баёнини тайёрлашда Шомурот котиб кўчирган ва 1901 йилда Тошкентда О. А. Порцев матбаасида чоп этилган нусхани асосий матн сифатида олган бўлса, унинг 1956 йилги иккинчи нашрида Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг Тил

¹ Алишер Навоий. «Фарҳод ва Ширин», Тошкент, 1940.

² Алишер Навоий. «Фарҳод ва Ширин». Тошкент, 1956.

³ Алишер Навоий. «Фарҳод ва Ширин» (алоҳида насрий баён). Тошкент, 1975.

ва адабиёт институти томонидан тайёрланиб, 1948 йилда босилган Навоий «Сайланма асарлари» II томига асосланилди. Проф. А. Ҳайитметов ўз вақтида П. Шамсиев томонидан тайёрланиб, 1963 йилда нашр этилган «Фарҳод ва Ширин»нинг илмий-танқидий матнига таяниб иш олиб борган. Шунинг учун ҳам дostonнинг бу насрий баёни айрим тўлдиришлар ва аниқликлар билан янада мукаммаллашди.

Ғафур Ғулom томонидан бажарилган насрий баён ўз вақтида, Навоий асарлари эндигина текстологик ўрганилиб нашр этилаётган, ҳали классик адабиёт асарлари жумладан, Алишер Навоий асарлари луғатлари мавжуд бўлмаган бир даврда жуда муҳим бир иш эди. Насрий баённинг ўз вақтидаги ва бугунги кунда ҳам муҳим аҳамиятини назарда тутиб, уни Ғафур Ғулom ҳаётлик даврида chop этилган 1956 йил нашрини шоирнинг «Мукаммал асарлар тўплами» томлари сирасида китобхонларга тақдим этиш мақсадга мувофиқ деб топилди.

Томга оид материалларни тайёрлашда С. Эркинов ҳам иштирок этди.

Изоҳланаётган сўзлар олдига қўйилган рақамлар уларнинг насрий баён матнидаги ўрнини кўрсатади.

7-бет 18 Шаба тоши — Саудия Арабистони территориясига жойлашган Макка шаҳридаги қора тош. Бу тош «санги асвот» деб юритилади.

27 Ганжа — Озарбайжондаги ҳозирги Кировобод шаҳри, Улуғ озарбайжон шоири Низомий (1141—1209) шу шаҳарда туғилган.

28 Низомий (1141—1209) — Низомий Ганжавий Шарқда биринчи бўлиб «Хамса» яратган муаллифдир. Унинг «Хамса»си «Махзанул асрор», «Хисрав ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Ҳафт пайкар», «Искандарнома» дostonларини ўз ичига олади.

9-бет 2 Амир Хисрав (1253—1325) — Хисрав Деҳлавий Ҳиндистонда форс-тожик тилидаги адабиётга асос солган, истеъдодли шоирдир. Хисрав Деҳлавий Низомийнинг «Хамса»сига биринчилардан бўлиб жавоб ёзган.

9 Хизр — афсонага кўра, тириклик сувини излаб топган ва абадий тирик қолган киши номи. Йўл бошловчи деб эътиқод қилинган.

16 Қақнус — ўтмиш шарқ адабиётида Ҳиндистонда шундай қуш борлиги нақл қилинади. Яна айтилишича, унинг тумшугида уч юз олтмиштача тешик бўлиб, ҳар бир тешикдан чиққан овозлар ёқимли бир музыка садосини ташкил қилармиш.

11-бет 24 Жомий — Абдураҳмон Жомий (1212—1292) машҳур форс-тожик шоири. Жуда катта ҳажмдаги лирика ва «Ҳафт авранг» дostonлар туркумининг муаллифи.

12-бет 19 Бурж — қадимги астрономияда қуёшнинг йил доирасидаги ўн икки нуқтанинг ҳар бири (мас.: буржи ҳамал, буржи савр, буржи об в. б.).

22 Насрин гули — гулнинг тиниқ оқ рангда очиладиган бир тури.

15-бет 22 «Ҳайратул-аброр» — Алишер Навоийнинг «Хамса»сига кирган беш дostonнинг биринчиси.

31 Зирних — одам баданидаги тукни тўкиш, шунингдек, майда яра-чақаларни даволаш учун олтингу-

- гурт ва марғумушни бир-бирига аралаштиришдан ҳосил қилинган қорӣшма.
- 17-бет 14 «Хамса»дан бир достон —бу ўринда «Ҳайратул-аб-
дор» дostonи назарда тутилган.
- 20-бет 7 «Насри тойир» — тарқоқ, сочма, учиб, кезиб юрган
маъносида (юлдузларга нисбатан).
- 22-бет 10 Шабдиз — қора тусли от.
15 Борбад — Хисрав Парвезнинг машҳур хушовоз қў-
шиқчи ва музикачисининг номи.
31 Хисрав — бу ерда ҳукмдор маъносида.
- 25-бет 26 Ашраф — XV асрда яшаб ижод этган озарбайжон
шоири. Алишер Навоий уни «хамсанавис» сифатида
ҳурмат билан қаламга олади.
- 31-бет 16 Сиёвуш — Яқин ва Урта Шарқ халқлари орасида
кенг тарқалган афсона қаҳрамони. Сиёвуш образи
Абулқосим Фирдавсийнинг «Шоҳнома» дostonида
учрайди. Ҳикоя қилинишича, кўркам Сиёвушга унинг
ўғай онаси ошиқ бўлиб қолади. Сиёвушнинг қаттиқ
ғазабидан огоҳланган ўғай она унга тўхмат қилади.
Оташпарастлар одатига кўра, Сиёвуш ўзининг пок-
лигини исботлаш учун ёниб турган олов ичига ки-
ради, лекин шу лаҳзада аланга гулзорга айланади.
- 32-бет 9 Каёнийлар — Эрон подшоҳларига мансуб сулола
номи.
- 35-бет 30 Арасту — Юнон материалист философи Аристотель
(384—322 мелодгача) назарда тутилган.
- 37-бет 20 Суҳо — Ҳулкар тўпламидаги энг хира юлдузнинг
номи.
29 Албурз — Эрон Мозондаронидаги тоғнинг номи.
- 48-бет 21 Паркор, паргар — циркуль.
- 53-бет 21 Қоф тоғи — Бутун ер куррасини ўраб турувчи деб
хаёл қилинган афсонавий тоғ.
- 56-бет 23 Жамшид — Эроннинг қадимий афсонавий подшоҳ-
ларидан бири. Шарқ адабиётида адолатпарвар улус
шоҳ сифатида талқин қилинади.
- 59-бет 24 Забаржад — оч пистаранг қимматбаҳо тош.
- 60-бет 26 яшим тоши — яшил тусли тош.
- 64-бет 19 Бу байтда кундузи билан кечасининг узунлиги тенг-
лашган кун — «Наврўз»га — янги йилга ишора қи-
линмоқда.
- 81-бет 14 Куйканақ — лочинга ўхшаш ов қушининг бир тури.
82-бет 26 саҳв — хато.
- 85-бет 27 Ҳулла — ипақли матодан тикилган безакли, нафис
ва нозик кийим.
31 Нофа атри — тоза, хушбўй атир, Тибет кийигининг
киндигидан олинадиган хушбўй модда.
- 87-бет 30 Ойнайи Искандар — Шарқ адабиётида одиллик рам-
зи сифатида куйланган Искандарга нисбат берилган
ойна. Нақл қилинишича, бу ойна кўпгина ўзига ҳос
акс эттириш хусусиятига эга бўлган. Навоий досто-
тоннида ҳам шу мавҳум муайян ўринга эга.
- 88-бет 7 Афлотун — машҳур юнон философи Платон (428(7—
348)7) Шарқда шу ном билан шуҳрат қозонган.
- 89-бет 16 Аҳраман — афсонага кўра, ҳаётда ёмонлик рамзи
бўлган энг даҳшатли дев, девларнинг подшоси.
26 Суқрот — Сократ (мил. ав. 470—399 й.) — юнон

- философи. Шарқда Суқрот номи билан шуҳрат қозонган.
- 27 Буқрот — қадимги юнон ҳакими ҳамда илмий медицинанинг асосчиларидан бири бўлган Гипократ (мил. аввал 460—375) Шарқда шу ном билан танилган.
- 95-бет 19 Босириқ — забт этмоқ, эгалламоқ, босиб олмоқ маъносид.
- 97-бет 20 Баргоҳ — подшоҳ саройи, қаср, подшоҳ қабулхонаси.
- 22 Кўмоч — кўрга кўмиб пиширилган нон.
- 98-бет 3 Қутр — ўрта асрларда диаметр термини сифатида қўлланилган.
- 102-бет 10 Жамосб — бу ўринда римлик врач ва табиаатшунос Жолинус — Гален прототиби асосида шарқ адабиётига кириб келган донишмандлик рамзи бўлган шахс кўзда тутилади.
- 25 Пўскиради — пуркамоқ маъносид.
- 106-бет 34 Ясол тортиб — саф тортиб.
- 108-бет 21 Ҳиддатланган — тезлашган, кескинлашган маъносид.
- 111-бет 4 Фаридун — қадимий Эрон мифик шоҳларидан бири бўлиб, энг катта хазина соҳиби ҳисобланган.
- 14 Зулфиқор — қилч.
- 115-бет 17 Гул — дев.
- 119-бет 8 Исми аъзам — улуғ исмлар ёзилган тасбеҳ.
- 125-бет 10 Чаковак — тўрғай.
- 127-бет 8 Қорун — Шарқ адабиётида чексиз мол-давлатга эга бўлган шахс сифатида талқин қилинади.
- 129-бет 9 Устарлаб — қуёш ва юлдузларнинг ер куррасидан узоқлигини, юксаклигини ўлчайдиган асбоб (астролябия).
- 27 Дамана — этак. Масалан тоғ дамани — тоғ этаги.
- 130-бет 1 Сидра дарахти — афсоналарда айтилишича, еттинчи осмонда ўсадиган дарахт.
- 13 Жади юлдузи — қадимги астрономияга кўра, кўкдаги 12 бурждан бири бўлиб, кийик шаклида фараз этилади.
- 14 Асад юлдузи — қадимги астрономияга кўра, кўкдаги 12 бурждан бешинчиси бўлиб, шер шаклида тасвирланади.
- 133-бет 24 Заҳира — келажакда фойдаланиш, ишлатиш учун ғамлаб қўйилган нарсалар (эҳтиёт қисмлар, озиқ-овқатлар запаси).
- 135-бет 5 Муҳра — юмалоқ нарса, соққа. Афсоналарга қараганда, кимда-ким уни тили остига қўйса, ҳар қандай касалликлардан фориг бўлар эмиш.
- 150-бет 22 Савдо — қора ўт, меланхолия. Қадимги табобат таълимотига кўра, киши тани таркибига кирган тўрт суюқлик, — хилт, қора ўт, сариғ ўт, қон ва бошқалардан иборат. Бу хилтлардан бирортаси ортиб кетиши натижасида гўё кишида руҳий ўзгариш, ғамандуҳ пайдо бўлади.
- 151-бет 23 Жавза — қадимги астрономияга кўра, кўкдаги ўн икки бурждан бирининг номи. Жавзо шамсия (қуёш) йили ҳисоби бўйича баҳор фаслининг учинчи ойига, яъни 22 май — 21 июнь ойларига тўғри келади.

- 155-бет 16 Кўк балиғи ва ҳўкизи — бу ўринда қуёш буржларидан Хут ва Савр буржлари назарда тутилмоқда.
- 156-бет 18 Кўк уммони — осмон кенглиги маъносида.
- 159-бет 20 Қазои осмоний — тўсатдан (бехосдан) юз берган ҳодиса.
- 164-бет 28 Яман — Арабистон ярим оролининг жанубий-ғарбий қисмига жойлашган давлат.
- 166-бет 26 Қорура — ичига нефть солинган шиша идиш. Ундан дўшманга қарши отувчи қуроли сифатида фойдаланилган.
- 169-бет 21 Бахтар чегараси — ер қуррасининг ғарб томони.
- 178-бет 19 Афридун — қадимги Эрон шоҳи.
- 180-бет 9 Муҳандис — инженер, бинокор, меъмор.
- 14 Ун ёғоч — қадимий ўлчов бирлиги, ўн ёғоч 70 км га тўғри келади.
- 183-бет 6 Сарроф — қимматбаҳо тошларни баҳоловчи заршунос маъносида (дўқондор).
- 200-бет 20 Дандана — маълум иш қуралининг тиши, иморатлар ва деворларнинг кунгураси.
- 202-бет 2 Бобил — Ироқда қадимги замонда шуҳрат қозонган шаҳар.
- 207-бет 1 Гирдигумдан келган от — калтабақай, миқти, бақалоқ от.
- 217-бет 6 Ҳайъат билими — астрономия фани назарда тутилади.
- 226-бет 27 Мадойин мулки — (мадина сўзининг арабча кўплиги) — Ироқдаги кўҳна шаҳарлардан бири (У Фирот дарёси бўйига жойлашган).
- 29 Кисра — қадимий Эрон шоҳи.
- 32 Ҳурмуз — қадимий Эрон шоҳи.
- 232-бет 10 Ҳудайчи — шоҳ меҳмонларини кутувчи амалдор.
- 251-бет 21 Исрофил — диний афсонага кўра, сурнай чалиб ўликларни тирилтириб, ўлдирувчи фариштанинг номи.
- 265-бет 15 Халил — пайғамбарлик унвонига эга бўлган Иброҳим исмли шахснинг лақаби.
- 267-бет 22 Шуурнинг нури — англаш, фаҳмлаш, идрок қилиш нури маъносида.
- 273-бет 26 Ҳумо қуши — афсонавий бахт, саодат, давлат қуши. Афсоналарга кўра, ҳумо қушининг сояси кимнинг бошига тушса, у бахт ва давлатга муяссар бўлар эмиш.
- 281-бет 12 Хўтан — Синьцзян — ҳозирги Уйғур автоном районига қарашли қадимий шаҳар.
- 285-бет 11 Муштарий юлдузи — Юпитер планетаси, форсча номи Биржис.
- 21 Зухал юлдузи — Сатурн планетаси — қуёшдан узоқлиги бўйича олтинчи сайёра. Бу планета бошқа сайёралардан ўзининг халқалари билан ажралиб туради.
- 304-бет 13 Билқис — Қадимги тасаввурда Сулаймон пайғамбарнинг маъшуқаси исми, Сабо мамлакатининг маликаси.
- 328-бет 21 Даллатулмуҳтола — шарқ афсоналарига кўра, айёрлик, ҳийлагарлик билан машҳур бўлган шахс.
- 340-бет 2 Ун — бу ерда фиғон, йиғи маъносида.
- 348-бет 24 Айн ҳарфи — араб алифбосидаги айн ع ҳарфига

- ишора қилинмоқда. Қўпинча Шарқ классик адабиётида ошиқнинг маъшуқа ишқида қадди эгилиши айн ҳарфига ташбиҳ этилади.
- 360-бет 20 Маофа — отга ўрнатиладиган махсус кажава.
- 383-бет 24 Исо — афсоналарга кўра, ўликларни тирилтирувчи куч сифатида машҳур бўлган шахс. Христианлар пайғамбари.
- 385-бет 4 Темурхон — Амир Темур (1336—1405) XIV асрнинг охири ва XV аср аввалларида Урта Осиёда барпо этилган феодал давлатининг ҳукмдори
- 8 Улуғбек — Муҳаммад Тарағай (1394—1449) машҳур ўзбек астрономи, математиги ва давлат арбоби. Ўз расадхонасида олиб борган астрономик кузатишлари асосида «Улуғбек зиж» («Зиж Кўрагоний») номи билан астрономик жадвал тузган.
- 385-бет 14 «Кўрагон тақвими» — бу ерда Улуғбек жадвали кўзда тутилади.
- 386-бет 15 Нух — эски тушунчада, энг узоқ умр кўрган пайғамбарнинг номи.
- 390-бет 4 Анқо — оти бор, ўзи йўқ афсонавий қуш. Эски тушунча бўйича, анқо барча қушларнинг шоҳи ҳисобланиб, Қуҳи Қофда яшар эмиш.
- 9 Заъфарон — сарғиш тус берувчи хушбўй ўсимлик.
- 24 Чавгон — от устида учи эгри таёқ билан тўпни уриб ўйналадиган мослама (ҳозирги хоккейдаги таёқ — клюшка).
- 395-бет 10 Барда — Озарбайжондаги бир вилоятнинг номи.
- 14 Ажам — бу термин остида асосан араблардан бошқа халқлар назарда тутилади.
- 15 Чиндовул — (чингдовул) — қўшиннинг орқаидан юрадиган соқчи қисм.
- 19 Хуросон (форсча — кун чиқиш, шарқ сўздан) — Эроннинг шимоли-шарқий қисмидаги маъмурий вилоят.
- 21 Шероз — Эроннинг жануби-ғарбидаги қадимий шаҳар. 1750—1794 йилларда Эроннинг маркази бўлган. Бу шаҳарда Муслиҳиддин Саъдий (1203—1292) ва Ҳофиз Шерозий (1325—1389) каби машҳур форс-тожик шоирлари туғилган ва ижод этган
- 21 Табриз — Эроннинг шимоли-ғарбий қисмидаги қадимий шаҳар. Шарқий Озарбайжон вилоятининг маъмурий маркази. Урта асрларда Табриз тасвирий санъат ва бадий ҳунармандчиликнинг марказларидан бири бўлган.
- 396-бет 5 889-йил — мелодий ҳисоби бўйича 1484/85 йилга тўғри келади.

РАСМЛАР РЎИХАТИ

- Ғ. Ғулом Навоий юбилейи комитети текстология комиссияси ходимлари — А. Бокий, Ҳ. Олимжон билан шоир асарлари устида, 1939 йил.
- Ғ. Ғулом, Ойбек, Қ. Симонов, Н. Тихонов, А. Абдурахмонов, Р. Е. Мельников, С. Айний билан Алишер Навоийнинг

43

500 йиллиги кунларида шоир ҳайкалига пойдевор қўйиш пайтида, 1948 йил.	130
Арманистон ССРда ўтган Ўзбекистон адабиёти ҳафталигида арман санъаткорлари Ғ. Фулом бошчилигидаги шоирларни Алишер Навоий қиёфасида кутиб олдилар. 1962 йил	176

МУНДАРИЖА

- Биринчи боб. Қалам васфида бир неча қалам еурмак ва бу дostonни биздин илгари ёзган шоир Низомий ва Хисрав номларини тилга келтирмак 7
- Иккинчи боб. Бу дostonни ёзишга нималар сабаб бўлганин айтиб ўтмак 12
- Учинчи боб. Бу дostonни ёзишда қанча китоблар ўқилганин, қанча таърифлар кўрилганин айтиб, шулардан тўпланган инжуларни ўқувчи олдида жилва кўргузмак 19
- Тўртинчи боб. Бу Хоқони Чин таърифида, унинг бўстонидagi оғочлар фарзанд мевасидан бебаҳра эканин айтмак ва шаҳзода Фарҳоднинг йўқлиқ шабистонидан борлиқ гулзорига келганин қалам булбули тилидан сайрамак 27
- Бешинчи боб. Фарҳод ишқ мактабида муҳаббат китобин ўқигани ва дилаворлик майдонида йигитлик машқларини ўргангани 33
- Олтинчи боб. Фарҳоднинг йигитлик гулшанида севинч гуллари очилмоғи зарур экан, қайғу тиконлари юз кўргизгани ва унинг булбулдек фиғон тузгани ва Хоқон бу ишдан дилтанг бўлиб, унинг чораси учун тўрт бoғ режасин тузгани 40
- Еттинчи боб. Вазир Мулкоронинг тўрт қаср бинокорлигига киришгани ва ҳар бино бошига эпчил саркорлар, ҳунарманд усталар белгилагани 47
- Саккизинчи боб. Фарҳоднинг бинокорлик ўрнига томошага келгани ва Қорандан тошйўнарлик, Монийдин наққошлик ўрганиб жамъи ҳунар ва санъатларнинг нозиклигини кўлига келтиргани 56
- Тўққизинчи боб. Хоқон ила Фарҳод кўклам тимсоли гулнори қасрда гулгун май ичиб, чаман гуллардан холи бўлганда, ёзлик қасрга кўчиб райҳон рангли шароблар сипқариб, дарахт яшил тўнин заъфарон атласига айирбош қилганда кузга ўхшаш қасрда олтин пиёдаларга сариқ бодалар тўкиб, энг сўнг қиш монанд қасрда биллур косаларда оқ кофур ранг майлар кўтариб базм қурганлари, ҳар қасрда уч ойдан бир йил айш-ишрат сурсалар ҳам Фарҳоднинг кўнгли очилмагани, Хоқон унга илож қилолмагани 64
- Унинчи боб. Хоқоннинг хонлик тожин ўз ўғли бошига қўймоқчи бўлгани, Фарҳоднинг тож соясидан бош қочиргани 74
- Ун биринчи боб. Хоқоннинг ўз ўғлини хазиналар томошасига келтиргани, Фарҳоднинг кўзи Искандар ойнасига тушиб, кўзгу тилсимида ажиб суратлар юз кўргузгани 84
- Ун иккинчи боб. Хоқон билан Мулқоро кўп кенгашганларидан сўнг Фарҳодни олиб Юнон ўлкасига қўшин тортишга қарор қилганлари 91
- Ун учинчи боб. Хоқоннинг Фарҳод жиҳатидан Юнон ўлкасига қўшин тортгани ва у ўлка ҳукуматлари билан

- бирликда Суҳайло ҳаким ғорига борганлари . . . 97
- Ун тўртинчи боб. Фарҳоднинг аждаҳосимон отга миниб, аждаҳо водисига боргани, аждар билан учрашиб, уни ўлдиргани ва аждар ғоридан Афридун хазинасини топиб, ани отаси билан қўшинига совға қилгани . . . 106
- Ун бешинчи боб. Фарҳоднинг елдай чопқир отга миниб дев ўрмонига боргани, у ўрмонда дев билан олишиб, уни ўлдиргани ва дев қасридин Сулаймон узугини топиб бармоққа кийгургани . . . 114
- Ун олтинчи боб. Фарҳоднинг Суқрот тоғи тилсимин очарга камар боғлаб йўлга тушгани, булоқ бошида Хизр билан мулоқоти ва Хизр таълими билан тилсимни очиб дунёни кўрсата турган жомни қўлига келтургани . . . 122
- Ун еттинчи боб. Фарҳоднинг Хоқон ва Мулкоро билан бирга ҳаким Суқротга йўлиққанлари, Суқрот Фарҳоднинг келажагидан хабар бергани ва ҳар бирлари тилак гавҳарин қўлга олиб қайтганлари . . . 129
- Ун саккизинчи боб. Фарҳоднинг Хоқон билан Чинга қайтгани, тезда хазинага кириб, биринчи кўзгуни томоша қилиб, унда Ширин жамоли кўзгусин кўргани, ул юз кўриниши билан оҳ уриб йиқилгани . . . 140
- Ун тўққизинчи боб. Фарҳод ишқ сирини яширмоқ учун урингани, бироқ бу ишқ унинг юзини сарғайтиб, қаддини букиб юз кўрғазгани ва ҳакимлар, табиблар дарё ичидаги бир оролга саёҳатни маслаҳат кўрганлари . . . 148
- Йигирманчи боб. Фарҳод, Хоқон ва Мулкоро кўк отидай улғу кемаларга отланиб денгиз сафарига елкан очганлари . . . 155
- Йигирма биринчи боб. Фарҳоднинг синиқ қайиғи савдогарлар кемасига йўлиққани ва Фарҳоднинг синиқ қайиқдай жони ёмонлик қирғоғига чиққани . . . 163
- Йигирма иккинчи боб. Фарҳод билан Шопур танишиб, чўлу саҳролар ошиб Арман ўлкасига етгани ва Фарҳод ожиз тошқазарларни кўриб, Ширин хизмати учун меҳнат камарини белига маҳкам этгани . . . 174
- Йигирма учинчи боб. Фарҳод тешасининг овозини Ширин эшитгани ва унинг бошига қуёшдай етишгани. У Ширинни кўриш билан ўзидан кетиб тириклик шаъми ўчгани ва Шопурнинг бу ҳодисадан бошига ўт тушгани . . . 183
- Йигирма тўртинчи боб. Фарҳоднинг беҳуш думоғига эс бондан ел келиб ўзга келгани, елдай учиб тоғ бағрига етгани . . . 194
- Йигирма бешинчи боб. Фарҳоднинг ул тош ариқни битказиб, «Тириклик булоғида», «Қутулиш денгизига» сув очгани . . . 199
- Йигирма олтинчи боб. Фарҳоднинг томошага йиғилган халойиқ ўртасида донг тортиб, можаролар кўрғазгани . . . 206
- Йигирма еттинчи боб. Меҳинбону ила Шириннинг Фарҳод учун безаган базмлари таърифида бир неча сўз сурмак . . . 213
- Йигирма саккизинчи боб. Хисрав Парвез Шириннинг шакар лаблар шоҳи эканини билиб, ширин сўзли элчидан чучук сўзлар орқали Шириннинг гул ҳидли лабидан ўпиб олиш орзусини айтдириб юборгани . . . 225
- Йигирма тўққизинчи боб. Хисрав элчиси Арман ўлкасига етиб, Меҳинбону билан учрашгани, муддаоси ўринла-

	май қайтгани ва бу нохуш хабардан Хисравнинг ғазаби қўзғалгани	232
Ўттизмичи боб.	Хисравнинг Шириндан келган қаттиқ жавоблардан аччиғланиб Арман устига қўшин тортгани	239
Ўттиз биринчи боб.	Фарҳоднинг Хисравга омонсиз тош отгани ва тошдан ҳам қаттиқ сўзлар айтгани ҳамда Хисрав бу сўзлардан ожиз қолиб уят билан қайтгани	246
Ўттиз иккинчи боб.	Хисравнинг Ширин қалъасини қамаб, қўрғон қургани ва Фарҳоддай тоғ бургутини овлаш учун ҳийла тузоғини қургани	
Ўттиз учинчи боб.	Тожу тахту қўшин билан баҳрамаид Хисравнинг саволлари, занжиру кишан, бўғовларга банд Фарҳоднинг жавоблари	260
Ўттиз тўртинчи боб.	Фарҳодни девоналардай кишанларга боғлаб Салосил дев қўрғонига банд қилганлари	272
Ўттиз бешинчи боб.	Айрилиқ оқшомининг қоралиги тўғрисида бир неча сўз айтмоқ	280
Ўттиз олтинчи боб.	Фарҳоднинг банди очилгани ва қамоқдан четлатилгани Хисрав билиб, қуриқчиларга сиёсат қилмоқ фикрида бўлгани	290
Ўттиз еттинчи боб.	Шириннинг Фарҳод томонига мактуб ёзгани, Фарҳод бу хатни ўқиб Ширин сочидай тўлганиб эси озгани ва беҳудона унинг номасига жавоб ёзгани	301
Ўттиз саккизинчи боб.	Фарҳод мактубини Ширин ўқиб изтиробга тушгани, қўнгул қуши ўз мажнуни сарига қанот қоқиб, уни кўрарга кўзи учгани	311
Ўттиз тўққизинчи боб.	Фарҳод ила Ширин ўртасидаги севги занжирини ҳаракатга келтиргувчи Шопур эканини Хисрав англаб, уни қийноқлар кишанига солгани ва Фарҳодни ўлдирish учун чоралар қидиргани	321
Қирқинчи боб.	Хисрав йўллаган ҳийлагар кампир Фарҳод бошига ажалдек етгани ва Фарҳоднинг жони қушига алдоқлар тузоғини қуриб қасд этгани	328
Қирқ биринчи боб.	Фарҳоднинг ажал соқийси қўлидан йўқлиқ шаробини сипқаргани ва соғалмас майдан жонон ёди билан маст бўлиб жонидан кечгани	334
Қирқ иккинчи боб.	Хисрав билан Меҳинбону ярашгани ва Фарҳод ўлимидан ўлар ҳолатга етган Ширинни Армания тоғига юборгани	350
Қирқ учинчи боб.	Шеруянинг Ширинга кўзи тушиб қолгани, Ширин она бўлу р қўрқинчидан отаси Хисравни ўлдиргани ва Ширинни ўзига сўратгани, Ширин ширин жавоблар билан Шеруяни юпатиб, Фарҳод сўнгагин Арманияга келтиргани ва Фарҳод сўнгакларин қучоқлаб, унинг жисмига жисмин ва жонига жонин улагани	362
Қирқ тўртинчи боб.	Меҳинбонунинг ҳам ширин жондан кечгани ва Чин ўлкасидан Баҳром қаҳрамоннинг қўшин тортиб етиб келгани	373
Қирқ бешинчи боб.	Шаҳзода Абулфаворис шоҳга бир неча сўз билан насиҳат бериб ўтмоқ	383
Қирқ олтинчи боб.	Қайғу ва айрилиқнинг бу дostonи тамом бўлганидан хабар бериб ўтмоқ, кунлар умр дostonини тугатмай, етишув кунларидай тилакларга етмоқ	389
Вариант ва изоҳлар		397
Расмлар рўйхати		411

На узбекском языке

ГАФУР ГУЛЯМ

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

в 12 томах

том VIII

ФАРХАД И ШИРИН

Прозаническое изложение

Ташкент, «Фан»

Ўзбекистон ССР ФА А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг илмий совети, ЎзССР ФА тарих, тилшунослик ва адабиётшунослик бўлими томонидан нашрга тасдиқланган

Муҳаррир *А. Комилова*
Рассом *В. Тий*
Техмуҳаррир *Л. Тюрина*
Корректор *О. Абдуллаева*

ИБ № 3764

Теришга берилди 13.03.87. Босишга рухсат этилди 6.05.87. P-03592.
Формати 84×108¹/₃₂. Босмахона қоғози № 1. Адабий гарнитура.
Юқори босма. Шартли босма л. 21,05. Ҳисоб-нашриёт л. 15,0.
Тиражи 5000. Заказ 70. Баҳоси 1 с. 90 т.

ЎзССР «Фан» нашриёти: 700047, Тошкент, Гоголь кўчаси, 70.
ЎзССР «Фан» нашриётининг босмахонаси: Тошкент, М. Горький проспекти, 79.

Фулом Гафур.

Мукаммал асарлар тўплами: 12 томлик. Т. 8. Фарҳод ва Ширин. Насрий баён/[Таҳрир ҳайъати: О. Аҳмедова-Фуломова ва бошқ., Нашрга тайёрловчилар: А. Жалолов, В. Рўзиматов; Масъул муҳаррир С. Эркинов]. Т., «Фан», 1987. 416 б.

Сарл олдида: ЎзССР ФА А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти.

Гулям Гафур. Полное собрание сочинений. В 12-ти т. Т. 8. Фархад и Ширин. Прозанческое изложение.

83.3Ўз